

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (YAKINÇAĞ TARİHİ) ANABİLİM DALI

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA
19. YÜZYILDA EVLİLİK VE NİKÂHA DAİR DÜZENLEMELER

Doktora Tezi

Tülay ERCOŞKUN

Ankara-2010

**T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (YAKINÇAĞ TARİHİ) ANABİLİM DALI**

**OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA
19. YÜZYILDA EVLİLİK VE NİKÂHA DAİR DÜZENLEMELER**

Doktora Tezi

Tülay ERCOŞKUN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Musa ÇADIRCI

Ankara-2010

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (YAKINÇAĞ TARİHİ) ANABİLİM DALI

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA
19. YÜZYILDA EVLİLİK VE NİKÂHA DAİR DÜZENLEMELER

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Musa ÇADIRCI

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı:

İmzası

Prof. Dr. Musa ÇADIRCI

.....

Prof. Dr. Necdet HAYTA

.....

Doç. Dr. Hamiyet SEZER FEYZİOĞLU

.....

Doç. Dr. Mehmet SEYİTDANLIOĞLU

.....

Doç. Dr. Bekir KOÇ

.....

Tez Sınav Tarihi: 07.07.2010

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ile ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağımı gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. .../.../...

Tülay ERCOŞKUN

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iii
ÖN SÖZ	vi
KONU ve KAYNAKLAR	1
GİRİŞ	8
1. BÖLÜM	25
TANZİMAT ÖNCESİNDE NİŞAN VE NİKÂH.....	25
1.1 Söz Kesme ve Nişan.....	25
1.2. Nikâh	35
1.3. Nişan ve Nikâh Törenleri ve Harcamaları	60
2. BÖLÜM	68
TANZİMAT'TAN SONRA NİKÂH VE EVLENMEYE DAİR DÜZENLEMELER.....	68
2.1. Tanzimat'ın Uygulanması ve İlk Düzenlemeler	68
(1839–1850)	68
2.2. Askerlerin Evlenmeleriyle İlgili Düzenlemeler	83
2.3. Gerdek Resmi.....	86
2.4. Evlenme, Düğünlerle İlgili 1850 ve Sonrası Düzenlemeleri	88
2.4.1. Düğünlerde Yapılacak Masraflarla İlgili Düzenleme	88
2.4.2. Silah Atılmasının Yasaklanması	91
2.4.3. Kız Kaçırmanın Yasaklanması.....	93
2.4.4. Nikâh Akdi ve İzinname Harçlarıyla İlgili Düzenleme	99
2.4.5. Başlık Parasının Yasaklanması	106
2.4.6. Teftiş Memurlarının Raporlarında Evlilik	114
2.4.7. Mithat Paşa'nın Tuna Valiliği Sırasında Evlenmeyle İlgili Düzenleme	122
3. BÖLÜM	139
MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE NİKÂH VE EVLENMEYE DAİR DÜZENLEMELER.....	139
3.1. Uyruluk Kanunu ve Evlilik	140
3.2. İranlılarla Evliliğin Yasaklanması.....	142
3.2.1 Sünni-Şii Evlilikleri Yasaklayan 1822 Tarihli Buyruldu-i Âlî	142
3.2.2. 1874 Düzenlemeleri ve 1875 Osmanlı-İran Mukavelenamesi.....	145
3.2.3. Yeni Askere Alma Kanunu (1886) ve İranlılarla Evlenme Yasağı.....	152
3.3. Sicill-i Nüfus Nizamnameleri ve Nikâh İşlemleri.....	173
3.3.1. 1881 Tarihli Sicill-i Nüfus Nizamnamesi ve Nikâh.....	173
3.3.2. Nikâh İcrası Hakkında 1887 Tarihli Nizamname	178
3.3.3. 1900 Tarihli Yeni Sicill-i Nüfus Nizamnamesi ve Nikâh.....	198
3.3.4. 1902 Tarihli Yeni Sicill-i Nüfus Nizamnamesi ve Nikâh.....	200
3.3.5. 1914 Tarihli Nüfus Kanunu ve Nikâh.....	203
3.4. Evlenmelerde Yaşanan Sorunlar	205
3.5. Aile Hukuku Kararnamesi.....	213
SONUÇ	220
KAYNAKÇA.....	222

EKLER.....	239
1.EK: Bakireler için verilen İzinname	239
2.EK: Dullar için verilen İzinname	240
3.EK: 1831 Tarihli Evliliklerle İlgili Buyruldu.....	241
4.EK: 1844 Tarihli Ferman Kaydı	244
5. EK: 1844 Tarihli Evlenmelerle İlgili İrade	245
6. EK: İzdivac ve Tenâküh Maddesi Hakkında Tenbihâtı Hâvi İlanname (1865) 246	
7. EK: 1863 Tarihli Evlenmelerle İlgili İrade	253
8. EK: Kayseri Meclisi'nin Evlenmeler ve Başlık Parasıyla İlgili Mazbatasını	254
9.EK: Konya Eyaleti'nde Oluşturulan Komisyonun Evliliklerle İlgili Layihası . 255	
10. EK. Konya İmar Meclisi'nin Evliliklerle İlgili Layihası	256
11.EK: Osmanlı Uyuşmalarıyla İran Uyuşmalarının Evlenmeleri Yasasının Muhafazasına Dair 24 Ş 1291 (06.10.1874) Tarihli Nizamname	262
12.EK: 1887 Tarihli Nikâhın İcrası Hakkında Nizamname Layihası	263
13. EK: 02 Mayıs 1896 Tarihli Nikâh Kaydı.....	264
ÖZET.....	265
ABSTRACT	267

KISALTMALAR

A.AMD	Sadaret Âmedî Kalemî Belgeleri
A.MKT	Sadaret Mektubî Kalemî Evrakı
A.MKT. DV	Sadaret Mektubî Kalemî Deavi Evrakı
A. MKT. MHM	Sadaret Mektubî Kalemî Mühimme Kalemî Evrakı
A. MKT. MVL	Sadaret Mektubî Kalemî Meclis-i Vâlâ Belgeleri
A.MKT. UM	Sadaret Mektubî Kalemî Umum Vilayet Belgeleri
a.g.b.	Adı geçen bildiri
a.g.e	Adı geçen eser
a.g.m	Adı geçen makale
a.g.n.	Adı geçen nizamname
a.g.t.	Adı geçen tez
B	Receb
Bkz/bkz	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C	Cemaziye'l-ahir
Ca	Cemaziye'l-evvel
C.ADL	Cevdet Adliye
C.DH	Cevdet Dâhiliye
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
DH. EUM. LVZ	Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Levazım
Kalemî	

DH. İD	Dâhiliye İdarî Kısım Belgeleri
DH. MB. HPS.M	Dâhiliye Mebânî-i Emîriye ve Hapishâneler Müdüriyeti
DH. MKT	Dâhiliye Mektubî Kalemi
DH. MUİ	Dâhiliye Nezâreti Muhaberât-ı Umumiye İdaresi Belgeleri
DH. UMVM	Dâhiliye Umûr-i Mahalliye-i Vilâyât Müdüriyeti Belgeleri
DTCF	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
H	Hicri
Haz.	Hazırlayan
HR. TO	Hariciye Nezareti Tercüme Odası
İ.DH.	İradeler Dâhiliye
İ. HR.	İradeler Hariciye
İ.MMS	İradeler Meclis-i Mahsus
İ.MSM	İradeler Mesâil-i Mühimme
İ.MVL	İradeler Meclis-i Vâlâ
L	Şevval
m.	Miladi
M	Muharrem
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MV	Meclis-i Vükelâ Mazbataları
MVL	Meclis-i Vâlâ Riyâseti Belgeleri
N	Ramazan
OTAM	Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
R	Rebiyü'l-ahir
Ra	Rebiyü'l-evvel

s.	Sayfa
S	Safer
Ş	Şaban
t.y.	Tarihi yok
TŞR. BNM	Taşra Evrakı Bosna Müfettişliği
TTK	Türk Tarih Kurumu
Y.A. RES.	Yıldız Sadaret Resmî Maruzat Evrakı
Y.PRK. BŞK	Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Başkitabeti
Z	Zilhicce
Za	Zilkade
ZB	Zabtiye Nezâreti Belgeleri

ÖN SÖZ

Osmanlı İmparatorluğu'nda yenileşme döneminde her alanda yapılan düzenlemeler gibi aile kurumunun oluşumunu sağlayan evlenmelerin de düzenlendiğini görmekteyiz. Nüfusun çeşitli sebeplerle azalmasının önüne geçilerek, mülkün mamur kılınması, ülkenin bayındır hâle getirilmesi ve dolayısıyla da askeri gücün artmasına neden olacağı düşünceleriyle, evliliklerin devlet tarafından yeniden yasal kurallara bağlandığı bu çalışmada ortaya çıkmaktadır.

Tanzimat öncesinde söz kesme, nişan ve nikâhların nasıl yapıldığı, yaşanan sorunlara ve çözümlerine değinilerek, özellikle Tanzimat'ın taşrada uygulanmasıyla evlenmelerin ve nikâhlanmaların yarattığı sosyal ve ekonomik sorunları yerinde inceleyen İmar meclislerinin raporlarıyla, teftiş memurlarının önerileri sonucunda İmparatorluk genelinde konuyla ilgili yapılan düzenlemelere yer verilmiştir.

Meşrutiyet döneminde, aile hukukunu ilgilendiren evliliklerin her dinin kendi kurallarınca belirlendiği göz önünde tutularak kanunlaştırmanın yani Mecelle'nin dışında tutulmasına rağmen, uyrukluk kanunu, İranlılarla evlenme yasağının sürdürülmesi, Sicill-i Nüfus nizamnameleri gibi düzenlemelerle, evliliklerin nasıl yapılacağına dair sürecin ve nikâh kayıtlarının tutulmasıyla 1917 Aile Hukuku'na giden sürecin hazırlayıcı ön koşulları ortaya konmuştur.

Tez çalışmam sırasında karşılaştığım sorunlarla baş etmemde ve tezimin şekillenmesinde her zaman desteğini gördüğüm, önerileri ve yardımları olmasa tezin tamamlanamayacağını düşündüğüm tez danışmanım Prof. Dr. Musa ÇADIRCI'ya ne kadar müteşekkir olduğumu belirtmek isterim.

Tez İzleme Komitesi üyelerinden Doç. Dr. Mehmet SEYİTDANLIOĞLU'na ve Doç. Dr. Hamiyet SEZER FEYZİOĞLU'na çalışmanın tüm evrelerinde gösterdikleri sabır ve katkıları için ne kadar teşekkür etsem azdır. Tez jürimde yer alan Prof. Dr. Necdet HAYTA ve Doç. Dr. Bekir KOÇ'a önerileri ve düzeltmeleri için ayrıca teşekkür ederim.

Yakın ilgi ve desteğini esirgemeyen, önceki Bölüm Başkanımız Prof. Dr. Ayşe ONAT'a, Anabilim Dalımız öğretim üleriyle, Osmanlıca metinlerle ilgili sorduğum sorulara yanıt veren Prof. Dr. Yılmaz Kurt ve Yrd. Doç. Dr. Hatice Oruç'a gösterdikleri nezaketten dolayı teşekkür etmeliyim.

Yardımlarını esirgemeyen çalışma arkadaşlarım Dr. Erdoğan KELEŞ ve Dr. Musa KILIÇ, Araş. Gör. Ayşegül ÇALI KILIÇ ve Araş. Gör. Şahin KILIÇ ve adlarını şu an sıralamayacağım diğer arkadaşlarıma, sonrasında Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Türk Tarih Kurumu ve Milli Kütüphane çalışanlarına mümkün olan en kısa zamanda verileri bana sağlamaya çalıştıkları için teşekkür ederim.

Son olarak bu çalışma sürecinde bana katlandıkları için aile üyelerime, özellikle de eşim Deren ERCOŞKUN'a teşekkür borçluyum.

KONU ve KAYNAKLAR

“Osmanlı İmparatorluğu’nda 19. Yüzyılda Evlilik ve Nikâha Dair Düzenlemeler” başlığı altında değişim sürecindeki Osmanlı toplumunda evlilik ve nikâh işlemlerine devletin nasıl müdahil olduğu, fermanlar, tenbihatnameler, ilannameler ve nizamnameler çıkararak yapılan düzenlemeler ele alınmıştır. Genel olarak din kurallarının ve âdetlerin şekillendirdiği evlenme ve nikâhlara, yenileşme döneminde her alanda olduğu üzere bu konuda da devletin yasa ve yönetmeliklerle müdahale ettiği ortaya çıkmaktadır.

Tanzimat’ın getirdiği anlayışla “imar-ı mülkün”ün asıl sermayesi olarak görülen nüfusun ve dolayısıyla askeri gücün artırılması, halkın işlemlerinin kolaylaştırılması için özellikle evlenme törenlerinde yapılan fazla masrafların önüne geçilerek evliliklerin engellenmemesi, aksine kolaylaştırılarak arttırılması öngörülmüştü. Bu sebeplerden evlilikler dinin gereği olduğu kadar uygarlığın gelişmesinin temel etkenlerinden biri olarak görülüyor, kolaylaştırılması yönünde önemli çaba sarf ediliyordu.

Evlilik ve nikâhlanmalarla ilgili yasal düzenlemeler devletin ilk resmi gazetesi *Takvîm-i Vekâyi*’de yayınlanarak halka duyurulduğu gibi daha sonralarında kanun mecmuası niteliğindeki *Düstûr*, *Külliyât-ı Kavânîn*, *Kamûs-i Kavânîn* gibi eserlerde yer aldığından bu kaynaklardan yararlanılmıştır.

Osmanlı toplumunda yapılan evliliklerinin incelenebildiği temel kaynaklardan biri, döneminde *sicil-i mahfuz* olarak da adlandırılan, merkezi hükümetle taşra teşkilatı arasında gerçekleştirilen yazışmaların suretlerinin de kaydedildiği *şer’iyye sicil defterleri*’dir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda kadıların görevlerinden biri de evliliklerin hukuka uygunluğunu sağlamak olması nedeniyle şer'iyeye sicilleri evlilikler için önemli bir kaynaktır. 16. ve 17. yüzyıllara ait kadı defterlerinde nikâh kaydı ve nikâh izni örneklerine rastlanılmakla birlikte, var olan bütün evlilik işlemlerinin kayıtlı olmadığı görülmektedir. Anadolu'ya ait kadı sicillerinde nikâh kaydı işleri için ayrılmış bağımsız defterlere rastlanılmamaktadır. Genellikle şer'iyeye sicil defterinin bir bölümünde sırayla nikâh akdi kayıtları yer almıştır, ancak Girit kadı defterlerinde sadece nikâh kayıtlarının yazıldığı bağımsız *enkiha defterleri* bulunmaktadır¹.

Divandan çıkan ve mühimme defterlerine kaydedilen kararlar taşraya gönderildiğinde kararın bir kopyası kadılar ya da naipler tarafından şer'iyeye sicil defterine yazılmaktaydı. Halktan toplanacak vergilere, şehir idaresi ve idari değişikliklerle memleket çapında yapılması arzu edilen yenilik hareketlerine dair emirler gibi. Merkez divanının dışında eyaletlerde valilerin başkanlığında toplanan divanların kararlarının bir kopyaları da yine şer'iyeye sicil defterine işlenmekteydi. Bu nedenle bu defterlerdeki kayıtlar, Osmanlı Devleti'nin idari, siyasi, hukuki, askeri, dini, sosyo-ekonomik tarihine ilişkin bilgiler içeren hem merkezi kararların hem de bölgesel kararların izlenebileceği önemli bir kaynak grubudur².

Nikâh kayıtları, sicillerin dışında, imamlar tarafından da deftere kaydedilmiştir. Örneğin, Duben-Behar, Samatya'da bulunan Kasap İlyas Cami'nin

---

¹ Nuri Adıyeke, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat Dönemi Evlilikleri", *Pax Ottomana, Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, ed. Kemal Çiçek, Sota-Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001, s. 123, 10. dipnotta: Girit sicilleri arasında 1248–1342 yılları arasında tarihlenen 31 adet enkiha defteri vardır. Bkz. Aşye Nukhet Adıyeke-Nuri Adıyeke, "Newly Discovered In Turkish Archives: Kadı Registers and Other Documents in Crete", *TURCICA*, Vol. 32 (2000), pp. 457–462.

² Şer'iyeye sicillerinin içeriği ve önemiyle ilgili olarak yapılmış ilk kayda değer çalışma için bkz. M.Çağatay Uluç, "Manisa Şer'iyeye Sicillerine Dair Bir Araştırma", İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Mecmuası, 10.Cilt, 1951–1953, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul, 1953, s. 285–298.

imamları tarafından tutulan bir defterde 1864–1906 (1281–1324) yılları arasında tarihlenen bir nikâh defterinden bahsetmektedir³. Tophane Akarçeşme Mahallesi İlyas Çelebi Mescidi imamının 1813–1838 (1229–1254) yıllarına ait nikâh kayıtlarını içeren bir defterin, İsmail Erünsal’ın özel kütüphanesinde; Üsküdar ve Bağlar Mahallesi imamları tarafından 1795–1899 (1210–1317) tarihleri arasında kıyılan nikâh kayıtlarını içeren orijinal nikâh defterlerinden kopya edilmiş bir defterin de Sadık Albayrak’ın özel kütüphanesinde yer aldığı belirtilmektedir⁴. Beşiktaş Sinan Paşa-yı Cedîd Mahallesi imamının 1869–1883 yılları arasında ait nikâh kayıtlarını içeren defter ise 2006 yılında yayınlanmıştır⁵.

Osmanlı ailesini, temettüat defterleri, şer’iyye sicilleri ve tereke defterlerine dayanarak soysö-kültürel bağlamda konu edinen çalışmalarda, evlilik ve nikâhla ilgili de bir takım genel bilgiler bulunmaktadır⁶. İstanbul’da 1880–1940 tarihleri

---

³ Alan Duben-Cem Behar, *İstanbul Haneleri: Evlilik, Aile ve Doğurganlık 1880–1940*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1998, s. 30 ve s. 124–134. Kasap İlyas Cami’nin imamına ait defterler 1. Defter: 1281–1302 (1864–1885) arasında 281 evlilik kaydını içeren 40 sayfalık deri ciltli; 2. Defter: 1304–1308 (1887–1891) arasında 63 evlilik kaydı ve başka kayıtları içeren 89 sayfalık ciltsiz; 3. Defter: 1308–1324 (1891–1906) arasında 310 evlilik kaydı ve başka kayıtları içeren 136 sayfalık bez ciltli defterden oluşmaktadır.

⁴ İsmail Erünsal ve Sadık Albayrak’ın özel kütüphanelerinde yer alan bu defterlerden M. Âkif Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No:11, İstanbul, 1985, s. 93–94’te 31. ve 33. dipnotlarda bahsetmektedir.

⁵ Alaeddin Aköz, *Bir İmamın Nikâh Defteri Beşiktaş Sinan-ı Cedid Mahallesi*, Tablet Yayınları, Konya, 2006. Toplam 48 varaktan oluşan bu defterde 267 nikâh kaydı yer almaktadır.

⁶ Ömer Lütfi Barkan, “Edirne Askeri Kassâmi’na Ait Tereke Defterleri (1545–1659)”, *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, 3. Cilt, 5–6. Sayı, TTK Yayınları, Ankara, 1966, s. 1–479; Rifat Özdemir, “Tokat’ta Aile’nin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771–1810)”, *Belleten*, LIV. Cilt, 211. Sayı, Ankara, 1991, s. 993–1051; Rifat Özdemir, “Kırşehir’de Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1880–1906)”, *Osmanlı Araştırmaları*, 9. Sayı, İstanbul, 1989, s. 101–157; Rifat Özdemir, “Harput ve Çemişgezek’te Askeri Ailelerin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1890–1919)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 5. Sayı, İzmir, 1990, s. 41–123; Nuri Köstüklü, *Sosyal Tarih Perspektifinden Yalvaç’ta Aile (1892–1908)*, Konya, 1996; Ö. Demirel, A. Gürbüz, M. Tuş, “Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı”, *Sosyo-Kültürel*

arasında Müslüman nüfusun evlilik örüntülerinde, aile ve hane oluşturma yapılarında ve doğurganlıkta gerçekleşen ve İstanbul'daki yapıyı belirleyen değişiklikleri nüfus sayım kayıtları (1885 ve 1907), vukuat kayıtları ve İstanbul ile Üsküdar'a ait şer'iyeye sicilleri, yazılı kaynaklara ve mülakatlara dayandırarak açıklayan bir çalışma da yapılmıştır⁷.

Bununla birlikte, özellikle Tanzimat'tan sonra ailenin kuramsal hâle gelmesini sağlayan nikâh akdinin gerçekleşmesi ve evlenmenin resmiyete kavuşması gibi evlilik işlemleri konusunda devletin düzenleme gayreti, Osmanlı Aile Hukuku'nu konu edinen hukuk tarihçilerinin kitaplarında⁸ örneğin Halil Cin'in *İslam ve Osmanlı Hukuku'nda Evlenme* başlıklı doçentlik tezi, M. Âkif Aydın'ın *İslam ve Osmanlı Aile Hukuku* başlıklı kitabı⁹ ve çeşitli makalelerde İslam ve Osmanlı hukuk tarihi bakış açısından ayrıntılarıyla ele alınmıştır.

Bununla birlikte, Osmanlı toplumunda evliliklerin öncesinde ve evlilik akdinin gerçekleşmesi sırasında ne gibi uygulamaların olduğu, örf, âdet ve gelenek denilerek bu sürece nelerin dâhil edilip nelerin yasaklanmaya çalışıldığı, Osmanlı

Değişme Sürecinde Türk Ailesi, 1. Cilt, T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları No:71, Ankara, 1992, s. 97–161; Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839–1876)*, Uludağ Üniversitesi Matbaası, Bursa, 1998; Mehmet İpçioğlu, *Konya Şer'iyeye Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2001; Muhiddin Tuş, *Sosyal ve Ekonomik Açından Konya: 1756–1856*, Konya, 2001; Ahmet Aksın, *19. Yüzyılda Harput*, Elâzığ, 1999; İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790–1840)*, TTK Yayınları, Ankara, 1995.

⁷ Alan Duben-Cem Behar, *İstanbul Haneleri: Evlilik, aile ve doğurganlık 1880–1940*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1998.

⁸ Halil Cin, *İslam ve Osmanlı Hukuku'nda Evlenme*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 341, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1974.

⁹ M. Âkif Aydın, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No:11, İstanbul, 1985; “Osmanlı Hukukunda Nikâh Akitleri”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 3. Cilt, İstanbul, 1982, s. 1–12; *İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996.

arşiv belgeleri ve sicil defterlerine dayanılarak uygulamaya dair ayrıntılı bilgiler verilerek açıklanmamıştır. M. Âkif Aydın'ın 1981'de yapmış olduğu doktora tezinde, Tanzimat'tan sonraki dönem ve özellikle Hukuk-ı Aile Kararnamesi üzerinde durulmuştur. Daha sonra tezin Tanzimat'tan önceki dönemi üzerine tekrar eğilerek *İslam ve Osmanlı Aile Hukuku* başlığı altında 1985'de yayınlamıştır. Bu kitapta Tanzimat döneminde aile hukuku alanındaki gelişmelerden, 1917 tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesine kadar olan bölümde evlilikle ilgili toplam yedi sayfadan (s.136–142) oluşan bilgiler aktarılmaktadır.

Hâlbuki Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyıl boyunca süren savaşlarda erkek nüfusun azalması ve Osmanlı topraklarının kaybedilmesiyle yaşanan sorunlara çözüm olmak üzere nüfusun arttırılması, evlilik ve düğünlerde süren gelenekler dolayısıyla fazla masrafa gidilmesinin kısıtlanarak evliliklere engel olunmaması, aksine kolaylaştırılması yönünde devletin doğrudan düzenlemeye gittiği birçok ferman, tenbihatname, ilanname ve nizamnameler yayınladığı görülmektedir¹⁰.

---

¹⁰ Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet Döneminde Devlet, Aile ve Feminizm", *Sosyo-Kültürel Değişime Sürecinde Türk Ailesi*, 1. Cilt, T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları No:71, Ankara, 1992, s. 232 ve Zafer Toprak, "Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti: Kadın Askerler ve Milli Aile", *Tarih ve Toplum*, 51. Sayı, 9. Cilt, s. 38'de II. Meşrutiyet döneminde "Aile Sorunu" nun nüfus politikası bağlamında ele alındığını, evliliği kolaylaştırıcı girişimlerin II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında gündeme geldiğini belirtmektedir. Bu sürecin II. Meşrutiyet dönemiyle sınırlandırılmayacağı, Tanzimat öncesinden başlanarak 19. yüzyıl boyunca yapılan düzenlemelerle evliliklerin teşvik edilerek nüfusun arttırılmasının hedeflendiği çalışmamızda açıkça ortaya konmaktadır. II. Meşrutiyet döneminde evlendirmelerin özendirilmesiyle ilgili olarak ayrıca bkz. Yavuz Selim Karakışla, "Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nin Kadın İşçileri Evlendirme Kampanyası", *Tarih ve Toplum*, 37. Cilt, 219. Sayı, Mart 2002, s. 27–40; "Arşivden Bir Belge (41): Karadeniz Ereğlisi Evlendiriciler Cemiyeti (1910)", *Toplumsal Tarih*, 28. Cilt, 104. Sayı, Ağustos 2002, s. 26–29; *Women, War and Work in the Ottoman Empire: Society for the Employment of Ottoman Muslim Women (1916–1923)*, Ottoman Bank Archives and Research Centre, İstanbul, 2005, pp. 135–147.

Şer'iyeye sicillerindeki kayıtlarda mehir miktarının yörelere göre nasıl tespit edilip farklılıklar gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca evliliklerin kolaylaştırılması için 1866 yılında Konya İmar Meclisinde kararlaştırılan 12 maddelik layiha oldukça dikkate çekicidir. Bu düzenlemelerin özünü oluşturan esasların ise yüzyılın sonuna kadar pek de değişikliğe uğramadan yinelenmesi, soruna kalıcı çözümler getirilemediğini, önlenmek istenen âdet ve geleneklerin devam ettiğinin göstergesidir.

Konuyla ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki çeşitli tasniflerde yer alan kaynaklardan ulaşılabildiklerimizden yararlandık. Bunların içinde özellikle Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde konuyla ilgili taşradan ve vilayetlerden gelen yazılarla, İmar Meclislerinin raporları, uygulamada karşılaşılan sorunlar ve merkezin aldığı kararlar, emirler ve tebliğatlar önem taşımaktadır.

Boşanma konusuna, başlı başına bir çalışmayı gerektirecek kadar geniş olmasından ötürü değinilmemiştir. Şöyle ki boşanmanın sonucunda doğal olarak eşlerin ve çocukların miras, nafaka, velayet gibi haklarına değinmek gerekeceğinden ve çok dinli bir toplumda her dinin özel hukuk alanını düzenlendiğini de göz önüne alırsak her dinsel topluluk için ayrı ayrı düzenlemelerin ele alınması, tezimizin kapsamını aşacaktı. Bundan dolayı, konuyu *Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. Yüzyılda Evlilik ve Nikâha Dair Düzenlemeler* olarak sınırlandırmakla yetindik.

Bunun bir nedeni de çağdaşlaşma sürecinde bu alanda kapsamlı düzenlemelerin yapılmış olması ve günümüze kadar söz konusu düzenlemeler üzerinde yeterince durulmamış olmasıdır. Kaldı ki İmparatorluğun yıkılıp çağdaş bir devletin kurulmuş olmasına karşın, aradan geçen bunca sürede söz konusu problemlerin az çok benzer şekilde devam ediyor olması da bizi bu konuya

yönlendiren önemli bir neden olmuştur. Ailenin oluşumunun önemli bir adımı olan evlenmelerde yaşanan sorunların, daha sonra bu kurumun sağlıklı işleminde engel oluşturduğu da göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla sosyal bir problem olarak İmparatorluktan günümüze süre gelen bu konunun tarihsel bakış açısından ele alınarak işlenmesinde sosyal yapıyı anlamamızda ve değerlendirmemizde yararı olacağı aşikârdır.

Öte yandan, Osmanlı İmparatorluğu'nda devletin evlenme işlerine ilk müdahalesinin 1881 tarihli Sicill-i Nüfus Nizamnamesi olduğu ileri sürülmüşse de, M. Âkif Aydın'ın¹¹ da belirttiği üzere bu görüşe katılmak güçtür. Çalışmamızda görüleceği gibi her alanda olduğu gibi Tanzimat'ın ilanı ile birlikte bu alanda da daha önceden çok önemli adımlar atılmıştır.

---

¹¹ M. Âkif Aydın, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No:11, İstanbul, 1985, s. 136'da Hıfzı Velidedeoğlu'nun bu görüşte olduğuna dair bkz. Hıfzı Velidedeoğlu, *Aile Hukuku*, İstanbul, 1965, s. 79.

GİRİŞ

Toplumsal yaşamda önemli bir yeri olan evlilik, İslamiyet öncesi Türk devletlerinde olduğu kadar Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadar geçen uzun sürede de önemini korumuş kurumlardan biridir. Ailenin temelini oluşturan evlilik, özellikle İslamiyet'in kabulüyle birlikte geleneksel yapısını korumanın yanı sıra dinin öngördüğü koşulları da kapsayarak süregelmiştir¹².

Bütün insan topluluklarında törensel bir yaklaşımla gerçekleştirilen nikâh ve evlilikle ilgili gelenek ve göreneklerden kaynaklanan kutlamaların, törenlerin yanı sıra dinsel ritüellerin de işin içine katılmasıyla gittikçe karmaşık bir yapıya büründüğü doğum ve ölümden daha çok önemsenerak üzerinde durulduğu bilinmektedir.

Eski Türk toplumlarında da özellikle yöneticilerin ve çocuklarının evlenmeleri sırasında yapılan kutlamalar, şölenlerle ilgili destansı anlatımların ve kimi kayıtların kaynaklara geçmiş olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Osmanlı öncesindeki Türk devlet ve toplumlarında bu konuda yapılan düzenlemeler, alınan başlık, kalın, hediye, çeyiz gibi maddi güç gerektiren harcamalara dair elimizde

---

¹² Eski Türklerde aile ve evlenmeye dair bkz. Abdülkâdir Donuk, "Çeşitli Toplumlarda ve Eski Türklerde Âile", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, *Tarih Dergisi*, (Fatih Sultan Mehmed'e Hatıra Sayısı), 33. Sayı, Mart 1980-1981, İstanbul, 1982, s. 147-168; Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara, 1968; Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, 3. Baskı, İstanbul, 1988, s. 237-280; Orhan Türkdoğan, "Türk Ailesinin Genel Yapısı", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, 1. Cilt, T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları No: 71, Ankara, 1992, s. 29-66; Ali Güler, "İlk Yazılı Türkçe Metinlerde Aile ve Unsurları", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, 1. Cilt, T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları No: 71, Ankara, 1992, s. 69-81.

mevcut araştırmalarda ve incelemelerde yeterli bilgi bulunmaktadır. Osmanlı öncesindeki uygulamalara değinmeden kısaca 19. yüzyıl ncesi Osmanlı toplumunda evlenme ve nikâhın nasıl gerçekleştirildiğine dair genel bilgiler vererek konumuzun anlaşılması bakımından bir değerlendirme yapmakla yetinilecektir.

Sosyal bir kurum olan ailenin, meydana gelmesi için ilk adımı teşkil eden evlilik toplumda, siyasette çok boyutlu ilişkilere ve sonuçlara neden olmaktadır. Devletlerin siyasi politikaları için bir araç olarak da kullanılmış olan bu kurumun, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk devirlerinden itibaren yayılma alanı içinde bulunan siyasi gelişmelerde etkinlik gösterdiği bilinmektedir. Hanedanın, yelerinin ve vezirlerin evlilikleri, bu evlilikler öncesinde ve sırasında yapılan harcamaların, parlak alayların ve eğlencelerin günlerce srdğine dair bilgi ve kayıtlar bulunmaktadır. Hatta şairler de surnameler yazarak yapılan ihtişamlı düğünleri ve şenlikleri tasvir etmişlerdir. Ayrıca şölene dönüşen bu kutlamalar birçok araştırmaya da konu olmuştur.

Diğer Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nde de kız istemeyle başlatılan nişan ve nikâhla sonuçlandırılan evlenme olgusu, bir taraftan rften gelen anlayış ve kurallar, diğer taraftan İslamiyet'in öngördüğü şartlar dikkate alınarak düzenlenmiş bulunmaktaydı. Bu düzenlemelerden örfe ait olanlarını kurallara bağlamak, başka bir ifadeyle tüzük ve yönetmeliklerle düzenlemek ya da yasa ile sınırlandırmak mümkün olamamıştır. Yörelere göre az çok farklılıklarla değişik uygulamaların süregeldiği anlaşılmaktadır.

Ancak evlilik öncesi ve evliliğin İslam diniyle ilgili olan kurallarını belirlemek daha kolaydır. Zira İslam hukukunun birinci kaynağı olan Kuran'da nikâhtan evlenme yasağına, mehirden nafakaya kadar evlilikle ilgili kurallar

belirlenmiştir. Fıkıh adı verilen İslam hukukunda dünyaya ilişkin emirlerin yer aldığı kısım kendi içinde muamelat, münakehat ve müfarekat ile ukubat olmak üzere üçe ayrılmıştır. Modern hukuklarda medeni hukukun bir kitabını oluşturan aile hukuku, İslam hukukunda başlı başına bir bölüm oluşturmaktadır. Daha sonra çeşitli mezheplerin ortaya çıkmasıyla bazı farklılıklar görülmüş, bunlar da zaman içinde fetvalara dayanılarak kurallara bağlanmış ve diğer İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da ülkenin hemen hemen her tarafında Müslüman halk için daha yaygın olan Hanefi anlayışına uygun olarak uygulanmaya gelmiştir.

Birçok ülkede olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da evlilikle ilk adım, erkek tarafının *namzed* yani aday olarak seçtiği kızı istemek üzere ihtiyarlar, mahalle veya köy büyükleri, ileri gelenlerden birkaç kişinin kız evine giderek kızı istemeleriyle atılmaktaydı. Bu vesileyle kız tarafı isteği uygun karşılırsa gelenlere ikramda bulunulur, karşılıklı küçük hediyeler alınıp verilerek söz kesilirdi. Ardından nişan hazırlıklarına başlanılır, erkek tarafının *taleb ve ragıb* olduğu şeklinde ifade edilen dünürlük, söz kesme ve nişan merasimiyle sonuçlandırılmaktaydı. Nişanlılığın belirli bir süresi yoktu, birkaç gün ya da yıllarca da sürebilirdi¹³.

Nişanlanan damat ve gelin adaylarına *namzedli* adı verilirdi ve birbirlerine alamet olmak üzere verdikleri yüzük, küpe gibi takılara *nişan* denilirdi. Nişan alameti olarak küpe ve yüzük takıldığına dair kayıtlar bulunmaktadır¹⁴.

---

¹³ Kısa bir süre içinde ayrılanların yanı sıra sekiz yıl beklediği hâlde hâlâ evlenememiş olduğundan nişan bozma örnekleri de mevcuttur. Bkz. Muhiddin Tuş, *a.g.e.*, s. 134: Konya Şer'iyeye Sicili 58/7, "... *Gurb-ı Cedîd mahallesinden Mehmed bin Mustafa sekiz sene nişanlı kaldıktan sonra nişanı bozmuştur...*".

¹⁴ Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839–1876)*, Uludağ Üniversitesi Matbaası, Bursa, 1998, s. 24; Nişanlamada yüzük takıldığına dair fetvalarda kayıtlar bulunmaktadır. Bkz. Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behçetü'l-Fetâva*, İstanbul, 1266, s. 72.

Nişanlılık, tarafların birbirlerine bazı ödemelerde bulunmalarını gerektirmiyorsa da özellikle erkek tarafının, kız tarafına örfe göre bir takım hediyeler verdiği anlaşılmaktadır. Nişanın bozulması taraflardan biri veya diğzerinin ölümünden dolayı maddi kayba uğrayan taraf, zararlarının tazminini istediklerinde ne yapılacağı tartışma konusu olmuştu ve farklı karar alındığı da görülmüştü. Hanefilere göre hediyeler hibe hükmünde olduğundan nişan bozulsa dahi karşı tarafın harcaayıp tükettiği, başkasına devrettiği, değıştirdiği, başka şekil verdiği hediyeler geri alınamazdı. Nişanı bozan taraftan maddi kayıpların tazmini dışında ayrıca manevi tazminat talep edilemezdi.

Nişanlıların köylü, kasabalı ya da şehirli olmalarına göre de farklı hediyelerin alınıp verildiğini görmekteyiz. Örneğın, Ankara'ya bağılı Döneke Köyü'nden Oruç'un nişanlısı Nazlı'ya verilen hediyeler arasında bir kağı, bir merkep, iki dolu arı ve 70 şâhi bulunurken¹⁵, Antep'li Vânis, nişanlısı Meryem'e bir altın yüzbağı, bir çift bilezik ve bir flori altın vermişti¹⁶. İstanbullu Muharrem Bey'in, nişanlısı Belkıs'a verdiği hediyeler arasında 360 akçe değıerinde bir alaca kaftan, yine 360 akçe kıymetinde bir sarı atlas bornoz ve 120 akçe değıerinde bir iç edik ve başmak bulunurken¹⁷, Ankaralı Mahmud'un nişanlısı Fetahna'ya verdiği eşya olarak sadece "esvâb" zikredilmişti¹⁸. Harput'a bağılı Piran köyünden Cafer oğılu Hasan ise nişanlısına 14 kuruş değıerinde bir bargir ve 2 kuruş vermişti¹⁹.

---

¹⁵ Halit Ongan, *Ankara'nın İki Numaralı Şer'iyye Sicili*, Ankara, 1974, s. 110, Vesika No: 1441-1442.

¹⁶ Ahmed Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, 1.Cilt, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1988, s. 261-262'de Gaziantep Şer'iyye Sicili, 2/91, 304 no'lu hüküm.

¹⁷ A.g.e., s. 260'ta İstanbul Şer'iyye Sicili, 1/ 16, 100 no'lu hüküm.

¹⁸ Halit Ongan, *Ankara'nın Bir Numaralı Şer'iyye Sicili*, Ankara, 1958, s. 71, Vesika No: 510-514.

¹⁹ Ahmed Akgündüz, *a.g.e.*, s. 263-264'de Harput Şer'iyye Sicili, 181/6, 3 no'lu hüküm.

Nişanlılıkta her ne kadar fazla bir harcama yapılmadığı varsayılmakta ise de bu örneklerin gösterdiği gibi birçok bölgede dönemine göre fazla diyebileceğimiz masrafların yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu gibi durumlarda nişan herhangi bir nedenle bozulduğunda verilenlerin geri alınması için mahkemelere başvurulduğu şer'iyeye sicili kayıtlarından açıkça anlaşılmaktadır. Zorunlu olmamakla birlikte mehrin bir kısmının ya da tamamının peşin olarak ödendiği de görülmektedir. Nişanın bozulmasında erkek tarafının peşin olarak verdiği mehir ya misliyle ya aynen aynı mevcut değilse kıymetiyle tazmin ettirebilirdi²⁰.

Evlenmenin ilk adımını oluşturan nişanlılık daha çok tarafların birbirlerini tanımaları, hazırlık yapmaları anlamı taşıdığından resmi kayıtlara geçirilmesi söz konusu değildi. Dolayısıyla Kadı'nın ya da imamın huzurunda nişanlanma zorunluluğu yoktu. Kent ve kasabanın ileri gelen ailelerinin nişanlarında davetli olarak mahalle imamlarının, ileri gelenlerin bulunmaları doğaldı. Özellikle söz kesme ve nişanda imamın dua etmekten başka bir katkısı olmamakla birlikte kendisine hediye veya bahşiş olarak bir şeyler verildiği de görülmektedir. Ancak çok cüzi şeyler olduğu için bunlar anlaşmazlıklarda, kayıtlarda karşımıza çıkmamaktadır.

Osmanlı'nın da uyguladığı İslam hukukunun nişanla ilgili terminolojisine bakıldığında karşımıza şunlar çıkmaktadır: Nişanlılık bir erkeğin evlenme isteğini kadına ve ailesine bildirmesi anlamında *hutbe* terimi ile ifade edilirken, evlenmek üzere nikâha talip olan erkeğe *hatib* ve evlenmek istediği kadına *mahtube* denilmektedir.

---

²⁰ Ali Efendi, *Fetâva-yı Ali Efendi*, Konstantiniyye, 1245, s. 55; M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1972, s. 41, Mesele 54.

İslam'da nişanlanma bir akit olarak kabul edilmemiş, tarafların birbirlerine karşılıklı olarak evlenme vaadinde bulunmalarını ifade etmiştir. Nişanlanma tarafların birbirleriyle evlenmek konusunda anlaşmalarıyla gerçekleşmekte ve genellikle nişanlanma anında mehir de tespit edilmektedir. Nişanlanma evlenme amacıyla yapıldığından taraflar arasında devamlı ya da geçici bir evlenme engelinin de bulunmaması gerekmektedir. Nişanlılık, İslam hukukunda taraflara evlenme mecburiyeti yüklemeyiz, taraflar her an nişanı bozabilirler.

Nişanlılık durumunun çeşitli nedenlerle örneğin küçük yaşta ebeveynleri tarafından nişanlanan kızların ergenliğe ulaştıklarında evlenmek istememeleri ya da evlenmek için yeterli maddi gücü bir araya getiremeyen erkeklerin nişanı bozmaları bazı yasal sonuçları doğurmuştur. Mehre mahsuben verilenler mevcutsa aynen, kullanılmış veya telef olmuşsa bedel olarak iade edilirdi. Hediyelerde hibe hükümleri uygulanır; mevcutsa iadesi gerekir, kullanılmışsa veya şekil değiştirmişse iadesi gerekmezdi.

Tanzimat öncesinde nikâh akdinin nasıl yapıldığına dair mevcut kaynaklarda yeterli bilgi olmakla birlikte, uygulamada karşılaşılan zorluklara ve sorunlara dair bilinenler sınırlıdır. Bu konuda ayrıntılara girme olanağımız olmadığından çeşitli kaynaklardan derlediğimiz bilgiler doğrultusunda işlemin hangi evrelerden geçerek nasıl gerçekleştirildiğini ortaya koymaya çalışacağız.

Ailenin kuruluşunda nişanlanmanın ardından tarafların kendilerinin veya velilerinin hür iradeleriyle ya da vekilleri aracılığıyla yapılan bir nikâh akdi gelir. Nikâh akdi, tarafların ve şahitlerin katılımı ve evlenme iradelerinin ifadesiyle gerçekleştirilen bir sözleşmedir.

İrade beyanı evlenme akdine katılanların icap ve kabullerinden oluşmaktadır. İcap²¹ “seni nikâhıma aldım, alırım” kabul²² “ben de vardım, varırım”; “sana nikâhla vardım”, “ben de aldım”, ya da “beni nikâhına al, aldım”, “bana nikâhla gel, geldim” gibi sözlerin dile getirilmesiydi. Gaipiler arasında yazıyla, sağır-dilsizler arasında işaretle de olabilmektedir. Geçerli bir irade beyanı için tarafların birbirlerinin sözlerini işitmeleri, bu sözlerden kastedilenin nikâh akdi olduğunu anlamaları ve birbirlerine uygun şekilde icap ve kabulde bulunmaları gerekmektedir. İrade beyanında kullanılan kelimelerin açıklığı konusunda mezhepler arasında farklı görüşler vardır. Hanefilere göre nikâh, tezvic gibi kelimelerle nikâh akdedilebileceği gibi hibe, temlik, sadaka ve alım-satım için kullanılan kelimelerle de evlenmek kastedilerek nikâh akdedilebilir. Kullanılan kelimelerin yanı sıra fiillerin zaman kipleri de önemlidir. Hanefilere göre, tarafların kullandığı fiilin en az birisi geçmiş zaman olması şartıyla diğer tarafın kullandığı fiil geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanda olabilir.

Evlenme akdini gerçekleştirebilecek kişilerin, bu yetkilerini bir vekil aracılığıyla kullanmalarına evlenmede vekâlet denilirdi. İslam hukukunda evlenecek kişiler, bizzat kendileri nikâha katılıp iradelerini beyan ederek geçerli bir evlilik yapabilecekleri gibi velileri veya vekilleri de gerekli şartlara sahip olmak kaydıyla onlar adına geçerli bir nikâh akdi yapabilirler. Vekil aracılığıyla evleneceklerin hür,

---

²¹ Mehmed Bahaeddin, "En-Necah fi Ahkâm'ün-Nikâh", Tevsi'-i Taba'at Matbaası, 1332, s. 8'de icaba dair diğer ifadeler 15. Maddede şu şekilde belirtilmiştir: “*Türkçemizde Allah'ın emri ve peygamberimiz efendimizin sünneti veçhile nefsimde şu kadar gurus mehr ile falan kızı ver yahud nikâh ile kadını ver veya vekâletim ya velayetim hasebiyle nikâhla sana yahud nikâhla müvekkilin falana, ya velisi olduğun falan oğlu ki nikâhla verdim yahud nikâhla ver, ya nikâhla veriyorum, al tabirleri gibi*”.

²² A.g.e. s. 8'de 16. Maddede kabulün “kabul ettim, aldım, yahud verdim” demekten ibaret olduğu belirtilmiştir.

mümeyyiz ve reşit olmaları gerekirdi. Küçükler ve mümeyyiz olmayanlar vekil tayin edemezler; velileri tarafından temsil olunurlardı. Kadınlar da erkekler gibi hem kızın hem erkeğin vekâletini alabilirdi²³.

Nikâh akdinin gerçekleşmesinde şahadet gerekliydi²⁴. Şahitlerin en az iki erkek yahut bir erkek ile iki kadın olması gerektiği gibi hür, akıl ve baliğ de olmalıydılar²⁵. Müslümanın nikâhında şahitlerin Müslüman olmaları gerekirken, zimminin nikâhında şahitlerin zimmi olması gerekmezdi²⁶.

Hususi veli (veliyy-i hâs) velayeti altında bulunan kimseyi evlendirme yetkisine sahip olan akrabalardır. Bu yetkiye sahip olabilmek için akıl, bülüğ ve hürriyet sıfatlarına haiz olmak gerekmektedir. Hususi velinin bulunmadığı zaman velayet umumi veliye yani devlet başkanı ve hâkimlere geçmektedir.

Hanefi mezhebine göre, akıllı ve bülüğa ermiş herkes bizzat nikâh akdetmeye tam ehliyetlidir ve bülüğ için başlangıç yaşı kızlarda dokuz ve erkeklerde 12 olarak kabul edilmiştir. Velilerinin izin ve icazetiyle evlenebilen veya velileri tarafından evlendirilen kişiler örneğin mümeyyiz küçükler (temyiz kudretine sahip çocuklar) ve köleler ise eksik ehliyetlidir. Mümeyyiz olmayan küçükler ve akıl hastaları velilerinin izin ve icazeti olsa dahi kendi irade beyanlarıyla evlenemezler ancak bunları velileri evlendirebilir. Tam ehliyetli bir kadın, evlenme akdini bizzat kendisi yapıyorsa kocasının kendisine denk ve mehrinin de *mehr-i misil* olması gerekir. Aksi takdirde velilerin nikâhı feshettirme hakları vardır. Babaları ve büyükbabaları

---

²³ Mehmed Sururi, *Ahkâm'ün-Nikâh*, Matbaa-i Hukukiye, İstanbul, 1329, s. 61, (201. madde)

²⁴ *a.g.e.*, s. 13, (41.madde).

²⁵ *a.g.e.*, s. 13, (42.madde).

²⁶ *a.g.e.*, s. 14, (44.madde).

dışındaki velileri tarafından evlendirilen küçükler bülüğa erdiklerinde nikâhlarını isterlerse feshettirebilirler²⁷. Buna *bülûğ muhayyerliği* (hıyâr’ul-bülûğ) denmektedir.

Evlenecek çiftler arasında dini, ekonomik ve sosyal seviye bakımından bir denkliğin bulunması gerekmektedir. Hanefilere göre soyda, Müslüman ve dindar oluştta, hürriyette, servette ve sanatta denklik aranır. Bunlardan birinde kadına denk olmayan erkek ona *küfüv* sayılmaz. Denklik şartına uyulmamışsa veli, hâkime giderek nikâhı feshettirebilir²⁸.

Denklik İslam hukukunda *kefaet* terimiyle ifade edilmiştir ve hadislere dayandırılmaktadır. Ancak Hanefi mezhebine göre bir erkeğin evleneceği kadında din ve takva yönünden, nesep yönünden, zenginlik bakımından sanat ve hürriyet itibarıyla denklikler aranması konusunda, denklik alanlarının neyi, ne ölçüde ifade ettiklerine dair farklı görüşler bulunmaktadır.

Bir ailenin hukuken oluşması ancak sahih bir nikâh ile mümkündür. Nikâhta iki Müslüman erkek şahidin veya bir Müslüman erkek ile iki Müslüman kadın şahitlerin hazır bulunmaları şarttır. Şahitlerin akıllı, bülüğa ermiş, hür ve Müslüman olmaları gerekmekte olup tarafların irade beyanlarını işitmeleri şarttır.

İslamda evlenme akdi şekil şartlarından oldukça uzak, basit ve kolay bir hukuki işlemdir. Evlenme ehliyeti taşıyan, aralarında evlenmeye engel bir durum

---

²⁷ M. Ertuğrul Düzdağ, *a.g.e.*, s. 38’de Mesele 39: “*Hind-i nâ-bâligayı, zeyd nikâh eylese sahih olur mu? El-Cevab: Olur, amma veli babası yahud dedesi değil ise hıyâr-i feshi vardır, hîn-i bulûğda*”.

²⁸ Antep şer’iyye sicilinde yer alan bir örnekte; Ak Yusufzade, kızkardeşi Ayşe’nin babasının şürefadan olması, dedesinin ise nakibü’l-eşraf kaymakamlığı yapmış bir kimse olduğunu söyleyerek, Ayşe’nin eşi Osmanla küfüv yani denk olmadıklarından, rezil takımından olan Osman’la Ayşe’nin boşanmalarına karar verilmesini talep etmişti. Mahkeme de konuyla ilgili fetva gereğince, boşanmalarına karar vermişti. Bkz. Cemil Cahit Güzelbey, Hulusi Yetkin (Haz.), *Gaziantep Şer’i Mahkeme Sicillerinden Örnekler (Cilt:81–141)*, Yeni Matbaa, Gaziantep, 1970, s. 65’te, Antep Şer’iyye Sicili, 114. Cilt, Sayfa: 83, Tarihi: Şevval 1169 (1756).

bulunmayan bir kadınla bir erkek, uygun şahitler huzurunda iradelerini kendileri, velileri veya vekilleri aracılığıyla beyan ederek, akdi yapmış ve evlenmiş olurlar.

İslam hukukuna göre akdin geçerliliği için din adamı, cami, izin, dua ve resmi kayıt gibi şartlar mevcut değildir. Nikâh akdi belli bir merasime tabi tutulmamış, ancak evliliğin ilan edilmesi, bir konuşma yapılması, bu vesileyle dost ve akrabaya ziyafet verilmesi, def vb. aletlerle eğlenilmesi tavsiye edilmiştir²⁹. Çalgı çalma bir çeşit evlenmeyi ilan şekliydi. Erkekler için verilen bir ziyafet *velîme veya taam* da düğünün bir kısmını oluşturmaktaydı³⁰.

Kadının birden fazla koca ile aynı zamanda evli olması kesin olarak yasaktı. Bir erkeğin birden fazla kadın ile aynı zamanda evli olması mümkün olmakla beraber kötüye kullanılmasını önleyen tedbirler alınmış, gerçekleştirilmesi zor şartlara bağlanmış ve ilk hanıma itiraz hakkı tanınmıştı³¹.

İslam hukukunda evlenme engelleri kan hısımlığı, sıhrî hısımlık, süt emmeden doğan hısımlık gibi devamlılık arz eden engeller ve bir kadının başkasıyla evli olması ya da iddet beklemesi, bir erkeğin dört kadınla evli bulunması, din farkı ve üç talakla boşanmış olduğu kadınla evlenmesi gibi geçici engeller bulunmaktadır. Din farkı konusunda bir Müslüman erkeğin semavi din ehli olmayan müşrik bir kadınla, Müslüman bir kadının Müslüman olmayan bir erkekle evlenmesi geçici engel oluşturmaktadır³².

---

²⁹ Fahrettin Atar, "Nikâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 33. Cilt, İstanbul, 2007, s. 113

³⁰ W. Heffening, "Düğün Merâsimi", *İslam Ansiklopedisi*, 9. Cilt, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993, s. s.262

³¹ Hayrettin Karaman, "İslâmın Getirdiği Aile Anlayışı", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, 2.Cilt, T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları No:71, Ankara, 1992, s. 388

³² J. Schacht, "Nikâh", *İslam Ansiklopedisi*, 9. Cilt, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993, s. 259–260

Türkçe’de daha çok “*mihir*” şeklinde kullanılan³³ “*mehir*”, nikâh sırasında erkeğin kadına vermeye mecbur olduğu ve kadının mülkiyetine giren hediye olarak tanımlanmıştır. Nikâh akdinin sonuçlarından biri olan mehir erkeğin evlenirken eşine verdiği veya ödemeyi vaat ettiği para veya eşya, mal ya da mehir olarak nitelendirilebilecek bir menfaattir. Para dışında bir ev için gerekli olan eşyalar, giysiler, mücevherat ile ev işlerinde kullanılan cariyeler de mehir ödemesinde kullanılmıştır. Nikâh esnasında belirtilmese hatta verilmeyeceği ifade edilse bile kadın mehre hak kazanır. Mehir doğrudan doğruya kadının malıdır; dilediği gibi tasarruf edebilir. Mehrinden cihaz hazırlamaya zorlanamaz. Mehrin bedeli nikâh akdi sırasında tam olarak belirlenmişse *Mehr-i Musamma*, tespit edilmediği diğer durumlarda da kızın babası tarafındaki benzer şartlarda bulunan kadınların mehri göz önüne alınarak belirlenen mehre *Mehr-i Misil* denilmektedir. Mehrin tamamı peşin ödenebileceği gibi bir kısmı peşin bir kısmı da daha sonra ödenebilir. Belirlenen mehir peşin ödenecekse *Mehr-i Muaccel* ya da *Mehr-i Mukaddem*, kısmen veya tamamen ödenmesi ilerideki bir tarihte olacaksa *Mehr-i Müeccel* veya *Mehr-i Muahhar* adı verilmektedir³⁴. Mehrin belirlenmesinde kadının ailesinin toplumsal durumu, babasının statüsü ve işi, soyu, aileden gelen ekonomik güç, kadının yetenekleri, güzelliği ve ailede aynı statüdeki başka kadınların daha önce almış oldukları mehir gibi ölçütler kullanılmaktadır. Ayrıca evlenecek kadının bakire mi dul mu olduğuna göre de mehir miktarı değişmektedir³⁵.

---

³³ M. Âkif Aydın, “Mehir”, *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 28. Cilt, Ankara, 2003, s. 389

³⁴ O. Spies, “Mehir”, *İslam Ansiklopedisi*, 7. Cilt, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993, s. 494–496

³⁵ Adnan Güriz, Peter Benedict, *Türk Hukuku ve Toplum Üzerine İncelemeler*, Türkiye Kalkınma Vakfı Yayınları No:1, Ankara, 1974, içinde Peter Benedict, “Hukuk Reformu Açısından Başlık Parası ve Mehir”, s. 11

Mehrin asgari miktarıyla ilgili olarak mezhepler arasında farklılıklar vardır. Hanefilere göre asgari sınır 10 dirhem gümüştür, üst sınırı ise tespit edilmiş değildir. İslam hukukunda mal denebilecek her şey ve maddi bir değeri olan her menfaat mehir olabilir.

Kadının mehir talep edebilmesi, ya cinsel birleşmenin gerçekleşmesiyle ya da kocanın ölümü üzerine doğar. Nikâhtan sonra ancak cinsel birleşmeden önce koca ayrılırsa kadın mehrin yarısını talep edebilir, eğer ayrılığa kadın sebep olursa ya da erkek bülûğ muhayyerliğinden dolayı nikâhı feshettirirse kadın mehir alamaz.

Mehir, kadına verilen bir mükâfat, isteyebileceği haklı bir para ve evlenmeyi geçerli kılan bir işlem olarak da değerlendirilmektedir. İslamiyetle birlikte para ya da başka biçimde olmak üzere belirli bir değeri olan mehir, kadının evlenme nedeniyle hak kazandığı bir evlenme öncesi anlaşma niteliği kazandığı, bütün İslam evlenmelerinde yer alan biçimi her evlenmede ayrı ayrı düzenlenebilen, İslam hukukunun temel şartları arasına girmiş olan bir evlenme borcu olarak da addedilmektedir³⁶.

Mehir, kadının tasarrufunda bulunan bir hak olduğundan kocası, velisi, vasisi veya bir başkası tarafından kullanılıp, harcanamaz ancak kadın isterse mehrini kocasına hibe edebilir. Hibe etmiş olması mehrinden vazgeçmiş olması demek değildir, hibe ettiğinde de genellikle bir bedel almaktadır³⁷.

Evlilik akdinin vazgeçilmez bir ögesi olarak mehrin evlilikle kocadan kadına geçen nakdi ve aynî mülkiyet olduğunu kaydeden Colin Imber, Müslüman evliliğinin mülkiyetin kadından kocaya geçtiği Katolik kilise hukukundan ayrıldığını belirtmekte ve kadının cinselliğine yönelik olarak verilen nesnenin cinsel ilişkiden

---

³⁶ Peter Benedict, a.g.m., s. 5–6

³⁷ Ömer Ferruh, *İslâm Aile Hukuku*, Çev. Yusuf Ziya Kavakçı, İstanbul, 1994, s. 92

sonra ödenmesiyle de kocanın kadın cinselliği üzerinde mülkiyet hakkında sahip olduğunu, evlilikteki cinsel ilişkiyi zinadan ayıran tarafın da bu mülkiyet olduğunu savunmaktadır³⁸.

Mehri bir satış bedeli olarak nitelendirenlere katılmayan Halil Cin, İslamiyet'in evlenmede muhakkak bir mehir verilmesini kabul etmek suretiyle mehri âdeta kamu düzenini ilgilendiren bir usul hâline getirdiğini belirtmekte ve Klasik İslam hukuku açısından evlenmenin kanuni neticelerinden biri olup aynı zamanda taraflar arasında kurulmuş olan evlilik bağına ispata yarayan bir formaliteden ibaret olduğu görüşündedir³⁹.

Tarihsel süreçte evlenme öncesi anlaşmalar tüm toplumlarda görülmektedir. Bu tür anlaşmalar bölgenin köy ya da kent olmasına, sosyo-ekonomik durumuna, aile yapısına ve inanca göre de farklılıklar göstermiştir. Nişanlılık ve evlenmede söz konusu olan diğer bir ödeme ise bilindiği gibi *başlıktır* ve kaynağını örf ve âdet hukukunda bulur. Bazı yerlerde başlık uygulaması yaygın olduğu hâlde, bazı yerlerde de kızın babasına para ödenmesi geleneği hiç yerleşmemiştir⁴⁰. Başlığın İslam'daki mehirden mi yoksa Orta Asya Türklerinin İslam öncesi *kalın* (kalym) ından mı türediği⁴¹ kesin olarak bilinmemektedir⁴².

---

³⁸ Colin Imber, "Kadınlar, Evlilik ve Mülkiyet: Yenişehirli Abdullah'ın Behçetü'l-Fetâvâ'sında Mehir", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, ed. Madeline C. Zilfi, İstanbul, 2000, s. 82

³⁹ Halil Cin, *a.g.e.*, s. 228, 233.

⁴⁰ Peter Benedict, *a.g.m.*, s. 2.

⁴¹ Halil Cin, *a.g.e.*, s. 279'da "... Başlıkla eski Türklerde mevcut olan kalının belki aynı müesseseler olarak kabul edilebileceği...".

⁴² Peter Benedict, *a.g.m.*, s. 7. Bkz. M. Âkif Aydın, "Osmanlı Hukukunda Nikâh Akitleri", *Osmanlı Araştırmaları*, 3. Cilt, İstanbul, 1982, s. 10'da Mehir ve başlığın birbirlerinden birçok bakımlardan farklı, çoğu kere yan yana yaşayan biri hukuki, diğeri sosyal iki ayrı müessese olduğunu belirtmektedir.

Aile kurumunun tarihini inceleyenler, evlenme öncesi bir anlaşma türü olarak başlığın niteliği üzerine değişik görüşler ileri sürmüşlerdir⁴³. Birçokları için tarihsel evlenme kurumlarının ilginç bir kalıntısı niteliğindeki başlığın, Türk-İslam toplulukları dışındaki birçok toplumda da söz konusu olduğu bilinmektedir.

İslamiyet öncesi Türk toplumlarında İslam hukukundan farklı olarak nişanlanmaya önem verildiği, nişan öncesinde erkek tarafının kız ailesine elçi yollayarak evlenme isteğini dile getirdiği bilinmektedir. Teklifi kabul edilirse evlenme öncesi anlaşma niteliğindeki *kalın* belirlenmekteydi⁴⁴. Kalın, kız ailesine verilen ve miktarı ailelerin mali duruma göre değişen belirli bir miktar eşya veya hayvandan ibaretti. Kalının asgari sınırı hakkında bir kural yoktu, ancak dört kısma ayrılarak her biri farklı adlandırılırdı. Kız babasının evlenmeye muvafakati üzerine kendisine verilmesi gereken kalına “*Kara-mal*” denilmekteydi ve kızın çeyizini hazırlamaya ayrıldığından kız ailesinin memalikine dâhil olmazdı. Nişanlı erkeğin, nişanlısını ilk ziyaretinde kendisine vereceği hediyeye bir çeşit yüz görümlüğüne “*Yelü*” denilmekteydi. Düğün masraflarını karşılamak üzere verilen kısmına ise “*Tüy-mal*” adı verilirdi. Kız anasına, nişanlı erkek tarafından verilecek hediyeye ise “*Süt hakkı*” denilmekteydi⁴⁵.

---

⁴³ Başlık parası ve mehir hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Peter Benedict, a.g.m., s. 1–39

⁴⁴ Hıfzı Timur telaffuz biçimlerine yörelere göre, “kalım” , “kalın”, ya da “kalıng” şeklinde ifade edildiğini belirtmektedir. Bkz, Hıfzı Timur, “Eski Örfi Hukukumuzda Nişanlanma ve Kalım Müessesesi”, *Ebu’ulâ Mardin’e Armağan*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1944, s. 1140. Peter Benedict, a.g.m., s.4 vd s. kalın “kalym” şeklinde de ifade edilmiştir.

⁴⁵ Hıfzı Timur, a.g.m., s. 1140. Kalımın hukuki mahiyetine dair çeşitli görüşler bulunmaktadır. Nişanlanmayı bir alım-satım, kalımın belirlenmesini de semen olarak görenler olduğu gibi, kalım hakkındaki görüşmelere ticari bir içerik atfetmeyen, kalımı mecburi bir nezaket vecibesi olarak adlandıranlar da vardır. Kız babasının geçici olarak, yanında büyüttüğü kızına yaptığı masrafların (belki) bir iadesi veyahut da görülen hizmetlerin tazmini olarak nitelendirirler ve kalımı talim ve terbiye masraflarının iadesi olarak kabul ederler. Ahmed Ağaoglu’na göre, kalım velayet hakkının

Burada üzerinde durulması gereken önemli nokta *başlık* ya da *kalın* olarak yapılan ödemenin kızın ailesine genel olarak babasına verildiği, bunun bir kısmının kıza çeyiz olarak harcandığı, bir kısmının ise ailesine kaldığı gerçeğidir. Mehir ise doğrudan doğruya kadına ödenmesi öngörülen bir değer olup, ailesinin buna müdahale etme, harcama yetkisi yoktu. Mehir kadının kendi malı olup üzerine her türlü tasarruf hakkı bulunmaktaydı⁴⁶.

Evlilik öncesinde mehir koca tarafından verilirken, mehir gibi yine kadının mülkü olan *cihaz* yani çeyiz ise kadın tarafından getirilmektedir. İslam hukukunda kadını cihaz getirmeye zorlayan hiçbir hüküm olmadığından hibe ile ilgili hükümler cihaza da uygulanır. Yerel geleneklerin etkisinde kalan bu uygulamayla bazı yerlerde kızın babasının cihaz mecburiyeti altına sokulduğu, hatta mehrin iki katı kıymetinde bir çeyiz yapması gerektiği durumlar söz konusu olabilmıştır. Yine de kız babası mecbur olmadığı hâlde, reşit kızı lehine kendi parasıyla bir cihaz tesis etmişse; kız cihazı oluşturan eşya ve malların teslimiyle üzerlerinde hak sahibi olmakta ve artık baba cihazı geri alamamaktaydı. Hanefi hukukunda cihaz cayılması mümkün olmayan bir hibe sayılmıştı⁴⁷.

Düğün âdetleri, memleketlere göre oldukça geniş ölçüde birbirinden farklılıklar göstermekle birlikte, genel olarak nikâh kıyıldıktan sonra gelinin evinde yalnız erkeklerin katıldığı *velîme*, ziyafet verilirdi. “*Gelin Hamamı*” ise zifaf gecesinden birkaç gün önce olur ve türlü şenlikler yapılırdı. Ertesi gün “*Kına Gecesi*”nde ise kirpiklerine sürme çekmek, el ve ayaklarına kına koymak suretiyle

---

bedelidir. Hıfzı Timur’a göre, kız ailesine nezaket gereği verilmesi mutlak bir hediyedir ve birçok nezaket vecibeleri gibi evlenme akdi arifesinde riayeti mecburidir. (s. 1141–1145)

⁴⁶ Halil Cin, *a.g.e.*, s. 274–280.

⁴⁷ Halil Cin, *a.g.e.*, s. 256–258

gelin süslenirdi. “*Gelin Alayı*”nda ise damat, ailesi ve yakınlarının katıldığı bir alayla gelini almaya gelirlerdi. Düğün alayı ile birlikte imkân ölçüsünde çok sayıda at ve katırlara yüklenmiş gelinin cihazı taşınırdı. Yeni evinde çok defa gelinin yüzü damadın “*yüz görümlüğü*” olarak verdiği para karşılığında açılırdı. “*Zifâf gecesi*”nde⁴⁸ gelinin yüzü açıldıktan ve mutad dualar yapıldıktan sonra zifaf odasına gelin ve güveye kahve ve yemek götürülürdü. Ertesi gün düğün şenlikleri bir yemekle “*paça ziyafeti*” diye adlandırılan ziyafet ile sonra ererdi.

Şer’i bir dayanağı bulunmadığı fetvalarda da ifade edilen⁴⁹, örfi bir vergi olan ve her vilayetin kanunnamesinde ayrı ayrı tespit edilen “gerdek resmi”, “gerdek hakkı”, “gerdek değüri” veya “resm-i gerdek” diye de anılan Resm-i Arûs ya da Arûsâne nikâh akdinin gerçekleştiği bölgenin vergisini toplayan kimseye verilirdi. Feodal karakterli olduğu belirtilen bu verginin düğün dernek gibi kutlamalar dolayısıyla devlete yahut devletin temsilcisi olan tımar sahibine bir gelir sağlamak amacıyla konulduğu belirtilmiştir⁵⁰. Verginin miktarı, gelin olacak kadının bekâr ya da dul olmasına, Müslüman olup olmamasına ve babasının sosyo-ekonomik durumuna göre değişmekteydi. Kocaya varan kızlarla, kadınların kocalarından

---

⁴⁸ W. Heffening, “Düğün Merâsimi”, *İslam Ansiklopedisi*, 9. Cilt, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993, s. 266–270.

⁴⁹ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, 1. Kitap, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, 1990, s. 184–185

⁵⁰ Feodal karakterli olduğuna dair bkz. Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye’de Toprak Meselesi: Toplu Eserler*, 1.Cilt, Gözlem Matbaacılık, İstanbul, 1980, s. 836; Halil Sahillioğlu, “Arûs Resmi”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 3. Cilt, İstanbul, 1991, s. 423; Bernard Lewis, “Arûs Resmi”, *The Encyclopedia of Islam*, Vol.1, p. 679. Ortaçağ Avrupasında feodal beyin serf sahibi olduğunu simgeleyen bir uygulama olarak ilk gece hakkı ve form marriage ile resm-i arûsun karşılaştırılması için bkz. Gül Akyılmaz, “Bâd-ı Hevâ Vergilerine Bir Örnek: Resm-i Ârus”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7. Cilt, 1–2. Sayılar, 1999, s. 122–127.

Müslüman bakire kız ise 60 akçe, dul ise 30 akçe, Müslüman olmayan bakire kızlardan için 30 akçe, dullar için ise 15 akçe alınmaktaydı⁵¹.

İslam hukukunun temel kurallarına uymak şartıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda nişan ve nikâhta başka şartların da zaman zaman öngörüldüğü anlaşılmaktadır.

---

⁵¹ Abdurrahman Vefik, *Tekâlif-i Kâvâidi*, 1. Cilt, Dersaadet, 1328, s. 42. Ayrıca bkz. "Osmanlı Kanunnâmeleri", Milli Tetebbular Mecmuası, 1. Cilt, 1. Sayı, Matbaa-i Âmire, İstanbul, Mart-Nisan 1331, s. 111–112.

1. BÖLÜM

TANZİMAT ÖNCESİNDE NİŞAN VE NİKÂH

1.1 Söz Kesme ve Nişan

Osmanlı Devleti'nde bozulma ve çöküntünün başlamasıyla birlikte çeşitli alanlarda bazı düzenlemeler yapıp önlemler alınırken, evlenme ve nikâh konusuna da el atıldığı bilinmektedir. Özellikle, III. Selim'le birlikte her alanda tasarruf önlemlerinin alındığı sırada, bu konunun da üzerinde durulduğu anlaşılmaktadır.

İsrafın önlenmesine dair yapılan düzenlemelerle ilgili olarak, hudutsuz israflara yol açan kıyafet, hediye ve îdiyye meselelerinin bir bir ele alınarak halledildiği belirtmekte ve devletin ileri gelenlerinden modasına göre samur, kakım, vaşak kürk ve çiçekli kumaş giyilmesi yasaklandığı gibi kadınların İngiliz çuhasından elbise yapmalarının da men edildiği ifade edilmektedir⁵².

Aynı zamanda, evlenme ile ilgili çeşitli konularda başlık parası alınmasının yasaklanması, düğün masraflarının kısıtlanması, geline ve akrabalarına hediye ve benzeri türden şeylerin verilmemesine dair düzenlemeler de yapılmıştı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda söz kesme ve nişanlanmanın nasıl yapıldığına dair elimizde yeterli, döneminden kalma kaynak olmamakla birlikte, İslam hukukunun, örf ve âdetlerin esas alınarak işlemler yapıldığı bilinmektedir. Çağdaşlaşma öncesinde genel hatlarıyla söz kesme ve nişanlanmayla ilgili olarak

---

⁵² Enver Ziya Karal, *Selim III.'ün Hat-ı Hümayunları-Nizam-ı Cedit-1789-1807*, TTK, Ankara, 1988, s. 135-136.

yapılmış çalışmalardan derlediğimiz bilgileri aktararak karşılaşılan sorunlar ve çözümler üzerinde duracağız. Böylece daha sonra bu alanlarda yapılacak düzenlemelerin nedenlerini açıklamak daha sağlıklı olacaktır. Özellikle mahkemelere yansıyan anlaşmazlıklarla, bunların nasıl çözüldüğüne dair verilen kararlardan yararlanacağız. Söz konusu mahkeme kayıtları şer‘iyye sicillerinde yer almakta olup bu sicillerin bir kısmı başka araştırmacılar tarafından taranarak değerlendirilmiştir.

Osmanlı toplumunda gençlerin hangi yaşlarda nişanlandırıldıklarına dair elimizde kesin kayıtlar olmamakla birlikte, genellikle 12 ve sonrasındaki yaşlarda nişanlanma ve ardından evlenmenin gerçekleştiği anlaşılmaktadır⁵³. Bununla birlikte özellikle, erkek nüfusun savaşlarda kaybedilmesi ve uzun süren askerlik hizmetinden dolayı giderek azalmasıyla kızların evlendirilmelerinde zorluklarla karşılaşıldığı, bazen de ekonomik nedenlerle kimi ailelerin kız çocuklarını küçük yaşlarda söz keserek evlendirme vaadinde buldukları, fakat daha sonra çeşitli nedenlerle bundan vazgeçtikleri de görülmektedir. Ancak genel durum dikkate alındığında bülüğ çağına ermekle birlikte erkek, kız için nişanlanma ve evlenmenin yaygın olarak gerçekleştirilmiş olduğunu ifade edebiliriz.

Evlilik çağına gelen oğlunu evlendirmek isteyen ebeveynler, uygun gördükleri bir kızı aday olarak seçerler ve oturdukları yerin ileri gelenlerinden birine giderek meramlarını anlatarak kız isteme konusunda yardımcı olmaları için ricada

---

⁵³ Samsun’da 10 yaşına gelmeyen kız, aile olmaya namzet sayılmadığından ötürü evlendirilmezdi. Ancak bazı zamanlarda bu kurallara uymayanlar da bulunabilmiştir “... *Bundan sonra 10 yaşına baliğ olmayub aile olmayan sagirden akd ve tezvici keyfi ve gayr-i keyfine nikâh olunmamak...*” Mehmet Beşirli, “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Samsun’da Evlilik Kurumu”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 12. Sayı, 2002, s. 117 ve s. 126; 1755 No’lu Samsun Şer‘iyye Sicili, s. 61-B. Şer‘iyye sicillerinden okuduklarım dipnotlarda, önce defter numarası, ardından hangi yerin sicili olduğu ve sayfa numarası varsa belge numarası şeklinde verilmiştir. Başka eserlerden aldığım sicil kayıtları ise önce hangi yerin sicili olduğu, ardından defter no/sayfa no şeklinde ifade edilmiştir.

bulunurlardı⁵⁴. Ardından kız tarafının bu konudaki düşünceleri araştırılır, kız tarafının gönlü olacağı anlaşılırsa “kıza görücüler” giderdi. Mahalle ya da köy ihtiyarları ve ileri gelen diğer sözü geçen kişiler durumu görüşükten sonra açıktan açığa kızı isterlerdi. Kız tarafı istekli olsa da geleneksel olarak birdenbire olumlu cevap verilmez, danışıp düşünmek için birkaç gün izin istenirdi. Bu evrede kız, oğlanın yavuklusu olarak adlandırılırdı. Bir süre sonra oğlan tarafı yeniden kız istemeye gider ve olumlu yanıt alındığında ise tatlı sunulur, şerbet içilirdi⁵⁵. Ardından nişan için gün belirlenirdi.

Nişanlanan kız ve erkeğin rızaları ile köy ya da mahalle imam ve ihtiyarları aracılığıyla nişan törenine başlanırdı. Bu merasimlere köy imamı ve ihtiyarlarının katılması nezaket ve usuldendi. Çünkü bunların şahitlikleri doğrultusunda mütesellim ve naip tarafından evlilik izin tezkeresi verilir ve yapılan akit şer‘iyye siciline kaydedilirdi. Evlenecek olan erkek ve kızın görücü usulüyle mi yoksa birbirlerini tanıyıp anlaşarak mı söz kestikleri konusunda sağlıklı bir sonuca varmak zor olmakla birlikte, daha çok görücü usulünün yaygın olduğu söylenebilir. Zira genellikle anne ve babalar veya yakınları küçük yaştaki kız çocuklarını ileride damat olacak kişiye vaatte bulunmaktaydı ve böylece namzetlik gerçekleştirilmekteydi⁵⁶. Nişan işleminin

---

⁵⁴ “... ve bir kimesne tezevvüce taleb olduk da kazasında ve civarında olan ihtiyarların birine varub meramını ifade ve ol ihtiyar dahi münasib görür ise beyhûde tavassud ve ahakk vechile tahsîs ve nişan virilüb...”, Mehmet Beşirli, a.g.m., s. 126; 1755 No’lu Samsun Şer‘iyye Sicili, s. 61-B.

⁵⁵ “... Bir mahalden kız veyahud seyyibe avret mütalebe ve namzed olunmak meramları olduk da gizlice nişan ve şerbet-nûş olunmayub memleket uleması ve ihtiyarları ve karyeler imamı ve hatibi ve kethüdalar meyanında aşikâr nûş-ı şerbet ve nişan virilüb...” Mehmet Beşirli, a.g.m., s. 127; 1755 No’lu Samsun Şer‘iyye Sicili, s. 156-A.

⁵⁶ İzzet Sak, “Osmanlı Toplumunda Namzed’in (Nişanın) Bozulması ve Sonuçları: Konya Örneği 18. Yüzyılın İlk Çeyreğine Ait Konya Şer‘iyye Sicillerine Göre”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Konya, 2006, s. 497.

tamamlanmasından sonra artık o kız namzetli olurdu ve artık herhangi biri daha o kıza talip olamazdı⁵⁷.

Nişanlanmanın ilan edilmesinin nedenlerinden biri de evliliğe engel teşkil edecek durumların bulunup bulunmadığının belirlenmesiydi. Örneğin Tokat'ın Huruş mahallesinden Abdurrahman oğlu Es-Seyyid Ebubekir aynı mahalleden Ömer kızı Hatice ile namzet olduklarını ancak tam nikâh akdi yapacakları zaman, bazı kişilerin bunların sütkardeşi olduklarını mahkemeye iletince, mahkeme durumun açıklığa kavuşması için evlenecek erkeğin sütkardeşi olmadıklarına dair şahit getirmesini istemişti. Şahitler sütkardeşi olmadıklarını, söylentinin iftira olduğunu beyan edince, mahkemece nikâh akdi yapmada sakınca olmadığını belirten hüccet-i şer'iyeye verilmişti⁵⁸.

Konya sicilinde yer alan 1817 tarihli kayıta da sütkardeşi olmalarından dolayı Veli kızı Raziye'nin evlenmekten çekindiği ve soruşturma sonucunda sütkardeşi olduklarının anlaşılmasıyla, Raziye'nin istediği kişiyle evlenmesine izin verilmişti⁵⁹.

Bazı yerlerde gerekli izinler alınmadan nişanla nikâh bir arada yapılmış gösterilmekteydi. Nişan konusunda köy ihtiyarları ve *“birkaç kendini bilir Müslüman kişiler nişan meclisinde hazır bulunmadıkça”* verilen nişana itibar olunmaması

---

http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler/%C4%B0zzet%20SAK/SAK,%20%C4%B0zzet.pdf

⁵⁷ “...Nişân virülüb fima-ba'd rücü' olunmamak ve aherden kimesne taleb olmamak...” Mehmet Beşirli, a.g.m. , s.126; 1755 No'lu Samsun Şer'iyeye Sicili, s. 61-B.

⁵⁸ Rıfat Özdemir, “Tokat'ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu 2-6 Temmuz 1986*, (Yay. Haz.) S.H. Bolay, M.Yazıcıoğlu, B. Yediyıldız, Mehmet Özdemir, Gelişim Matbaası, Ankara, 1987, s. 105, Tokat Şer'iyeye Sicili, 1/76, Tarihi: 27 L 1186 (21.01.1774).

⁵⁹ 70 No'lu Konya Şer'iyeye Sicili, s. 46, Tarihi: 13 S 1232 (02.01.1817). Sütkardeşi oldukları iddiasıyla açılan davalara bir başka örnek yine aynı sicil defterinde, s. 49

istenmişti. Nişanın “*falan falanı alacak imiş deyü bir alamet olup nikâh yerine kaim olunamayacağı*” belirtilmişti⁶⁰.

Nişandan önce erkek tarafı, kız babasına elbiselik, annesine entarilik, kardeşlerine çorap, gömlek gibi şeyleri kapsayan hediyeler gönderirdi. Kızın anne, baba, kardeş ve yakın akrabalarına gönderilen bu hediyeler “*ağırlık*” diye de adlandırılmaktaydı. Kız tarafından da oğlanın babasına, annesine birer kat elbiselik ve diğer yakın akrabaya da derecelerine göre, gömlek, çorap, çevre gibi şeyler gönderilirdi. Bu hediyelerle beraber, bir iki tepsi baklava, börek yollandığı da kaydedilmişti. Nişan bittikten sonra oğlan ve kız tarafı “*uğurlu kademli olsun*” diye kutlanır, nişanlılık döneminde gelip geçen bayramlarda yeniden karşılıklı hediyeler sunulurdu. Kandillerde “*zerde, et, keşkek, pilav, lokma; Şeker Bayramında bir sini baklava, Kurban Bayramında en iyi ve iri bir koç gönderilir... Bu hediyeleri getirene ve götürene bahşişler verilip kurban bayramında gönderilen koç, başka hediyeler birkaç gün kız evinde teşhir edilir, köylüler ve komşular onu görmeye gelirlerdi. Ziyaretçilere üzümlü leblebi karışık (çerez) dedikleri tatlılar*” ikram edilirdi⁶¹.

Konya şer‘iyye sicillerinde nişanlılık döneminde tarafların birbirine verdiği hediyeler şöyle kaydedilmişti: Mevlana Celaleddin-i Rumi mahallesinde yapılan bir nişanda “*bir alaca, bir taraklı kumaş, bir al zıbnuluk, 15 sarı ve beyaz gülabdan, 120 dirhem elvan ipek, 100 dirhem kenar ipeği ve 3 çenber*”; Şeyh Aliman mahallesinde

---

⁶⁰ “... Karye imamları ve ihtiyarları marifetleri olmaksızın birkaç cehele huzurunda nişân eyleyüb bu vech ile verilen nişanı nikâh makamında addederek bila-izinnâme tezevvüc ve teehhül olduğunu...”, Mehmet Beşirli, a.g.m., s. 127; 1755 No’lu Samsun Şer‘iyye Sicili, s. 63-A.

⁶¹ Yusuf Ziya Demirci, *Anadolu’da Eski Düğün ve Evlenme Adetleri, Folklor*, Burhaneddin Matbaası, İstanbul, 1938, s. 14–15. Kitap Muğla’nın Ula ilçesinde 1932–1933 yıllarında yapılan seyahatlerde Kızılkaya Köyü, Kavak Çalı Köyü ve Ula merkezinden üç kişiyle yapılan mülakatlardan derlenmiştir. Mülakat yapılan kişiler 96 yaşındaki Yusuf, 85 yaşındaki Murat ve 78 yaşındaki Fatma’dır.

yapılan diğerk bir nişanda ise “*bir ayine, bir zıbunluk sandal ve 11 guruş nakid para*”; Bınârî mahallesinde de “*10 guruş nakid para ile iki kilim, bir el ibriği, iki sahan, bir sepet sandık, bir kahve tepsisi, bir sepaye ve bir tennür demiri*”; yine Sahra nahiyesine bağılı Ebubekir köyünde yapılan bir nişanda ise “*İki çift çenber, bir kırmızı poşu ve bir yeşil poşu*” gönderilmişti.

Erkek tarafının göndermiş olduğı hediyelere karşılık olarak kız tarafı da yiyecek ve giyecek eşyaları hediye etmekteydi. Örneğın; erkek tarafının göndermiş olduğı helva karşılığında “*bir sırmalı makreme, bir çenber ve bir peşkir*”; ya da kızın kendisine, babasına ve halasına gönderilmiş olan helva ve paralar karşılığında nişanlısına “*bir gömlek, bir don, bir uçkur ve bir makreme*” hediye edilmişti. Bu sayılan hediyelerin dışında “*ağırlık*”, “*kaftanlık*” veya “*ariyet*” adı altında daha çok erkeğın kız tarafına verdiğı mallar arasında da giyecek ve çeyiz eşyaları ile para bulunmaktaydı. Kız tarafı da nişanlısı olan erkeğıe “*ağırlık*” adı altında eşyalar vermekteydi⁶².

Aralarında evlilik vaadiyle namzetlik sözleşmesi bulunsa bile eğer kız “*ben ona varmazam*” derse, kimse onu nikâha zorlayamamaktaydı⁶³. Örneğın; Harput sicilindeki 1631 tarihli kayıтта Sefer oğlu Hacı Mustafa, mahkemeye başvurarak, kızı Fatma’yı, Halil oğlu Mevlud’e “*Allah emri üzere namzed*” ettiğini, fakat birkaç sene geçmesine rağmen, Mevlud’un, kızını almadığı gibi başka bir kadınla nikâhlandığını, kızın ise “*Mevlud’e varmazam*” diyerek nikâhı reddettiğini beyan etmişti. Fatma’ya sorulduğunda, feryat ederek “*babam mezbûr eteğimi çalıya bend etmiştir, ben*

---

⁶² İzzet Sak, a.g.m., s. 499–500. Konya şer’iyye sicillerinden derlenen bilgilerden yararlanılarak hazırlanan bu makaledeki bilgilerden ilgili olanları özetlenerek aktarılmıştır.

⁶³ Uygulamadaki iki örnek için bkz. H. Ongan, *Ankara’nın Bir Numaralı Şer’iyye Sicili*, s. 58, Vesika No: 334; Ahmed Akgündüz, *Şer’iyye Sicilleri*, 1.Cilt, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1988, s. 262-263’ten naklen Harput Şer’iyye Sicili, 181/4, 1 no’lu hüküm.

başıma vekilim, mezbûr Mevlud'e varmazam, dostdan akrabadan selamı almışım bu husus için Karakaş Mehmed'i vekil eyledim, ben kimesneye rıza verirsem, akd-i nikâh eyleye ve Mevlud dedikleri bir akçe ve bir habbe göndermemiştir, ziyade bir şey yoktur” demiş ve nikâhlanmayı kabul etmemiştir⁶⁴.

Yine Harput'ta aynı dönemde geçen başka bir olayda, Piran köyünden Molla Hüseyin oğlu Hasan kızı Şâhiye, nişanlısı Caferoğlu Hasan'ın başka bir hanımı bulunduğu için “*bir avreti dahi vardır, kuma üzerine varamam*” diyerek nişanlısının nikâh isteğini geri çevirmişti⁶⁵. Hiçbir sebep olmadan da kız “*ben ona varmazın*” diyerek nikâhı reddedebiliyordu⁶⁶.

Konya sicilinde yer alan kayıta da Hasan kızı Fatma Hanım, Mehmed oğlu Beniye ile namzetli olduklarını ancak aralarında nikâh akdinin cari olmadığını itiraf etmişti. Fatma Hanım “*fa'ile-i muhtare olduğu hasebiyle tezvice razı değilim*” diyerek dilediğiyle evlenmesine izin verildiğini ifade eden müraseleyi mahkemeden almıştı⁶⁷.

Küçük yaşlarda ailesi tarafından evlendirilen kızlar, bülüğa erdiklerinde bu evlilikleri reddetmekle kalmayıp başkasına kaçarak önceden yapılan evliliği geçersiz de kılabilirdi. Örneğin; Samsun'un Kabı köyünden Mahmud'un kızı, 1799 tarihinde mahkemeye gelerek, annesinin kendisini sabiyye yani çocukken Sakaoğlu

---

⁶⁴ Saim Savaş, “Fetva ve Şer‘iyye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, 2. Cilt, T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları No:71, Ankara, 1992, s. 507–508; Ahmed Akgündüz, *Şer‘iyye Sicilleri*, 1.Cilt, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1988, s. 262-263'te Harput Şer‘iyye Sicili, 181/4, 1 no'lu hüküm.

⁶⁵ Saim Savaş, a.g.m., s. 508; Ahmed Akgündüz, a.g.e., s. 263-264'te Harput Şer‘iyye Sicili, 181/6, 3 no'lu hüküm.

⁶⁶ H. Ongan, *Ankara'nın Bir Numaralı Şer‘iyye Sicili*, s. 58, Vesika No: 334.

⁶⁷ Nuri Ünlü, *70 Numaralı Konya Şer‘iyye Sicili (1814-1816M/1230-1232H)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, s. 323–324. (21 Ca 1232/8 Nisan 1817).

Mehmed'le evlendirdiğini ancak kendisi bu evliliği kabul etmeyerek ve “*sizin verdiğiniz adama varamam*” deyip Kör Odabaşoğlu Ali'ye kaçtığını kabul etmişti. Samsun mahkemesi, Mahmud'un kızını Ali ile nikâhlanmış ve böylece sabiyye iken usulen yapılan evliliği reddetmişti⁶⁸.

Ankara sicillerinde evvelki nişanlının, kızın başka birisi ile nikâhına engel olduğunu ya da kızın nişanlısı ile nikâhlanmaya razı olmasına rağmen babasının istememesi sebebiyle nikâhın gerçekleşemediğini de görmekteyiz⁶⁹.

Tokat'ta Baş Meydan mahallesinde oturan Es-Seyid Mehmed Efendi, Mehmed Emin kızı Şerife adlı bıkır-i baliğayla, kendi rızaları ile birbirlerine namzet olduktan sonra, aradan altı ay geçmiş ve Es-Seyid Mehmed Efendi, iki şahitle Ebubekir oğlu Es-Seyyid Mustafa Efendi'yi kendine vekil tayin ederek mahkemeye göndermişti. Mahkemede hazır bulunan Şerife'ye açılan davada “*vekilinin altı ay önce Şerife'ye nazmet olduğunu, aralarında nikâh akdinin geçmediğini, şimdi ise namzetlikten vazgeçtiklerini*” beyan ederek Şerife'nin isterse başkasıyla evlenebileceğini belirtmiş ve mahkeme de bu isteğe uygun karar vermişti⁷⁰.

Tokat'ın Mahmud Paşa mahallesinden Süleyman kızı Rukiye mahkemede, üç sene önce müteveffa babasının, kendisini evlendirmek vaadiyle Abdullah oğlu Mustafa'ya namzet ettiğini ve aralarında gerçek bir nikâhın bulunmadığını belirterek, “*... ben âkile ve bâliğa ve âkilâ-i fâile muhtar olduğum ecilden nefsimi âhara tezvîce izin murâd eylerim..*”⁷¹ demiş ve bu isteği mahkeme tarafından kabul edilmişti.

---

⁶⁸ Mehmet Beşirli, a.g.m., s. 118; 1755 No'lu Samsun Şer'iyye Sicili, s. 7-A, (1214 H).

⁶⁹ H. Ongan, a.g.e. s. 35, Vesika No: 78; H. Ongan, Ankara'nın İki Numaralı Şer'iyye Sicili, s. 90, Vesika No: 1152.

⁷⁰ Rifat Özdemir, a.g.b., s. 104'te Tokat Şer'iyye Sicili, 3/130, (19 S 1213/02.08.1798)

⁷¹ Rifat Özdemir, a.g.b., s. 104'te Tokat Şer'iyye Sicili, 13/168, (25 S 1225/1 Nisan 1810).

Bu olay aslında bir nikâh olmayıp küçük yaşta yapılan bir nişanlanmanın, kızın bülüğa erdiğinde nikâha karşı çıkması ve bu yoldaki isteğinin kadı tarafından kabul edilmesiydi. Benzer şekilde çocukluğunda komşu kızına namzet edilen Tasvirci Lefter de Trabzon şer'î mahkemesine başvurarak bülüğa erdikten sonra nikâh akdine ve evlenmeye rağbet etmediğini belirtmiş ve tarafların rızasının şart olması nedeniyle de haklı görülmüştü⁷².

Konya şer'îyye sicilindeki bir kayıta; nişanlanmaları üzerinden sekiz ay geçtiği ve hâlâ nikâh akdinin yapılmadığı, aksine nişandan vazgeçildiği yer almaktaydı. Kıza nişan sırasında verilen “..21 guruş ile 4,5 kile huntadan geçüb ve namzedden dahi fariğ olmakla” taraflar birbirlerinden alacak vereceklerinin olmadığını şahitler huzurunda mahkemede beyan ederek nişandan dönmüşlerdi⁷³.

Sivas şer'îyye sicilindeki bir kayıta ise nişanı bozan erkek, “*kendi hüsn-i rızâm ile fâriğ oldum, kime murad iderse varsun, başına kâil-i muhtardır, bir akçe hakkım yokdur, âmme-i davadan zimmetini ibrâ-i âmm ile ibrâ ile iskât-ı hak eyledim*⁷⁴” sözleriyle nişandan vazgeçiyordu. Kız nişandan vazgeçtiğinde erkek, nişanlısı için harcadıklarını kız tarafından talep ve dava etmekte, verdiklerini geri aldığı anda alıp-vereceği kalmadığını beyan etmekteydi⁷⁵.

Nişan, herhangi bir nedenle bozulduğunda tarafların birbirlerinden aldıkları eşyaların iadesi ve tazmin edilip edilemeyeceğine dair yapılan başvurular üzerine

---

⁷² Hülya Akbulut, *Şer'îyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon'da Gayr-i Müslimler (1800-1850)*, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2007, s. 93, Trabzon Şer'îyye Sicili 154/46-2.

⁷³ 58 No'lu Konya Şer'îyye Sicili, s. 11, Tarihi: 15 Ca 1177 (21 Kasım 1763).

⁷⁴ 3 No'lu Sivas Şer'îyye Sicili, s. 10, Tarihi: 06 Ş 1204 (21 Nisan 1790).

⁷⁵ Saim Savaş, a.g.m., s. 506-507. Nişanlılığın kız ve erkek tarafından bozulmasına dair Konya Şer'îyye sicillerinde yer alan örnekler için bkz. İzzet Sak, a.g.m., s. 504-509; Muhiddin Tuş, a.g.e., s. 134.

birçok fetva verilmişti. Nişanlanan kız ve erkek tarafının karşılıklı hediyeler gönderdiği ancak sonradan kız nişanlısına varmayıp başkasıyla evlendiğinde daha önceden nişanlısına gönderdiği eşyaları geri alabilmekteydi. Aynı şekilde erkek nişandan vazgeçerse verdiği eşyalarının karşılığını alabilirdi⁷⁶. Ancak, tarafların birbirlerine nişanlıyken hediye olarak gönderdikleri ve kullandıkları şeyler, nikâh gerçekleşmezse taraflardan tazmin olunamazdı⁷⁷. Aynı şekilde yenilip tüketilen yiyecekler de tazmin olunamazdı⁷⁸. Bununla birlikte, mehr-i muaccel adı altında nişanlıyken verilenler nişanın bozulması durumunda geri alınır⁷⁹.

Müslüman olmayanların durumlarıyla ilgili olarak ise Ankara şer'iyeye sicil kaydına göre, Kalıçeci Kılbuş mahkemede Hacı Ashab mahallesinden baliğa olmuş Varvara adlı nasrâniyyeyi dava etmişti. Kılbuş iki sene önce Varvara'nın babası ve validesi tarafından kendisine zevce namzet edildiğini, şimdi ise evlenmek istediğinde kendisiyle evlenmek istemediğini, bu durumun araştırılarak şer'îen gereğinin yapılmasını istemişti. Varvara yanıtında söz konusu tarihte Kılbuş'a namzetliğinin doğru olduğunu fakat baliğa olarak nikâhtan çekindiğini bizzat ifade etmişti. Mahkeme Kılbuş'un iddiasında taraflar arasında nikâh gerçekleşmediğinden ve

---

⁷⁶ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behçetü'l-Fetâva*, İstanbul, 1266, s. 72

⁷⁷ Abdurrahim Menteşizade, *Fetâva-yı Abdurrahim*, 1.Cilt, İstanbul, 1243, s. 197

⁷⁸ Ali Efendi, *Fetâva-yı Ali Efendi*, Konstantiniyye, 1245, s. 56.

⁷⁹ M. Ertuğrul Düzdağ, *a.g.e.*, s. 41, Mesele 54: “*Zeyd hinde namzed olup, bir miktar akça ve altın ve gümüş yüzük mehr-i mu'accel gönderse, badehû kabl'en-nikâh zeyd feragat eylese yahud fevt olsa, mehr-i mu'accele rüçû' olunur mu? El-Cevab: Olunur*”; Ali Efendi, *Fetâva-yı Ali Efendi*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1311, s. 51'de “*zeyd hinde namzed olduk da mehr-i mu'accel namına şu kadar eşya gönderüb badehû hindi tezevvücden fariğ olsa zeyd eşya-yı mezbûreyi hinden istirdada kadir olur mu? El-Cevab: olur*”.

namzet olunmuş olmakla beraber, evlenme konusunda zorlamanın gerekmediğine karar vererek Varvara'yı istemediği bir evlilikten kurtarmıştı⁸⁰.

Zimmîlerin nişanlılıklarıyla ilgili olarak 1830 tarihli bir hüccette, Oseb adlı bir zimmînin Sadakat adlı zimmî bir kadın üzerine açtığı davada “... *Patrik ve keşişleri marifetiyle nişan dahi verilüb ayinleri üzerine patrik-i mersûm tarafından memhûr kâğıd verilmesinden sonra...*” kadının nişandan vazgeçtiği bildirilmişti. Bu kayıt nişan âdetinin zimmîler arasında da olduğunu göstermektedir⁸¹.

Bir kısmını aktardığımız bilgiler ve örnekler bize Tanzimat öncesinde Osmanlı toplumunda evliliğin ilk adımı olan nişanlılık döneminde, bazı sorunların ortaya çıktığı, bunların çözümünde geleneksel yöntemlere başvurulduğu görülmektedir. Anlaşmazlık olduğunda mahkemeye gidilmekte, hüküm verilirken de doğal olarak fetvalara dayanılmaktaydı. Bu açıdan bakıldığında söz konusu dönemde eskiye göre önemli bir değişiklik ve gelişme olmamıştır.

1.2. Nikâh

Osmanlı İmparatorluğu'nda İslam hukukunun, örf ve âdetlerin şekillendirdiği evlilikler, nikâh denilen akdin kuralları çerçevesinde yasallık kazanmaktaydı. İslam hukukunda evlenme, tarafların icap ve kabulü ile meydana gelen bir sözleşmedir.

Evlenmelerde velilerin izninin alınıp alınmayacağı konusunda farklı görüşler mevcuttu. Hanefi mezhebine göre bülüğa eren kızlar, velilerinin rızalarını almaksızın istedikleriyle evlenebilirken, Hanefi hukukçulardan İmam Muhammed'e göre bülüğa

---

⁸⁰ Jülide Akyüz, “Osmanlı Kadınlarının Hukuksal Haklarını Kullanımı Hakkında Bazı Değerlendirmeler”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 6. Sayı, Bahar 2007, s. 84; Ankara Şer'iyeye Sicili, 190/17, (1211–1213 H./1797–1798 M).

⁸¹ İbrahim Yılmazçelik, *a.g.e.*, s. 272–273; Diyarbakır Şer'iyeye Sicili, 376/5.

eren kızların rızalarına ek olarak velilerinin rızalarının alınması şarttı⁸². Osmanlı Devleti'nde 1544 yılına kadar birinci görüş kabul edilip uygulama alanı bulmuştu. Bu tarihten itibaren veli izin aranmıştı⁸³. 1565 tarihli adaletnamede mahalli idarecilerin fakirlerin kızlarını velilerinin rızası olmadan cebren istedikleri kimselere nikâh ettirip, eşlerini boşatıp murat olduğuna evlendirmeleri sorununa değinildiğini görmekteyiz⁸⁴.

Evlenmenin geçerli bir şekilde yapılabilmesi için bizzat evlenecek kimselerin kendileri yahut velileri veya vekilleri aracılığıyla iki şahit huzurunda evlenme iradelerini açıklamalarına bağlıydı. Ancak burada hiçbir resmi veya dini bir kişinin katılımı olmadan serbestçe akdedilmesi, genelde bu hakkın kötüye kullanımına sebebiyet vermişti. Bunun önüne geçebilmek için evlenme akdine devletin müdahalesi ihtiyacı ilk devirlerde görülmüştü.

Nikâhta velayetle ilgili olarak kadıdan başka velisi olmayan bülüğa ermemiş kız, kadı tarafından mihr-i misliyle dengi olan biriyle evlendirildikten sonra bülüğa erdiğinde bu nikâhı feshettirebilirdi⁸⁵. Erkeklerin bülüğa ermelerinin mahkemece

---

⁸² M. Âkif Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No: 11, İstanbul, 1985, s. 97

⁸³ "Osmanlı Kanunnâmeleri", Milli Tetebbular Mecmuası, 1. Cilt, 2. Sayı, Matbaa-i Âmire, İstanbul, Mayıs-Haziran 1331, s. 339'da "Kitabü'n-Nikâh" arabaşlığı altında Ebussuud'un fetvalarından H. 951 (M. 1544) tarihinde "...kuzât velisi izinsiz nikâh etmemekle memurdurlar..." demektedir.

⁸⁴ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyanları*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 503; Halil İncılık, *Adâletnâmeler*, TTK Türk Tarih Belgeleri Dergisi, 2. Cilt, 3-4. Sayı, 1965, TTK, Ankara, 1967, s. 99-104'te Mühimme Defteri No:6, s. 536-538, Vesika No:1165'ten naklen. Belgenin tarihi, 16 L 972 (17.05.1565).

⁸⁵ Durrîzâde Mehmed Ârif Efendi, *Neticetü'l-Fetâva*, İstanbul, 1237, 1.Cilt, s. 35; Ali Efendi, *Fetâvayı Ali Efendi*, Konstantiniyye, 1245, s. 43. Örneğin Resmo şer'iyeye sicilindeki 1668 tarihli bir kayıta, henüz bülüğa ermiş olan Mehmet kızı Fatma, mahkemeye gelerek, bundan önce kendisinin vasisi olan Ahmed Beşe adlı kişinin, onu, kendisinin haberi olmadan oğlu Mehmed'e nikâhladığını belirtmiş ve mahkemede "bugün bülûğa vasıl oldum ihtiyarım ile nikâhımı fesheyledim" diye şahitlerin huzurunda

sicile kaydedilerek tescil edildiğini görmekteyiz. 1653–56 yıllarına ait Harput sicilinde Haydar oğlu Mustafa'nın bülüğa erdiğinden evlenmesi gerektiği belirtilmişti⁸⁶.

Osmanlı Devleti'nde muhtemelen devletin kuruluşundan itibaren nikâh akitleri ya bizzat kadılar veya kadıların verdiği izinname ile yetkili kılınan din adamları tarafından yapılmıştır. 12. yüzyıldaki kadı beratlarında ve Selçuklu kadı menşurlarında nikâh kıymanın hâkimin görevleri arasında yer aldığı ve Selçuklular döneminde önemli kimselerin nikâhının bizzat kadılar tarafından kıyıldığı bilinmektedir⁸⁷. Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1546 yılında kadı atamaları için verilen bir beratta Kadı'nın görevleri sayılırken nikâh kıymak da yer almaktaydı⁸⁸.

Yıldırım Beyazıd döneminde ilk defa kadıların maişetlerini sağlayacak kadar maaşları olmadığından gördükleri işlerden dolayı bir resm almaları uygun görülmüştü⁸⁹. Nikâh akitlerinden 12 akçe resm almaları buyrulmuştu⁹⁰. Fatih Sultan

---

takrir etmişti. Bkz. Nuri Adıyeke, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat Dönemi Evlilikleri”, s. 128–129, Resmo Şer'iyye Sicili, 98/82, Tarihi: 15 Haziran 1668.

⁸⁶ Mehmet Beşirli, “385 Numaralı Harput Şer'iyye Sicilinin Tanıtımı”, Ankara Üniversitesi *OTAM Dergisi*, 10. Sayı, Ankara, 1999, s. 23

⁸⁷ M. Âkif Aydın, “Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihî Tekâmülü”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, 2.Cilt, T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları No:71, Ankara, 1992, s. 438.

⁸⁸ “...ve ketb-i sicillât ve sakûk ve tecvîz-i sıgar ve segayir ve akd-i enkiha...” İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, TTK, Ankara, 1988, s.113

⁸⁹ Yıldırım Beyazıd Han zamanında vilayet kadılarına hüccet akçesi, resm-i kısmet akçesi ve sicil akçesi alınmak tayin buyrulup H. 796 (M. 1393–1394) yılında kanun olmuştur. Bkz. “Osmanlı Kanunnâmeleri”, Milli Tettebular Mecmuası, 1. Cilt, 2. Sayı, Mayıs-Haziran 1331, s. 326; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 84.

⁹⁰ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, 1. Cilt, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1279, s. 140. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 84, 6. Dipnotta sayfa numarasını yanlışlıkla 104 olarak vermiştir. Ahmed Lütfi; *Osmanlı Adâlet Düzeni: Mir'ât-ı Adâlet Yahud Tarihçe-i Adliye-i Devlet-i Aliyye*, 1304, Sadeleştiren

Mehmet'in kanunnamesinde ise “*nikâhtan bîkr ise 32 akçe, seyyibe ise 15 akçe alalar*⁹¹” kaydı yer almaktadır. Fatih'in son yıllarında hazırlanan 1479 tarihli Rüsûm-ı Kısmet Kanunnâmesinde ise “... *Nikâh-ı bâkirede nefis-i kadıya 20 akçe; naibe kemâ kuddira ve nikâh-ı seyyibede nefis-i kadıya 20'den aşağı ola*” denilmekteydi⁹².

Celalzade Kanunnamesinde ise kadıların nikâh akdinden bakire ise 20, dul ise 15; mahkeme hademesinin ise hem bakire hem de dulların nikâhlarında 5 (akçe) aldıkları kaydedilmişti⁹³.

Kadı beratı mazmununda kadıların şer'î uygulamalarındaki görevleri belirtilirken “... *Kadı hâkim olub... kütüb ve sicillât ve tezvic-i sigar ve sagîre ve kısmet-i mevaris-i reâya ve zabt-ı emval-i eytam ve mal-i gaiib ve azl ve nasb-ı vasi ve kadı ve naib ve akd-i enkiha ve tenfiz-i vesâyâ*” ve diğer şer'î konularda tam yetkili olup “...*kefere nikâhından resm almıya...*” denilmekte ve bunun 1583'te kanun olduğu kaydedilmekteydi⁹⁴.

Erdiñç Beylem, Marifet Yayınları, İstanbul, 1997, s. 27–28; Mehmed Hemdani Solakzade, *Tarih-i Solakzade*, İstanbul: 1297, s. 60

⁹¹ Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, 1. Kitap, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, 1990, s. 330, orijinal metin a.g.e. s. 343'te Kanunnâme-i Âl-i Osman, Koca Hüseyin, Bedâyi', II. Cilt, vrk. 277/b–284/A, 3. Fasıl, 49. Madde; Uzunçarşılı, Fatih Sultan Mehmed'in Kanunnâmesi'nde kadıların bakire nikâhından 32, dul nikâhından 15 veya 12 akçe alındığını belirtmektedir. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 85.

⁹² Ahmed Akgündüz, *a.g.e.*, s. 586, orijinal metin Fi evası-ı Receb'il-Mürecceb li seneti erba'in ve semanine ve semanemi'ete tarihli, a.g.e., s. 587'de, Rüsûm-i Kısmet Kanunnâmesi, Bursa Şer'iyye Sicili, A-3, Vrk.166/6., (884 H.)

⁹³ Özer Ergenç de Fatih Kanunnamesi'ne göre, kadıların akd-i nikâhtan bakire ise 20, dul ise 20'den aşağı aldıklarını belirtmekte ve Celalzade Kanunnâmesinde verilen oranları tablo halinde sunmaktadır. Bkz. Özer Ergenç, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Bir Katkı: XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 83.

⁹⁴ “Osmanlı Kanunnâmeleri”, Milli Tettebbular Mecmuası, 1. Cilt, 2. Sayı, Mayıs-Haziran 1331, s. 327–328; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 85'te XVI. asır sonlarında 998 H (1590 M) tarihli olduğunu ve

16. yüzyıl sonları ile 17. yüzyıl başlarında Hamza Paşa'nın derlediği kanuna göre, nikâhlarda evlenilecek bakire ise nikâh akdi resmi 20 akçe kadı ve 5 akçe mahkeme hademesi için toplam 25 akçe alınırken, seyyibelerin nikâhlarından kadı için 15 akçe ve mahkeme hademesi için 5 akçe alınacaktı⁹⁵. Tevkii Abdurrahman Paşa tarafından 1676–1677 yıllarında tedvin edilen kanunnâmenin Kanun-u Rusûm-u Enkiha başlığında da yine alınacak resimlerin miktarları değişmemekteydi. “*Eğer biker ise kadı için 20 akçe ve hademe-i mahkeme için 5 akçe cemân 25 akçe alur ecanibinden alunur eğer nikâh kadı mübaşeretle olursa*” denilmekteydi⁹⁶.

17. yüzyıl⁹⁷ sonları ve 18. yüzyıl başlarında da rusûmların aynı miktarda alındığı Nimetî Efendi Kanunnâmesi'nde yer almıştı⁹⁸.

---

kadınların vazifelerini göstermesi itibarıyla mühim olduğunu söyleyerek metnin tam çevirisini aktarmıştır ancak çeviride tarihi doğru olarak 991 şeklinde vermiştir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.85–86.

⁹⁵ “Kadırlara Müteallik Avid-i Şer‘iyye ve Rusûm-i Kanuniye” başlığı altında “...mekâtibe-i şer‘iyye vesâir rusûm-i örfiye kuzât hususunda kanun-i kadîm budur ki nikâh vâki oldukda eğer tezyic olacak bakire ise resm-i akd-i nikâh 20 akçe kadı için alına ve 5 akçe hademe-i mahkeme için ceman 25 akçe alunur eğer seyyibe ise kadı için 15 akçe ve hademe-i mahkeme için gerü 5 akçe alına” denilmektedir. Bkz. “Osmanlı Kanunnâmeleri”, Milli Tettebular Mecmuası, 1. Cilt, 2. Sayı, Mayıs-Haziran 1331, s. 325–326.

⁹⁶ “Osmanlı Kanunnâmeleri”, Milli Tettebular Mecmuası, 1. Cilt, 3. Sayı, s. 542. “*Bu nüshamızda “Tevki-i Abdurrahman Paşa tarafından 1087’de tedvin edilmiş olan 10. ve 11. asırlardaki hayat-ı hukukiyemizi gösterecek mühim bir kanunnâme metnini aynen ve tamamen” yayınladıklarımı 1. ve 2. nüshalarda yayınlanan kanunnamelerin ülkemizdeki ve Avrupa’da genel ve şahsi çeşitli kütüphanelerde bulunduğu ancak Abdurrahman Paşa kanunnamesinin çok nadir bir metin olduğu, yayına esas olan nüshanın, Rıza Paşa Kütüphanesinde 906 numarayla kayıtlı bulunduğu; toplam 109 yazılı sayfadan oluşan nüshanın ilk sayfasında 1292’de Vakanüvis Ahmed Lütfi Efendi’ye ait olduğunun anlaşıldığı belirtilmektedir. Bkz, a.g.m., s. 49 .*

⁹⁷ Sadık Albayrak, *Budin Kanunâmesi ve Osmanlı Toprak Meselesi*, İstanbul, t.y., s. 228-229’da Kanunnâme’nin dilini günümüze aktararak “Kadırlara Ait Şer‘î Gelir ve İratlar ile Vergiler” başlığı altında “...nikâh vaki’ olduğunda evlenecek olan bakire ise nikâh akdi resmi 20 akçe kadı için ve 5 akçe mahkeme hademesi için cem’an 25 akçe alınur. Dul ise kadı için 15 akçe ve mahkemenin hademesi için 5 akçe...” alındığı ve Hamza Paşa ve Celâlzade zamanındaki Kanun-i Sultani olduğu

Osmanlı Devleti'nde nikâh akitlerinin belirli bir bölümünün mahkemelerde kıyıldığı, bunun için de tarafların ya bizzat veya vekilleri vasıtasıyla mahkemeye başvurdukları anlaşılmaktadır. Bu durumda hâkim, tarafların evlenmeye ehliyetine sahip olup olmadıklarını, aralarında bir evlenme engelinin bulunup bulunmadığını araştırmakta, bütün şartlar gerçekleşmişse nikâhı kıyarak mahkeme defterine kaydetmekteydi⁹⁹. Şer'iyeye mahkeme sicillerinde yer alan nikâh akdi kayıtları, kadı huzurunda akdedilen nikâhları belirtmekte olup; evlenecek tarafların isimleri, mahalle ya da köyleri, çocuk, bakire ya da dul olup olmadıklarını, belirlenmiş mehr-i muaccel ve müeccel miktarlarıyla şahitlerin isimleri ve nikâhın tarihi kaydını içermekteydi.

Nikâhın kadı tarafından mahkemede kıyılmadığı durumlarda, Kadı'nın yetkilendirdiği bir din görevlisi genellikle mahallenin imamı tarafından yerine getirilmekteydi¹⁰⁰. İmamlar kadıların yerine getirmesi gereken birçok işlerde onların doğal yardımcılarıydı ve ölüm, defin, doğum kayıtları, nikâh akdi gibi işlemler imamlar tarafından yürütülürdü. Nikâh ve cenaze işlerinden belirli bir ücret

---

bilgisini aktarmaktadır. Budin Kanunnâmesi'nin tarihini kesin olarak tespit etmenin mümkün olmadığı ancak tetkik edilen nüshanın son kısmında 1673 (1084 Muharrem), başka bir yerinde de evail-i 59 tarihinin bulunduğunu, eğer 59 tarihinden 1159 H. Tarihi kastediliyorsa, kanunnâmenin 1746'dan sonra yazılmış olması gerektiğini, Şeyhülislam Ahîzade Hüseyin Efendi'nin (1632-1634) fetvalarının konulmuş olması kanunnâmenin Ebu Suud'un yazmış olduğu nüsha olmadığını teyit ettiği yazılıdır, Bkz., a.g.e., s. 12.

⁹⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, a.g.e., s. 85

⁹⁹ M. Âkif Aydın, "Osmanlı Hukukunda Nikâh Akitleri", *Osmanlı Araştırmaları*, III, İstanbul, 1982, s. 5

¹⁰⁰ Gotthard Jäeschke, "Türkiye'de İmam Nikâhı", çev. Ahmet Mumcu, *Sabri Şakir Ansay'ın Hatırasına Armağan*, Ankara, 1964, s. 16.

alınmakta olması sebebiyle, birden fazla cami ve mesicidin bulunduğu mahallelerde imamlar arasında çekişmeler yaşanabiliyordu¹⁰¹.

İmamlar daha önce mahkemeye başvurup evlenmelerinde hukukî bir mahzur bulunmadığını ortaya koyarak gerekli izni alan ve bir izin kâğıdı (izinnâme) getiren kimselerin nikâhlarını kıymakta idiler¹⁰². İzinnameelerde nikâh akdedilebilmesi için kadı veya naipten evlenecek kız ve erkeğin evlenmelerinde bir engelin bulunmadığı, tespit edilen mehir miktarlarını “izinname-i bîkr” ve “izinname-i seyyib” adına kaydedildiği görmekteyiz. İleride mehir konusunda bir anlaşmazlık çıktığında bu kayıtlar önem arz etmekteydi.

Kadılar ve onların yetkilendirdiği imamların dışında mahkeme başkâtibinin de nikâh kıydığı, Sivas şer‘iyye sicilde yer alan bir kayıttan anlaşılmaktadır¹⁰³.

Kadıların kıydıkları nikâhlar mutlaka sicile, imamların kıydıkları ise bir deftere kaydedilmişti¹⁰⁴. Nikâh akdi ve izinlerini, şer‘i mahkeme sicilleri ve imamların tuttuğu defterlerin dışında özel şahıslarda yani evlenecek kişilerin

---

¹⁰¹ Kemal Beydilli, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 7–9; Nikâh akdi için bkz. a.g.e., s. 69–76.

¹⁰² M. Âkif Aydın, “Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihî Tekâmülü”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, 2. Cilt, T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları No:71, Ankara, 1992, s. 438

¹⁰³ 14 No’lu Sivas Şer‘iyye Sicili, s. 12’de “...fazuletli başkâtib-i mahkeme Es-Seyyid Ali Efendi...”den İlbeyli kazasında tabi Musaruklu? Köyünden Musa kızı Ayşe’nin talibi olan yine aynı köyden Es-Seyyid Mehmed ile şahitler huzurunda mehir tesmiyesiyle akd-i nikâh eylemesi istenmişti.

¹⁰⁴ Alaaddin Aköz, *Bir İmamın Nikâh Defteri: Beşiktaş Sinan-ı Cedid Mahallesi*, Konya, 2006; Samatya’da bulunan Kasap İlyas Camisi’nin imamları tarafından tutulan 1864–1906 yılları arasında tarihlenen bir nikâh defterinden Alan Duben-Cem Behar, a.g.e.,s. 30’da bahsetmektedir. “Girit sicilleri arasında 1248–1342 yılları arasında tarihlenen 31 adet enkiha defteri bulunduğu Nuri Adıyeke, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Tanzimat Dönemi Evlilikleri”, s. 123’te 10. dipnotta belirtilmiştir. 1532–1534 yılına ait Karaman Şer‘iyye Sicilinde de toplam 580 nikâh izni kaydedildiğine dair bilgi için bkz. Alaaddin Aköz, “XVI. Yüzyıla Ait Bir Nikâh Defteri ve Bazı Değerlendirmeler”, İstem, 2. Yıl, 3. Sayı, 2004, s. 97

kendisinde ya da kurum arşivlerinde Ali Baba Zaviyesi arşivinde¹⁰⁵ olduğu gibi bulabilmekteyiz. Memluklar gibi Osmanlıların çağdaşı bazı İslâm devletlerinde nikâh akitlerini yapmak üzere devamlı nikâh memurları bulunduğu hâlde, Osmanlılarda kadıdan başka nikâh memuru hiçbir zaman olmamış, din adamlarına umumi bir nikâh kıyma izin ve yetkisi verilmek yerine her münferit nikâhta izin ve izinname verilme yoluna gidilmiştir¹⁰⁶. Kadı'nın akdedilmiş nikâh için yazdığı belgeye hüccet-i nikâh da denilmekteydi. Ebu Suud'un fetvalarında ve diğerlerinde¹⁰⁷ hâkim aracılığı olmaksızın nikâhların yapılmayacağına dair padişah emrinin olduğu hâlde hâkim marifeti olmaksızın yapılan nikâhların geçerli olup olmayacağına, anlaşmazlık olmazsa, nikâhın geçerli olmayacağı belirtilmişti¹⁰⁸. Kadı izni yok iken birkaç kimse huzurunda yapılan nikâhın olmayacağını, izin gerektiği belirtilmişti¹⁰⁹. Ebussuud Efendi fetvalarında kadıdan izin alınmadan nikâh kıyılmasının yasaklandığı belirtilmekte ise de bu yasağın hangi tarihten itibaren başladığına dair bir kaydın olmadığı belirtilmektedir¹¹⁰. İbn Kemal'in fetvalarında da nikâhlardaki kadı izninden

---

¹⁰⁵ Saim Savaş, a.g.m., s. 512.

¹⁰⁶ Gotthard Jäschke, a.g.m., s. 14

¹⁰⁷ Ali Efendi, *Fetâva-yı Ali Efendi*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1311, s. 38'de “*Zeyd sagire kızı hindi kadı izinsiz amre tezvic eylese akd-i mezbûr sahih olur mu? El-Cevab: Olur*” ve takip eden fetvada “*Hind-i baliğa nefsinin amre tezvic ettikde izn-i kadı bulunmasa akd-i mezbûr sahih olur mu? El-Cevab: Olur*”.

¹⁰⁸ M. Ertuğrul Düzdağ, a.g.e., s. 37–38 (36. Mesele: “*hâkim ma'rifetsiz nikâh olunmaya deyu emr-i padişahî varid olmuş iken, hâkim ma'rifetsiz nikâh sahih olur mu? El-Cevab: Olmaz, meğher niza' ve husumet olmaya*” .)

¹⁰⁹ M. Ertuğrul Düzdağ, a.g.e., s. 38 (37. Mesele: “*Hind, izn-i kadı yok iken, birkaç kimse huzurunda kızım Zeyneb'i, kardeşim Amrın oğlu Bekr-i sagire verdim deyip amr Bekr için Zeynebi alıp kabul ettim dese nikâh olur mu? El-Cevab: İzn-i hâkimle olmak emr olunmuştur*”).

¹¹⁰ M. Ertuğrul Düzdağ, a.g.e., s. 37; “Osmanlı Kanunnâmeleri”, Milli Tetebbular Mecmuası, 1. Cilt, 2. Sayı, Matbaa-i Âmire, İstanbul, Mayıs-Haziran 1331, s. 340'da Mesele: “*Hindi küfüvvi olmayan zeyde izn-i velisiz şuhûd mahzarında nikâh olursa veli şer'en feshe kadir olur mu? El-Cevab: Olur adem-i izni garez-i fâside mebni değil ise böyle me'murdur*”.

bahsedilmektedir¹¹¹. Kanuni döneminden sonra Osmanlı Devleti'ne seyahat veya sefaret maksadıyla gelmiş olan birçok yabancı, nikâhların mahkemelerde veya kadıdan alınan izinlerle kıyıldıklarını seyahatnamelerinde veya sefaretnamelerinde belirtmektedirler¹¹². Bununla beraber, Kadı'nın izninin nikâhın hukuki değeri bakımından şart olmadığını bazı durumlarda "...izn-i kadı sıhhat-i nikâha şart değildir..."¹¹³ ifadesiyle fetva mecmuaları bu tür nikâhların geçerli olduğunu belirtmektedir¹¹⁴. Uygulamada da kadıdan izin alınmadan kıyılan nikâhlara rastlanmaktadır. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'a kadar bazı idarî-kazaî düzenlemelerle kadıdan izin alınmadan nikâh kıyılmaması teminine gayret edilmişti¹¹⁵. Devlet, bir yaptırım olarak, kadı huzurunda veya kadı izniyle akdedilmeyen nikâhların varlığıyla ilgili ihtilafların mahkeme tarafından dinlenmemesini istemişti¹¹⁶. Konya'da böyle bir olayda, başka birinin kıydığı söylenen ve sicile kaydedilmemiş olan bir nikâh akdinin mahkemece kabul edilmediği ve durumun nikâhsız yaşama olarak tespit edildiği görülmekteydi¹¹⁷.

---

¹¹¹ Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devleti'nde Rüşvet (Özellikle Adli Rüşvet)*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969, s. 203

¹¹² M.Âkif Aydın, M. Âkif, "Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihî Tekâmülü", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, 2.Cilt, T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları No:71, Ankara, 1992, s. 439'da 23. dipnotta örnekler var.

¹¹³ "Osmanlı Kanunnâmeleri", Milli Tettebular Mecmuası, 1. Cilt, 2. Sayı, Matbaa-i Âmire, İstanbul, Mayıs-Haziran 1331, s. 326

¹¹⁴ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-Fetava*, İstanbul, 1266, s. 51

¹¹⁵ M. Âkif Aydın, *İslâm Osmanlı Aile Hukuku*, s. 92-96

¹¹⁶ M. Âkif Aydın, *a.g.e.*, s. 94

¹¹⁷ İlber Ortaylı, "Anadolu'da XVI. Yüzyılda Evlilik İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler", *Osmanlı Araştırmaları*, I, 1980, s. 37'de Konya Şer'iyeye Sicili, 5/79, hüküm no: 5.

Nikâh akitlerinin şer‘iyye sicillerine kaydolunması ilgili bölümde görüleceği üzere Tanzimat’tan sonra zorunlu tutulmuştu¹¹⁸.

Kadınların bu dönemlerde nikâhtan belirlenenden fazla para almamaları gerekmektedir. Örneğin kendilerine emr-i örfle verilen nikâh için izin kâğıdı verirken, gereğinden fazla akçe istememeliydi¹¹⁹.

1800 tarihli bir belgede, Haremeyn-i Şerife evkafından olup, kalyoncu taifesi Kastamonu Sancağı kazalarında geşt ü gûzar eden Müslim ve Gayr-i Müslimler meclis-i şerife gelip, gerek Müslim gerekse zimmîye bakire ve seyyibelerini taliplerine tezvic ettiklerinde mukataa voyvodalarının “izin akçesi” adıyla birer altın aldıkları bildirilmektedir. Birkaç seneden beri, bu mütesellimler tarafların “tezvic ve tezevvüce liyakatları yoğ iken” zorla tezvic ettiklerini ve her bakire ve seyyibeden 80’er 100’er kuruş alarak zorlandıkları şikâyet edilmişti¹²⁰. Saraybosna valisi Selim Sudi Paşa’ya Kasım 1822 tarihinde yazılan tahrirat özetlerinden de aynı şekilde bazı voyvoda ve mütesellimlerin halktan rayicin üzerinde zorla nikâh vergisi aldıkları ve bunun önüne geçilmesi bildirilmişti¹²¹.

Mudurnu şer‘iyye sicilinde yer alan buyrulududa bekâr ve dulların evlenmelerinin, sünnet üzerine olması, evlenmenin tarafların rızasıyla ve bir nikâh akdi ile yapılması gerektiği hatırlatılmaktaydı. Bu işleme hiç kimsenin karışması

---

¹¹⁸ Bkz. “Sicill-i Nüfus Nizâmname’si”, *Düstûr*, Zeyl-i Sâni, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1299, 4. Fasıl, 23. madde, s. 19; Gotthard Jäschke, a.g.m., s. 17

¹¹⁹ Ahmet Mumcu, a.g.e., s. 203’te 98. dipnot: “Bir kimse nikâh etmek için kadından izin almağa geldikde kadı bir mikdar akçesin almayınca kâğıd vermezse şer’an ol akçe kadıya helal olur mu? El-Cevab: Olmaz, kâğıd emr-i örfidir”.

¹²⁰ Nuri Adıyeke, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Tanzimat Dönemi Evlilikleri”, s. 130. BOA, Cevdet Dâhiliye, No: 3943.

¹²¹ Nuri Adıyeke, a.g.m., s. 130. BOA, Hatt-ı Hümayun, No: 21806; aynı konuda aynı tasnif no: 21818.

gerekmezken, resmi karı-kocalara dahi müdahale edildiği, bekârlar için 12 dullar için 6 para izinname akçesinden başka hiçbir surette para talebinde bulunulmaması gerekirken, değişik adlar altında akçe alındığı ifade edilmişti. Bu davranışlara engel olması gereken kadıların, âyan ve zâbitanın da bu yolda faaliyet göstererek lüzumsuz paralar aldığı kaydedilmişti. Tarafların rızası olmaksızın hatta şer'ce engeller bulunmasına rağmen, tarafların evlenmeye zorlandığı, köy kethüdalarının da aynı şekilde usulsüzlükler yaptığı, kız söyleme, oğlan-uşak akçesi adı altında para talep ettiği ve halka eziyet ettiklerinin görüldüğünden bahsedilmekteydi¹²².

Bolu Mütesellimi Şakir Mustafa Efendi'nin imzasıyla Mudurnu, Dodurga, Pavlı, Kıbrıscık, Gerede-i Avlaki Dörtdivan, Çağa ve Mengen kazaları kadılarına 16 Mart 1817 tarihinde yazılan emirde, nikâh hususunun tarafların rızasıyla yapılması, izinname akçesinden başka hiçbir bedelin talep edilmemesi gerektiği belirtilmişti. Ayrıca akdin iki tanık huzurunda yapılması, damadın gelin tarafına mehir tesmiyesi ödemesi, evlenme akdini yapacak kişilerin karşılıklı icap ve kabülü, birbirlerine denk olmaları, bekârdan 12 dullardan 6 para izinname akçesi alınması, rusumat için 1 akçe alınması tenbih edilmekte ve nikâh akdinin sicillere kaydı şart koşulmaktaydı¹²³. Daha sonraki yıllarda izinname ücretleri artırılarak bekârdan 3 kuruş dullardan ise 2 kuruş alınmaya başlanmıştı¹²⁴.

Nikâh sırasında nikâhı tescil eden kadılarca istenen nikâh akdi resminden farklı olan Arûs Resmi'nin ise tımar sahibinin kendi toprağındaki reayadan talep

---

¹²² Hüseyin Sarı, "Şer'iyye Sicillerine Göre II. Mahmut Dönemi'nde Mudurnu'da Nüfus Hareketleri ve Toplumsal Hayattan Bir Kesit", Ankara Üniversitesi *OTAM Dergisi*, 7. Sayı, Ankara, 1996, s. 180. Mudurnu Şer'iyye Sicili 1468/11a, B. 40

¹²³ Hüseyin Sarı, a.g.m., s. 180-181, Mudurnu Şer'iyye Sicili 1469/12a, B.41, (27 Rebiyü'l-Ahir 1232/16.031817)

¹²⁴ Hüseyin Sarı, a.g.m., s. 180-181, Mudurnu Şer'iyye Sicili 1468/42b, B. 147

ettiği gerdek hakkı olduğu ve feodal karakterli bu verginin, Osmanlılara muhtemelen fethettikleri ülkelerin cari örf ve kanunlarından geçtiği ifade edilmektedir¹²⁵. Resm-i arûsun miktarı evlenecek kızın bakire ya da dul olmasına, dinine ve babasının ekonomik durumuna göre değişiklik arz etmekteydi. Genellikle kanunnamelerde her Müslüman bakireden 60 ve dul kadın için 30 akçe belirlenmişti. Ancak bakire ve duldan aynı miktarda alındığına dair sayılı örnekler de bulunmaktaydı¹²⁶. Bazı yörelerde genel ortalamanın üzerinde de toplanmaktaydı¹²⁷. Kanunnamelerde yüksek miktarlarda alınan yörelerde bu verginin bazen düşürüldüğü, kimi yörelerde de ortalamadan daha düşük miktarda alındığı kayıtlıdır.

Sivas Kadısı, ileri gelenleri, tımar ve mukataat sahipleriyle mültezimlere hitaben Sivas Valisi Köse Mehmed Paşa tarafından gönderilen 30 Haziran 1827 tarihli buyruğunda, belde ve karye defterinde kayıtlı Müslim ve zimmi raiyyet ve raiyyet oğlu üzerine birisi bikr kızını ere verdiğinde, Müslim ise bikr kızına 20 para ve seyyibesinden 10 para; zimmiler içinse bu miktarların yarısının er canibinden resm-i arûsâneleri zabitalarına verileceği ifade edilmişti. Bikr kızın ere verdikte nikâh akdi resmi için alınan izinnamelerde de yine er canibinden kâtiplik ücretiyle birlikte 8 para 1 akçe hakimü'l-vakt olanlara eda olunmasının Padişah emri olduğu belirtilmişti. Bunlardan fazla bir şey alınması ve talep edilmesi şer' ve kanuna aykırı iken tımar sahipleri, zabitler ve mültezimler bunları arttırarak nikâhlanma sırasında resm-i arûsâne namıyla halkı zarara uğratmakta "ibâdullahın ıyâl ü evlâdını câriye

---

¹²⁵ Halil Sahillioğlu, a.g.m., s. 423.

¹²⁶ Gül Akyılmaz, a.g.m., s. 117; "*resm-i ârus, bakireden ve seyyibeden kırk akçe*" Sadr-ı Suveyb Sancağı (Basra Eyalet Sancağı) Kanunnâmesi, 21.madde.

¹²⁷ Gül Akyılmaz, a.g.m., s. 117 "*ve eğer, sipihlerden ve azeplerden ve tatarlardan bir kimesnenin bakire kızına nikâh olsa, resm-i ârus deyü yüz seksen akçe alınır. Ve eğer dul hatuna nikâh olursa doksan akçe alınır*".

misillû” satmakta olup nikâhlanma ve evlenmelerde fukara halk çaresiz kalarak evlenememe derecesine varmıştı. Mahalle ve köy imamlarının da istedikleri gibi nikâh parası talep etmeleriyle halkı zarara soktuklarından imamlara bakire, dul ve fukaranın nikâhlarından 3 kuruştan fazla nesne talep olunmaması istenmişti¹²⁸.

Sivas şer‘iyye sicillerinde bu dönemde bazı yörelerde kız evlendirmede ortaya zorlukların çıktığını, özellikle erkeklerin sürekli savaşlar ve iş bulmak için kentlerden ayrılmalarının nüfus oranında dengesizliklere yol açtığı belirtilmekteydi. 1820 yılında Çıldır’da oturmakta olan üç kişinin, kızlarını evlendirmek amacıyla Zile’den geçip Tokat üzerinden Sivas’a geldikleri ve Sivas Valisinin de müdahale edilmemesi ve yol izni verilmesi için ilgililere emir verdiği kaydı yer almaktadır. Bir süre sonra da adı geçenlerin Sivas’ta kızlarını evlendirdikleri anlaşılmaktadır. Verilen müeccel ve muaccele, yörede geçerli olandı. Bu sıralarda Sivas ve köylerinde gönlü ile evlenmek üzere birine kaçan kızlar için 21000 ile 25000 akçe arasında diğer evlendirmelerde ise 31000 ile 45000 akçe arasında başlık alınıyordu¹²⁹.

Sivas Eyaleti Divanı’ndan, Tokat, Niksar, Karakuş ve Erbaa kazası naipleri ve yörenin ileri gelenlerine gönderilen buyrulududa, Müslümanlardan evlenmek isteyenlerin, denklere olan kadınlarla mehirleri belirlenerek rızalarıyla evlenmeleri gerekirken, Sivas Sancağı dâhilinde bulunan köylerde buna uyulmayıp, evlenmek isteyenler kadın tarafına 800 ve bazen 1500 kuruş miktar akçe verilmedikçe nikâh akdedilmemesinin âdet hükmünde tutulduğu belirtilmişti. İçlerinden gücü olmayanların bu sebeple zorunluluktan evlenmedikleri, çoğunun uzun süre evlenmekten mahrum kaldıkları ifade edilmişti. Bundan sonra bu köylerden

---

¹²⁸ 14 No’lu Sivas Şer‘iyye Sicili, s. 154, Tarihi: 5 Z 1242 (30.06.1827).

¹²⁹ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK, Ankara, 1991, s. 327’te 15 No’lu Sivas Şer‘iyye Sicili.

evlenmek isteyenlerden muktedir olanlar, denkleri olan kadınları 250 ve orta hâlli olanlar 150 ve bunların aşığı 100 kuruş başlık vererek evlenecekti.

Belirlenenden fazla akçe ve hiçbir nesne verilmemesi, kadın tarafından dahi alınacak başlıktan fazla cihaz tedarik etmek arzusuyla evlenmelerin geciktirilmemesi istenmişti. Bu sebebe dayanarak evlenmek istemeyen kadınların denkleri olmayan kişilerle zorla evlendirilmesi ve nikâh akdedilmesi şeriata aykırı olduğundan bu gibi zulm ve adaletsizliklere kesinlikle rıza gösterilmeyeceği vurgulanarak Padişah'ın emrine uyulması gerektiği, aksi davranışta bulunanların şiddetle cezalandırılacağı ifade ediliyordu¹³⁰.

Sivas Eyaleti Müşiri tarafından vekili kaymakam, naip ve eyalete bağlı kazaların naipleriyle voyvoda, ayan ve ilgililerle ileri gelenlere hitaben gönderilen 19 Eylül 1838 tarihli buyruğunda, bölgede kural dışı evlenme ve nikâhlardan belirlenenden fazla ya da tamamıyla dışında ücretler alındığı vurgulanmaktaydı. Belirtildiğine göre, bakire kızlar erazil makûlesi oğlanlara gönül verip ve bazı nişanlı kızlar eski nişanlıları evine gitmekteydi ("ocak başına oturmakta"). Buldukları kazanın naip, voyvoda ve ayanlarınca çağrılarak soruşturulduklarında rızaları olduğunu söyleyerek birbirlerine nikâhlanmaktaydı. Bu konuda naipler ve zabitler kız ve oğlan taraflarından hayli akçe almakta ve bu gibilere izin verilmesi durumu çoğu yerde bayağı âdet hükmüne girmişti. Dul hatunlar da halktan biriyle evlenmek arzusunda olduğunda ruhsatiye ve izinname parası adı altında yine naip ve zabitler tarafından ikişer, üçer yüz hatta mahalline göre daha fazla kuruşlar alınarak evlenme konusunda suç işlendiği araştırma sonucu ortaya çıkmıştı. Şeriata aykırı ve utanılacak bu durumun tamamen yasaklanarak kaldırılması gerekmekteydi. Bundan

---

¹³⁰ 39 No'lu Tokat Şer'iyeye Sicili, s. 20, Tarihi: 7 L 1249 (17.02.1834).

böyle bu gibi kız ve oğlanlara izin verilmeyecek şiddetle tedip edilerek birbirlerine nikâhlanmayacaklardı. Dul hatunlar da evlenmek istediklerinde kanun gereği 10 para izinname akçesi dışında naip, voyvoda ve ayanlarla bunların görevlilerine bir akçe alınmasına dikkat edilecekti. Buna aykırı olarak naipler ve zabitlerce akçe boğça alınarak izin gösterilip kız ve oğlanlar birbirlerine nikâhlanır ve dul hatunların evlenmelerinden de 12 para izinname parasından başka bir şey alınırsa cezalandırılacaklardı¹³¹.

18. yüzyılda naiplerin ve kadıların belirlenen mahkeme harçları dışında çeşitli yollara başvurarak halktan para topladıkları, halkın kadıları İstanbul'a şikâyet ettikleri gibi, subaşilar da serbest olan yerlerde müdahale etmek gerekmediği hâlde, buralardan da “*cürüm ü cinayet*”, “*arûsane*”, “*kul ve cariyeye müjdeganesi*”, “*badıhevâ*” türünden çeşitli vergileri kanunsuz olarak toplamaktaydılar¹³².

Resm-i arûsu konu edinen makalelerde Tanzimat'tan sonra kaldırıldığı, yerine izinname harcı konulduğu belirtilmektedir¹³³. Ancak kadıdan izinname alınması Tanzimat'tan önce var olageldiği gibi, arûs resminin Tanzimat'tan sonra da devam ettiğine dair kayıtlar mevcuttur¹³⁴. Yukarıda verdiğimiz bilgilerin de işaret ettiği

---

¹³¹ 51 No'lu Tokat Şer'iyeye Sicili, s. 54–55, Tarihi: 29 C 1254 (19.09.1838).

¹³² Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*, Ankara Üniversitesi, DTCF Yayınları, Ankara, 1977, s. 96: “*Ahmed Paşa'nın kurduğu cami-i şerif evkaftı köylerinden Kayseriye tabi Tomarza ve tevâbi karyelerin serbest olup rûsûmu serbest olduğundan hariçden karışılmaması lazım geldiği hâlde vakf-ı mezbûr karyelerinin vaki' olan resm-i cürüm ve cinayet ve resm-i arûsane ve kul ve cariyeye müjdeganesi ve sair badıhevâsına (tabi') ehl-i örf taraflarından hilaf-ı kanun atlu ve adamlar varub vakf-ı mezbûr reayalarının birer bahane ile ahz ve habz ve der-zincir ve ince dürlü...*”, a.g.e., s. 368, Kayseri Şer'iyeye Sicili, 138/109, vesika no:3.

¹³³ Halil Sahillioğlu, a.g.m., s. 423; Bernard Lewis, a.g.m., p. 679; Gül Akyılmaz, a.g.m., s. 126.

¹³⁴ Sarkiz Karakoç, “Teehhül edenlerden alınacak resm-i arûsane ve kız kaçırınlar hakkında irâde-i seniyyeyi mutazammın ilmûhaber”, 08 Zilhicce 1259 (30 Aralık 1843), *Külliyât-ı Kavânîn*, Sıra No: 4819.

üzere, Osmanlı Devleti'ndeki kanunnamelerde nikâhla ilgili vergilendirmenin nasıl olacağı, kimden ne kadar vergi tahsil edileceği ayrıntılarıyla belirlenmişti. Gerek nikâhla ilgili vergi gerekse nikâh sırasında nikâhı tescil eden kadılarca alınan harçlara dair kayıtların bulunduğu kanunlar, devletin evlenmeye müdahalesini göstermektedir.

Uygulama açısından nikâh akdinin ne ölçüde kadı huzurunda veya kadı izinnamesi ile bir başka görevli huzurunda yapıldığını tespit etmek bir sorundur. Nikâh akdi kısmında belirttiğimiz üzere hukuken nikâhın geçerliliği için kadı veya bir görevli huzurunda yapılması şartı bulunmamaktaydı. Bu durumda bazı nikâh akitleri Kadı'nın izni olmaksızın yapılmıştı¹³⁵. Bazen de nikâh akdinin şer'iyeye siciline kaydedilmemesinden yararlanarak, evliliğini sürdürmek istemeyen kadın, kocası olduğunu belirten kişiyle evli olmadığını söyleyerek davacı olabiliyordu. Nikâhlarının yapıldığına dair iki şahidin ifade vermesiyle koca nikâh akdini sicile kaydettirmişti¹³⁶.

Evlenmenin ilanı, açıklığa kavuşması ve herkes tarafından duyulmasını sağlamak için ilk devirlerde camilerde yapılmıştı ancak nikâhın şartlarında belirli bir yer bulunmamaktadır. Çeşitli kayıtlarda, camide, konakta, evlerde yapıldığı belirtilmiştir. Dinen şart olmadığı hâlde nikâhtan önce bir hutbe okunması, hadislerin dile getirilmesi ve nikâhtan sonra eşlerin mutlu olmaları için dua edilmesi gibi uygulamaların doğurduğu bir sonuç olarak Osmanlı toplumunda imamın nikâha

---

¹³⁵ M. Âkif Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No:11, İstanbul, 1985, s. 92-96.

¹³⁶ İlber Ortaylı, "Ottoman Family Law and the State in the Nineteenth Century", Ankara Üniversitesi *OTAM Dergisi*, 1. Sayı, Ankara, Haziran, 1990, s. 323'te Kayseri Şer'iyeye Sicili, 194/ 9, Tarihi: 17 C 1242 (16.01.1827).

katılımı zamanla yasallaşmış ve kadı tarafından nikâh akdi konusunda imamlara yetki verilmiştir.

Medeni nikâhın ilk tatbik edildiği senelerde de nikâhtan sonra imamın dua okuması sürmüştü. 1941–1942 senelerinde yapılan sosyolojik bir araştırmada “duasız nikâh olabileceğini köylülerin aklı almamış; yavaş yavaş alışmışlar” ve nikâhta yegâne dini unsurun “Allah’ın emri, peygamberin kavli” sözüyle nikâh kıyılmasının sürdüğü belirtilmişti¹³⁷.

Nikâh akdinin geçerli sayılması iki tarafın isteğine bağlıydı. Tarafların rızası yok ise evlenme geçersiz sayılmaktaydı. Örneğin Diyarbakır’da 1830 tarihinde Fatma adlı bir kadın, kocası Halef üzerine açtığı davada amcası olan Ali’nin kocasının kız kardeşini kaçırdığını ve bunun üzerine amcası Ali’nin de kendisini zorla Halef’e verdiğini bildirmiş, bunun üzerine nikâh geçersiz sayılmıştı. Aynı sicilde 27 Aralık 1829 tarihinde Molla Halil, karısı Cumhure üzerine açtığı davada, 4 sene önce nikâh yaptığını ancak karısının kaçarak, Develi köyünde bir başkası ile evlendiğini belirterek kendisine teslimini istemiş, kadın Molla Halil’in kendisini zorla kaçırdığını bildirmesi üzerine nikâhları bozulmuştu. 1830 tarihli benzer bir davada Ömer oğlu Mehmed, Bakkaloğlu Mehmed’in karısını zorla kaçırarak nikâh kıydığı için dava etmiş, ancak görülen davada Ömer oğlu Mehmed’in karısını boşadığı anlaşılmış ve davası reddedilmişti. 1829 tarihli bir hüccette, Ali karısı Zeyneb’in kendisini terk ettiğini bildirerek teslimini istemiş ancak kadının zorla kaçırıldığını ve nikâh yapıldığını bildirmesi üzerine Ali’nin de davası reddedilmişti¹³⁸.

---

¹³⁷ Behice Sadık Boran, *Toplumsal Yapı Araştırmaları (İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki)*, Ankara Üniversitesi DTCF Felsefe Enstitüsü Sosyoloji Serisi, TTK Basımevi, Ankara, 1945, s. 181

¹³⁸ İbrahim Yılmazçelik, *a.g.e.*, s. 267; Diyarbakır Şer‘iyye Sicili, 376/15, 26, 37, 57.

Canik Sancağı'ndaki 19 kazanın kadıları, naipleri ile Bafra, Samsun, Kavak ve Çarşamba, Ünye ve Fatsa mütesellimleri, muhtarlar, ulema, ihtiyarlar ve söz sahiplerine hitaben gönderilen buyrulududa, nikâh ve tehhül maddesi büyük cetlerimin zamanında verilen düzen gereğince denilerek şu şekilde belirlenmişti. Öncelikle bir kimse evlenme isteğiyle bakire veya seyyibe bir kadına nişan verildiğinde tarafların hüsn ü rızaları alınacaktı. Köy ihtiyarları, imamları aracılığıyla nişan verilecekti. Sonrasında ise evlenme vaktinde nişanında hazır olan “köy ihtiyarları ve imam şahitliğiyle mütesellimi ve naibi taraflarından izin nam tezkeresi *ahz olunup nikâh*” olunacaktı. Şimdi ise köy imamları ve ihtiyarları aracılığı olmaksızın birkaç cehle huzurunda nişan edilip, bu şekilde verilen nişanı nikâh makamında addederek “*bila-izn nam tezevvüc ve te'ehhül olduğun*”dan haberdar oldukları belirtilmişti.

Mütesellim ve naiplerden bundan sonra bu şekilde nişan hususunda köy ihtiyarları ve birkaç kendini bilir Müslüman kimseler nişan meclisinde hazır bulunmadıkça verilen nişana itibar etmemeleri istenmekteydi. Ayrıca tarafların rızaları sorulacak ve rızaları varsa tezkeresi verilecekti. Nişan meclisinde köy ihtiyarları ve birkaç Müslüman kimseler bulunup tarafların rızalarına ihbar ve şahitlik ederlerse, izin nam tezkereleri verilecekti. Bu “*nişan dedikleri ancak falan falanı ancak imiş denilsin deyü bir alamet olub nikâh yerine kaim olmamak*” gerektiği nikâh sırasında bizzat mütesellimler ve naipler tarafından izin nam tezkeresinin verilmesi gerektiği belirtilmişti. Bu şartlara aykırı olarak köy ihtiyarları kendini bilir

Müslümanlar huzurunda olmayan nişana itibar olunmaması veyahut izin tezkeresi verilmeksizin yalnız nişan sıhhatiyle karinelerinde nikâh olunmaması isteniyordu¹³⁹.

Mahkemede nikâh akdi yapılırken günün şartlarına göre, evlenecek erkek tarafından kıza ne kadar mehr-i muaccel ya da mehr-i mukaddem ile mehr-i müeccel yani mehr-i muahharın verileceğinin bildirilmesi gerekiyordu¹⁴⁰. Eğer mehir nikâh akdi sırasında tespit edilmezse, boşanma veya ölüm hâlinde baba tarafından emsallerine göre, olmadığı durumda diğerlerine bakılarak mehr-i misil tayin edilip ölen eşin terekesinden alınıp kadına verilmekteydi¹⁴¹. Ankara/Belkıs Mahallesinden Rabia mehriyle ilgili olarak, 1702’de vekili Hasan Halife aracılığıyla üvey çocuklarının vasisi Mehmet Ağa’yı dava etmişti. Rabia, vekili aracılığıyla zamanında 100 kuruş mehir ile evlendiğini, zevci öldüğü için de mehrini terekeden almak istediğini söylemişti. Vasi bu durumu inkâr etmişse de Rabia’nın söz konusu olan mehir miktarıyla evlendiği şahitler tarafından ispatlanmıştı. Rabia’ya, mehrini

---

¹³⁹ Mehmet Beşirli, “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Samsun’da Evlilik Kurumu”, Akademik Araştırmalar Dergisi, 12. Sayı, 2002, s. 127–128; 1755 No’lu Samsun Şer’iyye Sicili, s. 63-A, Hüküm No:1

¹⁴⁰ Antep Sicillerinde nikâh öncesinde kadına verilen mehr-i muaccel, mehr-i mukaddem olarak; nikâhtan sonraya tecil edilen mehr-i müeccel ise mehr-i muahhar olarak zikredilmiştir. Bkz. Galip Eken, “XVIII. Yüzyılın Ortalarında Antep’te Aile”, Ankara Üniversitesi *OTAM Dergisi*, 11. Sayı, Ankara, 2000, s. 113.

¹⁴¹ “*Hindin mihr-i misli bilinmek lazım oldukda ne ile ma’lum olur? El-Cevab: Babası canibinden olan nisaya kıyas ile ma’lum olur*”. “*Hindin mihr-i misli bilinmek lazım olup lakin babası canibinden nisvandan kimesnesi olmasa hindin mihr-i misli kime kıyas ile ma’lum olur? El-Cevab: Ecanibinden hinde mümasil olan nisaya kıyas ile ma’lum olur*” bkz. Ali Efendi, *Fetâva-yı Ali Efendi*, Matbaa-ı Âmire, İstanbul, 1311, s. 50

herhangi bir şekilde hibe etmediğine dair yemin ettirildikten sonra terekeden ödeme yapılmasına karar verilmişti¹⁴².

1748–1749 tarihli Ankara şer‘iyye siciline göre, mehir hasta, yaşlı, genç, bekâr, dul her kadın için geçerli bir hak olduğundan, mecnûne (deli) olduğu belgeden anlaşılan Rukiye adlı kadın için de bu hak geçerlidir. Rukiye kendisine bakamayacak durumda olduğundan vasisi olan babası vekil olarak mahkemeye gelmiş ve kızının çocuklarının vasisi Ömer’i 150 kuruş mehir için dava etmişti. Davanın seyrinde bu miktarın ispatlanmasıyla davacı hem kızının terekede olan mehir hakkını almış hem de bakmakla yükümlü olduğu kızının bakım masrafları için maddi kaynak sağlamıştı. Rukiye’nin sağlık durumunun mehir için bir engel teşkil etmekten ziyade evlilik akdi şartlarından olarak yerine getirilmesi gerektiği açıkça mahkeme tarafından haklı bulunmuştu¹⁴³.

Mehrin kadın isterse eşine hibe edilebileceğini yukarıda belirtmiştik. Örneğin 1702 tarihli Ankara şer‘iyye siciline göre, Boyacı Ali mahallesinden Saliha oldukça yüksek rakam olan 5000 kuruşluk mehrini eşine hibe etmişti. 1749 tarihli bir başka kayıta da Ayşe kendisini boşayan eşi Memiş Beşe’den 30 kuruşluk mehir hakkını talep etmiş, ancak Ayşe’nin mehrini hibe etmiş olmasından, davalı taraf iddia edilen mehir karşılığında Ayşe’ye beş sene önce bir Kuran vermiş, davacı da bunu kabul ederek mehrini hibe etmişti¹⁴⁴.

---

¹⁴²Jülide Akyüz, “Osmanlı Kadınlarının Hukuksal Haklarını Kullanımı Hakkında Bazı Değerlendirmeler”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 6. Sayı, 2007 Bahar, s. 86, Ankara Şer‘iyye Sicili, 80/574 (1112-1114H./1701-1702M).

¹⁴³ Jülide Akyüz, a.g.m., s. 86–87, Ankara Şer‘iyye Sicili, 131/86 (1161-1162H./1748-1749M).

¹⁴⁴ Jülide Akyüz, “Evlenme Sözleşmesinin Önemli Bir Özgesi Olan Mehir”, Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, XXIV. Cilt, 37. Sayı, Mart 2005, s. 220.

Kadının mehir hakkının mirasçılara intikal etmesine dair örneklerden biri de 1701–1702 yıllarına ait Ankara şer‘iyye sicilinde Afi mahallesinde yaşayan Hüma’nın vefatından sonra, ebeveyninin damatları Arif Mehmet Efendi’den 250 kuruş mehir miktarını almalarıdır. Aynı sicil defterinde yer alan başka kayıta da mahkemede öz babasını dava eden Hasan, annesi Döndü’nün o günün değeriyle 84 kuruş mehrinden kendi hissesine düşen miktar ile diğer tereke haklarını istemekteydi. 1798 yılına ait Ankara sicilinde ise kadı huzuruna gelen davada Fatma vekili ve eşi tarafından, ölen eşinin babasına karşı davacıydı. Ölen eşinin zimmetinde kalan 150 kuruşluk mehrini ve mirastan da hissesini talep etmekteydi. Ancak bir köhne kumaş entari, bir şalvar, bir şâlî cebe ve iki adet yemeni üzerine davalı ile anlaşığı ve herhangi bir talepte bulunmayacağı şahitler aracılığıyla ispatlanmıştı¹⁴⁵.

1701–1702 tarihli sicil kaydında yer alan bir boşanma davasında, mehr-i müeccelin neleri içerdiğine dair şu bilgileri edinmekteyiz: Makbuzlu 40 kuruş kıymetli bir çift altın cevâhir bilezik, 30 kuruş kıymetli cevâhir taşı bir altın evke kuşak, sim ile süslü fokforî bir gülabdan ve fokforî buhurdan, kırmızı atlas üzerine sırma ile süslenmiş 40 kuruş kıymetli zârdan ve irsal ettiği Gonca adlı cariyezin zevci zimmetinde olan kıymeti¹⁴⁶.

Osmanlı İmparatorluğu’nda mehrin miktarına dair bir fikir vermek üzere Tokat şer‘iyye sicillerinde 1771–1810 tarihleri arasında kesin olmamakla birlikte 50 ile 500 kuruş mehr-i muaccel verildiğini söyleyebiliriz¹⁴⁷. 19. Yüzyılın ilk yarısında Diyarbakır şehrinde mehr-i muaccel ve mehr-i müeccelin miktarı 140 ile 600 kuruş

---

¹⁴⁵ Jülide Akyüz, a.g.m., s. 221.

¹⁴⁶ Jülide Akyüz, a.g.m., s. 227.

¹⁴⁷ Rıfat Özdemir, a.g.b., s. 109, Tokat Şer‘iyye Sicili, 2/11–83; 3/165 vd.

arasında deęişmekteydi¹⁴⁸. 1752–1756 yılları arasında Antep’te en düşük mehr-i muaccel ve mehr-i müeccel 2 kuruş iken sicilde kayıtlı nikâh akitlerinin yarısından fazlasında mehr-i muaccel 10 kuruş ve en yüksek mehr-i muaccel ise 50 kuruştı. Nikâh akdi ve terekelerden çıkarılan mehr-i müeccel ise en az 2 kuruş, yarısından fazlası ise 2 ile 30 kuruş arasındayken en yüksek miktar 250 kuruş olarak sosyal statüsüne de uygun olarak Nakibzade Es-Seyyid İbrahim Çelebi bin Abdullah Ağa’nın verdiği tespit edilmişti. Birden fazla eşe sahip erkeklerin çok az bir oranı eşlerine eşit miktarda mehir vermiş, ayrıca bakire ve dul bir kadına verilen mehir arasında da farklılıklar gözlenmişti¹⁴⁹.

2 Temmuz 1820 tarihli Antep şer‘iyye sicilinde yer alan kayıta ehl-i cefadan El-Hac Mustafa’nın kızı Fatima adlı seyyibenin 15 kuruş mihr-i mukaddem ve 15 kuruş mihr-i muahhar tesmiyesi ile El-Hac Muhammed’in oğlu Halil akdolunduğu belirtilmişti¹⁵⁰.

Boşanma veya ölüm hâlinde kadına verilmesi gereken mehr-i müeccele dair birkaç örnek olarak şunları verebiliriz: 20 Nisan 1808 (23 Safer 1212) tarihinde Tokat’ın Yazıcık mahallesinden Mehmed oğlu Hüseyin vefat edince; eşi Hasan kızı Fatma terekenin yazımı sırasında, kocasının nikâh akdi esnasına kendisine 150 kuruş mehr-i müeccel verdiğini iki şahitle beyan etmiş ve beyanı kabul edilerek terekeden bu miktar kendisine verilmişti¹⁵¹.

Mehr-i müeccelin miktarı tespit edilmemişse, boşanma veya ölüm olayı vuku bulursa, o zaman emsaline göre veya bazen vereselerin kendi aralarında takdir

---

¹⁴⁸ İbrahim Yılmazçelik, *a.g.e.*, s. 269

¹⁴⁹ Galip Eken, *a.g.m.*, s. 113–114

¹⁵⁰ 141 Ayntab Şer‘iyye Sicili, s. 1, 21 N 1235 (02.07.1820). Bu sayfadaki belgelere numara verilmemiştir.

¹⁵¹ Rıfat Özdemir, *a.g.b.*, s. 109, Tokat Şer‘iyye Sicili, 2/176.

edecekleri miktara göre, belirli bir para mehr-i müeccel adı altında terekeden düşülerek kadına veriliyordu. Örneğin, 21 Nisan 1796 (23 Şevval 1211) tarihinde Tokat'ta Soğukpınarı-Müslim mahallesinde oturan Abdüllatif Ağa'nın oğlu Mustafa Ağa vefat edince eşlerinden Mahmut kızı Alime'ye terekenin yazımı sırasında vereseler arasında 25 kuruş mehr-i müeccel takdir edilerek terekeden düşülmüştü¹⁵².

Osmanlı topraklarında yaşayan zimmîlerin de Müslimler gibi mahkemeye giderek kadı huzurunda nikâh akdi yaptıkları sicillerde yer almaktaydı. Gayr-i Müslimler din, dil ve gelenekleri yönünden tamamen serbest olup, kilisede kendi ayinleri üzerine nikâhlandıktan sonra, nikâh akitlerini mahkemede tescil ettiriyorlardı. Evlenecek kız ve erkek kendi aralarında anlaşarak tespit ettikleri mehirlerini beyan eden şahitler huzurunda yapılan nikâh akdi kayıtları bulunmaktadır. Örneğin, Diyarbakır şer'iyeye sicilinde 19 Ocak 1826 tarihli bir kayıтта Menoş veled-i Karabet ile Serkiz veled-i Ohannes kendi rızaları ile evlenmişler ve bu evlilik hücceti kaydedilmişti. Kadının mehr-i muacceli 100 kuruş ve mehr-i müecceli de 100 kuruş olarak tespit edilmiş ve sicile işlenmişti¹⁵³. Eğer nikâh akdi sırasında mehr-i müeccel kararlaştırılmaz veya verilmezse, kocanın ölümü hâlinde, bu mehir günün şartlarına göre mutlaka terekeden düşülmekteydi. Örneğin 1701–1702 yıllarına ait Ankara şer'iyeye sicilinde yer alan gayri Müslimlere ait mehir davalarından Keyyalin Mahallesinde oturan Zinan ölmüş karısı Nazlı, oğlu ve kızı mirasta hak sahibi olmuşlardır. Nazlı'nın şimdiki eşi ve vekili Serkis, çocukların vasisi Masrob huzurunda, terekeden Nazlı'ya kalan hissesini, mehr-i müeccel olarak

---

¹⁵² Rifat Özdemir, a.g.b. s. 110, Tokat Şer'iyeye Sicili, 2/142.

¹⁵³ İbrahim Yılmazçelik, a.g.e., s. 266, Diyarbakır Şer'iyeye Sicili, 631/22; "... Amid sakinlerinden zımmiye Menoş veled-i Karabet nam bikrin mani-i şer'isi yoğ ise Serkiz veled-i Ohannes tarafeyn rızaları ve velisi izniyle lede'ş-şuhud tesmiye-i mihr ve akd-i nikâh-ı şer'i edesiz ve's-selam....".

verdiği bir çift altın cebe, bir altın zülüflük, bir altın boyun zinciri –ki toplam 26 kuruş etmektedir- aldığını, herhangi bir hak ve taleplerinin olmadığını beyan etmişti¹⁵⁴. 09 Aralık 1797 tarihinde Tokat’ın Kaya mahallesinde oturan Gabril oğlu Kırkor ölünce, terekesi paylaştırılırken önce borçlar ve kadına takdir edilen 33 kuruşluk mehri çıkarılmıştı¹⁵⁵.

Aynı dinde iken evlenen iki kişiden biri sonradan dinini değiştirirse, nikâhları geçersiz sayılıyordu. Örneğin 30 Kasım 1826’da Elşer adlı Yahudi bir kadın, İslam dinini kabul ederek Esmâ adını almış olduğundan “... *İslam evladı olduğu dahi takririnden nümayan ve kelime-i şahadet getirüb fasih-i eda eylediği...*” için kocası Yakop ile olan nikâhları geçersiz sayılmıştı¹⁵⁶.

Evli kadınların eşlerinin sefer nedeniyle ya da başka bir iş yüzünden gidip gelmemesi durumunda kadınların yeniden evlenebilmeleri için mahkemeye başvurarak şahitler huzurunda durumlarını kanıtlayarak yeniden evlenebilmek için izin aldıkları da sicillere kaydedilmişti. Örneğin, 17 Temmuz 1816 tarihli Konya sicilinde yer alan kayıta Ayşe Hanım eşi Osman Beşe’nin yedi sene önce sefere gittiğini, İncili Süleyman Bey nam sipahinin eşinin dönüşünde öldüğüne dair haber verdiğini kaydetmekteydi. İki şahidi de olayı sipahiyunu merkûmundan Seyyid Şehirli Hacı Ali’nin oğlu Hüseyin Bey’den duyduklarını ifade etmişler, duyulan üzerine şehâdetlerinin fetva-yı şerifi tefsiriyle makbul olacağı kabul edilerek Ayşe Hatun’un nefsinin dilediğine tezvice izin verildiği yazılmıştı¹⁵⁷. Kocanın başka bir

---

¹⁵⁴ Jülide Akyüz, “Osmanlı Kadınlarının Hukuksal Haklarını Kullanımı Hakkında Bazı Değerlendirmeler”, s. 87, Ankara Şer‘iyye Sicili, 80/515, (1112-1114H./1701-1702M).

¹⁵⁵ Rıfat Özdemir, a.g.b., s. 107, Tokat Şer‘iyye Sicili, 3/10; 13/126–127, Tarihi 19 Cemaziye’l-âhir 1212.

¹⁵⁶ İbrahim Yılmazçelik, a.g.e., s. 267, Diyarbakır Şer‘iyye Sicili, 631/ 21.

¹⁵⁷ Nuri Ünlü, a.g.t., s. 231. (21 Şaban 1231).

yere gidip orada Müslümanlar huzurunda eşini bayinen tatlik etmesi durumunda da kadın mahkemeye başvurarak şahitler huzurunda durumu ispat ederek dilediğiyle evlenmek üzere izin almaktaydı¹⁵⁸. Sivas şer‘iyye sicilinde yer alan 1839 tarihli bir kayıta kocanın bundan dokuz yıl önce diyar-ı ahere gittiğinin altı ay sonrasında karısının başkasıyla evlendiğini, bu ikinci evliliğinin feshedilmesi talebiyle dava açtığını görmekteyiz. Durum kadından sorulduğunda diyar-ı ahere gittiği esnada üç ay içinde gelmezsem “iraden elinde olsun, nefisini dilediğine tezvic eyle” dediğini belirtmiş davacı olan eski eşi de iraden elinde olsun dediğini ikrar eyledinden dava düşmüş, yapılan ikinci evlilik geçerli sayılmıştı¹⁵⁹.

Nikâh akdi harcı konusunda Tanzimat öncesinde yapılmış olan düzenlemelerde alınacak harcın miktarının 19. yüzyıla başlarına kadar değişmediğini, 19. yüzyılla birlikte yörenin idarecilerinin halka zulmettiklerini, haksız yere para talep ettiklerini, evlenebilecek niteliklere sahip olmayanları zorla evlendirdiklerini, halktan rayicin üzerinde zorla nikâh vergisi aldıklarını kayıtlardan anlaşılmaktadır. Nikâhlarda Kadı’nın izninin arandığını, mehir miktarlarının da belirtildiği nikâh için gerekli izin kâğıdı alınırken gereğinden fazla akçe istenmemesi gerektiği fetvalara yansımıştı. Nikâh sırasında nikâhı tescil eden kadılarca istenen nikâh akdi resminden farklı olarak arûs resmi ise düğün dernek dolayısıyla gelir sağlamak amacıyla alındığını görmekteyiz. Şer‘iyye sicillerine yansıdığı kadarıyla evlenme sürecine müdahil olan idarecilerin türlü yolsuzluklara başvurarak halka zulmettikleri, evlenme konusunda fakir fukaranın çaresiz duruma düştüğü ortaya çıkmaktadır.

---

¹⁵⁸ Nuri Ünlü, *a.g.t.* s. 278. (13 Safer 1232/02 Ocak 1817)

¹⁵⁹ 19 No’lu Sivas Şer‘iyye Sicili, s. 230, Tarihi: 05 S 1255 (20.04.1839).

1.3. Nişan ve Nikâh Törenleri ve Harcamaları

Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat öncesinde yapılan evliliklerde, erkek tarafının yaptığı maddi katkının yanı sıra örfün de gereği olarak kız tarafının ev için gerekli eşyaları “çeyiz” olarak hazırladığı görülmektedir.

Evlenecek erkek, gelin adayına mehir verirken, gelin adayı da cihaz getirmekteydi. Ancak, verilen mehir ile cihazın denk olması diye bir kural yoktu¹⁶⁰. Osmanlı döneminde cihaz uygulamasına dair bilgilerimiz konuyla ilgili anlaşmazlıkların mahkemeye intikal etmesiyle şer'iyeye sicillerine yansımıştı. Örneğin Konya şer'iyeye sicilinde 19 Nisan 1774 tarihli bir kayıta Abdullah Efendi'nin kızı Rahime, mübaşir aracılığıyla Es-Seyyid Osman'ın büyük kızı Fatıma'ya cihazıyla ilgili dava açmıştı. Adı geçen kız olduğunu ifade ile bundan önce Münşi Mehmet'in oğluna nikâh akdolunduğu sırada sanduka içinde olan 20 işleme peşkir, 15 yağlık, 15 işleme uçkur, 20 top ketan bezi, bir altun küpe, bir sim kuşağını fuzuli ahz ettiğini ve zevcinin evine götürüp zabt ettiğini belirtmiş sual olunup alıverilmesi talebinde bulunmuştu. Fatıma cevabında adı geçen küpe ve kuşağı babasının kendisi için satın aldığını, hibe-i sahiha ile hibe ve teslim ettiğini kendisinin de ahz u zabt ettiğini ancak peşkir, yağlık, bez ve uçkurları asla ve kat'a almadığını beyan ve iki şahit ile ispat etmişti. Şerife Rahime ise kendisinden istenen kanıtları sunamadığı için açtığı dava düşmüştü¹⁶¹.

Samsun'da erkek tarafından kızın ihtiyaçlarının karşılanması “başlık, yolluk ve terbiye hakkı, nişan akçesi, kisve (elbise) baha, entari harcı ve masrafı, kuşak, kol bağı, cübbe, saçlık, altun” gibi adlar altında para veya mal talep edilmekteydi.

¹⁶⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-i İslamiye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2. Cilt, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 147–150.

¹⁶¹ 62 No'lu Konya Şer'iyeye Sicili, s. 21.

Bafra, Alaçam, Kavak ve Samsun kazaları naipleri ile mütesellim, âyan, zabitan, vücûh, işçileri, söz sahipleri, ihtiyarlar ve köy ahalisine Trabzon divanından 20 Temmuz 1801 tarihinde gönderilen buyrulduca, nikâh akdi konusunda halk arasında bazı kimselerin olmayacak isteklerde bulduklarına yer verilmişti. Vasisi oldukları sabiyyeleri “keyf ve gayr-i keyf” demeyerek nikâh akdettirdikleri ve sonrasında nikâhı feshettirme yoluna gittikleri, hatta bazı kimselerin hâl ve tahammüllerinden hariç “*nişan akçesi ve hakk-ı terbiye ve kisve*” talepleriyle kulları israf ve hasara duçar eylediklerinden bahsedilmişti. Bundan sonra 10 yaşına baliğ olmayıp ailesi olmayan küçüklerin “keyfi ve gayr-i keyfine” nikâh olunmayacağı, bir kimse evlenmek istediğinde kazasında ve civarındaki ihtiyarlardan birine varıp meramını ifade edip ihtiyar da uygun görürse beyhude ara buluculukla tahsis ve nişan verilip sonra geri dönülmemesi ve başka kimselerin talep olmaması istenmekteydi.

Nişan konusunda da üst tabaka ve eşraftan olan kişilerin kızlarına 15 altın ve orta hâllilerin kızlarına 10’ar altın ve aşağı tabakadan olanların kızlarına 5 altın verilmesi istenmişti. Terbiye hakkı konusunda üst tabakadakilere 60, orta sınıflara 40 ve aşağısındakilere 30 kuruş verilmesi gerektiği belirtilirken, Libas maddesinde üst tabakaya mensup olanların kızlarına Halep haskilesi, orta tabakaya Şam alacası ve aşağısındakilere Haleb alacası ve Halebî tabir olunan evân-ı sim nihayet 60 kuruş olmak üzere diğer hususları ihtiyarların uygun gördükleri üzere düzene konulup uygulanması talep edilmişti.

Bikr-i baliğaya ihtiyarlar ve imamları aracılığıyla bir tarafın nişan verilip namzed olduktan sonra başkalarının da talip olmamaları, kızın ve velilerinin sözlerinden dönmeden namzet olmaları, hâkimler, zabitler, ayanlar ve diğerleri

tarafından dahi sual ve cevap olunmaması ve mükerrer izin tezkeresi verilmemesi şartına bağlanmıştı¹⁶².

Canik Sancağı'na bağlı kazaların kadıları, ulema, hatip, imam, ayan, mütesellim, vücuh-u memleket, ihtiyarlar, bölükbaşları ile kaza halkına hitaben gönderilen buyruhduda, Sancak dâhilinde kız alıp vermek hususlarında yolluk başlık tabiriyle çok meblağlar istendiği; libas ve nişan gibi malzemeleri hâl ve tahammüllerinden hariç teklifler ederek kız tarafından masraf edildiği ve bunların hakkında “*güya nass-ı Kuran ve hadis-i ahirüzzaman nazil olmuş misüllü bir alay bid'at ihdas edip çeşit çeşit eza ve cefa ettikleri*”, bu gibi bidatların ortadan kaldırılmasıyla fakirlerin, Müslüman kulların ve reyanın refahları için şu şekilde şartlara ve düzene bağlandığı kaydedilmişti:

Bundan böyle yukarı boy, kabadayı, hanedan ve kendi hâlinini refah içinde geçinen kimselerin baş tabir olanlarından yolluk 100 kuruş; nişan 30 nısfıyye ve entari harcı ve masrafıyla 80 kuruşluk, kuşak 100 kuruşluk, cübbe, kolbağı, saçlık ve cübbesi dahi uygun olduğu üzere; orta hâllilerinden yolluk 60 kuruş; nişan 15 nısfıyye, entari 30 kuruşluki kuşak 40 kuruşluk ve cübbesi dahi hâline göre verilecekti. Kolbağı ve saçlık vesair nesne fakir hâllilerinden verdirilmeyecek ve altın dahi Mısır ve İslambol hâl ve tahammüllerine göre verilmesi bundan başka ziyade ve hariç hiçbir şey teklif edilip rencide ve eza olunmayacaktı.

Ayrıca başka yerden kız ya da dul kadına talip olunup namzed olunmak istendiğinde gizlice nişan ve şerbet-nuş olunmayacaktı. Memleket uleması, ihtiyarları, köy imamı, hatibi ve kethüdalar arasında aşikâr nuş-ı şerbet olunacak; nişan verilecek, bu şekilde nişan verilip namzed olan kıza ve kadına başka taraflarda

---

¹⁶² Mehmet Beşirli, a.g.m., s. 125–126; 1755 No'lu Samsun Şer'iyye Sicili, s. 61-B

talip olunmaması gerektiği buyrulduyla her tarafa bildirildiği, mahkemelerde sicillere kaydedildiği belirtilmişti. Yine de bazı yerlerde bu düzene uyulmadığı çok fazla isteklerde bulunduğundan, bu konularda ihtimam ve dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmıştı. Yukarıda söz edildiği üzere yolluk, nişan vesair levazimat teklif ettirilmemesi, fazla şeyler eklettirilmesi için bundan sonra halk arasında şu şekilde geçerli kılınması istenmişti. Eğer bir kişinin namzed olduğu kız veya kadına olmayacak isteklerle bir kimse “müşteri ve va’ad u va’id ile hilaf-ı rıza harekete” kalkıştığı duyulursa yahut yukarıda yazılı olan nizamın dışında teklif vukua gelir ise mütesellimler tarafından dahi kız ve kadınlara cebren ve rızaları olmadığı hâlde istemedikleri yere kız verdirmek lazım gelirse tedip olunacakları tenbih ve tekid edilmişti¹⁶³.

Nişanlılık süresinde erkeğin kıza harçlık verdiği de Antep Sicili’ndeki bir kayıta yer almaktadır. 09 Nisan 1752 tarihinde Antep’in Hayık mahallesinden Mehmed oğlu Abdülkadir Beşe, amcası Ahmed’in kızı Ümmühan ile 10 sene önce Ümmühan henüz sagire iken 20 kuruş mehr-i muaccel ve 20 kuruş mehr-i müeccel verilmek üzere amcası Ahmed, kızını kendisine vermeyi vaat etmiştir. Ümmühan akıl baliğa olup rüşte erdikten sonra “namzedlim” dir diye 10 sene her ay 4 kuruş harçlık Ümmühan ve validesine teslim etmiştir. Ancak aralarında nikâh-ı muayyene olmadığından Abdülkadir diyar-ı aharda iken Ümmühan bir başkasına nikâh edilmiş ve memleketine dönen Abdülkadir 10 sene boyunca vermiş olduğu 480 kuruş olan harçlığı mahkeme aracılığıyla geri istemiştir¹⁶⁴.

Kızların nişandan vazgeçerek evlenmeye rıza göstermemeleriyle açılan davalarda da yapılan masraflarla verilen hediyelere dair bilgiler edinmekteyiz.

¹⁶³ Mehmet Beşirli, a.g.m. s. 126–127; 1755 No’lu Samsun Şer’iyye Sicili, s. 156-A Suret-i buyruldu.

¹⁶⁴ Galip Eken, a.g.m., s. 113.;Antep Şer’iyye Sicili Defter No: 109, Sayfa No: 104.

Örneğin, 27 Şubat 1816 tarihli Konya şer'iyeye sicilinde yer alan kayıta Es-Seyyid Mehmed Ali bundan sekiz ay önce oğlunun Ebubekir kızı Ayşe ile nişanlandığını, nişan sırasında “11 kuruş kıymetli dört adet rub'iyeye ve tas içmesi tabir olunur davetine sarf için 60 kuruş ki toplam 71 kuruş ve bir top ketân bezini” verdiğini ifade etmişti¹⁶⁵. Aynı sicil defterindeki 27 Aralık 1816 tarihli bir kayıta da Es-Seyyid Ömer Beşe'nin Seyyid Mustafa kızı Şerife ile nişanlı olduğunu, bu ana gelinceye kadar dahi bir çift sağır altın küpe ile seksen sekiz buçuk kuruşluk masraf ettiği yer almaktadır. Şerife aralarında nikâh akdinin cari olmamasından dolayı fetva gereğince isteğidi kişiyle evlenmek için izin istemiş, aldıklarını kabul etmişti. Ancak kendisinin de nişanlısına verdiği yedi buçuk kıymetli ketân ipliği kâri bir takım devri malın teslim edilmesini talep etmişti¹⁶⁶. Aynı sicil defterinde yer alan 2 Ocak 1817 tarihli kayıta da Mehmed Ali'nin nişanlısı Şerife hatuna 13 kuruş masraf ettiğini, ancak Şerife'nin evlenmeye razı olmamasıyla dava açıldığını görmekteyiz¹⁶⁷.

19. yüzyılın ilk yarısında başlık usulünün Diyarbakır'da devam ettiği ve bu uygulamada ödemenin nakdi ve ayni olarak yapıldığına dair şu örnekler verilebilir. 1830 tarihli bir hüccette “... *sagirim babası Hasan anası Fatma'yı akd-i nikâh idende başlığı mukabili mezkûr ahur ile bir re's inek verüb*” ifadesi başlığın aynı olarak ödendiğine göstermektedir¹⁶⁸. Aynı tarihli bir başka hüccette ise Ümmü Hatun'un annesi, Ümmü Hatun'un kocası Ahmed'i nikâh etmeden önce verdiği eşya sözünü yerine getirmediği için dava etmiş, bunun üzerine Ahmed cevabında kendisinin “...150 kuruş başlık namıyla verdiğini...” ve eşya sözü vermediğini

¹⁶⁵ 70 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicili, Sayfa No: 42. 28 R 1231, (28.03.1816)

¹⁶⁶ 70 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicili, Sayfa: 45, 07 S 1232 (27.12.1816)

¹⁶⁷ Nuri Ünlü, *a.g.t.*, s. 278–279 (13 S 1232).

¹⁶⁸ İbrahim Yılmazçelik, *a.g.e.*, s. 268, Diyarbakır Şer'iyeye Sicili, No: 376, S. 10

belirtmişti¹⁶⁹. 1834 tarihli diğerk bir hüccette de Ayşe adlı bir kadın, erkek kardeşinin başlık olarak aldığı “... *Bir zincir ve bir kuşat ve def’a bir simli zincir doksan adet koyun ve kuzu ve 16000 gurusu...*” kendisine verilmesi için kardeşini dava etmişti¹⁷⁰.

Düğünlerde çok miktarda para harcandığı, masraf yapıldığına dair sicillere yansıyan bir davada da babalarının ölümünden sonra kalan mirası düğünü için harcayan Evakim’den kardeşi Ohannes davacı olmuştur. Miras kalan paradan tehhül eden Evakim’in düğün masrafı olarak 250 kuruş harcadığını görmekteyiz¹⁷¹.

Kayseri şer’iyye sicilindeki 1831 yılına ait bir kayıt, bütün kentlerde olduğu gibi Kayseri’de de evlenecek gençlerin ailelerinin en önemli sorunlarının başlık parası ve kıza verilecek eşya (çeyiz) olduğunu ortaya çıkarmaktaydı. Âdeta birbiriyle yarışırmasına alınan başlık paraları ve yapılan masrafların inanılmayacak derecede artış göstermesi sonucunda kent ileri gelenlerinin buna bir çare bulmak için toplanıp karar aldıklarını görmekteyiz. Sosyal tabakalaşmayı belirtmesi açısından da önemli olan bu kararlar özetle şunları kapsamaktaydı:

Kayseri halkı, gelir düzeyine göre sınıflara ayrılmaktaydı. Düğünlerde her sınıfın azami yapabileceği masraflar şöyle belirlenmişti:

“*Eşraf-i Kirâm ve Kudretli Vücu*h”tan olanların oluşturduğu varlıklı kesimin önde gelenlerinin kızları için yapılacak düğünlerde, nikâhtan bir iki gün önce “*Şerbet Meclisi*” toplanacaktı. 1000 kuruş mihr-i müeccel ve 5000 kuruş mihr-i muaccele ve elbise bedeli belirlenerek nikâh akdedilecekti. Karşılığında kızlarına 20 kat cihaz

---

¹⁶⁹ İbrahim Yılmazçelik, *a.g.e.* s. 268, Diyarbakır Şer’iyye Sicili, No: 376, S. 38

¹⁷⁰ İbrahim Yılmazçelik, *a.g.e.* s. 268, Diyarbakır Şer’iyye Sicili, No: 594, S. 29

¹⁷¹ Jülide Akyüz, *Ankara’nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde XVIII. Yüzyılda Ankara*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003, s. 164.

vereceklerdi. Ziyafetlerin ve düğünün süresi ise bir haftayı geçemeyecekti. Nikâh akdeden imamlara haddinden fazla bir şey verilmeyecekti.

“*Hacıyân*” ve orta hâlli kimselerin kızlarını evlendirirken, 750 kuruş mihr-i müeccel ile 3000 kuruş mihr-i muaccele ve elbise baha karşılığında da 15 kat çeyiz vermeleri uygun görülüyordu.

Esnaf güruhunun 500 kuruş müeccel ve 1500 kuruş muaccele ve elbise baha karşılığında 10 kat çeyiz vermeleri, diğerlerinin de durumlarına göre 250 kuruş mihr-i müeccel ile 500 kuruş mihr-i muaccele ve elbise bedeli karşılığında ise 5 kat çeyiz vermeleri kararlaştırılmıştı. Dul olanlar içinse bekârlar için belirlenenlerin yarısı takdir edilmişti.

Her grup için ayrı ayrı saptananlar dışında “*Kadife Cebe*”, “*Altun Saçlık*”, “*Sandıklı Kürk*”, “*Telli Çit*”, “*Hotoz*” ve “*Zar*” tabir olunan “*Divar Postesi*”, “*Ocak Yaşmağı*” gibi adlarla hediye ve eşya verilmesi ve alınması yasaklanıyordu. Ayrıca kız tarafının vermekte olduğu “*Cariye*” bundan böyle verilmeyecek, kent ve köylerde “*Başlık*” adı altında şeriat dışı kimseden bir şey istenip alınmayacaktı¹⁷². Ayrıca âdet-i belde bulunan “yolluk” da yasaklanmıştı¹⁷³.

Birkaç ay sonrasında Sivas’ın köylerinde evlenmek isteyen kadınlara “*başlık*” adı altında bilinen miktarda para verilmedikçe nikâhlarının yapılmadığı hakkındaki “âdet-i mekrûha”nın önlenip ortadan kaldırılmasına dair gönderilen ferman, okunarak herkese duyurulmuştu¹⁷⁴.

---

¹⁷² Bkz. 3. Ek: 197 No’lu Kayseri Şer’iyye Sicili, s.16 (15 R 1247/23.09.1831); Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK, Ankara, 1991, s. 326–327.

¹⁷³ Bkz. 3. Ek: 197 No’lu Kayseri Şer’iyye Sicili, s. 18 (24 R 1247/02.10.1831)

¹⁷⁴ BOA, C.ADL. 2/93, 1247 Ca 15 (22.10.1831)

Tanzimat öncesinde evlenme yolunda atılan ilk adım söz kesme, nişan ve nikâh ile merasimlerine dair yapılan harcamalara dair bilgilerden görüldüğü üzere nişan, nikâh ve düğünlerde gereğinden fazla harcamaların yapıldığı, uyarılara rağmen bunun önüne geçilmediği ortaya çıkmaktadır. Bölgeler arasında farklılıklar olmakla birlikte sorun İmparatorluğun geneli için geçerlidir.

2. BÖLÜM

TANZİMAT'TAN SONRA NİKÂH VE EVLENMEYE DAİR DÜZENLEMELER

2.1. Tanzimat'ın Uygulanması ve İlk Düzenlemeler

(1839–1850)

Osmanlı Devleti'nde III. Selim'le başlayan ve II. Mahmut'la devam eden yenileşme hareketi, Tanzimat Fermanı'yla yeni bir evreye girmiştir. Her alanda yeniden yapılanmaya gidilirken öncelik hukuk alanına verilmiştir denilebilir. Zira Ferman'ın özünü oluşturan mahkeme kararı olmadan kimsenin suçlu sayılamayacağı, kanun karşısında herkesin eşit olacağı, angarya ve işkencenin yasaklandığı dikkate alındığında görüleceği üzere, bu alanlara öncelik verilmekteydi. Öyle ki, Ferman'ın ilânından kısa bir süre sonra hükümet örgütünde önemli düzenlemeler yapılmış, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin üye sayısı arttırılarak yargı, yasama, yürütme, bayındırlık, eğitim-öğretim alanlarında temel düzenlemeler yapmakla görevlendirilmişti.

Konumuzu oluşturan hukuk alanının özellikle kişiyi ilgilendiren günümüzde özel hukuk alanı olarak nitelendirilen evlenme, boşanma, miras gibi hususlar, cemaatlerin geleneksel uygulama alanı olarak bırakılmış, başka bir deyişle şer'î hukukun kişiye özgü alanları Müslümanlar için şeriat mahkemelerine, Müslüman olmayanlar için de olageldiği gibi cemaat meclislerine (mahkemelerine) bırakılmıştı.

Bununla birlikte, özel hukuk alanına girmekle birlikte, kamuyu da ilgilendiren kimi konularda yeni düzenlemelerin yapıldığını da görmekteyiz.

Tanzimat'ın uygulanmasını yerinde denetlemek ve karşılaşılan sorunları saptamak amacıyla ilki 1840'ta olmak üzere, Rumeli ve Anadolu'ya ayrı ayrı denetleme kurulları gönderilmişti. 1841–1842 yılında da teftiş için görevliler gönderilmek istenmişse de ertelenmişti. 1850'de teftiş sorunu yeniden ele alınarak teftiş talimatnamesinde, müfettişlerin Tanzimat'a aykırı davranışları önlemeleri isteniyordu. Tanzimat'ın uygulanmasından 1845'e kadar geçen sürede bazı alanlarda başarı elde edilmediğinin anlaşılması üzerine, çözüm yolları aranırken teftişin yanı sıra Meclis-i Vâlâ'ya bağlı olarak geçici imar meclisleri oluşturulmuştu. İmar meclislerinin görevleri: Ülkenin bayındır hâle getirilmesi, halkın güvenlik ve refah içinde yaşamını sürdüreceği yararlı işler yapmak olarak belirlenmişti. Geçici imar meclisleri, yedi-sekiz ay hatta bazen bir yıl incelemelerde bulunarak, uğradıkları şehir ve kasabalarda saptadıkları sorunları ve bölgenin imarının, ziraatının ve ticaretinin geliştirilmesi için neler yapılmasının gerektiğini belirleyerek, raporlarını Meclis-i Vâlâ'ya göndereceklerdi¹⁷⁵.

Meclis-i Vâlâ'da görüşülen sorunlardan uygun görülenlerin uygulamasına geçildi. Ayrıca bu meclislerin bölgelerdeki “izâle-i cehl-i tebaa” meselesi ve “hıfz-ı sıhha-i umumiye” üzerinde de duracakları belirtilmişti¹⁷⁶. İmar meclislerinin ele aldıkları konulardan biri de evlenmelerin yarattığı sosyal ve ekonomik sorunlardı. Meclis-i Tanzimat'ın kurulmasından ve kanun yapma hakkının bu yeni meclise

---

¹⁷⁵ Musa Çadırcı, *a.g.e.*, s. 197–202.

¹⁷⁶ Mehmet Seyitdanlıoğlu, “Tanzimat Döneminde İmar Meclisleri”, Ankara Üniversitesi *OTAM Dergisi*, 3. Sayı, Ankara, Ocak, 1992, s. 327.

verilmesinden sonra Meclis-i Vâlâ'nın ele aldığı konulardan biri de evlenmelere engel olanların yasaklanmasıydı¹⁷⁷.

Tanzimat'a rağmen, evlenmekle ilgili sorunların devam ettiği, kayıtlara yansıyan örneklerden anlaşılmaktadır. Kocaeli Sancağı'nın Şahinler kazasında, ülkenin bayındır hâle getirilip halkın refah kazanması ve nüfusunun çoğalması erkek ve kadınları ile hâsıl olacağı emri apaçık ise de, Padişahın emrine aykırı olarak bakire kızların çoğunu babaları, karındaşları ve akrabaları yalnız işlerini gördürmek için 30 yaşına kadar evlendirmekten sakınıyorlardı. Bundan başka, eşi vefat eden hatunları sadece inatlarından evlendirmediklerinden ve bu durum neslin çoğalmasına engel olacağından yasaklanması, Kaza Meclisinden 1844 yılında mazbatayla yazılmıştı. Durum ayrıntılarıyla İzmit Meclisi'nde görüşülmüş ve sadece Şahinler kazasıyla sınırlı olmadığı, livanın diğer kazalarında da evliliklerin engellenmesinin âdet hükmüne girdiği, gerçekte nüfusun tükenmesine ve çeşitli zararlara neden olduğu belirtilerek uygun bir şekilde önünün kestirilmesi gerekli görülmüştü.

Bundan sonra kasaba ve köylerde bu gibi bakire kızlar 15 yaşına ulaşp talipleri çıkarsa ve eşi vefat etmiş hatunlara da rağbet bulunduğu babaları, kardeşleri, akraba ve yakınları yani velisi olan kişiden bakire veya dulların evlenmelerine engel olmamaları istenmişti. İradeye aykırı olarak ısrar edip direnerek evlenmelerine mani olunur ise evliliğe talip olan kişi, durumu oturdukları kazanın hâkimleri ve zabitlerine haber verecekti. Engel olan veli, her kim olursa olsun meclisçe celb ile köy ahalisinden ve komşularından gazez ve nefsaniyetten ârî olan bir kaç kişi yüzyüze gelerek soruşturulacaktı. Şer'î bir engelin olmaması durumunda

---

¹⁷⁷ Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836–1856)*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 194–195

şer‘ aracılığıyla taliplerine nikâh akdedilecekti. Engel olan veli tedip ve tekdir olunacak, bu durum da evvelce ilan olunup vukuunda hatır ve gönüle bakılmayarak ne suretle tekdir olacak ise derhâl icra olunacaktı¹⁷⁸.

Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye konu görüşülürken, bu hususun yasaklanması ve önlenmesi ülkenin yararına olduğundan şer‘en gereken fetvahaneden sorulmuştu¹⁷⁹. Konu 06 Mayıs 1844 tarihinde Meclis-i Umumi'de görüşmesinde, konunun şer‘i bir mesele olmasından ve genelleştirilmesi

---

¹⁷⁸ Bkz. 5. Ek: BOA, İ.MSM 3/38, 1260 R 22 (11.05.1844).

¹⁷⁹ BOA, İ.MSM 3/38, 1260 R 22 (11.05.1844) Şeyhü'l-İslam'ın görüş ve düşünceleri ise şöyleydi: Velisi mevcut olduğu hâlde âkile ve baliğanın sıhhat-ı nikâhında izn-i veli şart olub olmaması muhtelif olub fesad-ı zamana nazaran gayr-i küfüvve tezvîc olunmamak için 951 tarihinde kuzat veli izinsiz olan nikâhı adem-i kabul ile memurlardır deyü Mevlana Ebu Suud merhum cenablarına intisab ile şerefyaft-e imtiyaz olan kanunnameye musarrah olan meseleye ekser taşra müftileri efendiler vakıf olmağla bi'l-farz merhûm-u müşârünileyhimden sonra mesned ârâ-yı cây-i fetva olan sahib-i fetva merhûm Ali Efendi ve Abdullah Efendi hazarâtının kaleminden ifta oldukları fetvalarına ibtinaen “bila-izn-i veli mihr-i misliyle küfüv hatibine kadı izniyle nefsinin tezevvüc eden emrullahın nefaz-ı nikâhıyla kuzat-ı zaman hükm eyleler” dahi memnu' olduklarına binaen bu vechile hükümleri nafiz değildir deyü efendi-i mümaileyhim fesh-i nikâha mütecasir oldukları dahi mesmu'dur müşârünileyhümanın fetvalarıyla merhûm-u müşârünileyhin kanunnamesinde masture mesele meyanında zahiren vukuuyafte olan münafatı şu vechile tevfiik kabildir ki velisi mevcut olan baliğâ nefsinin bir kimesneye tezevvüc murad eyledikde velayet-i nikâh sahibi olan velisinin izin ve icazeti lazımdır eğerçe kable'l-istizan akd olunub veli vakıf oldukda adem-i küfüvviyete binaen fesh-i nikâha kadir olmağla tarih-i mezbûrde emr-i alî ita olunmuştur lakin bir emrullah ki nefsinin küfüvvü olan kimesneye tezvîc murad edüb velisinden izin taleb ettikte gazez-ı fasidine binaen yahud bir gûna icra-yı nefsanîyet için izinden ibâ' ve imtina' ile bila-izn-i veli kadının izin ve icazetiyle akd olunub bade'l akd mücerred iznim bulunmadı deyü veli-i mezbûr fesh-i nikâha kadir değildir binaberin bu hususun icrası hakpay-i hilafetpenahiye lede'l-arz bi't-tensîb irade-i isabetâde-i hazret-i zillullahi taalluk eylediği takdirce mazmunu muvafık-ı şer'i şerif isdar olunacak evamir-i aliyye itaat etmeyüb bundan böyle mani-i şer'i yok iken tezevvüc hususuna bîgayr-i vech-i şer'i mümanaat eden baba vesair velilerine emrül veliyül emr ile ta'zir lazim geleceği ve fesad-ı zamana nazaran husus-ı mezbûri serişte ederek izn ve ruhsat itası zımmında irtikaba mütecasir olan kadı ve gerek memurîn-i saire dahi müstehak eşedd-i ta'zir ve te'dib olacakları malûm-ı alîleri buyruldukda icrası hususunda emir ve irade hazret-i men lehü'l-emrindir.

gerekeceğinden Osmanlı ülkesinin her bir yerinde bundan böyle, bu gibi hatunların evliliğine veli ve akrabası tarafından engel olunduğunda şer‘ ve meclis aracılığıyla engel olma sebeplerinin sorulup araştırılması uygun görülmüştü. İnceleme sonucunda şer‘i bir engeli olmadığı ortaya çıkarsa talip olan dengine nikâh akdedilecekti. Bu gibi şer‘i engeli olanların, bu vesile ile izin ve ruhsat verilmesi için irtikâba yani rüşvete cesaret eden kadılar ve diğer memurların izin ile tazir ve tedip olunmaları ancak rivayet olunan engelleme taliplerinin denk olmamasından dolayı ise bu gibilerin tazirinin gerekmeyeceği ifade edilmişti.

Evliliğin ertelenmesi bazı memleketlerin âdetleri üzere layik olan dereceden fazla masrafa muhtaç olarak zarureti nedeniyle, kızıoğlan kızların velileri özürlü bulduklarından ve zabitler tarafından âdet bulunan “*teklifât-ı zaidenin*” yani arttırılan tekliflerin terk ettirilmesi gerekecekti. Özürlü, engeli olmadığı hâlde sadece inat ve ısrar edenlerin mutlaka cezalandırılması gerekecekti. Bu konudaki emir bütün valiler ile diğer gerekenlere gönderilecek, Takvîm-i Vekâyi’de ilan edilerek yayınlanması da Meclis-i Vâlâ’da uygun görülmüştü. Bu durumun neslin çoğalmasıyla ülkeye birçok faydalar doğuracağından Meclis-i Umumi’de de uygun görülmüştü.

Yaşanan soruna çözüm getirilmek üzere yapılan görüşmeler ve danışmaların sonucunda Padişah tarafından verilen ferman Sivas, Ankara, Harput, Diyarbakır gibi “...*bi’l-cümle müşîrân-ı i’zâm hazareti ile sâir icab eden me’murîn taraflarını tenbîh ve i’sâr olunmuş ve keyfiyet cümlelerin malûmu olmak üzere...*” Takvîm-i Vekâyi’de 23 Haziran 1844 tarihli 271. sayısında yayınlanmıştı¹⁸⁰. 1844 yılı Mayıs ayı

---

¹⁸⁰ Sivas Şer‘iyye Sicili, 21/57; Harput Şer‘iyye Sicili, 389/8, Bkz. 4. Ek: 253 No’lu Ankara Şer‘iyye Sicili, s. 56, Belge No: 199, (H. 1259–1261), Diyarbakır Şer‘iyye Sicili 392/8, Gaziantep Şer‘i

sonlarında yayınlanan fermanın değindiği önemli meselelerden birisi, toplumda nüfus buhranın önüne geçmek için baliğ kızlar ve dul kadınların, velilerinin izni olmasa bile kadınların izni ile evlenebilmelerinin mümkün kılınmasıdır. Kadınların izni ile akdedilen nikâhlar gerçek ve geçerli sayılmıştır. O kadar ki, velilerin bunu feshetmeye güçleri yoktur. Hatta kızlarının evlenmelerine izin vermeyen ebeveynleri azarlanacak, cezalandırılacaktır. Ancak, taliplerin evlenecek kızla denk olması şarttır.

Mahkeme Sicilleri, Cilt 144, s. 259, 23 C 1260 tarihli ferman kaydı bkz.Cemil Cahit Güzelbey (haz.), *Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri*, 2. Fasikül, Sanat Matbaası, Gaziantep, 1966, s. 12; *Takvîm-i Vekâyi*, Def'a 271, 06 C 1260, (23.06.1844). Kocaeli Sancağı'nda vaki' kasabât ve kuranın ekserisinde bakire kızları baba ve akrabaları otuz yaşına kadar tezvîc etmemekte ve zevci vefat eden hatunlar dahi bilamuceb mücerred durmakta ve bu keyfiyet taklîl-i tenâsülü muceb olmakda olduğundan ba'de-zîn o makule bakire kızlar ve zevci fevt olan hatunların izdivâca talibi zuhuriyle velileri tarafından mümâna'at olunduğu hâlde hükkâm ve zabîtan tarafına haber verilerek karyesi ahalisinden ve komşularından garezsizce kimesneler müvâcehesinde lede'l-istintâk mani'-i şer'isi olmadığı suretle talibine tezvîc ve bila özi-i şer'î buna mani' olanların te'dîb ve tekdîr olunması inhâ ve istizân olunmuş ve bu hususun men' ve tahzîri menâfi'-i mülkiyeyi müstelzem görünmüş olmasıyla iktizâ-yı şer'isi cânib-i fetvâhânededen lede'l-suâl mesâil-i ve icâbât-ı şer'iyeyi mutazammın i'tâ olunan müzekkire meâline nazaran ol makule bakire ve seyyib hatunların tezvîclerine akraba ve müteallikatının bîvech mâni' olmaları hilâf-ı şer'î şerif olduğuna ve bu husus mesâil-i şer'iyeden bulunduğundan ta'mimî iktizâ edeceğine mebnî memâlik-i mahrûse-i mesâlik-i şahânenin her bir mahalinde bundan böyle ol makule hatunların tezvîcine veli ve akrabası tarafından mümâna'at olunduğu hâlde ma'rifet-i şer' ve meclis ma'rifetiyle sebep-i mümâna'atları suâl ve tedkîk ve iktizâ edenlerden dahi tahkîk olunarak mevâni'-i şer'iyesi olmadığı inde'l-şer' tahkîk ve tebeyyün eder ise talîb-i küfüvüne akd ve tenkîh olunması ve bî-vech-i şer' mümâna'at edenlerin ve bu vesile ile izin ve ruhsat i'tâsı zımnında irtikâba cesâret eden me'murînin bi'l-istizân ta'zîr ve te'dîb olunmaları ve fakat rivâyet olunan mümâna'at talîblerinin küfüv olmamasından dolayı ise ol makulelerin ta'zîri lazım gelmeyeceği müsüllü ba'zı memleketlerin âdetleri üzere mesnûn olan dereceden ziyâde masrafa muhtaç olarak zaruriyeti cihetiyle tezvîc hususu te'hir ediyor ise veliyü'l-ebkâr ma'zûr bulunduğundan ve zabîtan taraflarından ol makule âdet bulunan tekellüfât-ı zâidenin terk ettirilmesi iktizâ edeceğinden bilâ-mâni' sırf inâd ve ısrar edenlerin beher hâl mücâzât-ı icâbîyeleri icra kılınması meclis-i vâlâ-yı ahkâm-ı adliye ve umumîyyede bi'l-müzâkere tensîb birle keyfiyet hâkpây-ı hümâyûn-ı hazret-i mülûkânededen lede'l-istizân ol bapta müteallik buyrulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı cihânbâni mucebince iktizâ-i hâl ba-evâmîr-i aliyye bi'l-cümle müşîrân-ı a'zâm hazarâtiyle sâir icâb eden me'murîn taraflarına tenbih ve iş'âr olunmuş ve keyfiyet cümlelerin ma'lûmu olmak üzere iş bu mahale derc ile ilan kılınmıştır.

Aksi takdirde veliler, kızlarının evlenmesi için zorlanamayacaktır. Fermanın değindiği diğer bir husus ise; bazı yerlerde âdet hükmünde bulunan “başlık ve benzeri fazla taleplerin” terk ettirilmesine dair olan hükümdür. Eğer evlenme, fazla masrafı gerektiren bir zaruret yüzünden ertelenmişse, veliler özürlü görülebilir, ancak bu fazla taleplerden vazgeçmesi için uğraşılacak hiçbir engel olmadığı hâlde inadında ısrar edenler ise cezalandırılacaktır¹⁸¹.

Ülke genelinde nüfusun artırılması için evliliklerin kolaylaştırılmasının gerekli olduğu ve bundan sonra aileler arasında velilerin evliliğe engel olmamaları ve hâkimler tarafından da kolaylık gösterilmesine dair İzmit Sancağı Şahinler Kazasından başlayarak sonuçlandırılan düzenlemeler, İmparatorluk geneline duyurulmuş ve uygulamaya konulması istenmişti¹⁸².

Fermanın bir örneği de Bosna Eyaleti kazalarına gönderilmiş, Müşir Mehmet Kamil Paşa ve tüm ilgililerin huzurunda 10 Temmuz 1844 tarihinde okutularak sicil kaydına geçirilmişti.¹⁸³ Ayrıca ferman bütün mütesellimlerle diğer memurlara da

---

¹⁸¹ Şerafettin Turan, “Tanzimat Devrinde Evlenme Meselesi”, *İş ve Düşünce*, XXII/182 s. 14–15 ayrıca *Ulus Gazetesi*, 28.09.1949. Şerafettin Turan’ın yazısını alıntıl原因an diğer yazarlar da “başlık ve benzeri fazla talepler” olarak adlandırmışlardır hatta doğrudan “başlık parası geleneğinin kaldırılmak istendiği” (Bkz. Yasemin Avcı, “Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Döneminde Otoriter Modernleşme ve Kadının Özgürleşmesi Meselesi”, Ankara Üniversitesi, *OTAM Dergisi*, 21. Sayı, Bahar 2007, s. 5–6) şeklinde yorumlamışlardır. Ortaylı’nın da belirttiği üzere metinde “başlık” denmemiş “teklifat-ı zaide” denmiştir. Bkz. Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, s. 127; “...Bazı memleketlerin âdetleri üzere mesnun (âdet edilen şey demek) olan dereceden ziyade masrafa muhtaç olarak zarureti cihetiyle tezvîc hususu te’hir ediyor ise bu hâlde veliyül ebkar mazur bulunmasıyla zabitan taraflarından o makule âdet bulunan teklifat-ı zaidenin terk ettirilmesi iktiza edeceğinden...”.

¹⁸² Nuri Adıyeke, *XIX. Yüzyıl’da Milas Kazası*, Doktora Tezi, İzmir, 1994, s. 86’da 137 no’lu Milas Şer’iyye Sicili s. 71b’e göre, 08.07.1844 tarihli bir emirname ile Bozöyük, Mandalyat, Sralos, Kerme, Bodrum ve Milas naiplerine ve kaza müdürlerine, bundan böyle nikâh ve evlilik işlemlerinin şeriat çerçevesinde gönderilen bir talimat uyarınca yapılmasının emredildiğini ancak talimatnamenin suretinin sicilde kayıtlı olmadığını belirtmektedir.

¹⁸³ BOA, C.ADL 13/825, 1260 C 23 (10.07.1844), 1. Ek

duyurulmuştu. Evlenme hususunda şer'î sebebi olmaksızın engelleme ortaya çıktığında iradenin uygulanmasıyla şer'en gerekenin icrasına başlandığı, bu hayırlı madde hakkında nezaret ve gayretli çalışmanın sürekliliğinin yararlı olacağı belirtilmişti¹⁸⁴.

Niş İmar Meclisi'nde 27 Temmuz 1845 tarihinde evliliklerde görenek denilen şeriatça yapılması hoş görülmeyen âdetlerin, masrafların hafifletilmesi ve usulün değiştirilmesinin ne şekilde olması gerektiği görüşülmüştü. Meclisçe yapılan araştırmada, nikâhlanmada görenek dedikleri şey öyle fahiş olmayıp bir kimse evlendiğinde erkek ve kadın tarafından hâl ve tahammülünden fazla masrafa girilmediği, velîme cemiyeti ve cihaz masrafının da evlenmeye engel olacak derecede bulunmadığı belirtilmişti. Bununla birlikte, birkaç seneden beri mehr-i müeccel hususu bazı mertebe arttırılarak, âlâ sınıflarından 800'den 1000 kuruşa; orta takımında 600 ve aşağısında 300 kuruşa kadar çıkmıştı. Bunun "*hadd-i nisâbini*" yani istenilen dereceyi aşmamak üzere "*râdde-i mu'tedile*" altına alınması gerekli bulunmuştu. Bundan sonra Müslümanlardan âlâ sınıfindan olanların 300'den 400'e kuruşa; orta sınıftakilerin 150'den 200'e kuruşa ve aşağısının 75 kuruştan 100 kuruşa kadar mehr-i müeccel tesmiyesiyle nikâh akitleri icra edilecekti. Belirlenen ölçütleri geçmemek üzere memleketçe anlaşılması hususu meclisçe kararlaştırılmıştı. Mehr-i müeccel hususunun İslam halkına ilanı, cümle tarafından memnuniyetle karşılanarak durum mahkeme siciline kaydedilmişti¹⁸⁵.

---

¹⁸⁴ BOA, C.ADL 13/825, 1260 C 23 (10.07.1844), 2. Ek

¹⁸⁵ BOA, A.MKT 26/27, 22 B 1261 (27.07.1845) Belgeyi vali, imar meclisi reisi ile meclis üyeleri ve naip imzalamıştı. Defterdar aşar ihalesi yapmak üzere kazalarda bulunduğu için adı yazılmış ancak mührü basılmamıştı.

Evlenmelerde yaşanan sorunlar Üsküp İmar Meclisi'nde de 04 Ağustos 1845 tarihinde ele alınmıştı. Evlenmeyle ilgili belirtilen hususların Komanova kazasında uygulandığı, bazı mahallerde uygulandığı üzere görenek adıyla evlenme sırasında istenilen dereceden fazla “muaccele” ve diğer masraflardan dolayı lüzumsuz harcamaların olmadığı belirtilmişti. Sınıflarına göre erkek tarafından muaccele adıyla 25 kuruştan 200 kuruşa; taraflardan cihaz ve diğerlerine de 500 kuruştan 1000 kuruşa kadar masraf yapıldığı, ancak evliliklerin yapılmasına engel olacak bir güne beyhude masraf yapılmayarak tarafların denk olmaları konusuna da dikkat ve itina edilmekteydi¹⁸⁶.

Niş ve Üsküp'ün ardından, Bursa'da da yöneticilerle İmar Meclisi üyeleri toplanarak Lefke ve Gemlik kazalarında evliliklerin azalmasına sebep olan görenekleri, düğünlerde yapılan masraflar konusunu görüşmüşlerdi. Lefke kazasında bir kimse evlenmek istediğinde önce “*Nâm-zedli*” yani nişanlı olunduğu, 3,5 sene geçerse her sene de bayram dolayısıyla “*îdiyye sinesi*” tabiriyle 300 – 500 kuruşluk beyhude masrafa girilmekteydi. “*Nişân*”, “*elbise bâhâ*” ve fahiş düğün masrafı olarak oğlan tarafından 6000 kuruş, orta hâllilerin 3000 kuruş ve daha aşağısında bulunanların da 1500 kuruş gereksiz masrafa girdikleri, kız tarafının da “*cihâz*” kıymeti ve diğer masraflarının da yukarıdakiler gibi olduğu saptanmıştı. Ayrıca tarafların borçlanarak düğün eşyasından 500 kuruşa aldığını, 100 kuruşa satmak zorunda kaldıkları, borçlarını ödeyemediklerinden kalan borçlarından daha fazla faiz ödedikleri ortaya konmuştu. Bundan böyle, birinci derecede olan zenginlerin oğlan tarafının en fazla 2500 kuruş, orta hâllilerin 1000 kuruştan 1500 kuruşa ve fakirlerin 500 kuruştan 750 kuruşa kadar masrafla evlenebilecekleri, kız taraflarından ise

---

¹⁸⁶ BOA, A.MKT 26/58, 30 B 1261 (04.08.1845). Mazbatada Ed-Dai Ahmed Ata, Hilmi Bey, Es-Seyid Mustafa Hayri Bey, Ziya Mehmed Bey ve Ragıb Mehmed Bey'in mühürleri yer almaktaydı.

“*cihâz*” vesairesi buna göre olmak üzere şer‘ce ve memleket meclisince uygun görülmüş, Padişahın onayı istenmişti.

Gemlik Kazasında ileri gelenlerinden biri evlendiğinde oğlan tarafından dört takım ağır elbise ve diğer masraflar için 10000 kuruş, kız tarafından cihaz takımına 8000–10000 kuruş verilmekteydi. Orta hâlli oğlan tarafından yine dört takım elbise ancak ağır değil, eşya için 7000 kuruş, kız tarafından da cihaz takımına 5000–6000 kuruş harcanmaktaydı. Ortanın altında bulunan sınıftakilerin oğlan tarafı iki takım elbise ve eşyaya 3000 kuruş verirken, kız tarafı cihaza 2000 kuruş harcayarak düğün masrafları arttırılmaktaydı. Bundan sonra, öncelikle zengin oğlan taraflarından 3,000 kuruş kıymetli iki takım elbise ve eşya verilerek 1500 kuruşluk düğün masrafı yapması, kız taraflarının ise 3000–4000 kuruşluk cihaz tabir olunan çame-şuy ve oda döşemesi, kapkacak gibi eşya vermesi istenmekteydi. İkinci olarak orta ve ortanın altı gelir grubunda yer alanların ise yukarıdakilere oranla masraf yapmalarının yerinde olacağı sonucuna varılarak olabildiğince tasarruf yapmaları öngörülmekteydi¹⁸⁷.

Hüdavendigâr Eyaleti İmar Meclisi tarafından 14 Temmuz 1845’te yazılan iki mazbatada, şer‘en hayırlı bir madde olan nikâhlanma ve evlenmelerde her beldede görenek dedikleri şeylerin masraflar olduğu, mümkün olan tasarruflar icra olunduğu hâlde bu hususun ne suretle değiştirilebileceği, ziyade masrafa gidilmeyerek nikâhlanmalarda artış sağlanması istenilmekteydi¹⁸⁸. Bursa şehrinde öteden beri ileri gelen itibarlıların güvey tarafı, “*ağırlık namıyla mehr-i muaccele*”¹⁸⁹ olarak 6000–

¹⁸⁷ BOA, A.MKT. 26/64, 30 B 1261 (04.08.1845).

¹⁸⁸ BOA, İ.MSM 4/68, 1261 Ş 03 (07.08.1845)

¹⁸⁹ Ağırlık: Evlenme sırasında erkeğin kadına peşin olarak vermesi kararlaşan mehr-i muaccele örfümüzde “ağırlık” denilmektedir.

7000 kuruş; 3000 kuruş kıymetli hâtem¹⁹⁰ ve şal, sîm kutu gibi diğer bazı eşyaya, zifaktan sonra “yüz görümlüğü” tabiriyle 2000 kuruş kıymetinde verilen mücevherin toplamı 12000 kuruştur. Bir hafta kadınların “kına gecesi” dedikleri cemiyetleri masrafiyle 25000 ve nihayet 30000 kuruş harcanarak “velîmesini” yani düğünü tamamlıyorlardı. Kız tarafından da 30–40 takım sırmadan yapılmış cihaz ve bakır kapkacak ile gerekli diğer şeyler, bazen de mücevherat inci gibi şeylere nihayet 50000–60000 kuruş harcanmaktaydı.

Orta hâllilerin de güvey tarafından cemiyet masrafiyle 12000 ve kız tarafından da cihazla birlikte 25000–30000 kuruş, bunların aşağısında bulunanların damat tarafı 5000 ve kız tarafından da 10000 kuruş masraf yapılıyordu. Bunların bir “hadd-i i’tidâle” yani ortalama bir ölçüye konularak yerine getirilmesinin belde halkı için kolaylıklar sağlayacağı belirtilerek şu şekilde düzenleme yapılıyordu.

İleri gelen itibarlıların oluşturduğu birinci sınıftaki güvey tarafından 4000 kuruş mehr-i muaccel, 1500 kuruş kıymetli hâtem ve şal, 500 kuruş ufak tefek masraflar için harcanacak, cemiyet gecesinden vazgeçilerek gündüz “pılav-zerde”, akşam güvey yemeğine 3000 kuruş sarfiyle toplam masraf 10000 kuruş olacaktır. Kız tarafından da 3000 kuruş kıymetli 10 kat câme-şûy takımı, oda döşemesine 3000 kuruş, bir res cariyeye 2000 kuruş, elbise ve bakır kapkacak ve diğer gerekli eşyalara 7000 kuruş olmak üzere toplam 15000 kuruş harcanacaktır.

Orta hâlli olanların güvey tarafından 2500 kuruş mehr-i muaccel ve 1000 kuruş hâtem ve şal, 1000 kuruş “cem’iyyet” yani düğün masrafiyle toplam 4500 kuruş harcanacaktır. Kız tarafından güvey için 2000 kuruş “câme-şuy” takımı ve 2500

---

¹⁹⁰ Hâtem: Mühür, üstü mühürlü yüzük.

kuruş oda takımı ve 3000 kuruş elbise ve bakır kapkacak ile diğer gerekli eşyalara toplam 7500 kuruş sarf edilecekti.

Orta hâllilerin aşağısında bulunan oluşturduğu üçüncü sınıftaki güvey tarafından 1000 kuruş mehr-i muaccel, 750 kuruş hâtem ve ufak tefek masraflarla 500 kuruş cemiyet masarısıyla toplam 2250 kuruş harcanacaktı. Kız tarafından 1500 kuruş güvey için câme-şûy takımına, 1000 kuruş oda takımına, 1000 kuruş elbise ve bakır kapkacakla diğer gerekli eşyalara olmak üzere toplam 3500 kuruş sarf edilmesi uygun görülüyordu.

Sosyo-ekonomik gelir bakımından yukarıda belirtilen üç sınıfın da aşağısında bulunanların güvey tarafı 300–500 kuruş ve kız tarafı da 1000 kuruş sarfıyla evleneceklerdi.

Zifaftan sonra “*yüz görümlüğü*” tabir olunan masraf, düğünün asıl unsuru olmadığından tamamen yasaklanması öngörülmüştü. Diğer köylerle şehrin bazı iç kısımlarında güvey tarafından “*kat*” tabir olunur “*ağırlık*” namıyla eşyayı çarşıdan satın aldırarak kız tarafına verilmesi, büyük borçlara ve masrafa soktuğundan, bu “*kat*” tabiriyle kız alıp vermek de tamamen yasaklanacaktı. Ayrıca düğünlerde tarafların çoğu pek çok davet ve ziyafet vererek masrafların artışına neden olan şeylere meyletmekte olduklarından bunlardan da vazgeçilerek gündüz bir pilav-zerde ve akşam güvey yemeğiyle yetinilecekti.

Bazı iktidarlı kimseler bu sınırları çizilen masraflardan başka kızlarına ziyade şey vermek istedikleri hâlde emlak, akarat ve telef olacak mücevherat gibi şeyler vererek beyhude külfetlere ve masraflara sapılmaması istenmişti. Düğün yapanlar her kim olursa olsun, başlamadan önce meclise çağrılarak masraf defterine bakılacak, hâl ve kudretlerine göre yukarıda sınırları belirlenmiş olan masraflardan ziyade beyhude

külfetlere sapmış oldukları ortaya çıkarsa masraflarını azaltmaları istenecekti. Tenbih olmazlarsa tahvîf ve tevbîh olunacaklardı. Bu konuya vali ve meclis memurları tarafından daima dikkat ve nezaret edilecekti. Böylece belde halkı bir takım beyhude masraflardan kurtarılacak ve kolaylıkla nikâhlanarak neslin çoğalması sağlanacaktı.

Hüdâvendigâr Sancağı kazalarından Mihaliç kazasında da çoğu nikâhlanmalarda taraflardan, görenek dedikleri âdetlerince 7000, 5000 nihayet 3000 kuruş sarf ve harc ile evleniyordu. Bu durum külliyetli masrafa girerek duçar olageldiklerinden Mihaliç'ta herkesin hâl ve itibarına göre dört sınıf belirlenmişti. Evvelki mertebe 2500, ikincisi 1500 ve üçüncüsü 1000 ve aşağısı 500 kuruş masrafla nikâhlanmalarına karar verilerek, kaza ahali bir takım israf ve külfetlerden kurtarılacaktı.

Hüdavendigâr Eyaleti İmar Meclisi tarafından yukarıda bahsettiğimiz vali, hâkimler, memleket meclisi azası ve diğer vücûhun ittifakıyla alınan kararlar Meclisi Vâlâ'ya gönderilmişti.

Bu belgelerden edinilen bilgiler bize açıkça Bursa ve Mihaliç'da evlilik masrafları pek aşırı olduğundan evlenmelerin ve dolayısıyla da nüfusun azalmasına neden olduğunu göstermektedir. Bundan halkın da hoşnut bulunmadığı “*âdet-i belde ve gayret-i akran seyyiesi*” olmak üzere evlenecek tarafların kendilerini tahrip ettikleriyle ayrıntılarıyla yazılmıştı.

Bu zararlı âdetlerin, ülkenin çoğu yerinde sınırları aşarak evliliklerden “*ağniyâ*”dan olanların yani zenginlerin servet birikimlerini harap ettiği; orta hâlli geçinenleri borca sokup sıkıntı verdiği, zaif ül-iktidar bulunanların da ömürlerinin sonuna kadar bekâr kalmasına neden olarak neslin devamını azaltarak an be an ehl-i İslam nüfusunu azalttığı görüşü dile getirilmişti.

Ülkenin bayındır hâle getirilmesi ise nüfusun artışına bağlı olduğundan mazbatalarda yazılı olduğu üzere, bu düzenlemenin genelleştirilmesi tüm halkın hayır ve menfaatine görülmüştü. Başka eyaletlerde bulunan İmar Meclisleri memurları da her bir memleketin gereklerine göre söz konusu hususu tadil ederek mazbatayla inha eylemeleri Meclis-i Vâlâ'da 03 Ağustos 1845 tarihinde uygun görülmüştü.

Meclis-i Vâlâ tarafından kaleme alınan mazbata Meclis-i Has-i Vükela'ya gönderilerek orada okunmuş, şu sözlerle önemi vurgulanarak onaylanmıştı:

“fil-hakika bu husus biraz vakitlerden berü derecesini aşmış ve halk evladını evlendirmek ve ere vermek râddesine takrib eyledikçe âdetâ muztarib olmaya başlamış ve bu da yekdiğere bakılarak beyhude birçok tekellüfata mecburiyetten neşet edüb o sırada emr-i tenâsül duçar-ı nakise olmak yüzünü tutmuş olduğuna ve mazbata-i merkûmede dahi gösterildiği vech ile bi-tevfikül-tealla teşebbüs olunan mamuriyet-i mülkiye kaziyye-i hayriyesinin asıl sermaye-i azimiyesi teksîr-i nüfûs ve teshîl-i muamelat-ı nas olarak o dahi böyle şeylere dikkatle hâsıl olacağına binâen mazbata-i merkûme mucebince icra-yı iktizası beyne'l-ihât tasvîb”¹⁹¹.

Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'de genel ittifakla uygun görülerek onaylanan durum, Padişah'a arz edilerek konuyla ilgili emir çıkarılmıştı. Müşir, defterdar, naip, müftü ve diğerlerine hitaben gönderilen fermanın Bursa kazası halkına ilan edilmesi ve sicile kaydedilerek bundan böyle evlenmelerde yukarıda beyan olunduğu üzere, taraflar meclise çağrılacak masraf defterlerine bakılacak ve

---

¹⁹¹ BOA, İ.MSM 4/68, 1261 Ş 03 (07.08.1845)

herkesin hâl ve tahammülünden ziyafe masraf yapmamasına daima dikkat ve ihtimam olunacaktı¹⁹².

İlgili ferman Tokat şer'iyeye sicilinde 11 Eylül 1845 tarihli kayıta yer almaktaydı¹⁹³.

1847 yılında yine Kocaeli Sancağı kaza ve köylerinde kadınların evlenmelerine engel olanların tedip edilmesine dair tezkire gönderilerek uygulama pekiştirilmeye çalışılmıştı¹⁹⁴. Bu da yörede konuyla ilgili sıkıntıların hâlâ sürmekte olduğunu göstermekteydi.

Nikâhın kayda geçirilmesi, anlaşmazlık çıkması durumunda yapılan harcamaların geri ödenmesi konusunda yararlı olduğu gibi seyahatlerin sıkı kurallar içinde yapıldığı İmparatorluk'ta, bu kayıtların evlenme cüzdanı yerine geçtiği ya da kabul edildiği kimi kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Nitekim 1844–1846 tarihli Mardin şer'iyeye sicilinde yer alan kayıta Mardin'de oturan asâkir-i nizâmiye hazret-i şahane eczacılarından Abdullah oğlu Eczacı Mahmud Efendi'nin eşi Mehmet kızı Esmâ Hatun'un nikâhlandıklarına dair elinde bulunan şer'i ilamı kaybettikleri belirtilmişti. Şu anda Erzurum'da bulunan eşinin yanına gitmek için gerekeceğinden nikâh kaydının suretinin kendisine verilmesini talep etmişti. Sicil kaydına bakıldığında da tarafların rızalarıyla “*bin*

---

¹⁹² Bursa Şer'iyeye Sicili C10/99 (Fi Evâhir-i Şehr-i Şaban'ül-Muazzam 1261) (Ağustos, 1845) . Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839–1876)*, Uludağ Üniversitesi Matbaası, Bursa, 1998, s. 13 ve 26'da fermanın tarihini yanlışlıkla 1271/1855 olarak vermektedir.

¹⁹³ 57 No'lu Tokat Şer'iyeye Sicili, Sayfa No: 125, (9 N 1261/11.09.1845); Nikâh işlerindeki ağır istekler ve masraflar evlenmelerin azalmasına sebep olduğundan, nüfusun çoğalmasını engellemekteydi. Bunu dikkate alarak fazla masraflara meydan verilmemesi istenilmişti. Halis Turgut Cinlioğlu, *Osmanlılar Zamanında Tokat*, IV. Cilt, Barış Matbaası, Tokat, 1973, s. 15'te 09 Şevval 1261 tarihli olduğunu yazmaktadır ancak sicilde Ramazan (N) olarak kayıtlıdır. 392 No'lu Harput Şer'iyeye Sicili, s. 57'de ilgili ferman kayıtlıdır.

¹⁹⁴ BOA, A.AMD, 1/96, 1263 C 25 (10.06.1847)

kuruş kıymetli mevcûd... bir kat yatak ve bir kat urba ve bir ipek çarşaf mehr-i muaccel makbûz ve yüz gurus mehr-i müeccel tesmiyesiyle” şahitler huzurunda evlendikleri ortaya çıkmıştı¹⁹⁵.

2.2. Askerlerin Evlenmeleriyle İlgili Düzenlemeler

Gülhane Hatt-ı Hümayunu’nda memleketi korumak için asker vermek halkın boynun borcu olarak benimsenmişti. Ancak bölgelerin nüfus miktarı göz önünde tutulmadan asker istenmesi, hem düzensizliğe hem de tarım ve ticaretin zarar görmesine sebep olmaktaydı. Asker olanların ömürlerinin sonuna kadar bu hizmette bırakılmaları, kendilerini ümitsizliğe düşürmekte, soy sop sahibi olmalarını engellemekteydi. Bu nedenlerle, her bölgeden gerektiği zaman istenecek askerin daha iyi bir usulle alınması ve dört-beş yıl müddetle hizmet etmelerini sağlayacak bir usulün bulunması gerekeceği belirtilmişti. Bu doğrultuda yapılan çalışmalar sonunda askerlik süresi 08 Eylül 1843 tarihli düzenlemeyle beş yıl olarak belirlendi¹⁹⁶.

Asakir-i Hassa-yı Şahane Ordu-yu hümayunu erkânından Ferik İzzet Paşa’nın 21 Eylül 1845 tarihli askerlerin evlenme ve boşanmalarına dair tavrı Darü’ş-Şûra-yı Askeri’ye de görüşülerek tezkere tavrı suretiyle birlikte Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye’ye havale edilmişti. Bilindiği üzere iş bu varaka-i sahihanın gereğinden beklenen fayda öncelikle hazinenin yararındı. Yanı sıra halkın işlemlerinin zarardan kurtulması arzusundan ibaretti. Askerin sıradan halktan sayılamayacağı gibi birçok başvurularının da yerine getirilemeyecek şeyler olduğu dikkate alınarak bunların

---

¹⁹⁵ Veysi Akay, *201 Numaralı Mardin Şer’iyye Sicili*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 73.

¹⁹⁶ Musa Çadıcı, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Askere Almada Kura Usulüne Geçilmesi: 1846 Tarihli Askerlik Kanunu”, *Tanzimat Sürecinde Türkiye: Askerlik*, (der.) Tülay Ercoşkun, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, s. 65–67

gereksiz masraflardan kurtarılmaları için sadece “...husus-i şer‘iyye ve teehhül ve tatlik maddelerine dair” dilekçelerini varaka-i sahihaya, diğerlerini adi kâğıda yazmaları uygun görülmüş ve irade çıkarılmıştı¹⁹⁷.

Dersaadet’e gelip evlenen taşra ahalisinden isimlerine kura düşenlerin evliliklerine itibar olunmaması hakkında 1846 Kura Kanunnamesine eklenen irade, Takvîm-i Vekâyi’nin 11 Nisan 1847 tarihli sayısında ilan edilmişti¹⁹⁸. Asakir-i Nizamiye’nin istihdam süreleri yapılan düzenlemeyle 5 seneye sınırlandırılmıştı. Bu hakkaniyete uygun olduğu hâlde kadir ve şükürünü bilemeyerek taşralarda askerlik yaşına gelen kişilerden ticaret vesair hizmet ve sanatla Dersaadet’te bulunanlar, memleketlerinde gıyablarından isimlerine kura isabet ettiğini haber aldıkları gibi “...askerlikten kurtulmak zu‘muyla der-akib Dersaadet’te teehhül etmekte olduklarına ve bu madde tensikât-ı askeriye madde-i hayriyesine münafi bulunduğuna ve eğerçi teehhül ve tenasül keyfiyeti şu hile ile askerlikten kurtulmaya vesile aramaktan ibaret...” olduğundan bunun def edilmesi gerekli görülmüştü. Bundan sonra askerlik yaşına gelmiş olup şimdiye kadar Dersaadet’te evlenmiş olanların dışında taşradan bu tarafa gelerek isimlerine kura isabet edenler gerek evli olsun gerekse olmasın bekâr hükmünde tutulması yani öyle kuradan firar ile kurtulmak için evlenmek hilesine girişenlerin isimlerine kura düştüğü hâlde evli ya da değil usul gereğince askerlik silkine dâhil edilmesi uygun görülerek buna dair irade çıkarılmıştı.

Taşralarda nişanlanmak nikâhlanmakla eşdeğerde tutulduğu da göz önünde bulundurularak, nişanlıyken asker olanların nişanlıları, babaları ya da anneleri tarafından bir başkalarıyla evlendirildiğine dair şikâyetler gelmekteydi. Bu konuda

¹⁹⁷ BOA, İ.MVL, 71/1352, 1261 Za 22 (22.11.1845)

¹⁹⁸ Takvîm-i Vekâyi, Def‘a 338, 26 C 1263 (11.04.1847).

ne yapılması gerektiği sık sık sorulmaktaydı. Ne var ki sorunla ilgili, bu tarihe kadar herhangi bir düzenleme de yapılmadığından cevap vermekte zorluk çekilmekteydi.

Diğer konularda olduğu gibi bu konuda da bir düzenleme yapmanın gerekliliği anlaşıldığından, konu Darü's-Şûra-yı Askeriye'de görüşülmüş çözüm olarak önerilerde bulunulmuştu. Bu öneriler Seraskerlikçe de yerinde görülerek Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye sunulmuştu. Görüşmeler sonunda herkesi hoşnut edeceği belirtilen kararlar alınarak gereği Padişah'ın onayına sunulmuştu.

Padişah'ın 26 Mayıs 1849 tarihli askerlerin bizzat muvafakatlari alınmadıkça memleketlerindeki nişanlılarının başkasıyla evlendirilmemeleri hakkındaki iradesine göre, eğer nişanlı olan kız kendi arzusuyla asker nişanlısından ayrılıp başkasıyla nikâhlanmak istiyorsa, durum askerin bulunduğu birlik subayı vasıtasıyla askere iletilecek onay verirse kızın evlenmesinde engel olmayacaktı. Eğer askerin kendisi nişanlısıyla evlenmek istiyorsa, askere uygun bir süre için memleketine gitmesine izin verilecekti¹⁹⁹.

Asker olanların karşılaştıkları sorunlardan birisinin de, geride bıraktıkları eşlerinin ırzlarına geçildiği, nişanlıların başkalarına nikâh edildiğinden bu gibi hareketlerin önlenmesi hakkında Sadrazam Fuat Paşa'nın 07 Ekim 1862 tarihli buyruldu su tüm vali ve kaymakamlara gönderilmişti²⁰⁰.

---

¹⁹⁹ BOA, İ.MVL 142/3947 1265 B 02 (24.05.1849) "... Beyan olunan suret doğrusu hem asakir-i hazret-i şâhânenin yeis ve futurlarını saleb ve hem de tebaa-i devlet-i aliyyenin memnuniyetlerini calib olmasıyla pek hayırlu ve münasib olarak..." uygulanmaya konulması padişahın onayına sunulmuştu (04 B 1265). Ayrıca bkz. Sarkis Karakoç, "Asâkir-i Şâhânenin bi'z-zât muvâfakatlari tahsil olunmadıkça memleketlerindeki nişânlularının ahire tezvîc olunmaması hakkında irâde-i seniyye", *Külliyât-ı Kâvânîn*, Sıra No: 4826. İrâde-i Seniyye Tarihi: 4 Receb 1265 (26 Mayıs 1849)

²⁰⁰ Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri, Cilt 146, sayfa: 52, 12 R 1279 (07.10.1862) tarihli buyruldu kaydı bkz. Cemil Cahit Güzelbey (haz.), *Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri*, 2. Fasikül, Sanat Matbaası, Gaziantep, 1966, s. 47.

Darüş-Şûra-yı Askeriye'nin mazbatası üzerine çıkarılan ve Takvîm-i Vekâyi'de yayınlanan 1868 tarihli emirle, başçavuştan nefere kadar askerlerden biri evlenmek istediğinde, içlerinden bizzat hane idaresine muktedir olduğunu belgeleyenler onun üzerine, muktedir olamayanlara zabıtlık rütbesini kazanınca ya da hane idaresine yetecek maaş kazanacakları zamana kadar, askerlik yaşına gelenlerden Dersaadet'te evlenecek taşralılara dahi isimlerine kura isabet ederse o vakitten istibdal tezkelerini almaları ya da hane idaresine güçlerinin yeteceği zabıtlık rütbesini alıncaya kadar hanelerini idare etmek üzere peder, kayınpeder, valide vesair akrabaları tarafından taahhüt olunduğu hâlde, bu senetler alınarak korunacaktı. Evlenmeleri için nikâh akdini icra edecek imam efendiye hitaben ruhsat tezkeresi verilecekti. Askerlik yaşına gelenlerden taşrada evlenmek isteyenlerin her nerede olursa olsun evlenmelerine kayıtsız izin verilecek ancak Dersaadet'te bulunarak bu kurala uymayarak bîkes, kimsesiz bir hatun alıp da sonradan kura çıktığında yalnızlık iddia edenlere asla yalnızlıklarına itibar olunmayacak askerliğe alınacaktı²⁰¹.

2.3. Gerdek Resmi

Tanzimat'tan sonra gerdek resmi'nin kaldırıldığı belirtilmişse de, 24 Aralık 1842 tarihli irade-yi seniyyeyi mutazammın ilmühaber ile bunu yineleyen 30 Aralık 1843 tarihli ilmühaberde kasaba ve köy halkından biri bakire kızını ere verdikde 30 akçe ve seyyibelerinden 15 akçe resm-i arûsâneleri er canibinden alınması kanun gereği olduğu, Görice kazasının reayasından alınan resm-i arûsun ziyadeliği reaya-yı mersûme taraflarından arz edilmişti. Resm-i arûs kadîm şey olarak sonradan bunun hakkında bir şey denmemiş olduğundan ve bunların kadim olan 15 ve 30 akçe vergileri dahi memleket zabıtlarına “pişkeş” demek olacağından şimdilik şöyle

---

²⁰¹ Takvîm-i Vekâyi, Def'a 1037, 16 N 1285 (31.12.1868).

hâliyleyle terk olunarak bunlara sukût muamelesi olması, cebr ile ziyade şey alınarak şikâyet olduğunda Maliye Nezareti'den gerekenlere yazılarak “izâc-ı raiyyet vukua getirülmemesi” hakkında ferman ve tahririn bulunduğu belirtilmişti. Kanun gereği alınması gereken 15 ve 30 akçe zaman-i atık gereği olduğu rayic-i vakta göre pek dûn olduğundan kanunda mücerred 15 ve 30 akçeye mukâbil 15 ve 30 resm alınması hakkâniyete uygun görülmüştü²⁰².

Tanzimat'ın getirdiği yeniliklerin perder pey ülke geneline uygulanması neticesinde ilan edilme tarihinden 6–7 yıl sonrasında Harput ve Diyarbakır şer'iyeye sicillerinde hâlâ alındığı görülmekteydi. 1845 tarihinde Harput şer'iyeye sicilinde işlenen bir buyrulududa “*Ermeni reayasının gerdekleri vukuunda resm-i gerdek ve arûsanelerini tediyede kusurları*” olmadığı belirtilerek “...*ziyade talebi ile rencide oldukları beyaniyle...*” bunun önlenmesi istenmekteydi. Yine bu buyrulududan “...*ihtisâb vaz' olunan mahallerde Ermeni reayası gerdeği vukuunda âla kâğıd alanlardan 30 evsât kâğıd alanlardan 20 ve ednâ takımından 10'ar gurûş ...*” resm-i gerdek alındığı anlaşılmaktaydı²⁰³. Buyrulududa ayrıca bazı yerlerde resm-i gerdek'in bir kuruşa kadar alındığı belirtilerek “... *ber mûceb-i kanûn alınması lazım gelen 15 ve 30 akçe resm-i arûsâne zaman-i atik icâbınca müretteb-i devlet-i râic-i vakte nazaran pâre-dûn idüğü ve bir gurûş ahzı dahî mugayyîr-i ma'adalet-i seniyye olacağına binâen kanûnda muharrer 15 ve 30 akçeye mukâbil 15, 30 gurûş resm...*” alınmasının uygun olduğu ve bundan fazla alınmaması istenmekteydi²⁰⁴.

---

²⁰² Sarkis Karakoç, “Teelhül Edenlerden Alınacak Resm-i Arûsâne ve Kız Kaçıranlar Hakkında İrâde-yi Seniyyeyi Mutazammın İlmûhaber”, *Külliyât-ı Kâvânîn*, Sıra No: 4819, Tarihi: 08 Z 1259 (30 Aralık 1843)

²⁰³ İbrahim Yılmazçelik, *a.g.e.*, s. 273'te Harput Şer'iyeye Sicili, 392/9'dan naklen.

²⁰⁴ İbrahim Yılmazçelik, *a.g.e.*, s. 273'te, 113. dipnot.

Diyarbakır şehri de dâhil olmak üzere, Anadolu'daki diğer şehirlerde yaşayan zimmi grupların evlilikleri durumunda “*resm-i gerdek*” adıyla ödedikleri bu paranın 1846–1847 yılından itibaren kaldırıldığı görülmektedir. 1846–1847 (H. 1263) tarihinde bütün vilayetlere gönderilen fermanlarla “... *bundan akdem kâffe-i millet-i reâyâ gerdek nâmiyle alınmak olan mebalîğ haklarında gadrî mucib olacağından iş bu altmış üç senesi itibariyle külliye lağv olunub bunda böyle gerdek namiyle akçe ve bir habbe...*” alınmaması gerektiği bildirilmişti²⁰⁵.

2.4. Evlenme, Düğünlerle İlgili 1850 ve Sonrası Düzenlemeleri

2.4.1. Düğünlerde Yapılacak Masraflarla İlgili Düzenleme

Tanzimat'ın ilanını izleyen yıllarda düğünlerde yapılan masrafların önüne geçmek için büyük çaba harcanmakta olduğu görülmektedir. Bu çabaların sonucunda 1840 Tarihli Ceza Kanunu'nda rüşvet hakkında olan 5. faslında düğünlerde verilecek hediyelerin ayrı bir kanunla belirlenmesi öngörülmüştü²⁰⁶.

Sünnet ve düğünlerle ilgili 1850 Şubat'ında²⁰⁷ yayınlanan iradede ise neyin hediye neyin rüşvet sayılacağı belirtildikten sonra, ayrıca zevç tarafından geline ve gelin tarafındakilere ne ağır ne de hafif olarak hediyeler vermemelerini, sadece nikâhta bulunması şart ve âdet olan imam, müezzin ve bekçilere ücret olarak

---

²⁰⁵ İbrahim Yılmazçelik, *a.g.e.*, s. 273'te, Harput Şer'iyye Sicili, 392/ 47'den naklen.

²⁰⁶ 1256 Tarihli Kanun-i Ceza, 5. Fasl, 7. Madde: “*Düğünlerde ve bazı cihetlerle dostâne ve muhibbâna itâsı mesnûn olan hedayanın dahi cins ü miktarı başkaca bir kanun ile tebyin ve tahdid olunarak onun tecavüzü bir vakitte caiz olmaya*”. Ahmet Lütfi, Mir'at-ı Adalet yahut Tarihçe-i Adliye-i Devlet-i Aliye, İstanbul, 1304, s. 132; Ahmet Gökçen, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, İstanbul, 1989, s. 100

²⁰⁷ Takvîm-i Vekâyi, Def'a 419, 27 Ra 1266, (10 Şubat 1850)

gereğine göre akçe verilmesi gerektiği, buna karşı gelenlerin ise cezalandırılacağı ifade ediliyordu²⁰⁸.

Bununla beraber, bekârları beyhude bir takım masraflara sokarak evlenmeyi zorlaştırmamak için bundan sonra mehr-i müeccel ve nişan takımı gibi şeyler bilinen değerini aşmayacaktı. Şöyle ki hiç kimsenin kudret ve servetini aşacak, karı ve kocaya ileride hiçbir yararı olmayıp çarçabuk telef olacak, borca sokacak ve mağdur eyleyecek eşyaya para harcamaya mecburiyeti olmadıkları ifade edilmişti. Ebeveynlerin kudretlerine göre kız ve oğullarının evlenmelerinde daima onların işlerine yarayacak, telef olmayacak şeyler verilmesini, odalarının özellikle de “*arûs mahallerinin*” süslenmesinde bürümcük ve kurdela bağlanması gibi sonradan icat edilen “*askıların*” tamamıyla terk edilmesi, sadece çevre, yağlık ve şal gibi usul şartlarına uyan ve herkesin hâline uygun şeylerle süslenmesi istenmekteydi. “*Ayak yaygısı*” usulünün ise terk edilmesi öngörülmüştü. Ancak eskiden olduğu gibi zevç ve zevce tarafından döşemelik birer ayak yaygısıyla zevcin vereceği “*yüz görümlüğü*” gibi şeyler usul olduğu üzere yerine getirilecekti. Kayınpeder ve kayınana tarafından hâllerine göre cuma günü damada verilecek hediyein eskiden olduğu üzere verilmesi gerektiği irade de yer almıştı²⁰⁹.

---

²⁰⁸ Takvîm-i Vekâyi, Def‘a 419, 27 Ra 1266, (10 Şubat 1850). “...*Ba‘de-zin her kim olur ise olsun sâye-i şevket-vâye-i hazret-i pâdişâhîde düğün idübde icâbâtı da‘vet idildikde med‘uvv olan zevât icâbât iderek hiçbir günâ hediye götürmemak ve nikâhlarda zevc tarafından gelinlere ve zevce cânibinden bulunanlara kezâlik hiçbir günâ yani ne ağır ve ne de hafif olarak hediyeler verilmeyerek yalnız imam ve müezzîn ve bekçi gibi nikâhda bulunması meşrût ve mu‘tâd olanlara ücret makamında iktizâ‘ına göre akçe vesâiresi verilmek nizâmât-ı mukarrere iktizâ‘ından olmağla bunun aksine hareket idenler mazhar-ı mücâzât olacaklardır...*”.

²⁰⁹ Takvîm-i Vekâyi, Def‘a 419, 27 Ra 1266, (10 Şubat 1850) “... *mücerred halkı beyhude bir takım masarîfdan ve emr-i tenâkühü suûbet vikaye ba‘de-zîn mehr-i müeccel ve nişan takımı gibi şeylerden kadr-i ma‘rûfunu tecavüz itmeyüb şöyleki, hiç kimsenin gayret-i akran mü tâlaa-i fâsidesiyle derece-i*

Evlenmelerde yapılan masrafların yeni bir nizamname ile düzenlenmesine rağmen yine de sorunların devam ettiği, Bursa’da 1860 yılında Hüdavendigâr Valisine hitaben yazılan şukkadın anlaşılmaktaydı. Masraf ve tekellüfatların artarak sınırı aştığı, bu nedenle halkın evlenmekten geri kaldığı “*hadd-i i’tidâle*” yani makul dereceye indirilmesi konusunda Vilayet Umum Meclisince kaleme alınan layihanın bir nüshasının gönderildiği ve bu konuda bir emir çıkarılması Hüdavendigâr Meclisi’nden gelen mazbatada bildirildiğinden, durum Meclis-i Vâlâ’ya havale edilmişti.

Meclis-i Vâlâ’dan verilen yanıtta, bu gibi lüzumsuz masrafların pek uygunsuz ve yolsuz şey olduğu; “*hadd-i i’tidâlde*” muamele icrası lazım geldiği belirtilmişti. Evlenme hususundaki israfın tamamen yasaklanması ve icrasına izin verilmemesi gerektiğine dair uygulamanın 1845 tarihli emir ile o tarafa bildirilmiş olduğundan yeniden bir emrin çıkarılmasına gerek duyulmamıştı. Adı geçen emrin hükümlerinin gereği gibi uygulanması istenilmekteydi²¹⁰.

---

kudret ve servetini tecavüz idecek ve zevc ve zevceye ilerüde bir günâ fâidesi olmayub çarçabuk telef olacak ve fakat medyun ve mağdur eyleyecek eşyaya para harc itmeğe bir günâ mecburiyeti olmadığında anlardan sarf-ı nazar olunub ebeveynin kudretlerine göre kızlarının ve oğlanlarının tezyîclerinde virilecek şeyler onların daima işlerine yarayacak ve telef olmayacak sûrette olmasının ve külliyyen odalarının ve hususa arûs mahallerinin tezyîni hususunda bürüncek ve kurdale ile bağlama gibi muahheren icad olunan askılar külliyyen terk olunub yalnız çevre ve yağlık ve şal gibi usûl-ı kaidesine muvâfık ve herkesin hâline münâsib olan şeylerle tezyîn kılınmasının ve ayak yaygısı usûlü terk olunub fakat kadim olduğu vechle zevc ve zevce tarafından ferş olunan birer ayak yaygısıyla zevcin vireceği yüz görümlüğü vesâire usûl-i sabika üzre hâline göre icra ve kayınpeder ve kayın ana tarafından hâline göre Cuma günü damada virilecek hediye kemâ-kân i’tâ’ olunmasının dahi merhamet ezfâ-yı sünûh ve sudûr buyrulan irâde-i seniyye-i hazret-i müülûk-âne mûcibince mâ-‘arz-ı nasihatda herkese ihtar ve ifadesine mübâderet olunmuşdur”.

²¹⁰ BOA, A.MKT. UM 397/40, 1276 B 28 (20.02.1860)

2.4.2. Silah Atılmasının Yasaklanması

Düğünlerdeki şenlikler sırasında eskiden beri var olan âdetlerden biri de silah atılmasıydı ki kaza sonucu ölümlere bile sebep oluyordu.

Eğlenmenin bir aracı olarak, silah ateşleme ile ilgili elimizde hayli belge ve bilgi bulunmaktadır. Şumnu kazasına bağlı Nevasil köyü sakinlerinden Şaban adlı kişi, “*velîme cemiyetine med‘uv bulunan kesân âdet-i belde üzere tüfenk ve piştov atar iken merkûm İbrahim’in piştovu kurşunu kazaen merkûm Şaban’a isâbet ederek*” ölümüne neden olmuştu. Bunun üzerine konu Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye’de görüşülerek şöyle karara varılmıştı. Cemiyetlerde tüfenk ve piştov ateşlenerek şenlikler yapılması “*âdet hükmüne girmek ve bu madde tehlikeli şey bulunmak hasebiyle*” bundan sonra öyle cemiyet mahallerde kurşunlu tüfenk kullanılmasını yasaklanmıştı. Buna rağmen ateş eden olur ise altı ay müddetle prangaya konularak tedip edilmesi ve eğer ölüme sebep olursa katil hakkındaki cezanın icra olunmasına dair Padişah emri gereğince durum gereken mahallere beyan edilmişti. Bu suçu işleyenler hakkında verilecek cezanın cümle tarafından bilinmesi için Takvîm-i Vekâyi’de yayınlanmıştı²¹¹.

Kuru sıkı silah atılmasının zararı olmayacağı düşüncesiyle yasaklanmamıştı. Ancak kuru sıkı silahtan çıkan parçalardan da ölüm ve yaralanmalar meydana gelmesi sebebiyle bu defa bu tür düğün cemiyetlerinde kurşunlu ve kurşunsuz silah atılmayıp “silah endahı külliye” yasaklanıyordu²¹².

---

²¹¹ Takvîm-i Vekâyi, Def‘a 250, 06 M 1259, (06.02.1843)

²¹² Sarkis Karakoç, *Külliyât-ı Kavânîn*, 1. Cilt, Fihrist-i Tarihî, Yay. Haz. M.Âkif Aydın vd., TTK, Ankara, 2006, s. 235’te “Taşrada vukubulan cemiyetlerde şenlik için kuru sıkı silah atılmasının dahi memnûiyeti hakkında irâde-i seniyyeyi mutazammın tebliğ-i resmî”, 11 C 1266 (24.04.1850) tarihini vermektedir.

Bu yasağa uymayanlar hakkında ceza kanunu hükümleri uygulanacağı Meclis-i Vâlâca karara bağlanmıştı ve bununla ilgili emir, gerekli yerlere gönderildiği gibi yayımlanarak ayrıca duyurulmuştu²¹³.

Bunun üzerine İmparatorluğun birçok yöresinden yazının alındığına ve gereğinin yapılacağına dair cevaplar alınmıştı.

Biga Mutasarrıflığı, Cezayir-i Bahr-i Sefid Valiliği, Sinop Kaymakamlığı, Niğde Meclisi, Girid Müşiri, Sivas Meclisi, Erzurum Valiliği, Sakız Meclisi, Kudüs Mutasarrıflığı, Kürdistan Valiliği, Sofya Muhasıllığı, Canik Mutasarrıflığı, İslimye Kaymakamlığı, Divriği Kaymakamlığı, Alaiye Muhasıllığı, Rumeli Eyaleti Mutasarrıflığı, Silistre Valiliği, Belgrad Muhafızlığı, Halep Valiliği, Vidin Valiliği, Maraş Meclisi, Üsküp Valiliği, Çankırı Meclisi, Sayda Valiliği, Şam Müşirliği, Berat Kaymakamlığı, Aydın Müşirliği, Saruhan Kaymakamlığı, İçel Kazasından emrin alındığını ve her yerde ilan olunarak bildirildiği iletilmişti²¹⁴.

Bağdat Eyalet Valisi Abdülkerim Nadir de taşralarda yapılan düğün ve cemiyetlerde kurşunlu silah atanların prangaya konulacağını gerekli yerlere beyan ettiğini merkeze iletmekteydi²¹⁵.

Tüm düzenlemelerde yaygın olarak gördüğümüz üzere geleneklerin ağır bastığını ve bu emre rağmen düğünlerde silah atılmaya devam edildiğini kayıtlardan

---

²¹³ Takvîm-i Vekâyi, Def'a 424, 11 C 1266 (24.04.1850).

²¹⁴ Bkz. BOA, A.MKT. UM, 8/15 (29 Ra 1266); 9/7 (12R 1266); 9/31 (15 R 1266); 9/40 (15 R 1266); 9/53 (15 R 1266); 9/74 (15 R 1266); 9/90 ((19 R 1266); 10/64 (27 R 1266); 10/88 (29 R 1266); 10/91 (29 R 1266); 12/75 (01 C 1266); 13/26 (09 C 1266); 14/33 (22 C 1266); 14/43 (23 C 1266); 14/44 (23 C 1266); 14/52 (24 C 1266); 14/66 (25 C 1266); 14/79 (26 C 1266); 14/84 (27 C 1266); 14/85 (27 C 1266); 14/ 86-1 (27 C 1266); 14/93 (28 C 1266); 15/1 (29 C 1266); 15/9 (29 C 1266); 15/17 (01 B 1266); 15/18 (01 B 1266); 15/24 (02 B 1266); 15/33 (03 B 1266); 15/34 (03 B 1266); 15/41 (05 B 1266); 15/43 (05 B 1266); 16/4 (11 B 1266); 17/27 (23 B 1266); 18/17 (30 B 1266).

²¹⁵ BOA, A. MKT. UM 14/60 (25 C 1266), 08 Mayıs 1850 tarihi.

görmekteyiz. 25 Ağustos 1851 tarihli arşiv kaydında düğünde silah atılmasından dolayı ölüm olayının araştırılması isteğiyle²¹⁶ ve Muğla sicilineki 01 Ekim 1851 tarihli kayıta²¹⁷ Serulus Kazasının Müsgebi Köyü'nden El-Hac Ömeroğlu Mehmet'in “*velîme cemiyetindeki*” bir kavga sırasında tabanca kurşunu ile vurularak öldüğünün yer alması sorunun hâlâ sürdüğünü göstermekteydi.

2.4.3. Kız Kaçırmanın Yasaklanması

Evlenmenin önündeki engellerden öncelikle ekonomik olanlara başlık parası ve düğün masraflarının kısıtlanmasına dair düzenlemelerle sorunlar giderilmeye çalışılırken, yaşanan sorunlara halkın kendi çözüm yolu diyebileceğimiz eskiden beri var olan “kız kaçırma” olaylarının da arttığını görmekteyiz.

İslam hukukunda kadın kaçırma suçları açık hükümlere bağlanmamıştır. Umumi adap ve aile düzenine karşı suçlar için belirli ve sınırlı bir şer'i ceza öngörmemekle beraber bu çeşit eylemlerin de toplum için zararlı olduğunu, bu itibarla söz konusu eylemlerin ta'zir adı verilen cezalarla cezalandırılacağı kabul ediliyordu²¹⁸.

Dinen yapılması hoş görülmeyen, nefret edilecek şey olarak adlandırılan “mevadd-ı mekrûhe”den kız kaçırma olaylarının tamamen yasaklanarak nikâh akdine cüret eden imam ve şahitler hakkında bir ceza uygulanması gerekliliğine Sivas Mutasarrıfının 20 Aralık 1849 tarihli tahriratında yer verilmişti. Bir süreden beri kız kaçırmayı “*kâr addeylediklerinden*” her bir tarafa sirayet ettiği de belirtilmişti.

²¹⁶ BOA, A. MKT. UM 44/82, 27 L 1267 (25.08.1851)

²¹⁷ 123 No'lu Muğla Şer'iyeye Sicili, s. 57b; Erdoğan Keleş, “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Muğla'da Evlilik Kurumu”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 21. Cilt, 1. Sayı, 2004, s. 190.

²¹⁸ Nevzat Toroslu, “Kadın Kaçırma”, *Türk Hukuku ve Toplumuna Üzerine İncelemeler*, ed. Adnan Güriz, Peter Benedict, Türkiye Kalkınma Vakfı Yayınları No: 1, s. 428.

Halkın “*her bir sorun için gûnagûn yeni bir şey icad ettikleri*” gibi bu konuda da kaçırılan kızın olduğu kazada ve kazaya bağlı sancak kazalarında dahi tutulmayıp diğer kaza veya civar olan diğer sancak kazasına götürüldüğüne yer verilmişti. Bir köyde imam ve şahitler bulunup “*bunlara beş on gurusçağız verilerek birbirine akd ü nikâh oldukları*”, bu gibiler ele geçirildiklerinde de söz konusu düzenleme haklarında uygulansa bile memurların nikâhı feshedemeyecekleri belirtilmişti. Bunun önüne geçmek için bu türlü “*akd ü nikâha cüret eden imam ve şahidler*” hakkında bir çeşit ceza uygulanması gerektiği ancak bunlara bir şey denilemediğinden haklarında ne gibi işlem yapılması gerektiği sorulmuştu.

Konu Meclis-i Vâlâ’da 02 Mart 1850 tarihinde görüşüldüğünde, kız kaçırma olayına cesaret edenlerin araştırılarak tediplerinin gerekeceği, konuya sürekli itina ve dikkat gösterilmesinin birçok kez tüm memurlara yazılarak bildirildiği ifade edilmişti. Bununla birlikte, kız kaçırma olaylarının çoğunlukla iki maddeden kaynaklandığı ortaya konmuştu. Öncelikle, Kocaili Sancağı’nda daha önceden görüldüğü gibi, bir kızın babası ya da velisi bulunan akrabaları bekâr olan kızı istediği gibi kendi hizmetinde kullanmak garezile evlendirmek istememesiydi. Bir talibi bulunsa bile haddinden fazla şeyler isteyerek evlenmesine engel olmalarıydı ki bu durum Meclis-i Vâlâ kararı ve buna dair çıkan irade gereğince yasaklanmıştı.

İkinci durum ise irtikabattan yani rüşvetten ileri gelerek imam ve şahitlerin başka bir kazada nikâh akdine cüret etmeleriydi. Bu iki durum da izzet ve namusa aykırı olduğundan, önünün kestirilmesi için yasaklanması gerekmekteydi. Bu da memurların gayret ve sebatla çalışmalarıyla olabilirdi. Bundan sonra, bu gibi yetişmiş kızların düzen gereğince araştırılarak birer ere verilmesine dikkat edilecekti. Kaçırılan kızları para isteyerek imamlar nikâh edemeyecek, mahallerine teslimi için

bağlı oldukları yerin imamlarına ve diğer gerekenlere yeniden haber verilerek tenbih olunacaktı. Buna aykırı olarak nikâh akdeden imamlarla, buna şahitlik eden kişilere gereken ceza verilmek üzere isim ve şöhretleri merkeze bildirilecekti. Kız kaçırma yasaklayan emir 09 Mart 1850 tarihinde çıkarılarak Sivas Mutasarrıfına ve Anadolu'daki diğer ilgili memurlara gönderilmişti²¹⁹.

Halep Valiliğinden, Saruhan Kaymakamlığından, Kudüs-i Şerif Mutasarrıflığından, Viranşehir Kaymakamlığından, Aydın Müşirliğinden, Maraş Meclisi'nden, İçel Kazası Meclisi'nden, Ankara Valiliğinden gelen yazılarda kız kaçırma olaylarının önlenmesi hakkındaki emrin alındığı, kazalara ve diğer ilgililere bildirildiği iletilmişti²²⁰.

Takvîm-i Vekâyi'nin 09 Ekim 1850 tarihli sayısında da kız kaçırma olaylarının bazı yerlerde özellikle Rumeli'nin Bulgaristan taraflarında meydana geldiğinin işitildiği belirtilmişti. İlgili yazıda kız kaçırmanın iki çeşit olduğu birincisinde kızı başka kazada nikâh etmek üzere bulunduğu memleketten alıp kaçırmak diğeri ise kızı memleketinden çıkartıp ırzına tasallut ile hetk-i namus eylemek olarak adlandırılmıştı. Buna cüret eden kişiler usulü üzere merkez liva meclisinde şer' en yargılanacak, kaçırdığı kızı yalnız başka kazada nikâh etmek için kaçırmış veyahut başka niyetle memleketinden dışarı çıkarıp da ırzına tasallut

---

²¹⁹ BOA, İ.MVL 162/4758, 1266 R 23 (08.03.1850); Sivas mutasarrıflığına şukka için bkz. A. MKT. MVL 25/61, 1266 Ca 11 (25.03.1850); Kız kaçırmanın önlenmesine dair bkz. İ.MVL 182/5470, 1266 Za 16 (23.09.1850); Sarkis Karakoç, "Kız Kaçırmak Mâdde-i Memnûası Hakkında İrâde-i Seniyye", *Külliyyât-ı Kâvânîn*, Sıra No: 4769, Tarihi: 24 R 1266 (09 Mart 1850). Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri, Cilt 144, s. 205'te 05 Z 1265 (22.10.1849) tarihli Cebren kız kaçırmanın men'i için bkz. Cemil Cahit Güzelbey (haz.), *Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri*, 2. Fasikül, Sanat Matbaası, Gaziantep, 1966, s. 16

²²⁰ BOA, A. MKT. UM 12/28, 1266 Ca 23 (06.04.1850); 12/72, 1266 Ca 29 (12.04.1850); 12/96, 1266 C 04 (17.04.1850); 13/18, 1266 C 08 (21.04.1850); 14/45, 1266 C 23 (06.05.1850); 15/9, 1266 C 29 (12.05.1850); 18/17, 1266 B 20 (11.06.1850); MVL, 96/103, 1267 M 20 (05.12.1850).

etmemiş ise kanunen cezası merkez livada altı ay müddetle hapsolunacaktı. Eğer kız zorla kaçırılıp ırzına da geçilmiş ise bu gibi reziller bir sene süreyle bulunduğu kazanın merkez livasında prangaya konulacaktı. Buna dair ceza kanunnamesinde düzenleme yapılarak zeyl ilave edilecek ve gereken uyarılar icra kılınacaktı²²¹.

1840 Tarihli Ceza Kanunnamesinin eksiklerini gidermek amacıyla 1851 yılında yayınlanan “Kanun-i Cedid”in 2. Fasıldaki 6. Maddesi kız kaçırma suçlarını şöyle hükme bağlıyordu. Müslüman ve Müslüman olmayanların kızlarını buldukları memleket mahkemesinden başka bir kaza mahkemesinde, nikâh akdetmek zannıyla kaçırmak veyahut memleketten dışarı çıkarmak gibi uygun olmayan hâllere cesaret edenler olur ise, tutulup durumları o yerin meclisinde tahkik olunduktan sonra bağlı olduğu sancak meclisine mazbatayla bildirilecek ve kendi mahallerinde altı ay cezalandırılacaktı. Bu gibilerden biri kaçırdığı kızı başka bir yer mahkemesine götürür ise, haklarında yeterli bilgi bulunmadığı için hâkimler bunların evlenmelerine izin vermemeliydi. Bunlar mülkiye memurlarına haber verilerek yakalattırılıp, mahalli mahkemelerine gönderilmeliydi²²².

---

²²¹ Takvîm-i Vekâyi, Def’a: 433, s. 1–2, 1266 Z 02 (09.10.1850); Sarkis Karakoç, *Külliyyât-ı Kavânîn*, 1. Cilt, Fihrist-i Tarihî, Yay. Haz. M.Âkif Aydın vd., TTK, Ankara, 2006, s. 237’te “Kız kaçırmanın mücâzâtı hakkında irâde-i seniyye”, 17 Za 1266 (24.09.1850) tarihini vermekte, resmi ilanının ise 02 Z 1266 tarihinde olduğunu belirtmektedir.

²²² 1267 Tarihli Kanun-i Cedid’in 2. Fasıllık 6 Maddesi: “*Gerek ehl-i İslâm ve gerek reaya kızlarının bulunduğu memleketin mahkemesinden başka kazayı âhar mahkemesinde akdetmek zu‘müyle kaçırmak veyahud memleketten harice çıkarmak misillü vaz’ı nâ-marzîye cesaret edenler olur ise tutulup keyfiyetleri mahalli meclisinde tahkik olunduktan sonra mensup olduğu sancak meclisine bâ-mazbata inhâ olunarak o makûleler li-ecli’t-tedîb mahallinde nizamen altı mah mücazat oluna ve o misillülerden birisi kaçırdığı kızı kaza-yı âhar mahkemesine getirir ise kefaet maddesi bilinemeyeceğinden hükkâm efendiler tarafından akdi hususuna mesağ gösterilmeyerek mülkiye memuru tarafına bi’l-ihbâr tutturulup mahalli mahkemesine götürüle*”. Ahmet Lütü, *Mir’at-ı Adalet yahut Tarihçe-i Adliye-i Devlet-i Aliye*, İstanbul, 1304, s. 150; Ahmet Gökçen, *a.g.e.*, s. 110

1858 tarihli Ceza Kanunnamesinin 206. maddesine göre her kim ergenliğe ulaşmamış bir çocuğu zorla veya hile ile bir tarafa kaçıtır ise üç aydan bir seneye kadar hapis olunacaktı. Kaçırılan çocuk ergenliğe ulaşmamış kız ise kaçırılan geçici olarak küreğe konulacaktı. Eğer kaçırılan kız hakkında zina olunmuş ise belirlenen cezanın en üst derecesi icra olunacak ve kız kaçırıldığı hâlde nikâh yapılmış ise şer‘i gereği üzere hareket olunacaktı²²³.

İlgili madde sadece cebir, tehdit ve hile ile kız veya kadın kaçırma fiillerini cezalandırmakta, şehvet hissi veya evlenme maksadıyla küçükleri rızalarıyla götürülenlerin veya yanlarında alıkoyanların cezalandırılmasına imkân vermemekteydi²²⁴.

1858 tarihli Ceza Kanuna 1861 yılında yapılan ilavelerde 206. maddeye şu ifadeler eklenmişti. “*Her kim bir bâliğayı cebren kaldırub kaçırır ise üç aydan üç seneye kadar hapis olunur ve fakat kocası var ise kaçırılan kimse muvakkaten küreğe konulur. Her kim bir bâliğanın yahûd gayr-i bâliğanın cebren kaldırub kaçırılması emrinde kaçırılan adama muâvenet eyler ise bir aydan altı aya kadar habs olunur*²²⁵”.

---

²²³ “Cezâ Kanûnnâme-i Hümayûnu”, *Düstûr-i Atîk*, Matbaa-i Âmire, 1279, s. 129–130; *Düstûr*, Def‘â-yi Sâniye, Matbaa-i Âmire, 1282, s. 448–449; *Düstûr-u Askerî*, Mekteb-i Fünûn-i Harbiye-i Şâhâne Matbaası, 1287(H), s. 312–377 (28 Z 1274/09.08.1858). *Düstûr*, 1.Tertip, 1. Cilt, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1289, s. 582’de 206. Madde: “*Her kim sinn-i bülûğa varmamış bir çocuğu cebr veya hile ile bir tarafa kaçırır ise üç aydan bir seneye kadar habs olunur ve eğer bu sûretle kaçırılan çocuk hadd-i bülûğa varmamış bir kız ise kaçırılan şahıs muvakkaten küreğe konulur ve eğer kaçırılan kız hakkında fiil-i şenî‘ icra olunmuş ise bunu mürtetik olanlar haklarında o fiil için muayyen olan cezanın münteha-yı derecesi icra olunur ve bir kız kaçırıldığı hâlde nikâh vukubulmuş ise iktiza-yı şer‘isi üzere hareket olunur*”.

²²⁴ Nevzat Toroslu, a.g.m., s. 432–433

²²⁵ “Ceza Kanûnnâme-i Hümayûnuna Müceddeden Zeyl ve İlâve Olunan Bazı Fıkârat”, *Düstûr-i Atîk*, Matbaa-i Âmire, 1279, s. 145–147; *Düstûr*, Def‘â-yi Sâniye, Matbaa-i Âmire, 1282, s. 465–468; *Düstûr-u Askerî*, Mekteb-i Fünûn-i Harbiye-i Şâhâne Matbaası, 1287(H), s. 378–381, Tarih olarak 03

Böylece kız kaçırma suçunun cezası ağırlaştırılmaktaydı. Daha sonraları adam kaçırmayla ilgili ceza belirlenirken kız kaçırma suçunda da düzenlemeler yapılıyordu. Adam kaçırma suçuyla ilgili 1858 tarihli kanunun 1 Ağustos 1913 tarihli kanunla tadil edilen 206. maddesinde kadın kaçırma ile ilgili hükümler de vardı. 206. Maddenin birinci fıkrasına göre kaçırılan kadın 15 yaşından küçükse, fail geçici kürek cezası alıyordu. Kaçırılan kadının ırzına geçilmiş ise faile verilecek kürek cezası 10 seneden az olmayacaktı. İkinci fıkrasına göre, cebren ve hile ile kaçırılan kadın 15 yaşından büyük ise fail iki seneden üç seneye kadar hapis cezası alıyordu. Dördüncü fıkra, kaçırılan kadının kocası varsa veya ırza tecavüz vaki olmuşsa, failin beş seneden az olmamak üzere kürek cezası almasını hükme bağlamıştı. Kaçırılan kız hakkında nikâh vuku bulmuş ise eğer kız 20 yaşından büyük ise kendisi, aksi takdirde velisi davadan vazgeçerse kamu davasının tecil edileceği, ancak zamanaşımı süresinin geçmesine kadar boşanma vuku bulursa takibata devam olunacak ve önceden hüküm verilmiş ise bunun infazına geçileceği hükme bağlanmıştı. Bu düzenleme Cumhuriyet'in ilanı ve sonrasında da geçerli olmuştur. Ancak 1925 yılında bir kanunla tadil edilmiş ise de esasa ilişkin bir değişiklik olmamıştı. Daha önce sadece cebir, tehdit, hile ile kaçırmadan söz edilirken, bu değişiklikle bunlara bir de iğfal ile yani aldatmayla kaçırma eklenmişti²²⁶.

Ş 1277 (14.02.1861) verilmiştir. *Düstûr*, 1. Tertip, 1. Cilt, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1289, s. 582'de 3 C 1277 (17.12.1860) tarihi verilmiştir.

²²⁶ Nevzat Toroslu, a.g.m., s. 431–433.

2.4.4. Nikâh Akdi ve İzinname Harçlarıyla İlgili Düzenleme

Tanzimat'ın ilanıyla birlikte bütün devlet memurlarının yanı sıra kadı ve naiplere de maaş ödenmesi kararlaştırılmış, buna paralel olarak da çeşitli adlarla halktan toplanan vergiler yerine yıllık bir tek verginin alınması uygun görülmüştü. Ne var ki, iki yıla yakın uygulama sonunda tek vergi alınmasından vazgeçilmiş, kadı ve naiplere maaş ödenmesi uygulaması da son bulmuştu. Bu ara dönemde bazı bölgelerde yöneticilerle birlikte naiplerin de süregelen Tanzimat öncesi vergileri topladıkları ve bunun şikâyetlere neden olduğu görülmektedir. Örneğin, Zile'ye bağlı Mecitözü kazası muhassıl vekili Zileli Hacı Hafızoğlu Hacı Ömer Ağa, naip ve meclis üyeleriyle işbirliği yaparak, gezdikleri yerlerden ücretsiz yem ve yiyecek almışlar, “Kız Başlığı” , “İzinname Harcı” vb Tanzimat öncesine ait alınması yasaklanmış vergileri toplamışlardı. Çorum Meclisine yapılan şikâyet sonucu yargılanmışlar, suçlarını kabul ederek kanunsuz yollardan halktan topladıkları parayı geri vermek zorunda kalmışlardı²²⁷.

İmparatorluğun diğer bölgelerinde de konu ile ilgili önlemler alındığını görmekteyiz. Şubat 1850 tarihinde taşralarda nikâh akdinde naipler tarafından verilen izinname için bir ise üç dul ise iki kuruş harç alınması kararlaştırılmıştı²²⁸. Alaiye Muhassılı İbrahim Hilmi'nin 12 Mart 1850 tarihli yazısında nikâh akdinde bakire ve dullardan naiplerin alacakları harcın kararını belirten emirnamenin Alaiye Meclisinde okunduktan sonra gerekenlerin yapılması kazalara da bildirilmiş ve buna

---

²²⁷ Musa Çadırcı, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Eyalet ve Sancaklarda Meclislerin Oluşturulması (1840–1864)”, *Tanzimat Sürecinde Türkiye: Ülke Yönetimi*, (der. Tülay Ercoşkun), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007, s. 263. 6. Dipnot: Ayniyat Defteri 370, s. 59.

²²⁸ BOA, A. MKT. MVL. , 24/32, 1266 R 06 (19.02.1850)

aykırı hâl ve harekete meydan verilmemesine dair uyarının yapıldığı belirtmekteydi²²⁹.

Aydın Müşiri'nin 14 Mart 1850 tarihli yazısında da taşralarda nikâh akitlerinde naipler tarafından verilen izinnameler için ziyade akçe resm alınarak gadre ibtidar olunduğu, bu resmin tadil ve tesviyesiyle 18 Şubat 1850 tarihli fermanın tüm liva ve kazalara ilan edildiği gibi Aydın'da da hilaf-i rıza fazla alınmamasının sağlanacağı belirtilmişti²³⁰.

Aynı ferman Kara Hisar-ı Sahib meclisine gönderilerek bağlı kazalara keyfiyet bildirilmiş, emre aykırı hâl ve harekete meydan verilmeyeceği ve “*resm-i ma'zuruna ziyade nam-ı aherle bir şey aldırılmamasına ihtimam ve dikkat olunacağı*” iletilmişti²³¹.

Girit Müşiri Mustafa Naili'nin 10 Nisan 1850 tarihli arızasında da 18 Şubat 1850 tarihli fermanın gereğini hakkında bilgilendirildiği, Girit adasında iziname harcı namıyla dahi bir nesne istenmesine ve alınmasına mesağ gösterilmemiş olduğundan, bundan böyle dahi bu gibi hâl ve hareketlere meydan verilmemesine dikkat ve nezaret kılınacağı iletilmişti²³².

Prizren Meclisi'nin 10 Nisan 1850 tarihli mazbatasında söz konusu ferman hakkında bilgilendikleri, yörede yapılan evliliklerde naipler tarafından verilecek izinnamelerden sınıf-1 evvelinde 3 ve sınıf-1 diğerinde 2 kuruş harç alındığı belirtilmişti. Bunun dışında, başka bir adla şimdiye kadar buralarda bir şey

---

²²⁹BOA, A.MKT. UM 10/69, 1266 R 27 (12.03.1850)

²³⁰BOA, A.MKT. UM 10/85, 1266 R 29 (14.03.1850)

²³¹BOA, A.MKT. UM 10/86, 1266 R 29 (14.03.1850) 10 mühürle bildirilmişti.

²³²BOA, A.MKT. UM 12/49, 1266 Ca 27 (10.04.1850)

alınmamış ve bundan sonra da alınmaması hususu gerekenlere yazıyla bildirilmişti. Emre aykırı bir güne hâl ve hareket vukua getirilmeyeceği belirtilmişti²³³.

İlam harcı ve hüccetlerden ne kadar ücret alınacağı ardı ardına çıkarılan yönetmeliklerle belirlenmeye devam ediliyordu. Nitekim 1851'deki iradeyle ilam ve hüccetlerden kuruşta bir para alınması kararlaştırılmıştı²³⁴.

1850 yılına ait yukarıda bahsettiğimiz emre ve uygulamalara karşın iki yıl sonrasında hâlâ “*nikâh akçesi*” adı altında fazladan para istenildiğini görmekteyiz. Asakir-i Hassa-i Şahane Mülazimliğinden emekli Lütfü Ağa'nın Burdur sekenelerinden zevcesi Adile Hatun'un kendisine nikâhlandığında Burdur kazası naibi İbrahim Efendi'nin kethüdası Tahir Efendi mugayir-i rıza-i âlî nikâh akçesi namıyla kendisinden fazla 330 kuruş almış ve Tahir Efendi meblağı aldığını kabul etmiş ancak naibe kâmilan verdiğini söylemiş olduğundan Lütfü Ağa naipten parasının geri alınmasını arzuhâl etmişti²³⁵.

14 Eylül 1859 tarihli Şer'iyeye Mahkemeleri Nizamnamesinde, nikâh akitlerinden ve izinnamelelerden alınacak harçlara yeni bir düzenleme getirilmekteydi²³⁶.

---

²³³ BOA, A.MKT. UM 12/57, 1266 Ca 27 (10.04.1850) Kaymakam-ı Liva-ı Prizren, naip ve 10 adet Meclis üyesinin mührü yer almaktadır.

²³⁴ “Mevâdd-ı Hukukiyyeden Alınacak Harc-ı İlâm ve Resm-I Tahsil Hakkında İrade-i Seniyye”, Takvîm-i Vekâyi, Def'a 461, Selh-i Safer 1268; Sarkis Karakoç, a.g.e. 1.Cilt, Tarih-i Fihristi, s. 246'da 04 S 1268 (29.11.1851) tarihini vermektedir.

²³⁵ BOA, A.MKT. DV 63/43, 1268 Z 08 (23.09.1852)

²³⁶ “Bi'l-Umûm Mehâkim-i Şer'iyeye Hakkında Nizamname”, *Düstûr*, 1. Tertip, 1. Cilt, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1289, s. 301–314, t.y. *Düstûr-i Atîk*, 1279, s. 229–243, 16 S 1276 (14.09.1859) tarihlidir. Tanzimat öncesinde II. Mahmut döneminde ve özellikle Tanzimat döneminde yargı ve kadılık kurumunda yapılan değişiklikler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hamiyet SEZER FEYZİOĞLU, *Tanzimat Döneminde Kadılık Kurumu*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2010.

İkinci Bölümün İlamlardan ve Şer‘i Hüccetlerden Alınacak Harçları düzenleyen 1. Faslın 35. Maddesine göre, nikâh akdi ve nikâhın ispatı için alınacak şer‘i senetlerden mehr-i muaccel ve müeccelin miktarına göre kuruşta bir para ve muhalaa ve boşanma senetleri için de mehr-i muaccel ve müeccelin kemiyetine göre yine kuruşta bir para alınacaktı.

Şer‘ aracılığıyla yazılacak terekelerden alınacak harçların miktarını belirleyen 2. Faslın 59. Maddesine göre, “*Emr-i tezvîci*” icra olunacak bakire için yalnız 10 kuruş ve dul için yalnız 5 kuruş izinname harcı alınacaktı²³⁷.

Alanya, Aydın, Afyon, Girit, Prizren’de örneklerini gördüğümüz izinname harcını düzenleyen 1850 tarihli fermanla bakirelerden 5 kuruş dullardan 3 kuruş alınırken 1859 tarihli düzenlemenin 59. maddesiyle yaklaşık iki kat arttırıldığını görmekteyiz.

Mahkeme kayıtlarında yer alan izinname örneklerinden eskiden olduğu üzere bakire ve dullar için ayrı ayrı düzenlendiğini görmekteyiz. İmamlara hitaben yazılan izinnameelerde bakireler için ne kadar mehir belirlendiği yazılırken, dullar için yazılmadığını, evleneceklerin vekilleriyle ve vekâlete dair şahitlik edenlerin isimleri metnin sonunda yer almaktaydı. Örneğin, Marmaris şer‘iyye sicilinde yer alan izinname kayıtlarının bakire ve dullar için ayrı ayrı düzenlendiğini, mehr-i müeccel miktarı belirtilmezken bakireler için mehr-i muaccel olarak 50 kuruşun kaydedildiğini, dullar için ise mehir miktarlarının belirtilmediğini görmekteyiz. İmamlara hitap edilen kısım şu sözlerle ifade edilmekteydi: “Söğüd Karyesi İmam Efendi İnha Olunur ki” ya da “Marmaris Kasabası Kemeraltı Mahallesi İmam

---

²³⁷ “Bi’l-Umûm Mehâkim-i Şer‘iyye Hakkında Nizamname”, *Düstûr*, 1. Tertip, 1. Cilt, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1289, s. 312

Efendi..” gibi. Hitabın ardından “*Bade’s-selam inha olunur ki karyenizde sâkine Ümmühân bint-i Mehmed Çavus nâm bâkirenin mân’i-i şer’isi yoğise iş bu tâlibi olan Ali bin İbrahim nâm kimesneye velîsi izni tarafeyn rızaları ve mehr-i müeccel ve mu’accel-i nizâmîsi tesmiyesiyle inde’ş-şuhûd akd-i nikâh eyleyesiz, ve’s-selâm*” denilerek tarih kaydı düşülmekteydi²³⁸.

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere evlenmelerde din kuralları gereğince bir engeli olup olmadığı, velilerinin izinlerinin bulunup bulunmadığı, mehir miktarlarının belirlenip belirlenmediği, tarafların rızalarının olup olmadığı gibi şartların aranıldığını görmekteyiz.

Aynı sicil defterinde yer alan başka bir izinname kaydından ise sadece dinin gereklerinin değil, ayrıca askerde nişânlısının bulunup bulunmadığının da araştırıldığı şu sözlerle belirtilmişti: “*Karyenizde sâkine Huriye bint-i İsmail nâm bâkirenin mân’i-i şer’isi ve nizâm-i askeriyede namzedlüsü yoğise iş bu tâlibi olan Ali bin Hasan nâm kimesneye velîsi izni ve tarafeyn rızaları ve mehr-i müeccel ve mu’accel-i nizâmîsi tesmîyesiyle inde’ş-şuhûd akd-i nikâh eyleyesiz*”²³⁹.

Mahkeme kayıtlarında yer alan nikâh akitlerinden de akdin nerede ve nasıl yapıldığını, yine tarafların evliliği kabul edip etmedikleri, velilerin izinlerinin aranıldığını dair ifadeleriyle, belirlenen mehir miktarlarıyla şahitlerin isimlerinin kaydedildiğini görmekteyiz. Örneğin, Balıkesir şer’iyye sicilinde yer alan 1860 tarihli iki nikâh kaydında evlenmeye şer’en bir engelin olmadığı “nefsini tezvâce

---

²³⁸ Bkz. 1. Ek ve 2. Ek: 151 No’lu Marmaris Şer’iyye Sicili, (H.1303–1312/ M. 1885–1894), s. 1, (Tarihi: 19.07.1303/31.07.1887).

²³⁹ 151 No’lu Marmaris Şer’iyye Sicili, s. 5, (24.08.1303/05.09.1887). Aynı sicil defterinde yer alan diğer izinname kayıtları için bkz. S. 4, 5, 11. Daha geç tarihli bir izinname örneği için bkz. İsmail Ünver, “Bakire İzinname”, Ankara Üniversitesi *OTAM Dergisi*, 5. Sayı, Ankara, 1994, s. 529–534

mâni-i şer‘isi olmadığı” sözleriyle ifade edilmekteydi. Mehr-i müeccel olarak kırk aded fındık rub‘yesi ve mehr-i muaccel olarak ise “*Şam alacası bir şalvar ve bir entari ve bir döşek ve bir yorgan*” gibi eşyaların da verildiğini görmekteyiz²⁴⁰.

Antalya’nın 1852–1859 tarihlerini kapsayan şer‘iyye sicilinde, bakirelerle dullara verilecek mehir miktarları, birinci eşlere ve daha sonra alınan eşlere verilecek mehir miktarları farklılık göstermekteydi. Birinci eşler, ikinci eşten yaklaşık iki kat daha fazla bir mehr-i müeccel almaktaydı. Örneğin El-Hâc Ali bin Ahmed öldükten sonra eşleri terekeden aynı oranda hisse alırken ilk eşi Fatma 111 kuruş, ikinci eşi olan Fatma ise 51 kuruş mehr-i müeccel almışlardı. Bir diğer kayıta da ilk eş 51 kuruş alırken, ikinci eş 25 kuruş mehr-i müeccel almıştı. 19. yüzyıl ortalarında Antalya’da mehr-i müeccelin ortalama 200 kuruş civarında olduğunu söyleyebiliriz²⁴¹.

Bolu şer‘iyye sicilindeki 20.12.1868 tarihli nikâh kaydında mehr-i muaccel olarak verilenler hakkında bilgi sahibi olmaktayız: “*Bir kutnu üzere entari ve bir kutnu diz bezi ve bir kadife çuka, fes ve yemeni, hamam takımı silecek, peştamal, şalı riba’, örtü, setre, pabuş*”.²⁴².

Kütahya şer‘iyye sicilindeki 1878–1879 tarihli nikâh akdi kayıtlarından akdin hükümet konağının temyiz-i hukuk meclisine mahsus odada şahitler huzurunda yapıldığı “...*Karyesi imam ve muhtaranı mühürleriyle bir kıta ilmühaber ibraz*

---

²⁴⁰ Mehmet Ali Tatoğlu, *732 Numaralı Şer‘iyye Siciline Göre Balıkesir’de Ekonomik, Sosyal ve Dini Hayat*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 242, 249.

²⁴¹ Güven Dinç, “Şer‘iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyılın Ortalarında Antalya’da Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumu”, *Ankara Üniversitesi OTAM Dergisi*, 17. Sayı, Ankara, 2005, s. 111–112

²⁴² 937 No’lu Bolu Şer‘iyye Sicili, s. 10, (15 N 1285 /30.12.1868); s. 11, (18 L 1285/03.02.1869). Sicilde yer alan diğer nikâh akdi kayıtları s. 13, 18, 22.

eylediği hâlde ikrar-ı tam ve takrir-i kelam edip... tezvice talib ve ragib olmakla iki yüz guruş mihr-i müeccel ve bin iki yüz guruş muaccel tesmiyeleriyle... rızamla babam ya da amcam izniyle nefsimi mezbûra akd ve tezvic eyledikde ol dahi ber-vech-i muharrer tezevvüc ve kabul eyledi..” ifadelerinden nikâhın nasıl yapıldığını görmekteyiz²⁴³.

Yine aynı sicil defterinde yer alan bir diğer kayıta “... Abdullah mukaddemâ benim nâmzedlim olup bu kere beni tezvîce talîb ve ragîb olmakla ben dahi nefsimi rızâmla ve ammim hâzır-i mezbûrun izniyle...” ifadelerinden nişanın zorlayıcı bir hükmü olmadığı evlilik yönünde bir sözden ibaret olduğu, evlenecek kızın rızasının ve velisinin izninin dikkate alındığını görmekteyiz²⁴⁴.

Antalya sicil defterindeki 06 Aralık 1865 tarihli kayıta, kocanın başka bir diyara giderken “...eğer ben bundan altı mah hitamında geliüb burada mevcûd bulunmaz isem sen benden boş ol demekle” belirttiği süre içinde gelememesi durumunda karısının boşanmış sayılacağı yer almaktadır. Kadının başkasıyla evlenebilmesi için gerekli olan ilamı mahkemedan talep ettiğini, şahitlerin

---

²⁴³ 52 no’lu Kütahya Şer’iyye Sicili, Belge numaraları:73 (07 Ş 1295/ 06.08.1878) , 121 (27 L 1295/ 24.10.1878), 138 (18 Za 1295/13.11.1878), 211 (23 M 1296/17.01.1879), 215 (03 S 1296/27.01.1879), 231 (13 M 1296/07.01.1879), 276 (Ca 1296/Mayıs 1879). “... Ümmüğülsüm bint-i Mehmed nâm bîkr-i bâliğa ve âkile Medîne-i mezkûrede hükûmet konağında temyîz-i hukûk meclîsine mahsûs odada ma’kûd meclîs-i şer’-i şerîf-i enverde karye-i mezbûre ahâlisinden ve el-yevm asâkir-i şâhânede müstahdem Mercimek oğlu Ali’nin babası tarafından zîkr-i âtî husûsda vekîl-i şer’isi Ali Ağa ibn-i Ali mahzarında takrîr-i kelâm ve ta’bir-i ani’l-merâm edib müvekkil-i mezbûr Ali benim mukaddemâ nâm-zedlim olduğundan ben nefsimi bu kere iki bin guruş mehr-i muaccel tesmiyesiyle müvekkil-i mezbûr Ali akd ve tezvic eyledikde babası mezbûr Ali Ağa dahi oğlu ve müvekkil-i mezbûr için ber-vech-i muharrer tezevvüc ve kabûl eyledi dedikde babası mezbûr Ali Ağa tahkîk ve tasdik etmeğîn...” Belge No: 121, (27 L 1295/24.10.1878)

²⁴⁴ 52 no’lu Kütahya Şer’iyye Sicili, Belge no: 211, 23 M 1296 (17.01.1879)

ifadeleriyle durumunu ispatladığından ““*nefsini tezvîce izin verildiği*”ne dair ilam aldığı görmekteyiz²⁴⁵.

Erzurum Valiliğine gönderilen bir yazıda Erzurum’da kadınlar için bir hapisane olmadığından Fatma adlı suçlu kadının müezzinbaşı Hüseyin Efendi’nin hanesinde misafir olarak tutuklu bulundurulduğu sırada evlenmek istediği belirtilmişti. Bunun mümkün olup olmadığı Erzurum Meclisi’nce 1 Mart 1862 tarihli mazbatayla Meclis-i Vâlâya havale edilmişti. Görüşülen konuyla ilgili bu gibi töhmet altında ve hükümde bulunan hatunların evlenmesi kanuna uygun olmadığı gibi emsali dahi sebkât etmediği cihetle bu suret uymayacağı ifade edilmişti²⁴⁶.

2.4.5. Başlık Parasının Yasaklanması

Tarihsel evlenme kurumlarının ilginç bir kalıntısı olarak nitelendirilen başlık, aile kurumunun tarihini inceleyen birçok araştırmacılar tarafından, evlenme öncesi bir anlaşma türü olarak ele alınmış ve niteliği üzerinde farklı görüşler ileri sürülmüştür. Başlığın İslam’daki mehir’den mi yoksa bir takım araştırmacıların ileri sürdükleri gibi Orta Asya Türklerinin İslam öncesi Kalın’ından mı türediği kesin olarak bilinmemektedir²⁴⁷. Bununla birlikte, aşağıda vereceğimiz örneklerden de anlaşılacağı üzere, mahkeme kayıtlarında “başlık” mehir yerine ifade edildiği gibi, mehrin bir parçası olarak mehr-i muacceleyle mahsuben de verilmekteydi. Kayıtlarda başlığın mehr-i muaccel olmak üzere alındığına dair ifadelerin benzerini, Antep

---

²⁴⁵ 15 No’lu Antalya Şer’iyye Sicili, s. 43, Belge No: 125, (17 R 1282/ 06.12.1865).

²⁴⁶ BOA, A.MKT. UM 563/67, 1278 Za 12 (11.05.1862)

²⁴⁷ Peter Benedict, a.g.m., s. 7. Ayrıca, başlığın niteliği, içeriği, çeşitli lehçe ve boylara göre değişen adıyla ilgili olarak bkz. Hüseyin Hâtemi, *Hukuka ve Ahlâka Aykırılık Kavramı ve Sonuçları*, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1976, s. 270–272.

sicilinde “kalın” adı altında para alındığını görmekteyiz. Bu da başlık ve kalın’ın eşanlamli olarak kullanıldığını göstermektedir.

Tanzimat’tan önce ilgili bölümde değindiğimiz üzere, Samsun sicilinde yer alan buyruhduda kız tarafından “yolluk ve başlık tabiriyle” oldukça fazla paranın talep edildiğini²⁴⁸; Kayseri sicilinde yer alan buyruhduda nikâh akitlerinin mehr-i müeccel ve muaccele ile elbise baha belirlenerek yapılacağı, karşılığında cihaz verileceği belirtilirken, bunların dışında şehir ve köylerde din kurallarına aykırı olarak "başlık namıyla” kimseden bir akçe ve bir habbe alınıp verilmemesi istenmişti²⁴⁹. Tokat Sicilinde yer alan buyruhduda "başlık"ın mehir anlamında kullanıldığını görmekteyiz.²⁵⁰.

Tanzimat’tan sonra 1850 yılında Canik Sancağı idare meclisinin başlık parasıyla ilgili mazbatası Meclis-i Vâlâ’da görüşülerek yayınlanan emir ile bu geleneğin yasaklandığı Canik mutasarrıfına ve ülke geneline duyurulmuştu²⁵¹. Evlenecek kimselerden “başlık” parası adıyla fazla miktarda para alınmasının evlenmeleri güçleştirdiğinden ve kız kaçırma gibi istenilmeyen hareketlerin meydana gelmesine sebebiyet verdiğinden yasaklanması, ayrıca düğünlerde kurşunlu ve

---

²⁴⁸ 1755 No’lu Samsun Şer’iyye Sicili, s. 156-A

²⁴⁹ Bkz. 3. Ek: 197 No’lu Kayseri Şer’iyye Sicili, s. 16 (15 R 1247/23.09.1831) Tarihli Buyruldu.

²⁵⁰ 39 No’lu Tokat Şer’iyye Sicili, s. 20, (7 L 1249/17.02.1834) Tarihli Buyruldu’da "*Ehl-i İslamdan ber-muktezâ-yı seniyye tehhül etmek murad edenler küfüvleri olan nisâyı mihr-i muaccel ve müeccel ve misliyle bi’l-rızâ evlenmeleri gerekirken buna uyulmadığı, bundan sonra halktan evlenmek isteyenlerin muktedirce olanlarının küfüvleri olan nisâyı 250 ve vasatü’l-hâl olanları 150 ve bunların aşığı 100 gurûş başlık*" vererek evlenecekti. Belirlenen bu ölçütlerden fazla hiçbir nesne verilmeyecek, kız tarafından da alınacak "başlık"tan fazla cihaz elde etmek arzusuyla evlilikler geciktirilmeyecekti

²⁵¹ Canik Sancağı için BOA, İ.MVL, 162/4733, 1266 R 14 (27.02.1850); A.MKT. MVL. 25/17, 1266 R 29 (14.03.1850).

kurşunsuz silah kullanılmaması ve izinnameleler için fazla para ödenmemesine dair emirler bütün İmparatorluk geneline duyurulmuştu²⁵².

Bütün sancak ve kazalara gönderilen 06 Nisan 1850 tarihli fermanla evlenecek olan kişiden kız babası veya akrabaları tarafından taşralarda “başlık” namıyla alınıp verilmek olan akçanın lağv ve terkiyle herkesin kudretine göre uygun görülen mehr-i muaccelden başka bir akçe istenilip alınmaması hükme bağlanmıştı²⁵³.

Ülkenin her tarafında buna uyulduğuna dair kararlar alınıp hükümet merkezine bildirilmekteydi. Kayseri Kaymakamı ve meclis üyelerinin 30 Mart 1850 tarihli mazbatasında, evlenecek erkekte kız babası ve yakınları tarafından taşralarda “başlık” namıyla haylice akçe talep edilerek alınmasının evliliklerin yapılmasına engel olduğu ve yasak olan kız kaçırmaya vesile olduğundan, bu usulün külliye lağv ve terk edilmesi istenmişti. Herkesin kudretine göre uygun görülen mehr-i muaccelden başka bir akçe istenilip alınmayacaktı. Bu meşru olmayan usulün taşralarda ekser mahallerde cari olarak hayırlı olan evlenmeye güçlü bir engel olduğu aşikâr bulunmuştu. Bundan böyle bu gibi hâllerin meydana getirilmemesi emrine göre, bu yörelerde yasağın devam ve istikrarına girişildiği belirtilmişti²⁵⁴.

Başlık parasının yasaklanmasının ardından sicillerde mehre mahsuben ya da mehr-i muaccel olmak üzere ifadeleriyle “başlığın” alınmaya devam edildiğini

---

²⁵² Harput Valisinin yazısı A.MKT. UM 12/29, 1266 Ca 23 (06.04.1850); Sayda Valisinin yazısı A.MKT. UM 12/40, 1266 Ca 26 (09.04.1850); Ankara Valisinin yazısı A.MKT. UM 12/47, 1266 Ca 27 (10.04.1850); Kudüs Mutasarrıfının yazısı A.MKT. UM, 12/51, 1266 Ca 27 (10.04.1850); Saruhan Kaymakamının yazısı A.MKT. UM, 12/72, 1266 Ca 29 (12.04.1850) ve A.MKT. UM, 16/4, 1266 B 11 (23.05.1850); Bkz. 8. Ek: Kayseriye Meclisi'nin mazbatası A.MKT. UM, 13/21, 1266 C 08 (21.04.1850); Maraş Meclisi mazbatası A.MKT. UM, 15/9, 1266 C 29 (12.05.1850);

²⁵³ BOA, A.MKT. UM 12/29, 1266 Ca 23 (06.04.1850)

²⁵⁴ Bkz. 8. Ek: BOA, A.MKT. UM 13/21, 1266 C 08 (21.04.1850)

görmekteyiz. Örneğin 1851–1853 yıllarına ait Siverek şer‘iyye sicilinde yer alan kayıtlardan başlık namıyla mehr-i muaccel olarak erkek tarafından yapılan ödemeler ve diğer harcamalar nişandan vazgeçilmesi üzerine geri istenmişti. İsmail oğlu Muhammed Yusuf kızı Hafize’nin bundan önce kerimesi Fatma’yı ona “namzed ü nişân” ettiğini, kendisinin de “başlık namıyla mehr-i muaccel olmak üzere” 400 kuruş akçeyi verdiğini ve şerbet içildiği vakit 200 kuruş masraf yaptığını ancak şimdi kızını evlendirmekten imtina ettiği için sual olunmasını istemektedir. Devamındaki kayıta “bayramlık” olarak 15 kuruş kıymetinde kurşak, 14 kuruş kıymetinde bir çift çizme, 3 kuruş nakden ve toplam 32 kuruş ve şerbet içildiği vakit bal, yağ, goşt (et), pirinç, kahve gibi şeylere 81 kuruş masraf yaptığını, şer‘en imtina’a kadir olduğunu ancak 400 kuruşunun ve diğer masraflarının aliverilmesini talep etmişti. Kaydın altında da mehr-i muaccel olarak verdiği akçeyi istirdad eder, “bayramlık” ve “namazlık” verilen eşya kaim ise aynını alır müstehlek ise nesne lazım olmaz mekulat için nesne lazım yazmaktadır²⁵⁵.

Bir diğer kayıta da “başlık namıyla mehr-i muaccel olarak” 500 kuruş nakit akçe, 35 kuruştan 10 keçi, 120 kuruşa 1 inek, 400 kuruşluk bir deve ve 90 kuruşuna 3 kile darı toplam 1460 kuruş masraf yapıldığını görmekteyiz²⁵⁶.

Muhammed kızı Zeynep, Aziz oğlu Sinan’dan davacı olmuştur. Zeynep beş yıl önce babası vefat etmeden evvel, kendisini İso aldı kişiyle evlendirdiği zaman babasından irsen intikal eden mallardan “başlık ve mehr-i muaccel olarak” 1 re’s kısrak, 1 erkek tay, 60 koyun, 1 öküz, 1 kılıç, 1 top kutni 5 şukka çadır, 1 kazan, 1 adet hurc, 1 kille hinta, 1 çift demuri’nin Aziz’in elinde kaldığını, o da ölünce oğlu

---

²⁵⁵ 443 No’lu Siverek Şer‘iyye Sicili, Belge No: 92–93, t.y.

²⁵⁶ 443 No’lu Siverek Şer‘iyye Sicili, Belge No: 135, t.y.

Sinan'a geçtiğini ifade etmekte ve adı geçen kısrak, tay, ağnamlar ve eşyalar mevcut ise aynen müstehlek ise kıymetlerinin alıverilmesini talep etmektedir²⁵⁷.

1852–1853 yıllarına ait diğer kayıtlarda “başlık namıyla mehr-i muaccel olarak” bir inek²⁵⁸; 150 kuruş kıymetinde 3 adet öküz, beheri 100 kuruş kıymetinde 3 adet tosun, 100 kuruş kıymetli bir inek, 50 kuruş kıymetli bir aba, 20 kuruş kıymetinde bir çift çizme, 40 kuruş nakit akçe²⁵⁹; ve 1 öküz, 1 inek, 50 kuruş akçenin²⁶⁰ verilmiş olduğunu görmekteyiz.

Urfa şer'iyeye sicilinde kayıtlı 02 Eylül 1856 tarihli bir davada anne ile kız anlaşmazlığa düşmüşler ve anne 24 sene evvel kızı kocaya vardığında kendi malından 1390 kuruşluk eşya alıp teslim ettiğini, şu anda da kızının kendisini evinden çıkardığından ve evle ilgili davacı olduğundan evlenirken yapmış olduğu masrafın karşılanması talebiyle kızından davacı olmuştu. Kızı ifadesinde annesinin aldığı bütün eşyanın “... *başlığım ile 'îdîyyem parasından*” alındığını, kendi parasından bir şey almadığını söylemişti. Annesi iddiasını ispatlayacak delil sunamadığı ve yemin de etmediğinden davası düşmüştü.

Bu kayıttaki ifadelerden “başlık ve bayramlık” parası olarak verilen paraların kızın ailesine harcandığını değil de kız için çeyiz olarak harcandığını anlamaktayız²⁶¹. Aynı sicil defterinde yer alan bir boşanma kaydında ise Zeliha hatunun evlenirken almış olduğu “*elli guruş mehir ve yirmi yedi guruş başlık bâhâsından*” vazgeçerek kocasını boşadığı yer almaktadır. Bu kayıttan da mehir

---

²⁵⁷ 443 No'lu Siverek Şer'iyeye Sicili, s. 37, Belge No: 160 t.y.

²⁵⁸ 443 No'lu Siverek Şer'iyeye Sicili, Belge No: 174, 15 B 1268 (05.05.1852)

²⁵⁹ 443 No'lu Siverek Şer'iyeye Sicili, s. 42, Belge No: 185, 11 R 1269, (22.01.1853)

²⁶⁰ 443 No'lu Siverek Şer'iyeye Sicili, Belge No: 227, 5 R 1269, (16.01.1853).

²⁶¹ 205 No'lu Urfa Şer'iyeye Sicili, s. 118–119, Belge No: 264, 02 M 1273 (02.09.1856).

dışında ve mehrin yarısından biraz fazla miktarda paranın başlık parası olarak verildiğini açıkça görmekteyiz²⁶².

Yine başlık parasının söz konusu olduğu 18 Mayıs 1859 tarihli bir diğer kayıta Medîne hatunun ağabeyi Medîne evlenirken eşinden talep olunan 3000 kuruş başlık karşılığı bir ev ile üzüm bağının kendisine satıldığı iddia etmişti. Ancak evi baği kendisine vermeyip zabt ettiklerinden davacı olmuştu. Medîne'nin kocası ise bu iddiayı kabul etmeyerek “*gelin ettiğinde bir akçe başlık almayub*” evlendiğini ifade etmişti. Davacının iddialarını ispatlayamamasından ötürü dava düşmüştü²⁶³.

Bazı bölgelerde 1860'lara gelindiğinde de uygulamada “başlık” parasının alınmaya devam edildiğini, Amasya'da nikâh akdi için başlık parası adı altında 800 kuruş alındığından yargılanan Ömer²⁶⁴ ile Kırşehir'de vefat eden eşinden kalan başlık parasını ve mirasını zabteden kayınpeder Hacı Mehmet ile Ahmed'in yargılanmaları²⁶⁵ örneklerinden görmekteyiz.

Konya İmar Meclisi'nin 3 Nisan 1866 tarihli layihasının ikinci bendinde de Konya şehir merkezi ve köyleriyle sancağa bağlı olan kazaların çoğunda kız velileri tarafından ilk önce “başlık ve terbiye bâhâ” namıyla nakden ve peşinen para alınmakta olduğu, bu usulun kabul edilemeyeceğinden tamamen kaldırılması gerektiği, eğer bu gibi esassız ve sebepsiz para talep eden olursa idarecilere bildirilerek kanuna uygun olarak icabına bakılacağı belirtilmişti²⁶⁶.

---

²⁶² 205 No'lu Urfa Şer'iyeye Sicili, s. 144, Belge No: 324, (05 S 1274/25.09.1857)

²⁶³ Ömer Cide, *205/2 Numaralı Şanlıurfa Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (Hicri 1272–1282/ Miladi 1856–1865)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2007, s. 300.

²⁶⁴ BOA, MVL, 596/70, 1276 Ş 17 (10.03.1860)

²⁶⁵ BOA, A.MKT. UM, 521/44, 1278 Ca 27 (30.11.1861)

²⁶⁶ Bkz. 10. Ek: BOA, İ.MVL 550/24668, 1282 Za 17 (03.04.1866).

1880’lerde de Urfalı Zeliha Hanım’ın eşinin vefatından sonra yeniden evlenmesinden dolayı erkek kardeşlerinin “başlık” talep ettiklerini²⁶⁷ görmekteyiz. Yozgat sicilinde yer alan bir kayıta da İbrahim Kethüda’nın kızı Rukiye aynı köyden Süleyman’a “*nişan namzed olunub âdet-i belde icrasından*” sonra kızın babası “*başlık namıyla akçe taleb etmiş*” ve iki bin kuruş almış, nişanlısına da bin kuruşluk ziynet takılıp elbise de gönderilmişti. Bu hâl ile 2 yıl geçtikten sonra, 2 Haziran 1882 senesi Cuma günü akşamı “*nişân icrası*” için Rukiye tarafından vekil kılınan babası, kendi odası misafirden dolayı kalabalık olduğundan aynı köyde oturan damadın odasına gelmiş ve köy imamı ve şahitler huzurunda 750 kuruş mehr-i muaccel ve 750 kuruş mehr-i müeccel belirlenerek nikâh akdi yapılmıştı. “*Lâkin iziname iltimas ise de akd rica olunduğundan*” köy imamı nikâhı akdetmişti. “*Cihaz*” masrafı için de kıza 500 kuruş verilmişti. Yaklaşık bir yıl sonra “*velîmeye mübâşeret*” olunmak üzere komşular toplanmış, yemekler yenirken kızın babası Rukiye’yi başka birine vermek isteyince taraflar anlaşmazlığa düşerek olay mahkemeye yansımıştı²⁶⁸.

Antep şer’iyye sicilindeki 11 Kasım 1891 tarihli kayıta evlenilecek kızın ağabeyinin, damadın babasından nikâh akdi sırasında “*kalın*” namıyla 1000 kuruş para talep ettiğini, almadığı takdirde akdin yapılmasına engel olacağından damadın babası şu sözlerle “*kendi yed ve malımdan def ve teslim ve merkûm dahi ahz ve kabz ile kendi umuruna harc ve sarf etmiş olduğu bin guruş*” için kızın ağabeyinden davacı olmuştu. Davalı ise bu paranın kız kardeşinin “*mukaddemine*” yani mehr-i muacceline mahsuben verildiğini, kendisinin de aldığını kabul etmişti. Ancak

---

²⁶⁷ BOA, DH. MKT, 1350/90, 1303 N 13 (15.06.1886)

²⁶⁸ 2 No’lu Yozgat Şer’iyye Sicili, s. 30, Belge No: 82, (22 L 1300/26.08.1883)

kızkardeşinin emriyle cihaz emtiasına harcadığını söylemiş, şahitlerinin ifadesini ispatlayamamasından dolayı aldığı parayı geri vermesi hükmolunmuştu²⁶⁹.

Dersim hakkında sunulan 10.09.1892 tarihli layihada İslam milletinin servetinin yok olmasına neslinin çoğalmasına engel olan sebeplerden birinin de evlenmelerde yapılan beyhude israflar olduğu belirtilerek görenek dedikleri “âdet-i müsrifâne”; mevkine göre bazen erkek bazen de kız tarafından başlık adı altında verilmesi mutlak olan birçok paradan başka pahalı elbiseler ve bir takım beyhude ve gereksiz eşyanın tedarikinden ve haftalar boyu süren mükellef ziyafetler olduğuna değinilmişti²⁷⁰.

Kırşehir Sancağı’na bağlı Kaman köyünde 28.01.1908 tarihinde Hasan oğlu Dede’nin kızının nikâhı esnasında “başlık” namıyla meşru olmayarak Ali Efendi’den almış olduğu “*beher çeriki dörtder kuruştan ceman sekiz yüz kuruş kıymetinde ve iki yüz çerik hinta ve yine beher şiniki dört kuruş kıymetinde ceman üçyüz yirmi kuruşluk seksen şinik hinta ve beheri dörder mecdiyeden ceman üçyüz seksen kuruş kıymetinde beş adet davar ve iki adet lira-yı Osmanî ki min haysül mecmu bin yediyüz altı kuruşluk nakit ve eşya-i mütenevviayı*” şer‘en gayr-i caiz olduğundan aynen veya nakden iade edilmesiyle talebiyle dava açılmıştı²⁷¹.

1908 yılına ait bir diğer nikâhta da Hasan Kâhya’nın kerimesi Ayşe’nin “*velîme cemiyeti*” icrası esnasında muallim Mustafa Kâhya’dan “başlık” namıyla üç bin kuruşluk hayvanat ve akçe malından ahz u kabz etmiş ve mûriseye sarfla boş yere harcadığından geri verilmesi istenmişti. Kızın babası ise mehr-i muaccel olarak

²⁶⁹ 155 No’lu Antep Şer‘iyye Sicili, s. 112, Belge No: 182, (10 M 1309/11.11.1891)

²⁷⁰ Bkz. BOA, Y. A.RES, 60/27, 1310 S 17 (10.09.1892). Dersim hakkında bazı mütalaatı havi Adliye ve Dâhiliye nazırları tarafından tahrîr olunan arızanın takdimi.

²⁷¹ 23 No’lu Kırşehir Şer‘iyye Sicili, s. 147–148, Belge No: 68, (17 C 1330/04.06.1912).

hayvanat ve akçe bin altı yüz kuruşu vekili olarak almış ve kızına teslim etmiş ancak kızını babasına hibe ve teslim ettiğine dair şahitler ifade vermişti²⁷². Hatta kız babası vefât ettikten sonra da “başlık” adıyla nikâh sırasında na-meşru ve şer‘en gayr-i caiz olarak aldığı iki bin kuruş mirasçılardan talep edilmekteydi. Şahitler başlık namıyla beşyüz kuruş kıymetinde bir re’s kısrak ile on beş adet mecdiye ve on iki adet lira-yı Osmaniyle toplam iki bin kuruş başlık diyerek aldığını ifade edince, varislerinden bunu teslim etmeleri hükmolunmuştu²⁷³.

1910’da ise kadınların evlendirilmelerinde mehirden başka başlık vesaire alınmaması gerektiği hakkında şer‘i hükümün yayınlandığını²⁷⁴ ve 1920 yılına gelinceye kadar uygulamanın yer yer devam etmesinden dolayı 25 Ocak 1920’de çıkarılan düğünlerde israfların yasaklanmasıyla, evlenecek kız ve erkeğin babasına ve akrabalarına hediye, başlık verilemeyeği bir kez daha teyit edilmişti²⁷⁵.

Bununla birlikte, başlık parasının ülkemizde hâlen süren bir gelenek olduğunu, yasal düzenlemelerle geleneklerin önüne geçmekte pek de başarılı olunamadığını görmekteyiz.

2.4.6. Teftiş Memurlarının Raporlarında Evlilik

Tanzimat’ın taşrada uygulanmasıyla beraber ortaya çıkan sorunlara yerinde çözüm bulmak ve merkeze önerilerde bulunmak üzere 1863 yılından itibaren Rumeli, Anadolu ve Bosna-Hersek bölgelerine üst düzey devlet görevlilerinden müfettişler gönderilmişti. Müfettişlerin raporlarının ve önerilerinin kısa yoldan görüşülerek

---

²⁷² 23 No’lu Kırşehir Şer‘iyye Sicili, s. 152, Belge No:75 (25 C 1330/11.06.1912)

²⁷³ 23 No’lu Kırşehir Şer‘iyye Sicili, s. 158, Belge No: 87 (11 B 1330/26.06.1912)

²⁷⁴ BOA, DH. MUİ, 89/20, 1328 R 17 (28.04.1910). Ayrıca Şefika Kurnaz, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, s. 109’da SM, “Teshîl-i İzdivaç Hakkında”, SM, IV/88, (Eylül 1326), s. 178.

²⁷⁵ BOA, DH. UMVM, 125/47, 1334 Ca 04 (25.01.1920)

uygulamaya konulması için de Cevdet Paşa başkanlığında Babîâli'de bir komisyon kurulmuş, komisyona bağlı özel bir kalem oluşturulmuştu. Bu doğrultuda Bursa cihetine Anadolu Sağ Kolu teftiş memuru olarak Ahmed Vefik Efendi getirilmişti²⁷⁶.

Devlet ricalinden ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye üyelerinden Ahmed Vefik Efendi ikinci rütbe-i Osmanî ve mecîdî nişanlarına sahipti. İzmit Sancağı dâhilindeki kaza ve köylerde nikâhlanmaların ve evlenmelerin zararlı âdetler ve gayri meşru bir usulle yapılmasından dolayı ortaya çıkan genel sıkıntıların ıslahı gerekmektedir. Ahmed Vefik Efendi'nin Sadrazama gönderdiği 1 Haziran 1863 (20 Mayıs 1279) tarihli tahriratta, "teksîr-i tenâsül" maddesi ma'muriyet-i medeniyetin en önde gelen sebeplerinden olduğundan, bu konuda her türlü güçleştirme ve zorlaştırmaların yasaklanmasının gönderilen talimat hükümlerinden olduğu belirtilmişti.

Yörede görülen davalardan bir kısmı "*emr-i tenâküh ve izdivâcın âdet-i namешrua üzerine cari olmasından*" dolayı ortaya çıkan anlaşmazlıklardan kaynaklanmaktaydı. Birinin yetişmiş olan kızına müşteri namıyla bir kaç kimse talip olarak imama verilen akit parasından başka icazet almak için "*söyletme*" namıyla nahiye naiplerine akçeler arz olunduğu, her kim ziyade para verirse, kızın ona akdolunmasının usul ve kural olarak benimsendiği dile getirilmişti. Söyletme adıyla 500–600 ve bazen 700 kuruşa kadar alındığı gözlemlenmiş, evlenmeleri güçleştirerek ve mülke zarar vereceğinden uygun görülmemişti. Bir kere 700 kuruş borç altına giren rençber, bir daha faizden kurtulamamakta, bu da halkın ezilmesine neden olmaktaydı. Bu âdet-i mekrûhanın yasaklanması ve meşru olan usulün uygulanmasıyla akit icrasında 20–25 kuruş harç ile izinname verilmesi hususuna dair

---

²⁷⁶ Ahmed Cevdet Paşa, (yay. Haz. Yusuf Halaçoğlu) *Ma'rûzât, Çağrı Yayınları*, İstanbul, 1980, s. 60–61; Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK, Ankara, 1984, s. 383.

emirlerin yazılması istenmişti. Bu kuralın Kocaeli Sancağı köylerinde genellikle cari olmasına nazaran, Anadolu'nun diğer mahallerinde de icrası mümkün olduğundan emirlerin genelleştirilmesi istenmekteydi.

Meclis-i Vâlâ'nın konuyla ilgili mazbatasında da neslin çoğalması ve medeniyetin ilerlemesinin en önde gelen sebeplerinden olan evlenmeleri güçleştirecek, her türlü tekellüfatın yasaklanması gerektiği ifade edilmişti. Nikâhlanma ve evlenmelerdeki meşru olmayan usulle halkın borca ve ziyana sokulması, evliliklerin yapılmasına engel olacağı aşikâr olduğundan, halkın refahı için şu fenalığın orada ve Anadolu'nun diğer bölgelerinde kesin olarak yasaklanıp ortadan kaldırılması uygun görülmüştü.

Bununla birlikte, akit için alınan izin harcı esasen tereddüde düşülecek bir hesap olmadığından, naipeler tarafından Hücet-i Şer'î Nizamnamesi'nin 35. maddesi hükümlerine uyulmasına dikkat edilmesi isteniyordu. 35. maddeye göre nikâh akdi ve nikâhın ispatı senetleri için mehr-i muaccel ve mehr-i müeccelin miktarına göre kuruluşunda bir para alınması kararlaştırılmıştı. Örneğin; fakir halk arasında taşralarca en nihayet derecede gibi görünen 1000 kuruş mehr-i muaccel hesabıyla bir adamın nikâh sırasında 25 kuruş harç vermesi gerekecekti ve bu suret daha yararlı olacaktı. Bunun haricinde kimseden nikâhlanma ve evlenme için bir akçe alınmaması, bu konuda her türlü zorlukların ve tekellüfatın yasaklanmasına dair tüm valiler, mutasarrıflar ve kaymakamlara hitaben emir çıkarılarak naiplere de vesaya-yı lazime icrasının meşihatpenahiye havalesi 1 Temmuz 1863 tarihinde uygun görülmüştü. Söz konusu nizamnamenin 59. bendine göre, hükkam-ı şerriyenin verecekleri nikâh

izinnamesinden bakire için yalnız 10 kuruş seyyib için 5 kuruş harç almaları gerektiği de hatırlatılmaktaydı²⁷⁷.

Konuyla ilgili çıkarılan ferman 1863 yılı Temmuz başlarında Bursa şer'iyeye sicilinde kaydedilmişti²⁷⁸. Urfa şer'iyeye sicilinde 06 Ağustos 1863 tarihinde²⁷⁹ ve Tokat şer'iyeye sicilinde 15 Ağustos 1863²⁸⁰ tarihinde ilgili ferman kayıtlıdır.

Meclis-i Vâlâ üyelerinden, Bosno kolu teftiş memuru Ahmed Cevdet, Bosna ve Hersek taraflarını teftiş ve ıslah için görevlendirilmiş, 18 Haziran 1863'te müfettiş olarak tayin edilmişti²⁸¹. Ahmed Cevdet, Bosna'ya ulaştığında (20.12.1863), bu yörede erkekler ile kızlar arasında “âşıkdaşlık usulü”nün geçerli olduğunu böylelikle birbirleriyle gayet serbest ve aleni olarak konuşup söyleştiklerini aktarmaktadır. Yörede 15 yaşındaki kızların henüz yetişmiş kabul edilmeyip bu âşıklık muamelesinde bulunamadıklarını ancak 17, 18 yaşına varduktan sonra bu türlü konuşup söyleşmeye ehil olduklarını belirtmektedir. Senelerce âşıklık ile vakit geçirdikleri, ne kadar yaşlansalar da evlenmedikçe Müslüman kızların da ferace

---

²⁷⁷ Bkz. 7. Ek: BOA, İ.MVL 487/22053, 1280 M 14 (01.07.1863)

²⁷⁸ Bursa Şer'iyeye Sicili C57/620 32b, Fi Evâhir-i Saferu'l-hayr 1280. A. Kurt, a.g.e. s. 27, belgenin aslı ise s.159'da bulunmaktadır.

²⁷⁹ Ömer Cide, *a.g.t.*, s. 341-342'de Sayfa: 273, Belge No: 616, 20 S 1280 (06.08.1863) olarak vermektedir de ilgili defterin o sayfasında bulunamamıştır.

²⁸⁰ Halis Turgut Cinlioğlu, *Osmanlılar Zamanında Tokat*, IV. Cilt, Barış Matbaası, Tokat, 1973, s. 32'de “Nikâh İşlerinde Uygunsuzluklar (1280–1863)” ara başlığı altında şu ifadeler yer verilmişti: Nikâh işleri kötü ve meşru olmayan bir hâlde cereyan ettiğinden Anadolu teftiş ettirilmiş ve neticede birçok uygunsuz işler görülmüş, akit parasından başka söyletme adıyla para alındığı, kim bu parayı fazla verirse kızın ona nikâh edildiği, bundan başka 600–700 kadar akça alındığı anlaşılmıştır. Bu gibi hâllere meydan verilmemesi, izinname akçesi olarak bakireden 10 kuruş, duldan 5 kuruştan başka hiçbir akça alınmaması emredilmişti. 29 S 1280 (15.08.1863).

²⁸¹ BOA, A. MKT. MHM, 266/58, 1280 M 01 (18.06.1863); Yusuf Halaçoğlu, “Kendi Kaleminden Ahmed Cevdet Paşa”, Ahmed Cevdet Paşa Semineri, 27–28 Mayıs 1985, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1986, s. 3.

giymeyip açık gezdiğini dile getirir²⁸². Aynı olmasa da, Anadolu'nun bazı köylerinde 1940'lı yıllarda kız ve erkekler arasında evlenmeden önce kaçgöçün olmayıp birbirleriyle görüşüp tanıştıklarını, buna ebeveynlerin göz yumduğunu “...kadın erkek münasebetlerinin eskiden beri bu köylerde Müslümanlığın dar, sıkı kaidelerine pek uymadığı...” tespitinden benzer anlayışın geçerli olduğunu söyleyebiliriz.²⁸³

Ahmed Cevdet, âşıklık usulüne bazı ulemanın itiraz ettikleri hâlde, eskiden beri alışılan bir uygulama olduğundan bu âdetin kaldırılmasının mümkün olmadığını, âdetlerin değiştirilmesinin ne kadar güç olduğu aşıkârsa da bu usulün uygulanmasında iffete aykırı hâl ve hareketlerin meydana gelmesinden oldukça sakındıklarını ifade etmişti. Ayrıca, delikanlılar kızların haneleri önünde pencereden konuşmakta ya da kızlar sokak kapısına inip delikanlı ile görüşmekteydi. Bazen ona su veyahut kahve vermekte, ya da delikanlı havlu içine girip kız ona abdest almak için ibrik ve namaz kılmak için seccade getirmekteydi. Ancak bu arada kazara birinin parmağı diğerinin eline dokunacak olsa bu âdetta “nikâh hükmünde” tutulduğundan hemen “akd-i nikâh” ettirilirdi.²⁸⁴

Erkek ve kızların hayli vakit âşıklık ederek birbirlerinin tavırlarını öğrendiklerini, birbirlerini sevip evlenmeye karar verdiklerinde nikâhlarının mahkemede şöylece akdedildiğini kaydeder. Zevç ve zevce kendi başlarına hâkim huzuruna giderler ve nikâhlarını akdederek. Kendi evlerinde düğün yapmayıp önceden tedarik ettikleri bir yerde gerdeğe girerler. Velilerin bundan dolayı gücenirse de çok geçmeden barışarak güveyi ve gelini evlerine aldıklarını, gücenip darılmalarının sahte olduğunu, gerçekte bu uygulamadan hoşnut olduklarını belirtir.

---

²⁸² Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir* 21–39, (Yay. Haz.) Cavid Baysun, TTK, Ankara, 1991, s. 24

²⁸³ Behice Sadık Boran, *a.g.e.*, s. 178–180

²⁸⁴ Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s.25

Çünkü düğün yaparak kız kocaya verenlerin çok masrafa girdiklerini, zira sırmalı ve işlemeli ağır elbise, mefruşat yaptırmak ve âdet olan haftalarca ziyafetler nedeniyle kız kocaya verenin olanca varının mahvolup gittiğinden, düğün yaparak kız kocaya verenler pek azdır. Bu yüzden kızların kendi kendilerine böyle âşıklık yolunda koca bulmaya mecbur olduklarını ve bu konuda pek ziyade maharetleri olduğundan, hele kimsesizleri kolaylıkla çarpıp kendilerini evlendirdiklerini belirtir. Hıristiyanlarda ise velilerin, kızları satarcasına âşıklarından bir hayli akçe almak gibi fena âdetleri olduğundan, Hıristiyan kızları koca bulmakta güçlük çekmektedir. Bu âşıklık yolunda pek çok kızın kolaylıkla koca bulduğunu, ancak ahalinin ileri gelenlerinden bazılarının böyle “*kaçırma yolunda kızlarının tezevvücü güçlerine gittiğinden düğün yaparak kızlarını*” evlendirdiklerini, ama servetlerinin dahi bittiğini, bazılarının kızlarının ise kocaya varamayıp evde kaldığını aktarır. Bundan dolayı “*sırma işlemeli ve ağır bahâlı melbûsât ile zâid düğün masrafları yasağ edildi ve Hıristiyanların kızlarının satar gibi bedel-i mu’ayyen mukabilinde ere vermeleri âdet-i maddûhasının memnuiyetine*” dair Bosna ve İzvornik despotlarına özel tahrirat gönderildiğini kaydetmektedir²⁸⁵.

Bosna’da eyalet erkânının huzuruyla 30 Mart 1864 tarihinde oluşturulan Meclis-i Umumi’de görüşülerek karara bağlanan ve hükümete sunulan layihada nüfusun arttırılmasının yani “teksîr-i tenâsülün” her yerde olduğu gibi Bosna Eyaletinde de öneminden bahsedilmekteydi. Yapılan teftiş sonrasında, erkek ve kadınlardan birçoğunun evlenemedikleri, ednâ takımından bulunanların yüklenemeyecekleri cihaz masrafından kurtulmak düşüncesiyle, çoğunlukla anne ve babalarının teşvikiyle âdet-i beldeye göre yukarıda bahsettiğimiz “âşıklık” denilen

---

²⁸⁵ Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s. 25–26

usule, eskiden beri uyulduğu dile getirilmişti. Bu âşıklık usulüne göre, erkek ile kızın aralarında bir mukavele hâsıl olduktan sonra, kız bulunduğu haneden firaren eşliğe kabul ettiği erkek hanesine giderek şer‘ aracılığıyla nikâh kıyılmaktaydı. Sadece zaruri olan evle ilgili eşyaların erkek tarafından mecburen tedarik edildiği, bunun ucuzluğunun apaçık olduğu hatta böyle cüzi masrafla yapılan evlilikleri eyalet dışından gelenlerin bile kabul ettikleri vurgulanmıştı. Ancak bu âdetin genel olarak uygulanmadığı, eşraf ve yörenin ileri gelenlerinin kendilerine “*küfüvv ve hemtâ*” aradıkları, orta hâlli olanların da oldukça akranını gözettiği kaydedilmişti.

Bu iki sınıfın yani ileri gelenlerle orta hâllilerin ednâ taifesine oranla çoğunluk oldukları hâlde tahammül ve iktidarlarından fazla kıymetli cihaz hazırlanması ve âdet-i belde üzere alışıldan fazla düğünler icrası gibi müşkilata duçar oldukları tespit ediliyordu. Bu durumun büsbütün nüfusun artışına engel olduğu, konuyla ilgili daha önceden çıkarılan fermanın hükümlerine göre kolaylıkların sağlanması gerekirken, her nasıl ise burada dikkate alınmadığından bahisle, bundan sonra tutulan usulün ve sefahata müteallik masraf ve tekellüfatın yasaklanmasına dair layihanın kaleme alındığı ve bu uygulamanın ne kadar faydalı olacağı dile getirilmişti²⁸⁶.

Ahmed Cevdet, Bosna’da tahrir ve tanzim-i asker meselesiyle ilgili Fuad Paşa’ya haberleştiklerini (12.04.1864) konuyla ilgili fermanın gelmesini beklerken, asker tanziminden hoşnut olmayan ecnebilerin Boşnakların aklını çelmeye çalıştıklarını ancak başaramadıklarını belirtmektedir. Asker olacak delikanlıların, maşukaları olan kızların evlenmelerinin kolaylaştırılması için gerekli önlemleri almakta kusur etmediklerinden bu konuda kalben desteklerini almışlardı. Kimsesiz

---

²⁸⁶ BOA, TŞR. BNM. 16/124, 1280 L 21 (30.03.1864)

olup Bosna'da evlenecek olanların mihr-i misli birkaç kat ziyade takdir edilerek, d n mihr ile nikâh akettirilmesini yasakladığını,  nk  kimsesizlerden ve özellikle memurlardan bazılarının zevk için Bosna'da evlenip çok geçmeden eşini boşayıp bir tarafa savuŐup gittiğini belirtmişti. Bunlardan zevcesini boşayan olursa derhâl mihr-i müsemmanın kendisinden tahsil edilmesi gerektiğini, tereddüt vukuunda bila-eman hapis ile tazyik kılınması hususlarını gerekenlere bildirmiŐti. Hocalar aracılığıyla da, kızlara böyle  Őıklık ile vakit ge irmektense vaktiyle kocaya varıp, vatan muhafızı olacak yiğitler yetiŐtirmelerinin dünyaca ve ahretce hayırlı olacağını duyurmuŐtu²⁸⁷.

Ahmed Cevdet Efendi'nin 24 Temmuz 1864 tarihli tahrirati  zerine Zabtiye Müşiri ile haberleŐilmiŐti. Asakir-i zabitanın  avuŐ, onbaŐı neferlerinin sıkıntı ve yokluk içinde olmamaları için kendilerinin veya alacakları hatunların zorunlu masraflarını karŐılayacak gelirleri olduğu takdirde, evlenmelerine izin verilmesi uygun görülmüş ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm'ı Adliye'de de onaylanmıŐtı²⁸⁸.

Ahmed Cevdet Efendi tahririnde yeni usule göre oluşturulan asakir-i zabtiye ve taliyenin bir çeşit düzenli askerler olacağı, nizamnamesindeki ilgili fıkrada adab ve terbiye-i askeriye altında bulundurulması gerektiğini bildirmiŐti. Bosna Hersek Zabtiyesi miralayı Emin Bey, evlenmeleri hususunda da asakir-i nizamiye-i Şahane hakkında kurulu olan nizama tabii olup olmadıklarına dair bir açıklık olmadığından tereddütte kalarak zabtiye m ŐirliĐinden bilgi istemişti. Zabtiye askerlerinin miralaydan m lazımına kadar zabitanın evlenmelerine izin verildiği, bundan aşağıda bulunan  avuŐ, onbaŐı ve neferlerin evlenmelerine izin verilmemesine dair Zabtiye m Őiriyetinden emir üzerine ilgililere tahrirat yazılmıştı. Ancak Bosna halkının yeni zabtiye askerinin muhasenatını gereği gibi anlayamadıkları, bu nedenle de az rağbet

---

²⁸⁷ Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s. 44

²⁸⁸ BOA, A.MKT. MHM 312/81, 1282 R 23 (25.09.1864)

gördüğü, eğer zabtiye askerinin de nizamiye askerleri gibi evlenmelerini yasaklanır ise daha da az rağbet göreceğinden bahisle evlenmelerinin yasaklanması, hâle uygun görülememekteydi. Zabtiye askerlerinin diğer hususlarda nizamiye askerleri gibi olmak üzere evlenme hususunda müstesna tutulmaları istenmişti²⁸⁹.

2.4.7. Mithat Paşa'nın Tuna Valiliği Sırasında Evlenmeyle İlgili

Düzenleme

Mithat Paşa'nın ilk olarak Niş Valiliği (1861–1864) ve ardından Tuna Valiliği (1864–1868) döneminde²⁹⁰ Tanzimat'ın ilkelerinden olan “imâr-ı mülk”ün hayata geçirilmesine yönelik faaliyetlerinden biri de evlenmelerin kolaylaştırılması yönünde alınan tedbirlerdi. Mithat Paşa, Tuna Vilayeti'nde, nüfus sayım sonuçlarını eğitim, ekonomi ve sosyal reformlar için kullanmıştı. Kısa süren sadrazamlığı döneminde de (1872), İmparatorluğun sorunlarını çözmeye sayım sisteminin kullanılmasını araştırmak üzere bir komisyon oluşturmuştu. Buna dayanarak 1874'te genel nüfus sayım düzenlemesi yayınlanmıştı. Tanzimat liderleri içinde özellikle Mithat Paşa sayım sisteminin doğasına ve yönetimi yenileştirme sürecinde sayımların kullanımıyla ilgili en geniş görüşe sahip görünmekteydi²⁹¹. Ele alacağımız evlenmelerle ilgili ayrıntılı uyarıları içeren düzenlemenin, Mithat Paşa'nın Tuna Valiliği döneminde yayınlanmış olması şaşırtıcı değildir.

---

²⁸⁹ BOA, TŞR. BNM 26/11, 1281 S 19, (24.07.1864)

²⁹⁰ Mithat Paşa hakkında özellikle Niş ve Tuna valilikleri dönemindeki faaliyetleri, sosyal içerikli projeleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Bekir Koç, *Mithat Paşa (1822–1884)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Yakınçağ) Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2002.

²⁹¹ Stanford J Shaw, “The Ottoman Census System and Population, 1831–1914”, *International Journal of Middle East Studies*, 9 (1978), p. 328

Evlenme dolayısıyla yapılacak masraflara ilgiye değer çok ayrıntılı kısıtlamalar getirdiği belirtilmekte²⁹² olan “*İzdivâc ve Tenâküh maddesi hakkında Tenbihatı Havi İlannâme*” pek çok kez basıldığı hâlde konuyla ilgili araştırma eserlerinde tarihsiz olarak ifade edilerek, Düstur kaynak olarak gösterilmekte ve Düstur’un yayınlanma tarihi ilannamenin tarihi olarak verilmektedir²⁹³. Hâlbuki İlannâme risale şeklinde 19 Ocak 1865’te Tuna Vilayeti’nde basılmış olup 11 sayfadır²⁹⁴. 17 Temmuz 1866 tarihinde Tuna Vilayeti’nin yeniden düzenlemesine

---

²⁹² Hüseyin Hâtemi, *a.g.e.*, s. 272. Hâtemi’nin “Türk Uygulaması Bakımından Önemli Görülen Bazı Konuların Özel Olarak İncelenmesi” başlığı altında değindiği konulardan biri de “Başlık Sorunu”dur. Tanzimat’tan sonra “İzdivâc ve Tenâküh maddesi Hakkında Tenbihatı Havi İlannâme”nin çıkarıldığını, Düstur’dan alıntılıyarak belirtmiştir. Önemli olanın ise ilannamenin uygulama alanı bulup bulamadığı olduğunu, gelenek ve göreneklerin baskısı ile ciddi bir uygulama olanağı bulamamış olduğu ve hele İlannamenin yaptığı ayırıma göre birinci sınıftan olan kimselerin israflarının aynen süregeldiğinin kolayca tahmin edilebilir olduğu görüşüne yer vermiştir.

²⁹³ “İzdivâc ve Tenâküh Maddesi Hakkında Tenbihatı Havi İlannâmedir”, *Düstûr*, 1. Cilt, 1. Tertip, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1289 (1872), s. 736–741, t.y.; “İzdivâc ve Tenâküh Maddesi Hakkında Tenbihatı Havi İlannâmedir”, *Mecmua-i Nizâmât-ı Vilâyât*, Matbaa-i Âmire, 1284 (1867), s. 225–233, t.y.. Yayınlanan bu iki nüshası arasında farklılık yoktur. George Young, *Crops de Droit Ottoman*, Vol. 2, Oxford, The Clarendon Press, 1905, p. 209–210. Yine ilannâme tarihi yazılmamıştır. G. Young, düğün törelerini değiştirmek amacıyla evlilikleri sadeleştirmek, kolaylaştırmak ve nüfus artışı desteklemek için bir şeriat yasası reformu denendiğini, bu projenin hediyeler, harcamalar ve çeyiz giderlerinin yeniden düzenlenmesi gerekliliğiyle başladığını belirtmektedir. Young’ın, Fransızca çevirisini yayınladığı metinde düzenleme maddeleri 11 olarak görülmektedir. Farklı gibi görünen 11. madde: dünürler arası geleneksel ziyaretlerin yasaklanması, yayınlanan diğer metinlerde 10. madde kapsamındadır. Young kitabının evliliklerle ilgili bölümünde 210–222 sayfalarında Müslüman Evliliği başlığı altında Şeyhülislam tarafından yayınlanan bazı eserlerin özetine yer vermiştir. Evliliğin Tanımı, 1. Kitap: Evliliğin Geçerlilik Koşulları, Birinci Bölüm: Evliliğe İlişkin Bazı Düzenlemeler, İkinci Bölüm: Evliliğin Temel Unsurları, Üçüncü Bölüm: Teklif ve Kabul Şartları, Dördüncü Bölüm: Evliliği Engelleyen Gerekçeler, 2. Kitap: Velayet, Vekâlet ve Şartlarda Eşitlik, Birinci Bölüm: Evliliğe İlişkin Velayet, İkinci Bölüm: Fesih Hakkı, Üçüncü Bölüm: Evlilikte Vekâlet, Dördüncü Bölüm: Şartlarda Eşitlik, Üçüncü Kitabın Birinci Bölümü: Mehir, İkinci Bölümü: Halvet-i Sahiha, Üçüncü Bölüm: Çeyiz başlıklarından oluşmaktadır. Söz konusu ilannâme, Sarkis Karakoç’un *Külliyât-ı Kavânîn* adlı eserinde ise Tarihi 18 Safer 1284/ 21 Haziran 1867 olarak yazılmıştır.

²⁹⁴ Bkz. 6. Ek.

ilişkin on iki nizamnameden biri de Müslümanların evlenme ve nikâhlanmalarında mecbur tutuldukları güçlükler ve meşru olmayan masrafların kaldırılmasıyla makul olan derecede evlenmelerin kolaylaştırılma sebeplerine dair düzenleme Trablusgarb'a gönderilmişti²⁹⁵. Uzun süre yürürlükte kalmış olduğu daha sonraki tarihli arşiv belgelerinden ve Bursa'da 1913'te basılmış olmasından dolayı açıkça anlaşılmaktadır²⁹⁶.

---

²⁹⁵ İzdivaç ve Tenâkuh Hakkında Ehl-i İslamiyenin Mecbur Olduğu Tekellüfât ve Masârifât-ı Nâ-meşruanın İlgasıyla Derece-i İtidalde İzdivâcın Esbab-ı Teshiliyyesine Dair Nizamname bkz. BOA, A.MKT. MHM 360/50, 1283 Ra 4, (17.07.1866)

²⁹⁶ Bkz. 6. Ek: *İzdivâc ve Tenâkuh Maddesi Hakkında Tenbihatı Havi İlannâmedir*, Tuna Vilayet Tabhanesi, 21 Şaban 1281 (19.01.1865). Milli Kütüphanede 1948 A 1362 olarak kayıtlıdır. *İzdivâc ve Tenâkuh Maddesi Hakkında Tenbihatı Havi İlannâmedir*, Bursa, Muin-i Hilâl Matbaası, 1329 (1913). Beyazıd Kütüphanesinde 29460 numarayla kayıtlıdır.

Düstûr'da tarihsiz olarak yayınlanan İlanname, Halil Berksun'un "Düğün Geleneğinde Yasak", *İdare Dergisi*, 1945, 174, s. 15'te 23 Ra 1284 (25.07.1867) tarihli olarak verilmiştir. Bu makaleye atf yapan İlber Ortaylı, "The Family in Ottoman Society", *Studies On Ottoman Transformation*, The Isis Press, İstanbul, 1994, s. 135'te ilannamenin tarihini 23 Rebiülevvel 1279 (8 Eylül 1862) olarak vermektedir.

Halil Cin ise, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, s. 287'de George Young, *Corps de Droit Ottoman*, The Clarendon Press, Oxford, 1905, 2. Cilt, s. 209'a atfen 25 Şaban 1291 (H) 24 Eylül 1290 (R) [07.10.1874] tarihini vermektedir. Ancak Young'ın kitabındaki tarih ilannameye değil bir üstünde yer alan İranlılarla Evliliğin Yasaklandığına dair metne aittir. M. Âkif Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, s. 141-142'de İlanname'yi ferman olarak adlandırmaktadır. 52. Dipnotunda Düstûr'da tarihsiz olarak yayınlandığını, Cin'in Young'tan naklen verdiği tarih olan 25 Şaban 1291/7 Ekim 1874'ü aldığını belirtmektedir. Ferman olaran nitelendirdiği ilannamenin hem işlerliğinin hem de hukukiliğinin tartışma konusu olduğunu belirtmiştir. Daha sonraki çalışmalarında da M. Âkif Aydın, "Mehir", *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 28. Cilt, Ankara, 2003, s. 390'da yine aynı tarihi vererek 25 Ş 1291 (07 Ekim 1874), "...evlenecek olanlar dört gruba ayrılarak her grupta yer alanların düğün için yapacakları masraflar ve ödenecek mehir belirlenmişti. Ancak bu sınırlamanın fiilen ne ölçüde uygulanabildiği tartışmalıdır.." yorumunu yapmaktadır. Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*, Uludağ Üniversitesi Matbaası, Bursa, 1998 kitabının 13. sayfasında ilannameden bahsetmiş olup tarih olarak Düstûr, 1. Tertibin yayınlandığı tarih olan 1289'u ilannamenin tarihi olarak vermiştir.

İlannameye göre, evlenme ve nikâhlanma insanlığın bir gereği olarak görülmekteydi ve bu hayırlı emrin kolaylaştırılması hakkında her din ve mezhepte özellikle de İslamiyet'te belirlenmiş hükümlerin herkesçe bilindiği belirtilmişti. İslam hukukuna göre evlenme, denk olan tarafların karşılıklı rızalarıyla Türkçe'de nikâh dediğimiz bir mehir takdiriyle yapılan bir akitten ibaret olduğu, mehrin dahi bir miktarı müeccel ve bir miktarı muaccel olarak en aşağı 10 dirhem gümüş kıymetine denk olması gerektiği dile getirilmişti.

Hâl böyle iken evlenme hususlarında sonradan, bir takım şeyler ortaya çıkartılıp icat edilerek "gayret-i akran belasıyla" gitgide artmış ve bugün o dereceye varmıştı ki şer' en 80–100 kuruş masrafla evlenilebilecek bir erkek veya kız için 5–10 kese akçe sarfı gerekmektedir. Bu nedenle alınacak şeylerin yarısından fazlasının şer' en, örfen ve aklen yasaklanmış ve yerilmiş telefât ve israfât olduğunun altı çizilmişti. Ayrıca herkesin bu kadar malı vermeye gücünün olmayabileceğinden dolayı, bazı kişilerin evlenemedikleri, masraf edip evlenenlerden dahi birçoğunun haddinden ve hâlimden fazla borç altında girerek nice felaket ve belalara uğradıklarının herkesçe bilindiği ifade ediliyordu.

Bu durumun neden olduğu ve olabileceği fenalık ve ziyanlardan en önemlisi, evlilikten mahrum kalınmasıyla gitgide nüfusun azalmasıydı. Evlenmekten mahrum kalan erkek ve kadınlar, zaruri olarak meşru olmayan yollara örneğin fuşşiyata başvurmakta ve bir takım kimseler de ciddi cinayetlere uğrayarak ömürlerini hapisanelerde geçirmekteydi.

Köylerde 18–20 yaşını geçen kızların evlenemediklerinden nihayet kaçmak yolunu tuttukları, kaçırın delikanlının da ceza aldığı, böylece iki taraf hanedan ve hanemânına leke ve şe'n (şeyn) getirilmesi ve daha nice nice illetlerin ve fenalıkların ortaya çıkma sebebinin, evlenme konusunda halkın duçâr olduğu müşkilât, mecbur bulunduğu telefât ve israfâtın olduğu görüşüne yer veriliyordu.

Bunun yasaklanması, ıslah edilmesi gereğinden hareketle ağırlık, cihaz, nişan ve velîme cemiyetlerinde yapılan telefât ve israfâtın kesinlikle yasaklanarak ilgası hakkında 18 sene önce bir emr-i âlî çıkarıldığı gibi, evvelki sene de yine umumen fermân-ı âlî çıkarılarak yasaklama pekiştirilmişti. Bu emir geçen sene Niş Eyaletine gönderilmiş ve onun üzerinde Prizren, Üsküp, Sofya ve Niş sancaklarında yayınlanarak ilan edilen uyarı yazılarının pek çok ve fevkalade yararı görülmüştü. Küçük büyük herkes, bu emre süratle uymuş ve sadece Köstendil kazasında bir yıl içinde 1000'den fazla nikâh yapılmıştı. Geçen sene Niş ve Üsküp eyaletlerinde uygulanan usulün, Tuna taraflarında da değiştirilerek yöre halkının da nimetten hissedar edilmesi gerekli görülmüştü.

Bu konuyla ilgili görüşmeler sonucunda, evliliklerde halk dört sınıfa ayrılarak, her sınıfın hâl ve şanına, servet ve iktidarına göre taraflardan verilmesi ve yapılması caiz görülenler şeyler belirlenerek sınırlandırılmıştı. Bunun dışında az veya çok akçe ve boğça vs şey alınıp verilmesi hediye kabul edilmesi tamamen yasaklanmıştı. Bu ilga olunan maddeler örf ve âdet-i belde denilerek az ve çok yapılacak olursa esas maddeyi ihlal etmiş olacağından yapanlar, sorumlu tutularak ceza görecekti.

Evlenecek kız için gerek nikâhtan önce gerek nikâhtan sonra erkekten ağırlık ve nişan adı altında bir şey alınmayacaktı. Ancak akit sırasında mehr-i müeccelden

başka mehr-i muaccel belirlenmiş ise, bunun miktarı birinci sınıfta en fazla 1000 ikinci sınıfta 500 ve üçüncü sınıfta 100 kuruşu geçmeyecekti. Fukara ve bî-kudret olanlar tarafından ise hiçbir şey verilmeyecekti (1. Madde)

Evlenme ve sünnet gibi düğünlerde gerek davetli olan misafirlerce gerek düğün sahipleri, akrabaları ve yakınları tarafından az ve çok hediye verilmek ve alınmak kesinlikle yasaklanmıştı. Bundan sonra, buna cesaret edenler olursa bu emre itaat etmemiş olacaklarından, hem alanlar hem de verenler kanunen ceza görecektlerdi. Bu nedenle düğün sahipleri tarafından başkalarına ya da dışarıdan düğün sahiplerinin zevç ve zevcenin yakınlarına ve bunların birbirine yani büyük küçük dâhilden ve hariçten erkeklere ve kadınlara hiç kimseye çevre, kumaş, çamaşır gibi şeyler verilmeyecekti. Baklava, helva gibi yenilecek şeyler de gönderilmeyecekti. Düğün sonrasına erkek tarafından, kızın yakınlarına hediye gönderilmesi kaldırılmış olup hiçbirine bir akçelik şey verilmeyecekti. (2. Madde)

Düğün için giden davetçiye hiçbir yerde bir şey verilmeyecek az ve çok veren ve alan olur ise kabahatli olacaktı. (3. Madde)

Nikâh akdi töreninde imam ve muhtardan başka hiç kimseye az ve çok vergi ve hediye verilmeyecekti.(4. Madde)

En büyük ve iktidar sahiplerinin düğünlerinin iki günden fazla olması ve sürmesi caiz olmayacağından, cemiyetlerin bir ve nihayet iki günden fazla olmamasına, fukara takımının hiçbir suretle düğün yapmak külfetine mecbur edilmemesine herkesçe dikkat edilecekti. En büyük ve servet sahiplerinin düğünlerinde, çorba ve pilavdan başka beş ve nihayet altı türlüden fazla yemek yapılması telef, israf ve vücutça zararlı olduğundan ayıplanacak ve âdî düğünlerde bir çorba, et, pilav ve zerededen başka bir şey sunulmayacaktı. (5. Madde)

Gelinler hamama gittiklerinde, hamamcıya vesair hademeye hamam ücretinden başka hiçbir şey verilmeyecekti. (6. Madde)

Kızın süslenmesiyle ilgili olarak kına, boya vesair şeyler erkek tarafından gönderilmeyecekti (7. Madde)

Düğün sahibi ne kadar muktedir olursa olsun sırmalı şilte, sırmalı yorgan ve canfes döşek yapmak, askı namıyla gelin odasına çamaşır ve çevre gibi şeyler sermek yasaktı. (8. Madde)

Düğünlerin sonunda zevç ve zevce yakınlarının bir araya gelmesiyle oluşan külfetler tamamen kaldırılmış olduğundan bu âdet dahi hiçbir vakitte icra olunmayacaktı. (9. Madde)

Gelinlerin geceleyin nakli, sokaklarda dolaştırılması ve arabadan inerken erkek tarafından eşya ve akçe vesair vaat ettirilmesi dahi yasaklanmıştı. Geceleyin sokağa çıkarılan gelin arabaları hükümetçe durdurulacaktı. Kızın arabadan inmesinde eşya vesair vaat eden ve ettiren kimseler sorumlu tutulacaklardı. Gelinlerin yüzüne “tel yazmak”²⁹⁷ âdeti dahi kesinlikle tard ve lağv olunmuştu. Her çeşit düğünlerde gerek köylerde gerek kasabalarda silah atmak kesinlikle yasaktı ve bazı kasabalarda dünür almak olarak adlandırılan zevç ve zevce yakınlarının yekdiğeri hanelerine geceleyin toplanarak gidilmesi ve beyhude bir takım israflar edilmesi de kaldırılıp yasaklanmıştı. (10. Madde)

Evlilikle ilgili kullanılmasına izin verilen ve sınırlandırılan maddeler dört sınıfa ayrılmıştı. Her sınıfın hâl ve kudretine göre, aşağıda belirtilen eşyadan fazla şey alınıp verilmesi yasaktı. Bu yasak, yalnız düğün sırasına mahsustu yoksa

---

²⁹⁷ Altın veya gümüş telle işlenmiş yazma, örtü.

evlenmeden sonra zevç ve zevce birbirine dilediği gibi akçe ve eşya verip almakta serbestti.

Birinci derecede olanlar, yani memlekette diğer sınıflara oranla mal ve serveti birinci derecede bulunan iktidar sahiplerinin düğünlerinde, belirlenecek mehr-i müeccel en fazla 10 adet mecdiye yüzlük altın kıymetini geçmeyecekti. Erkek tarafından, gelinlik verilecek eşya da kalabadan ve sırması olmayarak sade canfes ve ona benzeyen kumaştan bir kat elbise olacaktı. Mehr-i muaccel ve müeccelden fazla bir şey verilmesine erkeğin mecburiyeti yoksa da şayet elbise ve döşeme gibi eşya verecek olursa, o da kalabadan ve sırması olmayacaktı. Bir oda döşemesi ve damasko veya kumaştan yatak takımı ile bir çuka ferace ve nihayet 250 dirhemi geçmemek üzere bir adet sim el ayinesinden ibaret olacaktı. Gelin için gereken duvak sadece bürüncükten yapılıp hiçbir suretle 100 kuruştan fazla duvak kullanılmayacaktı.

Bu birinci sınıf düğünlerinde kız tarafından yapılacak şeyler de sırma, kalabadan²⁹⁸ ve canfes²⁹⁹ olmayacaktı. Kumaştan veya gezi³⁰⁰, damasko, marinos gibi şeylerden olacaktı. Ev için gerekli eşyalar bir kilim, bir yatak takımı, işlemez sade bir hamam takımı, gümüş bir kahve takımı ile sim bir gülabdan ve bir buhurdanla sınırlandırılmıştı. Mutfak için gerekli eşyalar ise nihayet 12 sahan, beş tencere, üç tepsi, bir sini, bir güğüm, bir bakraç ve bir kazandan oluşan bakır takımı ile bir mangal, bir hamam leğeni³⁰¹, bir sofrta takımı, üç şamdan, üç dört bardak, bir leğen ibrikten ve üç sandıktan ibaret olup fazla olmayacaktı. Kız tarafından yapılacak

---

²⁹⁸ Kalabadan: Kalab denilen eğirme çarhıyla sarılan sırma veya tül ile karışık iğlik veya pamuk iplik.

²⁹⁹ Canfes: ince parlak ve ekseriya iki renk ibraz eder ipek kumaş.

³⁰⁰ Gezi: Hâre taklidi arşınlık enli kumaş.

³⁰¹ "...bir bakraç ve bir kazgandan (kazandan) oluşan bakır takımı ile bir mangal, bir hamam leğeni..." Bursa'da 1329 (1913) tarihinde basılan nüshasında yer almamaktadır. Bkz. s. 10

çamaşır, havlu, uçkur ile beraber hiçbir vakitte 12 katı geçmeyecekti. Bu havlu, çevre ve uçkurlar ziyade sırma ve kalabadan ile işletilmeyecekti. (1. Sınıf)

Mal ve serveti ikinci derecede bulunan iktidar sahiplerinin evlenmelerinde mehr-i müeccel beş mecdiye yüzlük altın kıymetini geçmeyecektir. Erkek tarafından verilecek elbise sırma ve kalabadanlı olmayacaktı. Kumaş veya canfesten bir kat esvap olacaktı. Bundan fazla eşya vermek isteyenler olur ise, o da çuka veya damaskodan bir oda döşemesi, bir çuka ferace, âdî bir yatak takımı, âdî bir ayine olacaktı. Duvaklık da 70–80 kuruşluktan ibaret olacaktı. Bu derecede olan kız için, yakınları tarafından verilecek cihaz da damasko veya şaliden³⁰² bir yatak takımı, bir kilim ve âdî bir hamam takımı, bir sofrta takımı, bir kahve takımı, üç bardak, iki şamdan, bir leğen ibrik, üç tencere, iki tepsi, sekiz sahan, bir sini, bir küçük mangal, bir güğüm, bir bakraç ve iki sandıktan oluşacaktı. Ayrıntılarıyla verilecek çamaşırın miktarı hiçbir vakitte sekiz katı geçmeyecekti. (2. Sınıf)

Üçüncü derecede bulunan esnaf vesair gibi kimselerin evlenmelerinde mehr-i müeccel üç adet yüzlük mecdiye altını kıymetini geçmeyecekti. Erkeğin vereceği eşya çıtarı (ipek ve pamuktan yapılmış bir yüzü kabartma desenli kumaş) veya o kıymette olan eşyadan bir kat elbise olacaktı. Şayet başka eşya da verecek olursa, o da basma olarak bir minder ve bir oturulacak yer (mak'ad) ve altı yastıktan oluşan oda döşemesi, kenevir bezinden bir döşek ve bir yorgandan ibaret olup duvak dahi 20–30 kuruşluktan fazla olmayacaktı. Kızın götüreceği eşya da âdî bir şilte, bir yastık³⁰³, bir yorgan ile altı sahan, iki tencere, iki tepsi, bir küçük bakraç, şamdan, iki

---

³⁰² Şâlî: Şalın ince ve zarif bir çeşidi.

³⁰³ "...bir yorgandan ibaret olup duvak dahi yirmi otuz kuruşluktan fazla olmayacaktır. Kızın götüreceği eşya da âdî bir şilte, bir yastık..." ifadesi de Bursa'da 1329 (1913) tarihinde basılan nüshasında yer almamaktadır. Bkz. s. 12

bardak, bir sandık ve iki havluyla sınırlandırılmış olup çamaşır da dört beş katı geçmeyecekti. (3. Sınıf)

Dördüncü derecede bulunan fukara ve bîkudret kimselerin evlenmelerinde, taraflardan hiçbir şey alınıp verilmeyecekti. İmam ve muhtar tarafından da hediye ve akçe talep edilmeyerek, mahalle ve köylüsü tarafından iane ile evlenmesi icra olunacaktı. Bunda mehr-i müeccel 30 kuruştan nihayet 100 kuruşu geçmeyecekti. Buna kıyasen bir miktar mehr-i muaccel takdir olunmasında da beis yoktu. (4. Sınıf)

İlannamenin girişinde de bahsedildiği üzere, bu uygulamanın asıl amacının evliliklerin yapılmasına ve dolayısıyla nüfusun azalmasına neden olan meşru olmayan, boş yere yapılan harcama ve israfların kaldırılması olduğu yinelenmişti. Buna uygun hareket etmeyenler, azarlanacak gereğine göre ceza hükümleri de icra olunacağından, herkes tarafından devam ve icrasına el birliğiyle gayret edilmesi istenmişti. Erkek ve kadınlardan hiçbirinin evlenmesine güçsüzlüğü özür olmayacağından, herkesin hâline göre evlenme ve nikâhlanmasının kolaylaştırılması, 17-18 yaşını geçen bakire kızların hiçbir yerde bırakılmayıp velileri, köy ve mahallelisi aracılığıyla uygun kimselerle evlendirilmelerine gayret ve dikkat olunması istenmekteydi.

Tuna'da evliliklerin kolaylaştırılmasıyla ilgili ilannamenin yayınlandığı sırada, konu Yanya Eyaletinde de ele alınmıştı. Asakir-i Şâhâne müşirlerinden Yanya Eyaleti Valisi Vezir Ahmed Paşa'nın 27 Ocak 1865 tarihli, Yanya Eyaletindeki liva kaymakamları, naipler, müftüler, kaza müdürleri ve meclis üyelerine hitap eden buyruğunda, Yanya Eyaleti'nce "*emr-i izdivâc*" hakkında icra olunan bir takım zararlı âdetlerin yasaklanması ve ortadan kaldırılması için vücûh ve halkın ileri gelenlerinden oluşan bir komisyon teşkil edildiği ve komisyon tarafından düzenlenen

layiha ile Yanya Meclisi'nden gelen mazbatanın Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye havale edildiği belirtilmişti.

Bu layiha ve mazbatada, Yanya Eyaleti'nde eskiden beri cihaz verilmesi için birçok külfet ve masrafların yapıldığı; bu cihetle halkın çoğunlukla ellerinde bulunan nakitlerini ve emlâklerini lüzumsuz yere harcayarak sıkıntılara düştüklerinden bahsedilmekteydi.

Tuna'dan farklı olarak halkın geneli hesap, nesep, servet ve iktidarına göre beş sınıfa ayrılarak her birinin sınırları belirlenmişti. Her birinin alıp vereceği cihaz vesairenin miktarına dair bir defter düzenlenerek, mahkemeye siciline kayıt ve sebt kılınması hakkında karar alınmıştı. Evlenmelerde şu derece ihtiyar-ı tekellüfat olunması, halkın servetinin mahvına neden olacağı gibi gücü yetmeyenler de zaruriyetle evlilik akdinden mahrum kalacaklarından dolayı, bu hâl ve uygulama neslin çoğalmasına da engel görüldüğünden düzeltilmesi gerekmekteydi. Bundan sonra, itibar olan sınıf ve derecelerden ziyade cihaz vermeye kalkışanlar olur ise nikâh akitleri icra olunmayacaktı. Bu usule daima gereği üzere uyulması için mahalle imamlarına ve köylere uyarılar gönderilmişti. Mahalli memurlar tarafından devamlı olarak nezaret ve itina kılınmasına dair emrin çıkarılması Meclis-i Vâlâ mazbatasıyla ifade edilmişti. Bunun üzerine Divan-ı Hümâyun'dan çıkarılan emir, vali, kaymakam, naip, müftü gibi tüm idarecilere gönderilmiş ve hükümleri daima uygulanmak ve geçerli kılınması için Yanya Eyaletindeki tüm mahkemelere, liva ve kasabaların meclislerinin sicillerine kaydettirilmesi istenmişti³⁰⁴.

Tuna ve Yanya'da konunun ele alındığı 1865 yılının sonlarına doğru, Konya'da Çelebi Efendi'nin konağında ulema ve yöre eşrafından oluşan Meclis-i

---

³⁰⁴ BOA, C.DH 45/2215, 1281 Ş 29 (27.01.1865)

Umumi'de evlenmelerde ortaya çıkan her türlü güçleştirme ve külfetlerin kaldırılmasıyla ilgili ardı ardına çıkarılan emr ü fermanların her tarafta yayınlanarak ilan edildiği hâlde, sorunların devam ettiği belirtilmişti. Konya İmar Meclisi'nin, akran ve emsal gözetilmek üzere, yine iktidar ve tahammülden ziyade masraflarla evliliklerin zorlaştırıldığı, meşru olmayan âdetlerin yasaklanarak ortadan kaldırılması için düzenledikleri layiha, Meclis-i Umumi'de görüşülüp onaylandıktan sonra 19 Aralık 1865 tarihinde Sadrazama gönderilmişti. Layihanın uygulanmasından büyük yarar görüldüğünden, birer suretleri mahalle ve köy muhtarlarına gönderilmişti. Konya merkezi ile bağlı olan nahiye ve köylerde devamlı olarak uygulanması için de Konya'nın saygın haciağalarından dört kişinin tayin edilmesi kararlaştırılmıştı³⁰⁵.

Söz konusu layihada, Konya Eyaleti yöresinde evlenmelerin yapılan harcamalardan ötürü gittikçe zorlaştığı, bundan böyle şehirde, kaza ve köylerde bulunanların maddi durumlarına beş sınıfa ayrılarak ne kadar harcama yapabilecekleri tespit ediliyordu³⁰⁶.

Nikâh sırasında güvey tarafından yapılacak elbisenin ve mehr-i muaccel ve müeccelin verilecek ilmühaberlerde belirtilmesi, “*başlık ve terbiye baha namıyla*” kız velileri tarafından bundan sonra para alınmayıp “*tas açması tabir edilen yüzük takma*” töreninde yalnız iki tarafın en yakın akrabalarına “*hafif hediyeler*” verilmesi isteniyordu. “*Bayramlık ve namazlık*” adlarıyla yapılan masrafların ve güvey tarafından “*elbise kat'ı*” ve gelin tarafından karşılığında verilen ziyafetlerin, gece cihâz, ağırlık ve çamaşır götürülmesi yasaklanıyordu.

Ayrıca “*hamam cemiyetinin*” küçültülmesi ve güvey tarafından âdet olduğu üzere duyup da geldim “*sema' ederim*” deyip davetli davetsiz kimsenin

³⁰⁵ 07 Kanun-i Evvel 1281 (19.12.1865) tarihli dir.

³⁰⁶ Bkz. 10. Ek: BOA, İ.MVL 550/24668, 1282 Za 17 (03.04.1866).

çağrılmaması istenmekteydi. Erkek ve kadın taraflarından birbirlerine verilen hediyelerin ve düğün esnasında köy ve mahalle halkına yemek vermek, gelin alaylarında kalkan oynatmak, silah atmak gibi zararlı âdetlerin kaldırılması, Konya İmar Meclisinde 12 madde olarak kararlaştırılmıştı.

Layihanın girişinde Konya Sancağı'nda evlenme masraflarının gitgide arttığı, kız ve oğlanların uygunsuz şeylere cesaret ederek birbirlerine kaçtıkları, akrabalarının ise bunu namus meselesi yaparak öldürme ve yaralama olaylarına karıştıklarına yer verilmişti. Rıza alarak evlenenler de bu anlayışın neticesi olarak israfa girerek borçlanmakta ve borcun ödenmesinde çaresiz kalarak uzun süre hapis veya firar ederek birçok fenalıkların ortaya çıkmasına yol açmaktaydı. Yanı sıra ziraata da zarar verdiklerinden, vergileri hisseleri de halka kalmaktaydı. Bazıları da sadece borcunun faizini ödeyebilmekte, asıl borç ise mirasçılara kalmaktaydı. Bu durum, ülkenin kalkınmasını da engellediğinden önlenmesi için bir düzenlemeye ihtiyaç duyulmuştu.

Layihanın birinci maddesinde hâlihazırda şehirde yaşayan erkek tarafı beş grup addedilerek ne kadar harcamaya yapabilecekleri belirleniyordu. Birincisi 7500 ikincisi 5000 üçüncüsü 3000 dördüncüsü 2000 beşincisi 1500 kuruşluk masraf yapacaktı. Kaza ve köylerde yaşayanlarda aynı şekilde birincisi 5000 ikincisi 3500 üçüncüsü 2500 dördüncüsü 2000 beşincisi 1000 kuruşluk masraf yapacaklardı. Kadın tarafının da buna benzer oranda olageldiği gibi masraf yapmaları öneriliyordu.

Ayrıca mahalle imamları ve muhtarlar taraflarından verilmekte olan ilmühaberde yaptıracakları elbise, mehir olarak belirlenen eşyalar dikkate alınarak masraflar kaydedilmeliydi. Padişah'ın emir ve beldenin kararı gereğince mehr-i muaccel ve müeccel miktarının ilmühaberde belirtilmesi, hatır için belirlenenden

fazla para harcanmasına izin verenler olursa, sorumlu tutulacaklarının bütün köylere ve mahallere halkına beyannamelerle duyurulması öngörülüyordu.

Bu tarihten önceki düzenlemelerde halk, gelirlerine göre sınıflandırılarak yapacakları masraflar için bir ölçüt belirlenirken Konya örneğinde öncelikle yaşadıkları yere göre yani şehir ve kaza, köyler olmak üzere ikiye ayrıldıktan sonra gelirlerine göre yapabilecekleri masraflar için ölçütler belirlendiğini görmekteyiz. Düzenlemelerde genellikle halk gelirlerine göre üst, orta ve alt olmak üzere üç sınıfa bazen de alt sınıfında altında bulunur olarak dörde ayrıldığını daha önceki örneklerimiz teyit etmektedir. Sadece Yanya ve Konya örneklerinde halkın gelirlerine göre beş sınıfa ayrılması dikkat çekmektedir.

Şehir ve köylerle Konya Sancağı'nın sınırlarındaki çoğu kazada ve özellikle aşiretler arasında kız velileri tarafından öncelikle “*başlık ve terbiye baha namıyla*” nakit ve peşin olarak fakir fukaradan 3000 kuruştan 15000 kuruşa kadar akçe alınıp verildiği belirtilmişti. Bunun onaylanacak bir tarafının olmadığından bundan böyle bu usulün tamamen lağvıyla buna uymayanların cezalandırılmaları için gereğinin yapılacağı vurgulanıyordu (2. Madde)

Şu anda uygulanmakta olan hutbe okunmasından sonra yüzük takma vesilesiyle yapılan kadın cemiyetlerinde, erkek tarafından alacağı kızın tüm yakınlarına pek çok ağırlık ve hediye gönderildiği gibi kız tarafından da karşılık olarak güveyin tüm akrabasına çamaşır gönderilerek tarafların gereksiz büyük masraflara girdiği belirtilmişti. Bundan böyle, bundan vazgeçilerek sadece en yakın akrabalara elli kuruştan nihayet iki yüz kuruşu geçmemek üzere bir adet yüzük ve küçük hediyeler ile tören yapılması isteniyordu. Kız tarafının da nişanlısına adi bir kat çamaşırdan ziyade bir şey vermemesi uygun görülmüştü. (3.Madde)

Hutbeden sonra alacağı kız, hanesine gelinceye değin geçen sürede bayram ve benzeri günlerde “*bayramlık ve namazlık*” adıyla da taraflarca haylice masraflar yapılmaması sadece tebrikle yetinilmesi öngörülüyordu (4. Madde)

Evlenme öncesinde elbise kesimi gerekçesiyle konu komşudan çok kimselerin davet edilerek ziyafet verildiği, kız tarafının ise düğünden bir hafta öncesinde karşı yemeği adıyla birçok komşu ve akrabaya yemek verdiği belirtilerek, bundan böyle bu tür gereksiz ziyafetlerden vazgeçilecekti.(5.Madde)

Erkek tarafının düğünden bir hafta öncesinde, cihazı yani tesmiye-i mihr edilen eşyayı kız hanesine gönderirken, gereksiz yere geceleyin şöhet göstergesi olarak bir takım çeng ü çegâne ile şamatat edilerek eğlence yapıldığından bahisle, bundan böyle gece veya gündüz eşyalar deve veyahut diğer hayvanlara yüklenerek gönderilecekti (6. Madde).

Ayrıca bu cihaz gönderildiğinde, erkek tarafından ikinci kez ağırlık olarak haylice eşya verildiği gibi, kız tarafından da birçok çamaşır gönderildiğinden, bundan sonra bu yolda dahi taraflar birbirine hiçbir şey alıp vermeyecekti (7. Madde)

Kadın tarafının birkaç yüz kadını davet ederek hamama götürdüğü, kişilere göre 500 kuruştan 2000 kuruşa kadar tarafların gereksiz masraflara girdikleri, bundan böyle hamama götürülecekler yakın akrabalarından birkaç kişiyle sınırlandırılacaktı (8. Madde).

Geceleri davetli davetsiz gençlerin toplanarak eğlendikleri; çeng u çegane ve ayin-i işret gibi şeriata uygunsuz tutum ve davranışlarda bulduklarından, bundan böyle düğün yapacak kimselerin ziyafetli veya ziyafetsiz gece “*sema’ namıyla*” kimseyi davet edip toplanmamaları kararlaştırılmıştı. (9. Madde)

Düğünlerdeki davetlerde erkek ve kadın tarafından hediye alınıp verilmesi ise kesinlikle yasaklanıyordu (10. Madde)

Şehir merkezindeki mahallelerde, bazı mahallelerin 100, 150 haneden ibaret olduğu, düğün yapanların akraba ve yakınlarından başka bütün mahalle halkını davet ettikleri, bunun bir zorunluluk addedildiğini, bu yüzden birçok kimsenin masrafların üstesinden gelemediği, düğünlerin ertelendiği belirtilmişti. Köylerde ise bütün köy halkına pilav yedirildiği, masrafının 3000 kuruş ve daha fazlaya mal olduğu, bunu yapmayan köylülerin, köy ve mahalle halkınca âdeta kınandıkları ortaya konmuştu. Bundan böyle evlenecek kimselerin durumlarına göre, beş sofradan en çok otuz sofraya kadar misafir davet etmesi, gücü olmayanların ise hiç davetsiz gelin götürmelerinin uygun olacağı, böylelerinin ayıplanılmaması ve müdahale edilmemesi öngörülmüştü. (11. Madde)

Sonuncu maddede ise gelin alaylarında nelerin yapılabileceği belirlenmişti. Bazen daire ve davul gibi şeyler bulunabilir ise de öyle kalkan oynamak, silahla donanıp tabanca ve tüfenk atmak, gündüz havai fişenk atmak, güveyi hamama götürürken daire ve çevre gibi şeyler çalınarak ve içlerinde delikanlı olanların oynattırmak gibi bir takım “*mugayir-i ar hayâ hâlâtın*” meydana getirilmesine izin verilmeyecekti. Bundan sonra bu gibi kabul edilemeyecek şeylerin yapılmaması hakkında icap edenlere gerekli uyarılar yapılacaktı.³⁰⁷

Komisyonca düzenlenen layiha, Konya Meclisi'nin mazbatasıyla Meclis-i Vâlâ'ya havale edilmişti. Meclis-i Vâlâ'da 27 Mart 1866 tarihinde görüşülen konuyla ilgili layihada yazılı olduğu üzere belirlenen dereceler ve masraflar uygun görülerek

---

³⁰⁷ 25 B 1282 (14.12.1865) Tarihli ve El-Dai Müderris (6 kişi), El-Dai (6 Kişi), Eşraf-ı Belde (12 kişi), Vücûh-ı Belde (6 Kişi) mühürleri yer almaktadır.

bu maddelerin hükümlerinin gereği gibi uygulanması için Konya eyaleti valisine hitaben bir ferman gönderilmesi kararı alınmıştı³⁰⁸.

Tuna'da yayınlanan evlenme ve nikâhların kolaylaştırılması hakkındaki ilanname, çok az değişiklikle 1867'de basılan *Mecmua-i Nizamat-ı Vilayat*'ta ve ardından 1872-73'te basılan *Düstûr*'un 1. cildinde tarihsiz olarak yayınlanarak ülke geneline duyurulmuştu.

1871 tarihli arşiv belgesine göre, Vilayet Nizamnamesi'nde (1867) de yer alan evlenmelerde yapılan aşırı harcama ve israfın önlemesiyle ilgili ilanname hükümlerinin Rodos'taki gayr-i Müslim halkı da kapsayıp kapsamadığı sorulmuştu. Kızları evlenecekleri vakit damat tarafından verilmesi âdet hâline gelen yüzük kıymeti dört çeşit itibar olunarak birincisi nihayet 1000, ikincisi 500, üçüncüsü 300, dördüncüsü 30 kuruştan 100 kuruşu aşmaması gerektiği belirtilmişti. Diğer konularda da Vilayet Nizamnamesi'nde belirtilen usule uyulması istenilmişti. Ancak bu konudaki hükümlere aykırı hareket edenlere ilişkin cezai hükümlerin uygulanmaması gerektiği ifade ediliyordu³⁰⁹.

Düğünlerde geleneklerin yarattığı sorunları gidermek amacıyla yapılan yerel düzenlemelerden Yanya ve Konya örneklerinin değil de Mithat Paşa'nın valiliği döneminde Tuna'da yayınlanan ilannamenin, daha sonraki yıllarda genelleştirilerek ülke genelinde uygulanmaya çalışıldığını görmekteyiz³¹⁰.

---

³⁰⁸ Bkz. 9. Ek: BOA, İ.MVL 550/24668, 1282 Za 17 (03.04.1866)

³⁰⁹ BOA, DH. MKT 1314/49, 1288 M 23 (14.04.1871)

³¹⁰ Meşrutiyet döneminde ilannamenin uygulanmasıyla ilgili aşağıda "Evlenmelerde Yaşanan Sorunlar" alt başlıklı bölüme bkz. s. 205-213

3. BÖLÜM

MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE NİKÂH VE EVLENMEYE DAİR DÜZENLEMELER

Tanzimat döneminin belirgin bir özelliği olan, her alanda yasa ve yönetmeliklerle düzenlemeler yapma anlayışı doğrultusunda şer‘i hukukun da gözden geçirildiği bilinmektedir.

Ahmed Cevdet Paşa’nın başkanlığındaki Mecelle Cemiyeti tarafından 1869–1876 yılları arasında 16 kitap ve 1851 madde hâlinde hazırlanan ve kabul edilen Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye medenî hukukun önemli bir kısmını düzenlediği hâlde, aile hukukunu düzenlememişti³¹¹. Aile hukukunun Mecelle’ye alınmamasına çeşitli unsurlar etkili olmuştu. Öncelikle, Mecelle 1864’te kurulmayan başlanan Nizamiye Mahkemelerinin ihtiyacını karşılamak üzere hazırlanmıştı. Nizamiye Mahkemeleri ise aile hukukuyla ilgili anlaşmazlıklara bakmamaktaydı. Bunlar şer‘iyye mahkemelerinin görev alanı içine girmekteydi.

Ayrıca Mecelle Cemiyeti üç dine (Müslümanlık, Hıristiyanlık ve Yahudilik) ait hükümlerin asırlardır birbirinden bağımsız olarak ve farklı mahkemelerde uygulandığı bir alanda kanunlaştırmaya gitmenin ve bu alanı hukuk ve yargı bakımından birleştirmenin ne kadar güç, ayrı ayrı düzenlemenin ise ne kadar sorunlu olduğunu göz önüne alarak muhtemelen bu alanı tamamen kanunlaştırma dışında

---

³¹¹ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, “Aile Hukukumuzun Tedvini Meselesi”, *Ebü’l-ulâ Mardin’e Armağan*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1944, s. 687.

bırakmıştı. Mecelle'den yarım asır sonra hazırlanmış olan Hukuk-i Aile Kararnamesinde bile diğer mezheplerin görüşlerinin alınması, Kararname üzerine şimşeklerin çekilmesine yetmişti. Bununla birlikte, Cemiyet'in bu eksikliği hissettiği, Cevdet Paşa'nın II. Abdülhamid'e yazdığı arizada Mecelle'nin eksik kalan kitaplarından bahsetmesinden anlaşılmaktadır. Fakat Mecelle Cemiyeti bu imkânı bulamamış ve 1888'de faaliyetine son vermişti³¹².

3.1. Uyrukluk Kanunu ve Evlilik

Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi³¹³ ile İslam dünyasında ilk defa din hükümlerinden bağımsız olarak yöneten ve yöneticilerin ilişkilerini belirleyen uyrukluk düzenlemesi gerçekleştirilmişti. Bu düzenleme, büyük ölçüde 1851 Fransız kanunundan etkilenecek şekilde hazırlanmıştı.

Takvîm-i Vekâyi'de, Osmanlı uyruğundaki Müslüman olmayanlardan bazı kişilerin, meşru olmayan çıkarlar elde etmek emeliyle bir süreden beri pasaport olarak yabancı devletlerin uyruğuna girdikleri ifade edilmişti. Her devletin kendi uyruğuna mahsus bir düzen olarak gerek aslen uyruk olanların gerekse uyruklarını değiştirenlerin uymaya mecbur oldukları usul ve kuralların Avrupaca olduğu gibi Osmanlı Devleti'nce de oluşturulmasıyla uyrukluk meselesindeki yolsuzlukları

---

³¹² Ebü'l-ulâ Mardin, *Medeni Hukuk Cephesinden Ahmed Cevdet Paşa (1822–1895)*, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 275, İstanbul, 1946, s. 154, 171; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, (Yay. Haz. Ahmet Kuyaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 226–227; M. Âkif Aydın, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, s. 133

³¹³ “Tâbiyet-i Osmaniye Kanunnâmesi”, *Düstûr*, 1. Tertib, 1. Cilt, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1289, s. 16–18, t.y. Sarkiz Karakoç, *Külliyât-i Kavânîn*, 1. Cilt, Fihrist-i Tarihî, (Yay. Haz.) M.Âkif Aydın vd., TTK, Ankara, 2006, s. 455'te 06 L 1285 (20.01.1869) tarihini vermektedir; “Tâbiyet-i Osmaniye Dair Nizâmname”, *Takvîm-i Vekâyi*, Def'a 1044, 10 L 1285 (24.01.1869).

önlenmesi istenmekteydi³¹⁴. Bu düzenlemeyle, yabancı devletlerin kapitülasyonlarla kazandıkları imtiyazları kötüye kullanmalarının önüne geçmek, yabancı devletlerin İmparatorluğun içişlerine müdahalelerini engellemek hedeflenmişti.

1869 Tarihli bu düzenlemeyle uyruklu din kavramından arındırılmıştı yani Müslim veya Gayr-i Müslim olmak önemli değildi. Bu ilke, 1876 Kanun-i Esasisi ile de kural hâline getirilmişti. Düzenlemede evlenmenin uyrukluğuna etkisi, bir yabancı ile evlenen Osmanlı kadınının uyruğundaki değişiklik açık olmasa da dolaylı şekilde belirtilmişti. Düzenlemenin 7. maddesine göre, bu şekilde evlenen bir kadın, kocası öldüğü takdirde isterse üç yıl içinde Osmanlı uyruğuna dönebilmekteydi³¹⁵.

Bir yabancı ile evlenen kadın Osmanlı uyruğunu kaybetmekte yani Osmanlı uyruğundan çıkarak kocasının uyruğuna geçmekteydi ancak Türkle evlenen yabancı kadınlar hakkında hiçbir açıklığı içermemekteydi. Bu konudaki boşluktan yararlanan yabancı memleketler doktrin ve mahkeme içtihatları bunun aksini iddia etmişler, Fransız ve İtalyan mahkemeleri Türkle evlenen uyruklarının, Türk uyruğunu alamayacaklarını karar altına almışlardır³¹⁶.

Osmanlı Devleti şebkenderlerinin yetki ve görevlerine ilişkin düzenlemenin “Tescil-i Tâbiyet” faslına özel bir hüküm konularak, uyruklu düzenlemesindeki boşluk doldurulmuştu. Şebkenderlere Dair Talimat’ın 59. Bendinde “*Tebaa-i*

³¹⁴ “Tâbiyet-i Osmaniye Dair Nizamnâme”, Takvîm-i Vekâyi, Def‘a 1044, 10 L 1285 (24.01.1869)

³¹⁵ “Tâbiyet-i Osmaniye Kanunnâmesi”, *Düstûr*, 1. Tertib, 1. Cilt, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1289, s. 17’de 7. Madde: *Tebaa-i Devlet-i aliyede iken ecnebi ile tezevvüc eden kadın zevcinin vefatı tarihinden itibaren üç sene zarfında istida ederse tabiiyet-i asliyesine ricat edebilir bu maddenin hükmü şahsa şamildir tasarruf-i emlak ve arazi maddesi nizamat ve kavanin-i umumiyyesine tabidir.* Ayrıca bkz. Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839–1923)*, MEB Yayınları, İstanbul, 1992, s. 32–33; İlhan Unat, *Türk Vatandaşlık Hukuku (Metinler, Mahkeme Kararları)*, Ankara, Sevinç Matbaası, 1966, s. 8–10.

³¹⁶ Osman Fâzıl Berki, “Türk Hukukunda Evlenmenin Tabiiyete Tesiri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3. Cilt, 1. Sayı, 1946, s. 49.

ecnebiyyeden olup da Devlet-i Aliye tebaasından birini tezevvüc eden kadınlar dahi emr-i tenâkühla Saltanat-ı Seniyye tabiiyetine dehâlet edecekleri cihetle kaydolunur” denilmekteydi³¹⁷.

Osmanlı ile evlenen bir yabancı kadın Osmanlı uyruğuna kabul ediliyordu. Tabiiyet-i Osmaniye Kanunu, Türk Vatandaşlık Kanunu’nun kabulüne (23.05.1928) kadar yürürlükte kalmıştı³¹⁸.

3.2. İranlılarla Evliliğin Yasaklanması

3.2.1 Sünni-Şii Evlilikleri Yasaklayan 1822 Tarihli Buyruldu-i Âlî

Osmanlı İmparatorluğu’ndaki İranlılarla evlenme yasağı ilk olarak 1822 tarihli buyruldu ile başlamaktaysa da, Karen M. Kern, Osmanlı İmparatorluğu’nda Sünni-Şii Evliliklerinin Yasaklanması: İdeolojiler üzerine bir araştırma başlıklı doktora tezinde, yasağın dört yüzyıllık bir dönemi kapsadığını (1512–1926) vurgulamaktadır.

İki ideolojinin Şii sapıklığının (heresy) ve Osmanlı evrensel imparatorluk meşruiyetinin, ilk önce bu yasağı desteklediği, bu süreç boyunca yeniden ileri sürüldüğü ve evliliklerin yasaklanmasıyla yeniden inşa edilerek devam ettiğini belirtmektedir. Bu iki ideolojinin başlangıcından sürdüğü yüzyıllar boyunca,

---

³¹⁷ Rona Aybay, *Kadının Uyraklığı Üzerinde Evlenmenin Etkisi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 450, Ankara, 1980, s.73. Osman Fâzıl Berki, a.g.m., s. 49. Tabiiyet kanunundaki bu boşluk 16 Mart 1884 (18 Ca 1301) tarihli “Saltanat-ı Seniyye Şehbenderlerine Dair Nizamname-i Dahili’nin 59. bendiyle doldurulduğunu yazmaktadır. Bu metne ait bilgilerde bazı karışıklıklar olduğuna dair açıklamalarla ilgili olarak bkz. Rona Aybay, a.g.e., s. 73, 28.dipnot.

³¹⁸ İlhan Unat, a.g.e., s. 111; “Türk Vatandaşlık Kanunu”, No: 207, *Düstûr*, 3. Tertip, 9. Cilt, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul, 1931, s. 994–998. Resmi Gazete ile neşr ve ilanı: 4 Haziran 1928.

Osmanlı İmparatorluğu'nun İranla ilişkilerinde karşılaştığı realpolitik sorunlara doğrudan hitap ettiğini, evliliklerin yasaklanmasının da İran'dan gelen jeopolitik ve ideolojik meydan okumalara verilen faydacı bir yanıt olduğunu ileri sürmektedir³¹⁹.

II. Mahmut döneminde 1822'de yayınlanan buyruldu-i alîyle sünni Osmanlı kadınlarının İranlılarla evlenmeleri yasaklanmıştı. Bu yasağın mezhep ayrılığından kaynaklandığı ve Şii mezhebinden kişilerin Osmanlı uyruklarıyla evlilik birliği kurmalarını önlemek amacıyla konulduğu anlaşılmaktadır³²⁰.

Söz konusu buyrulduya göre, İslam ehlinin tamamının dinlerini, mezheplerini ve itikatlarını öğrenmesi gerekirken, farz olan bu yoldan sapılarak bir takım cahil halk din kuralları ve İslam âdetlerine yakışmayan hâllere girişmişti. “...*Tezvîc ve tezevviüc edecekleri eşhâsın semt ü selâh ve aslı u neslini aramayarak...*” evlatlarının çoğunu bir takım nesebi belli olmayan kimselere nikâhlandırmaktaydı.

Ayrı mezheplerden kimseler arasındaki evlenmelerin büyük sakıncaları şu sözlerle ifade edilmişti: “... *Bu keyfiyet cehele-i ehl-i İslamın tegayyür-i mezhebiyle maazallahü teala iki âlemde mübtela-i hüsrân olmasını mucib...*” olacağı açıkça görülmekle birlikte, yakalanıp tutuklanan bir takım İranlı ile sünni mezhebenden bazı kadınların nikâhlanıp evlenmeleriyle de ispatlanmıştı. Cahil halk nikâh usulünün gereği gibi tahkik ve tetkikini bilmediklerinden, bir mahalde tanınmayan şahıs ve mezhebi bilinmeyen kişilerden biri evlenmek murat ettiğinde, nikâhı akdedecek mahalle imamı, o kişinin aslını ve neslini araştırarak şüphe yoksa akdetmesi gerekirken, mahalle imamı dahi asla araştırmayarak ve dul olup olmadıklarına

---

³¹⁹ Karen M. Kern, *The Prohibition of Suni-Shi'i Marriages in the Ottoman Empire: A Study of Ideologies*, Columbia Üniversitesi, 1999, PhD Thesis.

³²⁰ Sarkis Karakoç, *Külliyât-ı Kavânîn, 1. Cilt, Fihrist-i Tarihi*, M. Âkif Aydın vd. (Yay. Haz.), TTK, Ankara, 2006, s. 95'te İranlı ve meçhülü'n-neseb eşhâsa kız verip almanın memnûiyeti hakkında fermân-ı âlfîyi mübellîğ buyruldu tarihi 11 R 1237 (05.01.1822) verilmektedir.

dikkatsizlikten bakılmayarak İstanbul ve etrafında bir takım İslam ehli İranlı ve nesebi belli olmayan şahıslarla evlenerek “... *cehele-i nasa Şiî ve Rafizî mezhebine meyleyedikleri aşikâr*” olduğundan bu türlü olaylara sebebiyet verilmemesi istenmişti.

Durum, Bilad-ı Selase kadılarına da fermanla duyurularak, mahalle imamlarını çağırarak bundan sonra böyle nesebi belli olmayan şahıslara kız verip alanlara, sebep olanların ve cesaret edenlerin şiddetle cezalandırılacaklarının bildirilmesi, bu gibilere nikâh akdeden mahalle imamlarının da şiddetle cezalandırılacaklarını anlatarak, bu gibi hâllerin bundan sonra meydana gelmemesi için dikkat etmeleri istenmişti.

Buyruldu metninin başlarında, yasağın “*sünniy’ül-mezhep olan bazı nisa taifesinin*” yani sünni Osmanlı kadınlarının, İranlılarla evlenmelerinin engellenmesine yönelik olduğu izlenimi veren bir ifade kullanılmışsa da metnin sonlarında “... *Böyle mechûlu’n-neseb olan eşhâsa kız verip alanlar...*” sözleri, bu yasağın iki yönlü olduğunu, yani Osmanlı erkeklerinin, İranlı kadınlarla evlenmelerinin de yasaklandığını göstermektedir. Bu yasağa aykırı olarak evlenmeye girişenlerle, bu evlenmelere sebep olanlar ve cesaret edenlerle böyle evlenmeleri akdeden mahalle imamlarının şiddetle cezalandırılmaları öngörülmüştü³²¹.

Buyruldu metninin *Ecnebi Defterleri* içinde yer alması, daha önceden sadece imtiyaz tanınan Avrupalı uluslarla ilgili sorunları kapsayan defterlerde, artık İran’ın da dâhil edilerek aynı safta tutulduğunu; Osmanlı-İran ilişkilerinde İran’ı ayrı bir devlet olarak tanıma yönünde ideolojik bir değişikliğin başladığını

---

³²¹ Mülgâ Divân-ı Hümâyün 43/1 Sayılı Ecnebi Defterler defterinin 17–18 sahifelerinden çıkarılan kayıttan nakleden İlhan Unat, *a.g.e.*, s. 34–35. Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839–1923)*, s. 32’de yanlışlıkla 11 R 1273 (09.12.1856) tarihi verilmiştir. Rona Aybay, *a.g.e.*, s. 69–70.

göstermekteydi³²². İran’la Osmanlı Devleti arasında yapılan 1823 ve 1848 Erzurum Antlaşmalarında öncekilerden farklı olarak Şii karşıtı dini retoriğe yer verilmemişti ve ilk defa İmparatorluk’ta yaşayan İranlılar, Avrupalılar gibi yabancı bir devlet vatandaşı olarak tanınmışlardı³²³.

3.2.2. 1874 Düzenlemeleri ve 1875 Osmanlı-İran Mukavelenamesi

Buyruhdunun yayınlanmasından 52 yıl sonra 01 Mart 1874 tarihli Sadrazam emrinde, İran uyruklularının Osmanlı uyruğundaki kadınlarla evliliklerinin katiyen ve kaviyen yasaklanmış olduğundan, bu yasağın devamı konusunda Osmanlı hükümetlerinin gereken tedbirleri alacağı ifadesine yer verilmişti³²⁴.

“*Tebaa-i Devlet-i Aliyye ile Tebaa-i Devlet-i İraniye’nin izdivâcı hakkında olan memnuiyetin muhafazasına dair nizâm-nâme*” başlığını taşıyan 07 Ekim 1874 tarihli düzenlemeyle de Osmanlı uyruğundaki kadınların İran uyruğundaki erkeklerle evlenmeleri konusunda mevcut yasak pekiştirilmişti³²⁵.

1874 tarihli düzenlemeye göre, Osmanlı Devleti uyruklarının İran uyruklarıyla evlenmeleri eskiden olduğu üzere kesinlikle yasaktı (1. Madde). Nikâh akdetmeye izinli olanlar da yasağa aykırı hâl ve harekette bulunurlarsa sorumlu

---

³²² Karen M. Kern, *a.g.e.*, p. 93, 131

³²³ Karen M. Kern, *a.g.e.*, p. 95

³²⁴ “*Tebaa-i İraniye Hakkında Mehakim-i Devlette İcra Olunacak Muamele Hakkında Emirname-i Sami*”, *Düstûr*, 1. Tertip, Cild-i Sâlis, Matbaa-i Âmire, 1293, s. 186–188. Tarihi: 12 M 1291/01 Mart 1874. “*İran tebaasının devlet-i aliyyeden olan nisa ile izdivâcları katiyen ve kaviyyen men’ olunmuş olduğundan bu memnuiyetin devamı zımmında hükümât-ı seniyyece tedâbir-i mükemmele ittihaz olunacak*”

³²⁵ “*Tebaa-i Devlet-i Aliyye ile Tebaa-i Devlet-i İraniye’nin İzdivacı Hakkında olan Memnuiyetin Muhafazasına Dair Nizamname*”, *Düstûr*, 1. Tertip, 4. Cilt, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1299, s. 614, 25 Ş 1291 (07.10.1874); George Young, *Corps de Droit Ottoman*, Vol. 2, Oxford, 1905, The Clarendon Press, p. 209.

tutulacaklardı (2. Madde). Yasağa aykırı olarak Osmanlı uyuğundaki bir kadın, İran uyuğundan birine varmış ise gerek kadın gerek evladı her hâlde Osmanlı Devleti uyuğu olarak addedilecek, kura ve bedelat-ı askeriyye gibi her çeşit tekâlif-i miriyyeye dâhil olacaklardı (3. Madde)³²⁶.

Osmanlı uyruklarıyla İran uyrukları arasındaki evlenme yasağının yeni konulmuş olmayıp, öteden beri var olduğu birinci maddede yer alan “kemâ-fi’s-sâbık” ifadesiyle belirtilmişti.

Bu düzenlemenin en önemli ve 1822 tarihli buyruhdan ayıran özelliği, metinde mezhep kavramına yer verilmesinden kaçınılmış olmasıydı. Osmanlı uyruklu bir kadın yasağa karşın bir İranlıyla evlenmiş olursa, gerek kadın gerek çocukları Osmanlı sayılacaklar, askerlik ve vergi yükümlülüğü altında bulunacaklardı (3. Madde). Böylece, yasağa karşın yapılmış evlenmelerin, Osmanlı Tabiiyet Kanununun 7. maddesi kapsamında dışında kalacağı, yani İranlıyla evlenmenin Osmanlı kadınının uyrukluğu üzerinde bir etkisi olmayacağı açıkça belirtilmişti³²⁷.

1874 düzenlemesi milliyetçilik bağlamında özellikle de evliliklerin yasaklanması uyrukluğa “tabiiyet”e dayandırılmıştı. Osmanlı toplumunda kadının toplumun esas unsuru olarak algılanması gibi bir zihniyet olduğundan, bu prensip en göz batar biçimde “tabiiyet” mevzuatında görüldüğünden, Osmanlı uyuğundan Müslüman kadınların İranlı Müslüman erkekle evlenmesi yasak olduğu gibi, Osmanlı Yahudisi kadınının da yabancı uyruklu Yahudi ile evlenmesi yasaktı. Bu durumun diğer dinleri de kapsamı, erkeklerin yabancı uyruklu kadınlarla evlenmelerinin ise mümkün olması, 19. yüzyılda modern “tebaa” kavram ve

---

³²⁶ Bkz. 11. Ek.

³²⁷ Rona Aybay, *a.g.e.*, s. 71.

kurumunun yerleştiği toplumda, her dinden İmparatorluk tebaası kadınlara konan bir umumi yasak, bir vatandaşlık politikası olarak anlaşılması gerekmektedir³²⁸.

26 Mart 1875 tarihli Sadrazam emrinde, 1874 tarihli düzenlemeden önce yapılmış olan evliliklerin feshedilmeyip edilmeyeceği konusunda, 3. Madde hükümlerinin uygulanarak anne ve çocuklarının Osmanlı uyruğu tanınarak, her türlü vergi ve askerlik hizmetiyle sorumlu olacağı belirtilmişti³²⁹.

İran Sefiri Muhsin Han, 15 Temmuz 1875'te, evlenme konusunda Babıâli ile sefaret arasında bir antlaşmanın düzenlenmesi şartken, buna uyulmayıp Şûra-yı Devlet'te evlenme hakkında bir kanun hazırlandığı ve bunun 3. maddesinin tadili hususundaki itirazlarını dile getirmekteydi. Ayrıca evlenme meselesinde Sefaret, İranlı Müslüman halkın şer'en icap eden Müslüman kadınlarla evlenmelerini yasaklayamayacağını belirtmişti.

Osmanlı Devleti'nin bunun gerçekleşmesini yasaklamak için her türlü tedbir ve önlemleri almaya ve uygulamaya "muhtar" olmakla birlikte, bu konuda iddia ve söz söylemeye hakkı olmadığı iletilmişti. Ancak bir nizam ve kanunun geçmişe etkisi olamayacağı genel kuralına göre, şimdiye kadar evlenmiş bulunanların askerlik yaşına gelmiş çocuklarının askere alınması "hakkaniyete" aykırı görülmüştü. Bu gibilere ilişilmemesiyle beraber, söz konusu Mukavelename hükmünce, bu madde hakkında Babıâli ile Sefaret arasında ayrı bir mukavele akdi ve düzenlemesi rica ve niyaz edilmişti. Devletlerarası fikir birliği ve uzlaşmayla akd ve tanzim olunmuş olan bir resmi mukavelename hükümlerinin tadilinden bahsedilmesi ve müzakeresine

---

³²⁸ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, s. 80–81

³²⁹ Tome Andonyadı, *Kamûs-i Kavânîn*, Cild-i Evvel, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1310, s. 43. Emirname-i Sami Tarihi: 14 Mart 1291/26.03.1875.

girişilmesi nezaretin iktidarının dışında olarak böyle bir meselenin çözümünün Meclis-i Alî'nin görüş ve kararına bağlı olduğu belirtilmişti³³⁰.

İran Sefiri Muhsin Han, Osmanlı Devleti ile İran Devleti arasında imzalanacak olan ticaret anlaşması görüşmek üzere gelmişti. Bu konuda daha önceden görüşmeler yapılmıştı. Çözüm bekleyen sorunlarından biri de önceki kararnamede Osmanlı uyruğundan kadınlarla İran uyruklularının evlenmelerinin devletlerarası bir surete bağlanması olduğu beyan edilmişti. 04 Aralık 1875'te, yapılan sonraki görüşmelerde bu evlilikten doğacak çocukların askerlik hizmetinden istinası -yani diğer devletler uyruklarıyla yapılmakta olan evliliklerden olan çocuklar hakkında kararlaştırılmış ve yürürlükte olan uygulamanın İran uyruklarına da uygulanması- meselesi hakkındaki görüşmeler şu şekilde sonuçlandırılmıştı.

Şimdiki mukavelede, İran uyruğuyla evlenme meselesinin her nasıl olursa olsun bir yükümlülüğe düşülmeyerek meselenin eskiden olduğu gibi haricinde bulundurulup, bu konuda yürürlükteki uygulamalar ve mevcut yasağın elden çıkarılmaması suretinde fikir birliğiyle, mukavele ve mazbatada bahsedilmemesine karar verilmişti³³¹.

İran Sefareti ile Osmanlı Hariciyesi arasında kararlaştırılan ve 13 maddeden oluşan Mukavelenamede, İran uyruklarından biri Osmanlı uyruğuna girmek isterse tüm yabancı uyruklar hakkında yürürlükte olduğu üzere, buna dair gereken nizamın uygulanması icra olunacaktı. Bu usul dışında İran uyruğundan hiç kimse düzene aykırı olarak Osmanlı uyruğuna kabul olunamayacaktı (9.Madde).

---

³³⁰ BOA, İ.MMS. 53/2372, 06 Za 1292 (04 Aralık 1875).

³³¹ BOA, İ.MMS. 53/2372, 06 Za 1292 (04 Aralık 1875).

İranlıların Osmanlı uyruklarıyla evlenmeleri uygulaması bağlı oldukları devlet tarafından murat olunur ise ittifakla buna dair de bir mahsus mukavele düzenlenmesine razı olunacaktı (12.Madde)³³².

İran hükümetinin Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Avrupalı ülkelerinin uyruklarına tanınan imtiyazların kendi uyruklarını da verilmesi talepleri, 20 Aralık 1875 tarihindeki Osmanlı-İran Mukavelesiyle sonuçlandırılmıştı³³³.

Bu mukaveleye göre, İranlı şebenderler, vekilleri ve tercümanları birbirini dost sayan devletler konsoloslarının, vekillerinin ve tercümanlarının nail oldukları imtiyazlara, muafiyetlere ve izinlere nail olacaklardı (3. Madde). Osmanlı ülkesinde oturan İran şebenderi ve vekili, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan ya da seyahat eden kendi uyruklarının çıkarlarını korumak ve güvenliğini sağlamakla görevliydi (4. Madde)³³⁴. Resmi bir görevi olmaksızın Osmanlı ülkesine gelen ya da seyahat eden İran uyruklular, diğer yabancı devletlerin uyrukları hakkında yürürlükte olduğu üzere pasaport, mürur tezkeresi ve karantina düzenlemelerine bağlı olacaklardı (5. Madde). Osmanlı ülkesinde ikamet eden İran uyrukları “ecnebi sınıfında bulunacaklarından”

---

³³² BOA, İ.MMS. 53/2372, 06 Za 1292 (04 Aralık 1875).

³³³ “Fi 21 Zilkaade Sene [1]292 ve 8 Kanûn-i Evvel Sene [1]291 Tarihli Mukavelenamenin Sûreti”, *Düstûr*, 1. Tertip, Cild-i Sâlis, Matbaa-i Âmire, s.189–194. Devlet-i âliye ile İran devleti beyninde münakid ve mevcut olan muahedat ile musaddık ve merriyül-icra olan mukavelenamelerin ahkâmı kemâkân bâki olmak üzere muahharan sefâret-i İraniyye ile Nezâret-i Celîle-i Hariciye beyninde kararlaştırılan mukavelenamedir. 14 maddeden oluşmaktadır.

³³⁴ Karen M. Kern, “Osmanlıların ve İranlıların karıştıkları medeni ve ceza hukukunu ilgilendiren davaların artık şer’i mahkemelerin yargılama alanından çıkarılarak karma mahkemelere verilmişti” diyor. Ancak *Düstûr*’da yayınlanan mukavelename suretindeki maddelerde bu ifade yer almamaktadır. Hatta “Mezkûr Mukavelenâmenin 1. ve 7. Maddelerinin Ahkâmını Müfessir Emirnâme-i Sâmi” s. 194-195’te de karma mahkemelerden bahsedilmemektedir. Karen M. Kern, *a.g.e.*, pp. 136

diğer yabancı uyruklar gibi, Osmanlı Devleti'ne mahsus ve münhasır olan hizmetler ve bedelat-ı askeriye gibi yükümlülüklerden müstesna olacaklardı (6. Madde)³³⁵.

1875 Mukavelenamesinin özellikle 6. Maddesi hükümleri 1874 Düzenlemesinin 3. Maddesiyle çeliştiğinden, önceki itirazları açıklığa kavuşturmak yerine daha çok itirazlara ve karışıklara neden olmuştu. Osmanlı uyuğundaki bir kadınla evlenmiş bir İranlıdan doğacak çocukların askere alınıp alınmayacağına dair 23 Ekim 1883 tarihli hukuk müşavirlerinin görüşlerinde şunlar ifade edilmekteydi³³⁶:

Seraskeriye ve Sivas Vilayeti'nin yazılarından İran Sefareti ile İran Devleti karpezdarlıklarının, 1874'te çıkan Osmanlı uyuğundaki kadınlarla İran uyrukluların evlenmelerinin yasaklayan düzenlemeden önce yapılmış evliliklere hükmü olabileceğine itiraz ettikleri anlaşılmıştı. Düstûrda yayınlanan söz konusu düzenleme hükümleri görüşüldükten sonra, yeni bir hak ihdas etmeyip gerek adından gerek birinci maddesinden anlaşılacağı üzere eskiden beri mevcut olan yasak teyit edilmiş ve din kurallarıyla belirlenmiş eski usulü takdir ve tasdik eylediğine kanaat hâsıl olmuştu.

Bu husus itiraz olunamayacak derecede aşikâr ise de İran Sefaretinin asıl itiraz ettiği yön, evliliklerin yasaklanması değildi. Yasağa aykırı olarak bir İranlıyla evlenen Osmanlı uyuğundaki bir kadının ve bu evlilikten doğan çocukların uyrukları hakkındaki 3. madde hükümlerinin düzenlemenin yayınlanmasından önce buna aykırı olarak yapılmış olan evliliklere de geçerli tutulması ve geçmişe etkili olup olmadığı keyfiyeydi.

---

³³⁵ 6. Madde: “*Memâlik-i mahrûsede ikâmet eden tebaa-i İraniyye ecnebiye sınıfında bulunacaklarından tebaa-i ecnebiye-i saire müsüllü hidemat ve bedelât-ı askeriye gibi tebaa-i devlet-i aliyeye mahsûs ve münhâsır olan hidemât ve tekâlîfden müstesna olacaklardır*”. *Düstûr*, 1. Tertip, Cild-i Sâlis, Matbaa-i Âmire, 1293, s. 191.

³³⁶ BOA, HR. TO 367/16, 23.10.1883

Milletlerarası hukuk kurallarına göre, meşru olmayan bir evlilikten doğan çocuğun annesi hangi devlet uyruğundan ise çocuğu da o devlet uyruğundan addolunmalıydı. Bu konuda gereği gibi uygulanacak olan şeriat hükümlerine göre, Osmanlı uyruğundan bir kadının, bir İranlıyla yalnız nikâh akdi değil, fakat her ne suretle olursa olsun evlenmesi (ictimai) daima yasaktı. Bu gibi evlilikler, Osmanlı uyruğundan ve bir mezhepten olan Müslümanlar arasında ve hatta nikâh yapılmış evlenmelere isnat olunan öneme bile haiz olamazdı. Bu hak, 1874 tarihli düzenlemenin yayınlanmasından önce, bir İranlıyla evlenen Osmanlı uyruğu bir kadın ile böyle bir evlilikten doğacak çocukların da Osmanlı uyruğundan addedilmeleri gerekeceğinden, Seraskeriyeden ve şer'î uygulamalar için de keyfiyetin Şeyhülislam'dan sorulması gerektiği konusunda görüş bildirmişlerdi.

Yine Hukuk müşavirlerinin 21 Mayıs 1884 tarihli Osmanlı uyruğunun yabancılarla evlenmelerinin caiz olup olmadığına dair görüşlerinde şunlar ifade edilmekteydi.

Dâhiliye Nezareti, Osmanlı uyruğunun ecnebi uyruklularıyla evlenmelerinin izin verilip verilmediği sorusuna yanıt olarak 07 Ekim 1874 tarihinde yapılan düzenleme gereğince, yalnız Osmanlı uyruğundan kadınlar ile İranlılar arasındaki evlenmelerin açıkça yasaklanmış olduğunu, bundan dışında Osmanlı uyruğu ile ecnebler arasında evlenmelerin gerçekleşmesi Osmanlı kanunları gereğince caiz olarak ifade edilmişti. Valilere gönderilen tahriratta da söz konusu madde hükmünce, bir ecnebi ile evlenen bir kadının Osmanlı uyruğunu kaybetmiş olacağı belirtilmiş olup, yukarıda ifade edilen istisna dışında Osmanlı uyruğu ile ecnebi uyrukları

arasındaki evlenmelere izin verildiğini ispata yeterli olduğu görüşüne yer verilmişti³³⁷.

İran Sefareti, 1874 Düzenlemesini yayınlandığı tarihten itibaren tekrar tekrar protesto etmekteydi. Sefaret bu kere de inatla bir düzenlemenin geçmişe uygulanamayacağını, bu yasağın düzenlemeden önce yürürlükte olmadığı beyanıyla, özellikle birinci maddesinde yazılı olan “kemâ-fi’s-sâbık” tabirinin kabul olunamayacağını ileri sürmekteydi. Bunun üzerine Hariciye Nazırı, 04 Ocak 1885’te konuyla ilgili ne yapılması gerektiği sormaktaydı³³⁸. Cevap olarak yazılan 06 Ocak 1885 tarihli tahriratta da yasağa rağmen, İran uyruklularla evlenen Osmanlı kadınlarından doğacak çocukların Osmanlı uyruğu olarak tanınacağı belirtilmişti³³⁹.

3.2.3. Yeni Askere Alma Kanunu (1886) ve İranlılarla Evlenme Yasağı

İranla Osmanlı Devleti arasında henüz karara bağlanmamış olan hudut, gümrük, askerlik, şehbenderlik kurulması gibi konuların yanı sıra evlenmelerle ilgili İran sefaretinden verilen muhtıra 04 Şubat 1885 tarihinde görüşülmüştü. Osmanlı ülkesinde bulunan İran uyruğundaki erkeklerin, askerlikten muafiyetlerine dair olan maddenin görüşülmesinde, [1875 Mukavelesi 6. Maddesi] gerçekten İran uyruğunun diğer ecnebi uyrukları gibi askeri yükümlülükten muafiyetleri tereddüde mahal vermiyordu. Yine de İran Sefaretinin, İranlılarla evlenmeleri kanunen yasaklanmış olan Osmanlı kadınlarından doğmuş çocukların askere alınması maddesi olarak [hâlbuki 1874 Düzenlemesiyle Osmanlı kadınlarının İranlılarla evlenmeleri ayrı bir kanunla yasaklandığı ve bu yasağa aykırı olarak İran uyruğuyla evlenen Osmanlı

³³⁷ BOA, HR. TO. 367/87, 21.05.1884

³³⁸ BOA., Y.A. RES. 37/8, 13 C 1304 (09 Mart 1887)

³³⁹ Tome Andonyadı, *Kamûs-i Kavânîn*, Cild-i Evvel, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1310, s. 44. Tahrîratın tarihi 25 Kanun-i Evvel 1300/06.01.1885.

kadınlarının ve çocuklarının Osmanlı uyruğundan kabul edilip tanınacağı ve erkek çocuklarının kura ve askeri yükümlülükler gibi tekâlif-i saireye dâhil olacağı ve söz konusu kanunun hükümlerinden olduğuna] ve İran Sefareti bu kanunun yasağını esasen kabul etmeyerek itiraz ve şikâyetlerde bulunduğu nezaretten bildirilmişti.

Bu husus yürürlüğe konacak olsa Osmanlı uyruğundan kadınlarının çocuklarının askerlik hizmeti ve diğer yükümlülüklerden hissedar olmamaları için İranlılarla evlenmeye “inhihalleri” yani açılmaları doğal olacaktı. Bunun zararları, sakıncaları açık olduğundan söz konusu kanunun hükümlerinin muhafazası her hâlde gerekecekti.

Pek çok zaman görüşülerek sonunda İran Sefirine bu kanunun uygulamaya konmasından önce [1875 Düzenlenmesinden önce], İran uyruğuyla evlenen Osmanlı kadınlarından doğan çocukların askerlik hizmetinden muafiyetlerini beyan ettiği Sadarettten ifade edilmişti. Yine de buna uyulmasında da sakıncalar vardı. Söz konusu düzenlemeden önce doğan bu gibi çocukların da askerlik hizmetiyle yükümlü olmaları gerekmektedir. Düzenleme hükmünün muhafazası ve idamesi için gerek şer‘i mahkemeler ve gerek belediye daireleriyle mahalle imamı tarafından Osmanlı uyruğundan bir kadının, İran uyruğuyla evlenmesi hakkında izinname ve ilmühaber verilmemesine dikkat ve itina olunması isteniyordu. Şayet yasağa aykırı hareket edenler olursa, şiddetle cezalandırılacakları şer‘i mahkemeler ile naiplerin, belediye daireleri başkanlarına ve mahalle imamlarına kesin olarak uyarılar göndererek ilan edilmesi buyruluyordu³⁴⁰. Nitekim 18 Şubat 1885 tarihli tahriratla

---

³⁴⁰ BOA, MV. 1/19, 18 R 1302 (04.02.1885)

Osmanlı uyuşu kadınların İraniilerle evlenmeleri hâlinde cezalandırılacakları ilan ediliyordu³⁴¹.

25 Ekim 1886’da yayınlanan yeni Askere Alma Kanunu’nun 32. Maddesiyle yabancı devletler uyuşundan olup Osmanlı ülkesinin askeri mükellefiyeti altındaki herhangi bir yerinde yerleşen ve evlenenlerin çocukları, İran uyruklular dışında yabancı uyuşunda buldukları sürece askerlikten müstesna tutulacakları kuralı getirilmişti³⁴².

İran sefaretinden 27 Ekim 1886 tarihinde gönderilen takirde, Osmanlı ülkesinde oturan bazı İran karpezdarlıklarından Sefarete gönderilen yazı ve raporlardan, İran uyruklarının Osmanlı ülkesinde doğan çocuklarının askeri yükümlülüklerle mükellef oldukları zannıyla kavimlerinin kura memurlarınca rahatsız edildikleri anlaşılmaktaydı. Osmanlı ülkesinde misafir sıfatıyla bulunan İran uyrukları “ecnebi sıfatını” haizdi. O hâlde haklarında uygulanacak işlemlerin diğer yabancılar hakkında uygulanan işlemlere uyulması ve uluslararası devletler kurallarına gereğince, hiçbir yabancı uyuşunun Osmanlı ülkesinde askerlik görevliyle mükellef olmadığı gibi, İran uyruklarının da bu kuraldan müstesna tutulmasının caiz olmadığı belirtilmişti³⁴³.

---

³⁴¹ Tome Andonyadı, *Kamûs-i Kavânîn*, Cild-i Evvel, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1310, s. 44. Tahrîratın tarihi 06 Şubat 1300/18.02.1885.

³⁴² 32. Madde: “*Düvel-i ecnebiye tebaasından olub memâlik-i şâhânenin mükellefiyet-i askeriye tahtında bir mahalline nakil ile tavattun ve teehhül edenlerin tebaa-i İraniyeden maadasının evlâdı tabiiyeti ecnebiyyede buldukça hizmet-i askeriyeden müstesnadır*”. “Asâkir-i Nizamiye-i Şâhânenin Tertîbât-ı Mütayemmene-i Cedîde’ye Tevfikân Sûret-i Ahzını Mübeyyin Kanunnâme-i Hümâyun”, No: 178, *Düstûr*, 1. Tertip, 5. Cilt, Başvekâlet Matbaası, Ankara, 1937, s. 664, Tarihi: 26 M 1304 /25.10.1886; George Young, *Corps de Droit Ottoman*, Vol. 2, Oxford, 1905, The Clarendon Press, p. 396.

³⁴³ BOA, Y.A. RES. 37/8, 13 C 1304 (09 Mart 1887)

Söz konusu takirde, Osmanlı Devleti'nin Tabiiyet Kanununa göre, bir evladın annesine bağlı olmayıp ancak annesinin uyruğu sıfatına haiz olacağı onaylanmıştı. Bu ise mevcut devletler ve milletler arası kurallardan olduğundan, uyrukluk hükümlerinin de bu kuralı onayladığı açıktı. Bununla beraber, Mukavelanamenin [1875] 6. Maddesine göre, İran uyrukluları askerlik hizmetiyle sorumlu değildi. Ayrıca Mukavelanamede yazılı maddelerden başka konularda İran uyruklarının, Osmanlı ülkesinde oldukça izne mazhar olan diğer ecnebi devlet uyruklarının nail oldukları imtiyazlar ve izinlere nail olacakları 14. maddesinde belirtilmişti. Bu nedenle, diğer ecnebi uyruklarının yerli kadınlarından doğan çocukları hakkında ne tür işlem yürürlükteyse, İran uyruklular hakkında da ol vech ile işlem yapılması ahden de belirlenmişti. Bu konuyla ilgili şimdiye kadar yapılan görüşmeler ve bazı konular hakkında Sefarettan yazılmış olan takirler, bu işlemin “*ne derece haksız ve umur ve usule*” aykırı olduğunu göstermişti. Sefaretçe, bu işlemin devamı hayret ve esef verici olduğundan sona erdirilmesi için gereken emirlerin hemen çıkarılması talep edilmişti. Eğer bu konuda vaktiyle emirler çıkarılıp taarruzların önü alınmazsa hiçbir ahd ve kuralla izin verilmeyen ve “örfi işlem” olarak adlandırılan bu duruma karşı, İran ülkesinin de bir örfi kural benimseyerek karşı işlem başlatacağı ve bundan doğacak olan kötü sonuçlarına da sebep olan tarafa ait olacağını belirtmişti³⁴⁴.

Hariciyenin 03 Kasım 1886 tarihli yazısında şu görüşlere yer verilmişti. Takirde ortaya konulduğu üzere, Mukavele gerçekten İran uyruğunun Osmanlı ülkesinde askerlik yükümlülükleri ile mükellef olmadığını açıkça ortaya koyuyorsa (1875 Mukavelesi 6. Madde) da, Sefaretin İranlılar ile yasağa aykırı olarak evlenen

---

³⁴⁴ BOA, Y.A. RES. 37/8, 13 C 1304 (09 Mart 1887)

Osmanlı kadınlarından doğan çocukları da babalarına bağılı olarak İıranlı tanınması hakkındaki iddiasına delil olamazdı. Osmanlı Devleti, ayrı bir düzenlemeyle Osmanlı kadınlarının İıranlılarla evlenmesini yasaklamıştı. Aykırı hareket eden olur ise doğacak çocukların kura ve diğer yükümlüklerle mükellef tutulacaklarını ilan etmişti. Bu suret, “*Sefaretin zannı gibi ne bazı memurların fikri ve ne de muamele-yi örfiye demek olmayıp devlet-i aliyyenin kendi menaafiine göre vaz eylediği bir kanun ahkâmından bulunduğuna binaen*” bu kanun hükmünün icrası doğaldı. Takririn sonunda yazılı olduğu gibi misilleme olmak üzere, İıran’da asker alımında İıran hükümeti de “muhtar” olduğundan, İıran Sefaretine ona göre uygun olarak yanıt verilmesi gerekeceği konusunda fikir birliğine varılmıştı. Hariciye Nezaretine 18 Kasım 1886 tarihinde gönderilen yanıtta da aynı görüşler yinelenerek dile getirilmiş ve Sefarete bildirilmesi uygun görülmüştü³⁴⁵. Sadrazam Kamil Paşa da 18 Kasım 1886 tarihinde Padişaha hitaben kaleme aldığı yazıda yukarıdaki görüşleri tekrar dile getirmişti³⁴⁶.

Bu düşünceler doğrultusunda, Meclis-i Vükela’nın 22 Aralık 1886 tarihli görüşmelerinde şu kararlar alınmıştı.

Düzenlemenin yayınlanma tarihinden beri sefaretçe mükerreren protesto edildiği, yasağın nizamnamede ifade edildiği üzere hâlen geçerli olduğu belirtilmişti. Sefaret, bir düzenlemenin kurallarının geçmişe etkisinin olamayacağı beyanıyla birinci maddesinde yazılı “eskiden olduğu üzere” ifadesinin kabul edilemeyeceği yönünde itirazda bulunmuştu. Bununla birlikte, adı geçen yasak öteden beri yürürlükte ve sonrasında da bu düzenleme ile pekiştirildiği açıkça belli olduğundan

---

³⁴⁵ BOA, A.MKT. MHM. 492/58, 20 S 1304 (18.11.1886)

³⁴⁶ BOA., Y.A. RES. 37/8, 13 C 1304 (09 Mart 1887)

sefaretin itirazı kabul edilmemişti³⁴⁷. Sadrazam Kamil Paşa'nın 28 Aralık 1886 tarihli yazısında da yasağın öteden beri cari ve sonrasında da bu düzenleme ile pekiştirildiği açıkça belli olduğundan Sefaretin itirazlarının yerinde olmadığı belirtilmişti. Bununla birlikte, bir düzenlemenin geçmişe etkisinin olmayacağı kuralına dayanarak “eskiden olduğu gibi” ifadesine Sefaretin itirazına göre, düzenlemenin yayın tarihinden sonra meydana gelecek doğumların düzenleme hükümlerine bağlı olacağına muhalefet edilemeyeceğinin bildirilmesi gerektiğinin İran Sefirine şifahen tebliği uygun görülmüştü³⁴⁸.

Hariciye Nazırı imzasıyla 8 Şubat 1887 tarihinde Sadrazamlığa gönderilen yazıda, İran Sefaretince eski talebin inatla tekrarı ve bir de İran uyruklarının çocukları askeri hizmetle sorumlu tutulduklarına dair yeni Asker Alma Kanununun 32. Maddesinde yazılı fıkranın ecnebi uyruklarıyla evlenen kadınların ve evladının eş ve babalarının uyruklarına bağlı olmaları hakkındaki genel kurallar ve ecnebi devletlerinin sefaretlerine tebliğ olunan ve yürürlükteki Tabiiyet Kanununun hükmüne aykırı bulunduğundan, söz konusu fıkranın bu düzenlemeden kaldırılarak çıkarılması talep edilmişti³⁴⁹.

Şikâyetlerin devam etmesi üzerine Serasker, Şûra-yı Devlet Reisi Arif Paşa, Şeyhülislam, Sadrazam, Sadaret müsteşarı, Hariciye, Dâhiliye, Bahriye, Maarif, Ticaret ve Nafia, Evkaf-ı Hümayun, Maliye ve Adliye nazırlarının katılımıyla oluşan Babîali Meclis-i Mahsus'unda konu görüşülmüş ve 07 Mart 1887 tarihinde şu kararlar alınmıştır:

---

³⁴⁷ BOA, MV. 15/18, 25 Ra 1304 (22.12.1886)

³⁴⁸ BOA., Y.A. RES. 37/8, 13 C 1304 (09 Mart 1887)

³⁴⁹ BOA, Y.A. RES. 37/8, 13 C 1304 (09 Mart 1887)

Sefaret Düzenlemenin yayınlanmasından beri ileri sürdüğü itirazlarında Osmanlı kadınlarıyla evlenen İranlıların çocuklarının askerlik hizmetinden istisna tutulmaları talebindeyse de doğacak çocukların kura ve sair yükümlülüklerle sorumlu tutulacağı ilan edildiğinden, sefaretin bu konudaki itirazları esasen kabul edilmez. Yine de bir düzenlemenin geçmişe etkisi olamayacağı kuralına göre, düzenlemede yazılı “kemâ fi’s-sâbık” tabirinin gösterdiği üzere, Osmanlı kadınlarının İranlılarla evlenmeleri hakkındaki eski yasağa göz yumularak yalnız kötü bir muamele “muamele-i müsafekârı” olmak üzere, düzenlemenin yayınlanmasından sonra meydana gelen doğumların düzenleme hükümlerine bağlı olması ve evlenme hakkındaki yasağın eskiden olduğu gibi gözetilmesi ve aykırı hareket edenler hakkında da düzenleme hükümlerinin icra kılınması şartıyla, yayınlanmasından önce her nasılsa İranlılarla evlenen Osmanlı kadınlarından doğacak çocukların askere alınmaması uygun görülmüştü. Hariciye Nezaretinin sonraki yanıtında görüldüğü üzere, Yeni Askere Alma Kanununun 32. Maddesinde buna dair olan fıkranın kaldırılması hakkında sefaretin öne sürdüğü talebe gelince, Askere Alma Kanunu devletçe kabul edilmiş usul ve genel kuralları kapsayan ve içindeki hükümleri de gelecekte meydana gelecek işlemleri açıkça bildirdiğinden söz konusu fıkranın çıkarılmasının desteklenemeyeceği ve kabul edilemeyeceği yönünde yanıt verilmesi fikir birliğiyle uygun görülmüştü³⁵⁰. Sadrazam Kamil Paşa da alınan söz konusu kararları Padişaha sunmuştu³⁵¹.

Meclis-i Vükela'nın 01 Aralık 1887 tarihindeki görüşmesinde konu ele alınmış, İran Sefaretinin Yeni Askere Alma Kanununun 32. Maddesine itirazlarına verilecek yanıtın önemi ve askeriyeye ilişkisi yönünden çıkan emir ve fermana

³⁵⁰ BOA, Y.A. RES. 37/8, 13 C 1304 (09 Mart 1887)

³⁵¹ BOA, Y.A. RES. 37/8, 13 C 1304 (09 Mart 1887)

dayanarak bu konuda asker teftiş komisyonunda da düzenlenen mazbatada gösterilen ve bunun dışında diğer gerekli yeni ve etkili tedbirlerin alınması gerektiği uygun görülmüştü. Meclis-i Vükela'nın kararında yasağa aykırı evlenmeler yapıldığında kesin olarak önü alınması gerektiğinden bunun için nikâh akdetmeye izini olan imamlar ve muhtarların yasağa aykırı hareketleri olduğunda nefy cezasıyla cezalandırılmaları öneriliyordu. Şayet yine de yasağa aykırı olarak evlilikler meydana gelecek olur ise bu evlilikten ve sunulan mazbata yazılı karara uygun olarak uzaklaştırıldıktan sonra geri gelenlerden doğacak erkek çocukların Askere Alma Kanunu hükümlerine göre askerlik görevleriyle sorumlu tutulmaları hususlarının usul kabulü heyetçe de uygun görülmekteydi. Öncelikle geri döneceklerin çocuklarının askerlik hizmeti mükellefiyetleri konusunun İran sefiri ile görüşülerek sonuç kararının bildirilmesinin Hariciye Nezaretine tebliğine oybirliğiyle karar verilmişti³⁵²”.

28 Haziran 1888 (18 L 1305) tarihli bir genelgeyle Osmanlı kadınlarıyla evlenen İranlıların sınır dışı edilmeleri, bunlardan doğmuş erkeklerin askere alınması, bunları evlendirenlerin ise sürgüne gönderilmeleri gerekiyordu³⁵³.

Bağdat Vilayeti Valiliğince 5 Kasım 1888 tarihinde, Askere Alma kanununun yayınlanmasından önce İranlılarla evlenen Osmanlı uyruğu kadınların çocuklarının askerlikten istisnası dair emirle ilgili, “cetleri ve büyük cetleri İrani olup da bir kaç kuşak Osmanlı kadınlarından doğmuş olanlar” hakkında açıklık görülemediğinden işlemlerde tereddüde düşülmüştü. Bu gibilerin dahi hizmet-i askeriyeden istisnaları ve İrani tanınmaları lazım gelip gelmeyeceği sorulmuştu. Konu Sicil-i Nüfus Evrak-i

---

³⁵² BOA, MV. 26/62, 15 Ra 1305, (01.12.1887)

³⁵³ BOA, DH. MUI, 20-1/ 45, 24 N 1327 (09.10.1909); Tome Andonyadı, *Kamûs-i Kavânîn*, Cild-i Evvel, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1310, s. 45. Tahrîratın Tarihi: 16 Haziran 1304/28.06.1888.

Umumiyesi'ne sunulmuş, "...birkaç kuşak Osmanlı kadınlarından tevelliüd eden evladın İranî tanınmasıyla karar-ı âliden istifadeye meydan verilmemesi mahzureden gayr-i salim olacağına nazaran muamele-i lazimenin bi't-tayin..." Padişahın onayına sunulmak üzere sadrazama arz edilmişti³⁵⁴.

30 Eylül 1889 tarihinde genelleştirilerek gönderilen tebligatta, Meclis-i Mahsus-u Vükela kararıyla Sadarettin gönderilen buyrududa, Osmanlı ülkesinde sakin İran uyruklarının Osmanlı kadınlarıyla evlenmelerine dair eski yasağın hükümetçe daima nazar-ı itina ve teftiş altında bulundurulmakla beraber yasağa karşın evlenenler olursa Osmanlı ülkesinden tard edilecekleri ve bu evlilikten doğacak erkek çocuklardan Osmanlı ülkesinde bırakılanların askerlik yaşına girdiklerinde askerlik hizmetiyle sorumlu tutulacakları belirtilmişti. Yasağa aykırı evlilikler olduğunda karar gereği tardları lazım gelen İranlılardan bir müddet sonra dönenler olursa, bunların çocuklarının da Osmanlı ülkesinde bırakılmış olan İrani çocukları gibi askerlik yaşına girdiklerinde alınmak üzere İran uyruklarıyla evlenen Osmanlı kadınlarından Askere Alma Kanununun yayınlanmasından önce doğan erkek çocuklarının müstesna tutulacakları belirtilmişti³⁵⁵.

İran Sefareti müsteşarının 07 Nisan 1892 tarihini taşıyan İran'dan getirilip Babîâli'ye sunulan yazının tercümesinde, Osmanlı-İran ilişkilerine ait birçok isteklerde bulunulmuştu. İran karperdazlarından alınan raporlarda, İran uyruklu olup Osmanlı kadınlarıyla evlenenlerin çocuklarının daha önce yapılan görüşmelerde varılan anlaşmaya rağmen, askere alındıkları, hatta bazı yerlerde zorla askere alındıkları belirtilmişti. Bunun önlenmesi istendikten sonra, evlenmenin insanlık için

---

³⁵⁴ BOA, DH. MKT 1561/39, 01 Ra 1306 (05.11.1888)

³⁵⁵ BOA, DH MKT 779/45, 27 B 1321 (19.10. 1903)

çok önemli bir olay olduğu, bunun önlenmesinin ya da zorlaştırılmasının bir takım fenalıklara yol açacağına bilindiği sözlerine yer verilmişti.

Bu bakımdan ecnebi devletler uyruklarıyla evlenen Osmanlı kadınlarının eşlerinin mensup olduğu devletin uyruğuna girmiş gözüyle bakılması ve bir kişinin uyruğu doğumuyla olmayıp annesinin itibarıyla tanınması devletler hukuku ve tabiiyet kanunu hükümleri gereğindendi. Osmanlı ülkesinde oturan ecnebi devletler uyrukları hakkında bu yolda muamele edildiği hâlde, yalnız İran uyruklarının bu imtiyazlardan mahrumiyeti konusu İslam camiasının birliği ve sonraki Mukavelenin [1875] 14. Maddesine aykırı olacağından aile ve İran evlatları hakkında da ecnebi devletler uyruklarının aile ve evlatları gibi muamele olunması istenmekteydi³⁵⁶.

Bir dizi görüşme ve yazışmalar sonucunda, 20 Kasım 1892 tarihli Hariciye Babıâli tercüme odasınınca Farsçadan Osmanlıcaya çevrilen belgeden anlaşıldığı kadarıyla, Babıâli ile İran Sefareti arasında çeşitli şikâyetler konusunda yapılan görüşmeler sonuçlandırılmış ve bir kararnameye bağlanmıştı³⁵⁷. Bu kararnameye göre; Babıâli'den yayınlanarak ilan edilen Askere Alma Kanunundan önce, Osmanlı uyruğu bir kadınla evlenmiş İranlıların evlatları, bu düzenleme hükümlerince askerlikten tamamen muaf ve müstesnaydı. Bunlar babalarının asıl uyruğuna bağlı olacaktı fakat şurası sorunluydu ki bundan sonra, İran uyrukluların Osmanlı kadınları evlenmeleri yasak olup bu yasağa aykırı hareket edenlerin İran'a defedilerek uzaklaştırılacaklar ve akdi icra edenler de sürgün cezasına çarptırılacaklardı. Bu gibi uzaklaştırılacaklardan biri, nikâhlısından hoşnut ve razı olduğunda beraber götürebilecekti. Ancak uzaklaştırılanlardan biri, bir süre sonra Osmanlı ülkesine geri dönerse yasağa aykırı hareketinin cezası olarak evlatları asıl uyrukluklarına halel

---

³⁵⁶ BOA, Y.PRK. BŞK, 26/56, 25 Za 1309 (21.06.1892)

³⁵⁷ BOA, HR. TO 266/56, 28.11.1892

gelmeksizin 20 yaşına geldiğinde Osmanlı Devleti'nin askerlik hizmetine alınacaklardı. Bundan böyle bu kuralların uygulanması, kurallara uygun olmayarak askere alınmış İranlı çocukların iade ve ihraç edilmeleri isteniyordu. Zorluk çıkarılırsa durum derhâl Sefarete bildirilecekti. Ayrıca iki ülke arasında dedikoduya meydan vermemek üzere, bölgelerinde İranlıların Osmanlı kadınlarıyla evlenmemelerinin tenbih edilmesi, buna dikkat etmenin gerekliliği hatırlatılıyordu³⁵⁸.

Sadrazam imzasını taşıyan 30 Eylül 1903 tarihli yazıda, 305 senesinde İranlılarla yapılmış mukaveleneye aykırı olarak daha önce İranlılarla evlenmiş Osmanlı kadınlarıyla çocuklarına Bağdat Vilayetince nüfus tezkeresi verilmeye teşebbüs edildiği, söz konusu mukaveleden önce evlenen ve doğan İranlıların evlatlarının "İranî" tanınmaları gerektiği İran sefaretince belirtilmiş olup vilayetlerin buna göre davranmaları gerektiği hatırlatılıyordu³⁵⁹. Ancak Sadrazamın 30 Eylül 1903 tarihli yazısında belirtilen böyle bir mukaveleneye rastlanılmadığı yapılan inceleme sonucunda İranlılarla bu yolda bir mukavelename akdine dair bir güne kayd ve malumata rastlanılmamıştı³⁶⁰.

01 Şubat 1904 tarihli bütün vilayetler, livalar, şehremaneti ile Bağdat Vilayeti'ne yazılan yazıda, 30 Eylül 1889 tarihli tebligat genelleştirilmiş olmakla bu durumda Sefaretçe iddia olduğu üzere 305 senesinden önce Osmanlı kadınlarıyla evlenmiş olan İranlıların çocuklarının "İranî" tanınmaları gerekmeyeceği, bunların her hâlde Osmanlı uyruğu olarak tanınacakları belirtilmişti. Bunların sayısını belirlemek üzere bir defter düzenlemesine girişildiği, İranlıların Osmanlı kadınlarıyla evlenmeleri öteden beri yasak ve hatta bu yasak hakkındaki emirler şer'iyeye

---

³⁵⁸ BOA, HR. TO 266/56, 28.11.1892

³⁵⁹ BOA, DH MKT 779/45, 27 B 1321 (19.10. 1903)

³⁶⁰ BOA, DH MKT 779/45, 27 B 1321 (19.10. 1903)

mahkemeleri sicillerinde de kayıtlı olduğundan sonrasında yayınlanan nizam ve kabul edilen mukarrerat mevcut yasağı teyit maksadına dayandığı ifade edilmişti. Bu nedenle bir düzenlemenin geçmişe etkisinin olmayacağı kuralına bu hususun dayandırılmasına mahal olmadığı açık olduğundan Sefaretçe bu konuda bir kaç seneden beri ileri sürülen iddialar reddedildiği gibi bu kere de reddedilerek Askere Alma Kanununun neşrinden önce ve sonra Osmanlı kadınlarından doğan çocuklar ile anneleri Osmanlı uyruğu tanınacaklarından bunların Sicil-i Nüfusa kaydıyla kendilerine tezkere-i Osmaniye verilmesi lazım geleceği bildirilmişti³⁶¹.

Seraskerlik makamından 11 Mayıs 1907 tarihinde Dâhiliye nezaretine yazılan yazıda, Osmanlı ülkesinde oturup yasağa rağmen İranlılarla evlenen Osmanlı kadınlarından doğan çocukların Askere Alma Kanunnamesinden sonra doğanların askerlik hizmetinden sorumlu olacaklarından dolayı, Bağdat, Basra, Musul vilayetleri dâhilinde bu nitelikte binlerce kimsenin bulunduğu, bu vilayetlerde yeniden nüfus sayımı yapılmakta olduğu, söz konusu sayımda bunların düzenli olarak kayıtları yapılmazsa askere almada zarara uğranacağı, İranlıların da bundan yarar görecekları açıktır deniliyordu.

6. Ordu Hümayun kumandanlığından alınan 28 Nisan 1907 tarihli telgrafnamede, Bağdat, Basra ve Musul vilayetlerinde yapılmakta olan yeni nüfus sayımında yasağa aykırı olarak Osmanlı kadınlarıyla evlenen İran uyruklarının 1887 [1303 Rumi] senesinden itibaren doğan erkek çocuklarının hiçbiri mektum bırakılmayarak umurunun nüfus siciline kayıtları ile ellerine nüfus tezkereleri verilmesi gerektiği bildirilmişti³⁶².

---

³⁶¹ BOA, DH MKT 779/45, 27 B 1321 (19.10. 1903)

³⁶² BOA, DH MKT 779/45, 27 B 1321 (19.10. 1903) . “Bu istek uygulanması kaydıyla “Tahrîr-i nüfus-i umumiye tedkik-i muamelat komisyonu riyaset-i aliyesine 7 Mayıs [1]323 tarihinde sunulmuş

Bu bilgi her tarafa duyurulmuşsa da bazı bölgelerde yeniden yapılan nüfus sayımında İranlılarla evli Osmanlı kadınlarından doğanların kayıtlarının yapılmadığı anlaşılmaktaydı. Nitekim 17 Haziran 1907 tarihli Musul, Bağdat, Basra, Hicaz, Yemen, Cebel-i Lübnan, Sayda ve bütün vilayetlere yazılan yazıda yasağa aykırı olarak Osmanlı kadınlarıyla evlenen İran uyruklulardan doğan erkek evlatların önceki yazıyla bildirildiği üzere hiçbir ferdi “mektum” bırakılmayarak genelinin nüfus sicillerine kaydedilmeleri ve ellerine Osmanlı nüfusu verilmesi gerektiği Seraskeriyeden bildirilmişti³⁶³.

Hariciye Nazırlığından Dâhiliye Nezareti’ne yazılan 26 Aralık 1907 tarihli yazıda kural dışı olarak İranlılarla evlenen Osmanlı kadınlarından çocukların askerlik yaşına geldiklerinde askere alınmaları gerekirken, İran uyruklu olduklarını iddia ederek karpezdarlık aracılığıyla başvuruda bulunanlar hakkında sefaretten alınacak cevaba kadar askerlik işlemlerinin durdurulması isteği Canik Mutasarrıflığınca bildirilmişti. Vilayet merkezinde de bu tür çok sayıda kişinin bulunduğu Trabzon Valiliğince 25 Haziran 1907 tarihinde iletilmişti. Evlenme yasağı hakkında öteden beri kabul edilen ve yürürlükte olan usul ve kararlara dayanarak yasağa aykırı evlenen kadınlarla çocuklarının Osmanlı uyruğundan addedilmelerine devam olunacaktı. Bundan dolayı İran karpezdarlığının iddialarının asla kabul olunamayacağı ve bu gibi şahısların İranlılık iddiasında inatla direnen kişiler hakkında da Osmanlı hükümetince gereken tedbirlerin alınması gerektiği bildirilmişti³⁶⁴.

---

ve 8 Mayıs [1]323’te de uygun görülerek sözü geçen vilayetlerle birlikte bütün İmparatorluğa duyurulması istenmişti.

³⁶³ BOA, DH MKT 779/45, 27 B 1321 (19.10. 1903)

³⁶⁴ BOA, DH MKT 779/45, 27 B 1321 (19.10. 1903)

Hariciye'nin bu yazısı üzerine Dâhiliye'den Trabzon Valiliğine gönderilen 06 Ocak 1908 tarihli yazıda yasağa rağmen İranlılarla evlenen kadınların çocuklarının Osmanlı uyruğu sayılacakları yinelenmiş ve buna göre işlem yapılması istenmişti³⁶⁵.

İran uyruklularla evlenen Osmanlı kadınları ve çocuklarına Osmanlı nüfusu verilmekte ise de bunlardan şehbenderhanenin korumacılığına dayanarak Osmanlı Tabiiyet Nizamnamesinin 1. ve 7. maddeleri diğer hükümlerinden yararlanmak fikriyle ecnebiye iddiasında bulunarak tard olunacak eşleriyle beraber erkek çocuklarını da alıp götürmek azminde bulunan kadınlar dahi ortaya çıkmıştı. Bu gibilerin erkek ve kız çocuklarıyla beraber tard edilmeleri gerekeceğinden ve eşi uzaklaştırılmayıp da kendisi uyruğunu muhafaza edeceğini beyan eden kadınlar hakkında nikâhlı olmalarından dolayı ne gibi bir işlem yapılacağına dair açıklık olmadığı gibi İran uyruğundan olan Müslüman şahısların Osmanlı uyruklu Müslüman olmayan kadınlarla evliliklerinden doğan çocukların babalarına nispetle kural gereği İran uyruğu addolunacağı Hariciye Nezareti'nden 06 Ekim 1907 tarihli yazıyla bildirilmişti. Bu durumun Müslüman olmayan kadınların İran uyruklarıyla evlenmeleri ve mürur-u zamanla pasaport alarak ecnebiye uyruğuna geçmelerine neden olacaktı. Gerçi uyruğunda şüphe olanlar Osmanlı ülkesinden uzaklaştırılabiliyorlarsa da şehbenderhanelerin gerçeğe aykırı talepleri birçok müşkülata neden olacağı beyanıyla bu gibi durumda uygulanmak üzere bir karar alınması isteniyordu³⁶⁶.

Aydın Vilayeti'nden Dâhiliye Nezaretine gönderilen 17 Haziran 1906 tarihli yazıya cevaben kaleme alınan yazıda, İranlılarla Osmanlı kadınlarının evlenmelerinin eskiden beri yasak olduğu ve hatta bu yasak hakkındaki emirlerin şer'î mahkeme

³⁶⁵ BOA, DH MKT 779/45, 27 B 1321 (19.10. 1903)

³⁶⁶ BOA, DH MKT 779/45, 27 B 1321 (19.10. 1903)

sicillerinde kayıtlı olduğu belirtilmişti. Bu nedenle askere alma kanununun yayınlanmasından önce ve sonra Osmanlı kadınlarından doğan çocuklar ve anneleri Osmanlı Devleti uyuğundan kabul edildiklerinden bunların nüfus siciline kaydıyla kendilerine tezkere-i Osmaniye verilmesi gerektiği 27 Ocak 1904 tarihli tezkere-i samiye ile bildirilmişti. Bu keyfiyet 13 Şubat 1904 tarihinde genelge ile tebliğ olunmuştu. İran uyuğunda olduğu hâlde asker edildiğinden bahisle uyuğu nazarı dikkate alınarak muamele ifası istidasında bulunan Hasan oğlu Mustafa hakkında genelgeye göre işlem yapılması gerektiği belirtilmişti³⁶⁷.

Bağdat ve civarında oturan ve Osmanlı kadınlarıyla evlenen İranlıların başvuruda bulunarak çocuklarının askere alınmamalarını İran sefaretinden istemeleri üzerine konu bir defa daha Şûra-yı Devlet Tanzimat Dairesine havale edilmiş, İranlıların Osmanlı kadınlarıyla evlenmelerinin yasak olduğu ilgili düzenlemelere dayanılarak hatırlatılmıştı. İran uyruklularının evlendiği Osmanlı kadınların doğan erkek çocukların askerlik hizmetiyle sorumlu oldukları hakkında Yeni Askere Alma Kanununun ilgili maddesine İran sefaretince itiraz edilmişti. Bu konuda yapılan haberleşmeler ve araştırmalar üzerine Meclis-i Alî ve Vükeladan 15 Ağustos 1907 tarihinde kaleme alınan kararda şunlar belirtilmişti. Osmanlı ülkesinde oturan İran uyrukluların Osmanlı kadınlarıyla evlenememelerine dair eski yasağa Osmanlı hükümetince daima dikkat edilmiş ve teftiş altında tutulmuştu. Bununla beraber, yasağa aykırı olarak evlenenler olursa Osmanlı ülkesinden tard edilecek ve bu evlilikten doğan erkek evlatlardan Osmanlı ülkesinden bırakılanlar askerlik yaşına girdiklerinde askerlik hizmetiyle mükellef tutulacaklardı. Karar gereği tard edilen İranlılardan geri gelenler olursa bunların çocukları da askerlik yaşına girdiklerinde

---

³⁶⁷ BOA, DH MKT 779/45, 27 B 1321 (19.10. 1903)

askere alınacaktı. Asker alma kanununun yayınlanma tarihinden önce doğan erkek çocuklar müstesna tutulacaktı. Bağdat, Basra, Erzurum, Van, Musul ve Hakkâri vilayetlerinde bulunup İran uyrukluğu iddiasında bulunan şahısların nüfuslarının yazımı için bu vilayetlere izin ve talimat verilmişti ve gereken irade tebliğ edilmişti. Asker alma kanununun onaylandığı tarih 25 Ekim 1886 (26 Muharrem 1304) senesinden önce Osmanlı kadınlarından doğan erkek çocukların askerlik hizmetinden istisnası ve sonra doğanların bu hizmetle sorumlu tutulmaları gerektiği beyan edilerek İran sefaretine bildirilmesi kararlaştırılmıştı³⁶⁸.

23 Aralık 1897 tarihinde Meşihat makamına Zabtiye Nezaretinden gönderilen yazıda ise Sultan Ahmed Mahallesi Kadı Çeşmesi civarında oturup çarşamba günleri vaaz vermek ve nasihat etmek üzere Üsküdar cihetine geçmekte bulunan Hoca Ömer Efendi'nin vaaz sırasında “...İranlıların küfrüne kâ'il olduğuna ve bunlar ile akd-i izdivaç için mesağ olunmadığına vesaireye dair idare-i lisanda bulunmuş olmasından dolayı dünkü gün üç İranî tarafından itlaf edileceği haber alınarak İranlıların celbleri esbabına müsaraat ve haklarında muamele-i mukteziye ifasına...” başlanmış olmakla birlikte fenalığa mahal vermemek için bundan böyle bu tür vaazlardan kaçınması veya Üsküdar cihetine geçmemesi için kendisine uyarıda bulunulması isteniyordu³⁶⁹.

Osmanlı uyruğundan kadınların İranlılarla evlenmelerinin yasaklanması hakkında yürürlükte olan karara aykırı olarak İran şebenderlikleri tarafından verilen izinnameler gereğince İranlılar aracılığıyla evliliklerin akdedildiği, birçok vilayetten

---

³⁶⁸ BOA, DH. İD, 72/2, 03 M 1330, (24.12.1911)

³⁶⁹ BOA, ZB 350/38, 11 Kanun-i Evvel 1313 (23.12.1897)

merkeze bildirilmekteydi³⁷⁰. Naiplerin de kurallara uymayarak yasağa rağmen, evlenmek için izin verdikleri³⁷¹, hatta Adana merkez naibi 120'den fazla Süleymaniyeli Osmanlı uyruğunu İran uyruğuna geçirdiği için şikâyet edilmişti³⁷². Vilayet mektupçusu da uygun olmayan yöntemlerle İran uyruğunda olduklarını iddia edenlere belge verdiği için şikâyet ediliyordu³⁷³. İran doğumlu olup Osmanlı uyruğuna geçenlerin de bunu ispatlamaları durumunda evlenmelerine izin veriliyordu³⁷⁴.

Dâhiliye Mektubi Kalemî'nden bütün valiliklerle şehremaneti ve Zaptiye Nezaretine gönderilen 18 Ekim 1903 tarihli yazıda, İran uyrukluların İstanbul'da ve diğer yerlerde kurallara aykırı olarak evlendikleri, Osmanlı kadınlarını ülkelerine götürüp çeşitli zulümlere uğrattıkları belirtilmişti. Osmanlı kadınlarının İranlılarla evlenmelerine imkân bırakılmaması ve kural dışı nikâh akdedenlerin sorumlu tutulmaları konusunda dikkatli olunması bir defa daha istenmekteydi.³⁷⁵ Ancak,

---

³⁷⁰ Osmanlı uyruklu Tuti Hatunun Adana İran şebenderliğinden verilen izinname ile İran uyruklu Abdullah'la evlenmesi bkz. BOA, DH. MKT 1467/95, 18 Ra 1305 (04.12.1887); Yasağa rağmen daha önce İranlılar tarafından İzmit'te kıyılan nikâhın kabul edilip edilmeyeceğine dair bkz. BOA, DH. MKT 1395/126, 03 Ca 1304 (28.01.1887)

³⁷¹ Adana merkez naibi Hüseyin Hüsnü'nün, Kolcu Mehmed'in kızıyla İran şebenderi tercümanı Haşim Efendi'nin evlenmelerine izin verdiği bkz. BOA, DH MKT 1599/14, 26 C 1326 (27.02.1889).

³⁷² BOA, DH MKT 1599/14, 26 C 1326 (27.02.1889).

³⁷³ BOA, DH MKT 1605/102, 14 B 1306 (16.03.1889)

³⁷⁴ İran doğumlu olup 25 yıldır Osmanlı uyruğunda olan ve Mekteb-i Sultanî Farsça Muallimi Feyzi Efendi'nin bunu ispatlaması haline ona göre işlem yapılması bkz. BOA, DH MKT 1850/103, 12 Z 1308 (19.07.1891)

³⁷⁵ BOA, DH MKT 779/45, 27 B 1321 (19.10. 1903). Bu uyarı, Aydın, Hüdavendigâr, Kastamonu, Trabzon, Konya, Adana, Suriye, Beyrut, Halep, Kudüs, Bağdat, Van, Basra, Erzurum, Diyarbakır, Bitlis, Sivas, Mamuretü'l-Aziz, Musul, Zor ve Hicaz valiliklerine gönderilmişti

yaşağa rağmen evliliklerin yapıldığını³⁷⁶, evlenenlerin tard edildiğini³⁷⁷, nikâhı kıyan imamların da başka bir yere sürgün edildiğini görmekteyiz³⁷⁸.

Bolu mutasarrıflığından Dâhiliye Nezaretine yazılan 1 Eylül 1909 (15 Ş 1327) tarihli yazıda İranlı uyruklu olup da Osmanlı kadınıyla evlendikten sonra Osmanlı uyruğuna geçenler hakkında ne gibi işlem yapılacağı sorulmakta, ancak verilen cevapta bu soruna değinilmeden İranlıların Osmanlı kadınlarıyla evlenmesinin yasak olduğu belirtilmekteydi.

Dâhiliye Nezaretinden Aydın Vilayeti'ne gönderilen 24 Aralık 1911 tarihli yazıda, İran uyrukluların Osmanlı uyruğu Müslüman kadınlarla evlenmelerinin yasak olduğunun ilgili nizamnamenin birinci maddesinde açıkça yer aldığı ve yasağın Müslüman ve Müslüman olmayan tüm Osmanlı uyrukları için geçerli olduğu ifade edilmişti. Harbiye Nezareti'nin yazısında da belirtildiği gibi, yasağın konmasının sebepleri Müslüman olmayan Osmanlı uyruklara da eriştiğinden, Müslüman

---

³⁷⁶ Erzurum Valiliğince Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 15 Aralık 1909 tarihli yazıda, Tercan kazasında oturan İranlıların çoğunun her nasılsa kanuna aykırı olarak Osmanlı kadınlarıyla evlendiklerine dair bkz BOA, DH. İD, 72/2, 03 M 1330, (24.12.1911); Ankara Valisinin imzasıyla Dâhiliye gönderilen 15 Mayıs 1908 tarihli yazıda, seyahat amacıyla İran'dan gelip de misafir olarak kaldığı sırada nereli olduğu sorulmadan, tezkeresi aranmaksızın sadece kızın babasının onayıyla nikâhın kıyıldığı ve sonrasında yaşanan sorunlar için bkz. BOA, DH MKT 779/45, 27 B 1321 (19.10.1903).

³⁷⁷ Hakkâri Mutasarrıflığına sorulması üzerine, Dâhiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye Dairesince Van Valiliğine çekilen 23 Mart 1911 tarihli telgrafta, İran uyruğu erkeklerle evlenme yasağına rağmen Başkale'de bir İranlıyla evlenen kadının uzaklaştırılması caiz görülmemişti. Fakat eşiyile birlikte gitmek isterse de durdurulamayacaktı. Ayrıca Osmanlı uyruğu kadının tek başına sürgün edilemeyeceğinin de nizamnamenin üçüncü maddesinde belirlendiği hatırlatılıyordu. Bkz BOA, DH. İD, 72/2, 03 M 1330, (24.12.1911).

³⁷⁸ İranlı Habib bin Fettah ile evlenen Konyalı İsmail kızı Fatime'nin eşiyile birlikte sınır dışı edilmesi ve nikâhı kıyan imamın başka mahale sürgünü için bkz. BOA, MV 113/139, 12 Ca 1324 (04.07.1906); Osmanlı uyruklu İstanbullu Zehra ile evlenen İran uyruklu şahsın memleketin geri gönderilmek üzere yanına memur verilerek Trabzon yoluyla gönderilmesine dair Erzurum Valiliğine gönderilen yazı bkz. BOA, ZB, 425/58, 07 T 1324

olmayan Osmanlı uyruklarını kapsadığının açık olduğu belirtilmişti. Aynı konuda Sadrazam Müsteşarının imzasıyla Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 19 Aralık 1911 tarihli yazıda da Osmanlı uyruğu Müslüman olmayanların da İranlılarla evlenmelerinin yasak olduğu yinelenmekteydi³⁷⁹.

Canik Mutasarrıflığından sorulması üzerine Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda, Samsun'da yasağa aykırı olarak yapılan evlilikte kızın velisinin talebiyle İran uyruklu eşin yasa gereği tardının neye dayanılarak nizamiye mahkemesi kararıyla mı yoksa idareten mi yapılacağı sorulmaktaydı. Bunun üzerine Dâhiliye Nezaretinden sadrazamlığa yazılan yazıda, bu konuda ne yapılması gerektiğinin Şûra-yı Devlet'ten sorulması önerilmekteydi. Şûra-yı Devlet Tanzimat Dairesinin 23 Ocak 1910 tarihli mazbatasında olay özetlendikten sonra mülga Askeri Teftiş Komisyonu ve Meclis-i Vükela mazbatası üzerine irade olarak çıkan kararın memleketin menfaat ve selameti açısından bugün geçerli olduğu belirtilmişti. İran uyruğundan olup da Osmanlı ülkesindeki kadınlarla yasağa aykırı olarak evlenenlerin karara uyularak idareten uzaklaştırılması, sebep olanların da sorumlu tutulması gerektiğine karar verilmişti³⁸⁰.

Sadrazamlık 1913 yılında, 1822 tarihli buyruğunun İranlılarla ve nesebi belli olmayan kişilerle evlenmeyi yasaklayarak Osmanlı Devleti'nde Şiiliğin yayılmasını önlemeyi amaçladığını bildirdi. 1874 tarihli düzenlemeyle yasağın pekiştirilmesinde dinsel bir ayırım yapılmamasından ötürü de yasanın tüm Osmanlı uyruklarının Müslümanlar ve Müslüman olmayanlarının evlenmelerini yasakladığını vurguladı³⁸¹.

Bununla birlikte, laikliği temel alan yasal ve siyasi düzeninin kurulması ışığında, Sadrazamlık hukuk müşavirleri, 1914 Mayıs'ında ilk defa Osmanlılarla

---

³⁷⁹ BOA, DH. İD, 72/2, 03 M 1330, (24.12.1911)

³⁸⁰ BOA, DH. İD, 72/2, 03 M 1330, (24.12.1911)

³⁸¹ BOA, HR. HMS, İŞO, 146/3. 17 Mart 1329, (30.03.1913). Karen M. Kern, *a.g.e.*, p. 176

İranlıların evlenmelerini yasaklayan 1874 Düzenlemesini kaldırma olasılığını düşündüler. Bu tartışmalara ivme kazandıran olay, Osmanlı'nın Tahran'daki elçiliğinden 1874 düzenlemesini değiştirecek yeni bir yasal düzenlemenin yayınlanması için gerekli adımların ne olduğunu belirlenmesi isteğiydi. Hukuk müşavirleri 1874 düzenlemesinin İran uyruklarının artmasını sınırlandırma ve Osmanlı Devleti'nde Şiiliğin yayılmasını engellemeyi amaçladığını ve bu planın başarısız olduğunu vurguladılar³⁸².

Hukuk müşavirleri her iki hükümeti de tatmin edecek bir planın kabul edilmesi için Sünni ve Şii uzmanların bir araya gelmesini önerdi. Müşavirler, İranlıların askerlikten kaçmak için Irak'a akın etmelerinin engellenmesi gerektiği, bu durumun muhtemelen bölgedeki İran vatandaşlarının sayısının artmasına neden olacağı ve Osmanlı kadınlarıyla çocuklarına İran vatandaşlığını almaları için izin verilmek durumunda kalınacağı uyarısında bulundular. Bu nedenlerle, müşavirler, Irak'taki İran vatandaşlarının sayısının artmasına neden olmaksızın, bu evliliklerin yasallaştırılabileceği yeni bir yasa önerdi. Bu, Osmanlı kadınlarının ve çocuklarının İran vatandaşlığını alma haklarını reddetmeye devam ederek başarılabilirdi. Bunun kabul edilmesi 1869 Tabiiyet Kanunnamesine karşı olacağından, şu yasa tasarısını sundular:

İranlılarla Osmanlılar arasındaki evlilikler artık yasak değildir (1. Madde). İranlılarla evlenen aslen Osmanlı kadınlarının vatandaşlıklarını korumak için kocalarının tabiiyetine elde edemeyeceklerdi (2. Madde). İranlı erkeklerle evlenen Osmanlı kadınlarından doğan erkek çocuklar askerlikle yükümlü olacaklardı (3. Madde). Bu yasaya aykırı olan 07 Ekim 1874 tarihli yasal düzenleme ve diğer tüm

---

³⁸² BOA, HR. HMS. İŞO, 7-1/4, 01 B 1332, (26.05.1914). Karen M. Kern, *a.g.e.*, p. 176

yasal düzenlemeler bununla feshedilmiştir (4. Madde). Bu yasanın yürürlüğünden İçişleri, Dışişleri, Adalet bakanlıkları ve Şeyhülislamlık sorumlu tutulmuşlardı (5. Madde)³⁸³.

Osmanlıların İranlılarla evlenmesini meşrulaştıran bu yasa tasarıyla ilgili bir hareket olmadı, tasarı olarak kaldı.

Bağdat Valisi Süleyman Nazif'in Dâhiliye Nezaretine çektiği 16.03.1915 tarihli telgrafta ise şunlar ifade edilmişti: Otuz sene kadar önce her türlü dini hükme aykırı olarak Osmanlı kadınlarının İranlı erkeklerle evlenmesi yasaklanmıştı. Diğer Müslüman kavimleri içine almayıp sadece İranlılar hakkında söz konusu olan bu usul, dinimizin ortak mukadderatına mesai harcandığı bu zamanda bir soğukluk sebebi olmaktadır. Bunlardan doğacak erkek çocukların askerlik hizmetleri için bir takım kayıt ve tedbirler söz konusu olduğuna göre evliliğin yasaklanmasının uygun olmadığı görüşündeyim. Eğer devletçe başka sebepler ve engeller yoksa bu yasağın kaldırılması devletin yararına olacaktır. Aynı husus, Şeyhülislam kalemiiyle Bâb-ı Fetvâ Daire-i Meşihat-i İslamiye mektubî kaleminden Dâhiliye Nezaretine arz edilmiş, fakat belgenin arkasına “*şimdilik yapılacak bir muamele olmadığından dosyasında hıfzı emir buyrulmuştur*” şeklinde not düşülmüştür³⁸⁴.

İran uyruklularının Osmanlı kadınlarıyla evlenme yasağı 1917'e gelindiğinde bile devam etmekte olduğu gibi Osmanlı uyruğu gayr-i Müslimlerin de İranlılarla

---

³⁸³ BOA, HR. HMŞ. İŞO, 7-1/4, 01 B 1332, (26.05.1914) Karen M. Kern, *a.g.e.*, p. 177.

³⁸⁴ Şefika Kurnaz, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, MEB Yayınları, İstanbul, 1996, s. 113-114, BOA, DH. İ.UM. 7/60, DH. İ. UM, 1333-C3. Ayrıca İranlılarla evlenen Osmanlı kadınlarının uyruğu konusunda bir kısmı yırtık, geri kalan kısmı da yıpranmış olduğu için değerlendirilemeyen arşiv belgesi BOA, DH. HMŞ, 29/12, 1319-8-18'i vermektedir.

evlenmeleri yasağının sürmekte olduğu yapılan bir başvuruya verilen cevaptan açıkça anlaşılmaktadır³⁸⁵.

İranlılarla evlenme yasağı, Cumhuriyet döneminde de bir süre yürürlükte kalmaya devam etmiş ve ancak 1926 yılında çıkarılan bir kanunla kaldırılmıştı. Resmi Gazetede yayımlandığı 05 Mayıs 1926 günü yürürlüğe giren bu kanunun 1. maddesiyle Türk kadınlarıyla İranilerin evlenmeleri hakkındaki memnuiyet kaldırılmıştır³⁸⁶.

3.3. Sicill-i Nüfus Nizamnameleri ve Nikâh İşlemleri

3.3.1. 1881 Tarihli Sicill-i Nüfus Nizamnamesi ve Nikâh

II. Abdülhamit döneminde evlilik dini-örfi bir işlem olmaktan çıkarak, dünyevi bir anlam kazanmaya başlamıştı. Bu dönemde evlilik konusunda yerel yönetimlere görev verilmişti. Evlenecek kişinin, bölgesinde bulunan imam, papaz veya ruhani liderlerden aldığı evlenme izinnamesini daha sonra belediyelere

---

³⁸⁵ BOA, DH. MB. HPS. M., 30/48, 19 Za 1335 (06.09.1917)

³⁸⁶ Rona Aybay, *a.g.e.*, s. 71; “Türk Tebaasıyla Tebaa-i İraniyenin İzdivacı Hakkında Olan Memnuiyetin Muhafazasına Dair 24 Eylül 1290 Tarihli Nizamnameyi Muadil Kanun”, 26 Nisan 1926, Kanun No: 824, Resmi Ceride ile Neşr ve İlanı 05 Mayıs 1926, 364. Sayı, *Düstûr*, 3. Tertip, 7. Cilt, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, Ankara, 1928, s. 1409–1410. 1. Madde: Türk kadınlarıyla İranlıların evlenmeleri hakkındaki memnuiyet kaldırılmıştır. 2. Madde: Bu kabil evlenmelerden tevellüd eden bütün muameleler bundan sonra ahkâm-ı umumiyyeye tabiidir. 3. Madde: Memnuiyet dolayısıyla tutulan usule göre şimdiye kadar neticelendirilmiş olan tâbiyet işleri olduğu gibi mer’idir.

onaylatması gerekmekteydi. Belediyelerce izinnameleri onaylanmamış olanların nikâhlı kıyılmayacaktı. Buna uymayan dini görevliler cezalandırılacaktı³⁸⁷.

Nüfus sayımı hakkında Şûra-yı Devlet'in 06.07.1881 tarihli mazbatasında ifade edilen görüşler, sicil-i nüfus düzenlemesine neden ihtiyaç olduğu, neleri kapsadığı ve nelerden etkilenilerek yapıldığını ortaya koymaktaydı. Her medeni devlette, nüfusla ilgili düzenli bir istatistik yapmanın yararları sadece askerlik görevini yapacakların işlemlerine sağladığı kolaylık değil aynı zamanda umumun hukuku, mülkün emniyeti, maliye işleri ve belediye zabıtalılarının görevleri açısından bakılınca da mevcut nüfusun gerçek miktarını bilmek bir hükümet için büyük bir düzen eseri olarak kabul edilmişti. Bu nedenle, Avrupa devletleri tarafından da nüfusa dair düzenli bilgi toplanmasına oldukça önem verildiğinden, bu işin mükemmel bir şekilde icrası gerekli görülmüştü. Nüfus işlemleri Tanzimat'ın başlangıcında devletçe dikkate alınmıştı. Ancak taşralarda nüfus olayları yürütülemediğinden defterler güvenilir bir kaynak olamayacak şekle girmişti. Hatta ülkede ne kadar nüfus olduğunu bilmek şöyle dursun, askerlik görevini yerine getirecek kişileri hakkıyla belirlemek bile güçleşmişti. Müslüman olmayan toplulukların mevcut nüfus kayıtları güvenilir olmadığından, mükellef olanların sayılarına ulaşım da devlet hukukunun tamamen elde edilmesine çare bulunamamaktaydı. Osmanlı Tabiiyet Kanununa göre, uyrukluk kapsamındaki her şahsın bir tezkere taşıması gerekirken, nüfus kayıtlarının düzensizliğinden dolayı, bu kurala da uyulamıyordu. İşte bu ve daha birçok sebepten ötürü, nüfus kayıtlarının düzeltilmesi şart olmuş ve sadece genel bir sayım yapılması yeterli görülmemişti.

---

³⁸⁷ “Münâkehât ve Tevellüdât ve Vefiyatın Dersaadet Devair-i Belediyesine Suret-i Kaydı Hakkında Kararname”, *Düstûr*, Zeyl-i Sâni, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1299, s. 2-3; “Tahrîr-i Nüfusun Sûret-i İcrasına Mahsûs Talimat”, *Düstûr*, Zeyl-i Sâlis, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet, 1300, s. 48

Çünkü bunun sonucunda yalnız mevcut nüfusa dair bilgi edinileceği, sonrasında devam eden nüfus olaylarıyla ilgili sürekli kayıtlar tutulmadıkça sayımdan yararlanılamayacağı ileri sürülmüştü. Nüfusla ilgili genel düzenli bir istatistik yapmanın usul ve kurallarını belirleyerek, diğer memleketlerde uygulanan kurallara bakılarak “Sicil-i Nüfus Nizamnamesi”³⁸⁸ yapılmıştı.

Bu düzenlemenin en önemli hükmü nüfus istatistikîni oluşturmak için doğum, nikâh, ölüm olaylarıyla ve mekân değişikliklerini bir araya getiren sicillerin oluşturulmasından ibaret olup mevcut nüfusun yazılması geçici bir icraat olarak görülmüştü.

Dört kısma ayrılan vukuatların ve nüfus sayım işlemlerinin yerine getirilmesi örneğin nüfus nazırlarının, memurlarının ve kullanılacak kâtiplerin maaşları ile nüfus kayıtları için tutulacak siciller, nüfus tezkereleri, vukuat ilmühaberlerinin basılması ve düzenlenmesi, yıllık oldukça masrafa neden olacaktı. Münâkehât ilmühaberleri üç çeşide ayrılarak, birincisinden 5 ve ikicisinden 3 ve üçüncüsünden 1; nüfus tezkereleriyle mekân değişiklikleri ve doğum için verilecek ilmühaberlerden de yine 1 kuruş harç alınacağı, ülkenin toplam nüfusunun yaklaşık 25 milyon olduğu farz edilirse, ilk defaya mahsus olarak alınacak 25 milyon kuruş tezkere harcının bir sermaye olduğu ifade edilmişti. Ayrıca her sene olacak masraflara doğum, nikâhlanma, mekân değişiklikleri ilmühaberleriyle kayıp tezkereler için alınacak

---

³⁸⁸ “Sicil-i Nüfus Nizamnamesi”, *Düstûr*, Zeyl-i Sâni, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1299, s. 15–24. Tarihi: 08 L 1298 (03.09.1881).

harçlar, nakdi ceza gelirleri yeterli bir karşılık olarak görülmüştü. Bunların dışında mürur tezkeresi ve pasaport alımından elde edilecek gelirler de buna eklenecekti³⁸⁹.

Dokuz bölüm ve toplam 50 maddeden oluşan Sicil-i Nüfus Nizamnamesi'nin Dördüncü Bölümü "*Tenâküh ve İzdivâc Vukuatının Usul-i İcrası*" başlığını taşımakta olup nikâh işlemlerinin nasıl yapılacağını düzenlemekteydi. Müslümanlar arasında meydana gelen evlenmeler şer'iyeye mahkemesi ve Müslüman olmayanların arasındaki evlenmeler ise ruhani reisleri tarafından verilen izinname üzerine yapılacaktı. Nikâhı icra eden imam ve ruhani reis en fazla sekiz gün içinde sicil-i nüfus memuruna ilmühaber verecekti (23. Madde). Bu ilmühabere zevç ve zevcenin ismi, şöhreti, yaşı, sanatı, doğum yeri, ikameti, anne ve babasının isimleri, şöhretleri, milliyetleri, sanatları ve ikamet yerleri, nikâh izinnamesinin bir sureti ve şahitlerin isimleri, şöhreti, yaşları ve sanatları yazılacaktı (24. Madde). Doğdukları yerden başka bir yerde evlenenler için, o yerin sicil-i nüfus memuru tarafından evlenenlerin doğdukları yere gönderilmek üzere bir ilmühaber yapılacak ve vilayet nüfus nazırı aracılığıyla gönderilecekti. Yabancı memleketlerde yapılacak nikâhlarda sefaret veya şehbenderler tarafından ilmühaberler yapılarak, Hariciye Nezareti eliyle Dâhiliye Nezaretine tebliğ olunacaktı. Dâhiliye Nezareti de nüfus-i umumiye idaresi aracılığıyla, bu ilmühaberleri mahalline göndererek sicil-i nüfusa kaydını icra edecekti (25. Madde). Nüfus sicillerinin teftişi sırasında köy ve mahallelerden duruma uymayan ilmühaber yazdıkları ortaya çıkan imam, muhtar ve hademe-i ruhaniye 1 altından 5 altına kadar nakit ceza ödemeye mahkûm olacaktı (35. Madde). Üç çeşit olan münâkehata ilmühaberlerinden birincisinden 5, ikincisinden 3 ve

---

³⁸⁹ "Memâlik-i Mahrûse-i Şâhânede Tahrîr-i Nüfûs Hakkında Şûrâ-yı Devlet Mazbatası", *Düstûr*, Zeyl-i Sâni, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1299, s. 3-8, (08 Ş 1298/06.07.1881).

üçüncüsünden 1 kuruş harç alınacaktı (37.Madde). Üçe ayrılan ilmühaberlerin neyi ifade ettiği 1884 yılında açıklığa kavuşturulmuştu. Birinci çeşidinin bakir, ikincisinin dul ve üçüncüsünün ise tecdid-i nikâhları ifade ettiği belirtilmişti³⁹⁰.

İlmühaber varakaları her kazanın nüfus memuruna senetle kaza kaymakamı tarafından verilecekti. Bunlardan doğum, evlilik olaylarıyla mekân değişiklikleri ilmühaberleri resminin yarısı imam, muhtar ve ruhani reislere verilecek; diğer yarısı ve nüfus tezkerelerinin harcı, mal sandığına teslim olunacaktı. Her üç ayda bir bunların muhasebesini belirten bir defter yapılacak ve kaza idare meclisinde onaylanmak üzere vukuat evrakıyla beraber, liva merkezine ve oradan da vilayet merkezine gönderilecekti. Bu düzenleme dışında belirlenen resmden fazla akçe alan imam, muhtar ve Müslüman olmayan cemaat hademeleri kanunen cezalandırılacaktı (38. Madde)³⁹¹.

Sicill-i Nüfus nizamnamesinin yayınlanmasından yaklaşık üç ay sonra nikâh, doğum ve ölüm olaylarının, Dersaadet belediye dairelerine kayıtları hakkında bir kararname yayınlanmıştı. Dersaadet belediye dairelerinde birincisi nikâh kayıtlarına, ikincisi doğum ve üçüncüsü ise ölüm kayıtlarına mahsus olmak üzere birer muntazam sicil tutulacağı, Müslüman halk arasında yapılacak nikâhlar için mahalle imamları aracılığıyla şer‘i mahkemeden, Müslüman olmayanların nikâhları için

---

³⁹⁰ “ 8 Şevval 1298 Tarihli Sicill-i Nüfus Nizâmnamesinin 37. Maddesinde Mestûr Münâkehât Harçlarının Ma‘tûfunaleyhleri Hakkında İrâde-i Seniyye-i Mutazammın İlân-ı Resmî”, No: 16, *Düstûr*, 1. Tertip, 5. Cilt, Başvekâlet Matbaası, Ankara, 1937, s. 74. Cerîde-i Havâdisle Neşir ve İlan Tarihi: 13 L 1301 (06 Ağustos 1884). Mehmet Hakan Sağlam, *I. Tertib Düstûr Kılavuzu: Osmanlı Devleti Mevzûatı (1839–1908)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2006, s. 85’te 15 Ra 1301 Hicri tarihini vermektedir. Daha sonra 27 Haziran 1900 ve 12 Haziran 1902 Tarihlerinde yayınlanan Sicill-i Nüfus nizamnamelerinde her ikisinde de “tecdîd-i nikâh” yerine talâk-i ric‘ denilmiştir. Bkz. 53. Madde.

³⁹¹ “Sicil-i Nüfus Nizamnamesi”, *Düstûr*, Zeyl-i Sâni, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1299, s. 15–24. (08 L 1298/03.09.1881).

patrikhaneden verilen izinnamele belediye dairelerinden onaylanmadıkça nikâh işlemi yapılamayacaktı (1–2. Maddeler).

Nikâh izinnamele taşıyanlar mahallenin bağılı olduğu belediye dairesine ibraz ile sicil-i mahsusuna kaydettirecek ve bunun için 5 kuruş harç verilecekti. Bu 5 kuruşun 2 kuruşu nikâh ve 1 kuruşu doğum ve ölüm olaylarını belediye dairelerine haber vermekle görevli imamlara ve Müslüman olmayan milletler için hademe-i ruhaniyyeye ve kalan 2 kuruşu da bu iş için belediyece istihdam olunacak kâtip maaşına karşılık tutulacaktı (3. Madde). Belediye dairelerine kaydolun izinnamele belediyece mahsus mühür ile onaylanacak ve nikâhlar onun üzerine icra kılınacaktı (4. Madde). Belediye dairesinden onaylanmamış izinname ile nikâh icra eden ve boşanma, doğum ve ölüm ilmühaberlerini göndermeyen imam, papaz, hahamlardan ceza kanununun 254. maddesince nakdi ceza alınacaktı (7. Madde)³⁹².

3.3.2. Nikâh İcrası Hakkında 1887 Tarihli Nizamname

Nikâh işlemi dinen ve kanunen mükemmel bir araştırma gerektiren bir mesele olduğu hâlde, bu işe gerektiği kadar dikkat gösterilmediğinden örneğin mahalle imamlarından bazılarının bir kadını iki erkeğe nikâhlanması ya da mutlak hür olan bir kıza cariye denmesi gibi pek çok sorunlara neden olmaktadır. Bu nedenle bundan sonra, din kurallarına ve nizami araştırmaya dayanmadığı sürece nikâh akdi icra olunmaması için bir nizamname düzenlenmesi gereği 28.02.1887 tarihinde ifade edilmişti³⁹³. Bunun üzerine, İstanbul kadılığının başkanlığında oluşturulan

---

³⁹² “Münâkehât ve Tevellüdât ve Vefiyyatın Dersaadet Devair-i Belediyesine Suret-i Kaydı Hakkında Kararname”, *Düstûr*, Zeyl-i Sâni, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1299, s. 2–3. (7 Kanun-i Evvel 1297/19.12.1881).

³⁹³ BOA, Y.A. RES, 38/2, 1304 B 15 (09.04.1887)

encümenin mazbatası ve “İcra-yı Münâkehât Hakkında Nizamname”³⁹⁴ layihası 05 Mayıs 1887 tarihinde Bâb-ı Alî Meclis-i Mahsus’da Sadrazam, Şeyhülislam, Şûra-yı Devlet Reisi, Serasker, Bahriye, Dâhiliye, Hariciye, Adliye, Maliye, Evkâf-ı Hümâyûn, Ticaret ve Nafia ve Maarif Nazırlarınca görüşülerek değerlendirilmişti.

Söz konusu nizamname hükümlerinin uygulanmasına oybirliğiyle 9 Nisan 1887 tarihinde karar verilmişti. Bunun için İstanbul, Havâss-ı Refîa (Eyüp Kadılığı) Üsküdar, Galata mahkemeleriyle birlikte, Yeniköy mahkemesinde de izinname verilmesine memur olacak görevli bir memurun istihdam edilmesi ve maaşları için ek olarak aylık 3 bin kuruş tahsis edilmesi gerekli görülmüştü.

Nikâhların İcrası Hakkında Nizamnamenin birinci bölümü şer‘i mahkemelerden verilecek izinnamele ilgilidir. Dersaadet’te ve İstanbul, Eyüp, Galata, Üsküdar, Yeniköy ve Beykoz mahkemeleri ve taşralarda bilcümle şer‘i mahkemeler izinname verecekti (1. Madde). Genel olarak şer‘i mahkeme sınırları dışında izinname verilmesi yasaktı (2. Madde). İzinname alınmadan önce, düzenlenecek ilmühaberde tarafların tabiiyeti, hürriyeti, köle olup olmadığı, yaşının büyük ya da küçük olup olmadığı, bunak ve hastalıklı olup olmadıklarına dair bilgiyle zevcenin bakire mi dul mu olduğu, zevci ölmüş ise ölüm tarihi, boşanmışlarsa boşanma tarihi, iddetinin sone erip ermediği yazılıp ifade edilecekti (11. Madde). İzinname alınmasında imamlar tarafından 11. Maddede belirtildiği üzere bir kıta ilmühaber verilmedikçe, zevç ve zevcenin tezkere-i Osmaniyeleri ve asakir-i şahanenin usule göre rızaları görülmedikçe ve gerektiği hâlde araştırma yapılmadığı sürece şer‘i mahkemelerden izinname verilmeyecekti (3. Madde). İzinname alındıktan sonra, düzenlenecek ilmühabere belirlenen mehr-i muaccel ve

---

³⁹⁴ Bkz. 12. Ek.

mehr-i müeccelin cinsi, miktarı, mehr-i muaccelin tamamının verilip verilmediği, tarafların vekilleri ve şahitlerinin unvanları, isimleri yazılarak açıklık getirildikten sonra ekini zevce ve zevcin akrabaları, imam ve muhtarlarla vekil ve şahitler imzalayıp mühürleyeceklerdi. (14. Madde)

Gerek nikâhtan önce izinname alınması ve gerek nikâhtan sonra mahkemede kaydolunmak için imamların gönderecekleri ilmühaberler 11. ve 14. maddelere uygun olmazlarsa kabul olunmayacaktı (4. Madde). Her mahkemede imamların verecekleri ilmühaberler biri bakire ve diğeri dullara mahsus olmak üzere iki kıta sicile kaydedilecek, bunlardan Dersaadet ve Bilad-ı Selase mahkemelerinin sicilleri şer‘i araştırma meclisince onaylanacak ve evrakları mühürlenecekti. Taşra mahkeme sicilleri evrakına da adet konularak hâkimler tarafından şahsi mühürleriyle mühürlenecekti (5. Madde). Başka bir yerde vefat ya da zevcelerini boşadıkları haber verilen kişilerin, zevcelerinin başka biriyle evlenmeleri için verilecek olan izinname, araştırılacak vefat veya boşanmaları şer‘en meydana çıkarıldıktan sonra verilecekti (6. Madde)

İkinci Bölüm ise Mahalle ve Köy Muhtarlarının nikâh işlemlerindeki görevlerini belirtmekteydi. İmamların bağlı buldukları mahkemelerden izinname almadıkça nikâh akdi icra etmeleri yasaktı (7. Madde). İmamlar sadece mahalleri veya köyleri dâhilinde nikâh akdedebilir, başka bir mahalle ya da köyde nikâh icra edemezdi (8. Madde). Nikâh akdi yapılacak kadının, öncelikle birinin nikâh vaadi altında olmadığı ve nikâhlarına talip olanlar ile aralarında nesep, rıza veya musâheret gibi nikâh engellerinin bulunup bulunmadığı araştırılacaktı (9. Madde). İmamlar izinname alımından önce 11. Maddeye uygun olarak bir ilmühaber düzenleyerek bağlı oldukları şer‘i mahkemeye verecekti. Tarafların tezkere-i Osmaniyelerini, zevç

asker ise usulü üzere kumandanı tarafından verilecek olan ruhsatnameyi ibraz edecek ve izinname alındıktan sonra 14. Maddeye uygun olarak bir diğerk ilmühaber düzenleyerek akitten sonra mahkemeye gönderecekti (10. Madde).

Nikâh akdi çoğunlukla vekâletle icra olunacağından vekil kullanmak isteyen kadınların şer‘i usulle zatları tarif edildikten sonra akrabaları, yakınları ile imam, muhtar ve diğerk uygun görülenler hazır bulunarak vekâletleri alınacaktı (12.Madde) İkamet yerini değıştirenlerin tezkere-i Osmaniyelerinde gereken değışikliğı yaptırıp yaptırmadıkları, belediye daireleri ve nüfus dairelerine başvurularak araştırılmadıkça imamlar nikâh akdi için izinname alamayacaklardı (13. Madde).

Her mahalle ve köy imamının nezdinde izinname alacağı mahkeme tarafından onaylanmış ve şahsi mührü ile mühürlenmiş özel bir defter bulunacak ve 11. ve 14. maddelerde ifade edildiğı üzere, akitten önce ve sonra düzenlenerek mahkemeye gönderilecek ilmühaberler bu deftere kaydedilecek, ekleri mühürlenecek bu defterler her yıl muharrem ayında bağı buldukları mahkemeye getirilip incelenecekti (15. Madde). Zevcesini bir veya iki defa “Bâinen Tatlık” yani ayırıcı boşama ile boşayanlar, eşlerinin iddetlerinin sona ermesinden önce ve sonra yeniden akit ile boşandığı eşleriyle evlenebilirlerdi ancak bu gibilere izinname verilmesi için imamlar tarafından verilecek olan ilmühaberlerde boşanmanın kaç defa olduğı belirtilecekti (16. Madde). Zevcesini üç kez boşayıp da yeniden almak isteyenler, zevceleri bir başkasıyla evlendikten ve yasal işlemlerden sonra, ondan boşanıp iddet süresi dolmadan ilk eşleriyle evlenemeyeceklerinden, bu konuda imamlar oldukça dikkat edeceklerdi. Zevcesini bir veya iki defa “Ric’en Tatlık” yani dönülebilir boşanmayla boşayanlar ve iddetleri içinde boşanmak için başvuranların izinname alımıyla akdin yenilenmesine gerek yoktu. Ancak aralarındaki dönülebilir boşanma imamların

bilgileri dâhilinde olduğunda 15. Maddede ifade edilen özel deftere kaydedileceklerdi (17. Madde). Nizamnamenin ekinde belirtildiği üzere, erişkin olmayan erkek ve kız çocukları, bunamış ya da deli kadın ve erkeklerin nikâhları yakın velilerinin (veliyü'l-karîb) iznine bağlıydı. Velisi olmayanların velayeti, izinnamelerini verecek şer'î mahkemeye aitti. Kadın ve erkek kölelerin nikâh akitleri ise sahiplerinin iznine bağlıydı. Osmanlı uyuğu kadınların, İranlı tebaasıyla evlenmeleri eskiden olduğu gibi yine yasaktı. Bu düzenlemedeki hükümlere aykırı hareket eden imamlar sorumlu tutulacaklardı. İmamlar nikâh akdi konusunda yapacakları araştırma sırasında bir şüpheye düşerlerse, bağlı oldukları şer'î mahkemeye başvurarak açıklığa kavuşturacaklardı. Gerekli olan duruma göre, bu düzenlemeye ekler yapılabilecekti. Bu layiha hükümlerine aykırı olmayan emir hükümleri de eskiden olduğu üzere geçerli olacaktı³⁹⁵.

Nikâh akdinin mekânsal olarak nerede yapılacağına dair düzenlemelerde bir bilgi yer almamıştı. Dönemin mahkeme kayıtlarından anlaşılacağı üzere, cami müezzinin odasında³⁹⁶, şer'î mahkemeye mahsus odada³⁹⁷ ya da kaza bidayet mahkemesine mahsus odada³⁹⁸ yapılmaktaydı.

---

³⁹⁵ BOA, Y.A. RES, 38/2, 1304 B 15 (09.04.1887)

³⁹⁶ 20 Aralık 1883 tarihli nikâh akdi kaydı bkz. Beşiktaş Mahkemesi Sicilleri, No: 173, s. 8, aktaran Mehmet Polat, *Beşiktaş H.1300–1301 Tarihli Şer'î Mahkeme Sicil Defterinin İlmî, İçtimâî ve Tarihî Bakımdan Değerlendirilmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007, s. 31

³⁹⁷ 152 No'lu Ayntab Şer'iyye Sicili, s. 14'te "... Ümmühani bint-i Mürsel nâm kimesne medîne-i mezbûre mahkeme-i şer'iyyesine mahsûs odada ma'kûd odada meclis-i şer'de karye-i mezbûre sâkinlerinden Ömer bin Ömer nâm kimesne mahzarında bi'l-asâle ikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm idüben nefsimi Allah'ın emri ile ve bin guruş mehr-i muaccel ve beş yüz guruş mehr-i müeccel tesmiyesiyle ledeş'-şuhûd iş bu merkûm Ömer'e akd ve tezvic eylediğimde ol dahi ber-vech-i muharrer tezvîc ü kabul etmişdir didikde merkûm mukarrerem mezbûre Ümmühani hatunu cem'î kelimât-i meşrûhasında tasdik eylediği huzûr-i alîlerine i'lâm olundu". (14 Z 1301/05.10.1884).

Nikâhların ancak izinnamelemler üzere yapılacağı düzenlemelerle yinlendiği hâlde, çeşitli kayıtlarda hâlâ izinname alınmadan nikâh yapıldığını görmekteyiz. Yozgat'ın Sorkun nahiyesine bağlı köyde izinname alınmaksızın 12 Ocak 1884 tarihinde yapılan bir nikâhın yol açtığı sorun mahkeme kaydına şöyle yansımıştı. Sagır oğlu için velâyeten babasının, kız adına da vekilinin şahitler huzurunda mehir belirlenerek yaptıkları ve “*lâkin izinnamesini naib-i nahiyeden alınmak üzere izinname olmaksızın akdi icra*” olunduğu ancak kızın aynı köyden başka biri tarafından kaçırıldığı ve bkrini dahi izale ettiğinin araştırılarak kızın sagır oğluna teslim edilmesi talebiyle dava açılmıştı. Kaçırılan kişi ise kızın kendi isteği ile geldiğini ancak nikâhlarının henüz olmadığını, belirtirken kız önce sagırle olan nikâhı inkâr etmiş ancak sonraki ifadesinde kabul etmişti³⁹⁹. Bir diğer mahkeme kaydına göre, Hısn-i Mansûr (Adıyaman) kazasının Eski Saray mahallesi imamı Molla Mustafa izinnamesiz nikâh akdetmekten dolayı mahkemeye verilmiş ancak zaman aşımına uğradığından hakkında bir işlem yapılmaması kararı 30 Ekim 1899 tarihinde alınmıştı⁴⁰⁰.

Nikâhın icrası hakkındaki 1887 tarihli nizamnamenin 12. maddesinde de belirtildiği üzere, nikâhlarda vekâletin kullanımı oldukça yaygındı. Vekiller aracılığıyla yapılmış nikâhlarla ilgili mahkeme yansıyan ilginç bir dava Antep sicilinde karşımıza çıkmaktadır. 25.04.1883'te eşi vefat eden Hanes adlı kadın, Antep'teki kardeşi nezdine gelmek için davacı olduğu Yunusla birlikte geldiğini ancak kardeşini burada bulamadığından Yunus'un yanında misafir olarak kaldığı

---

³⁹⁸ C-233 No'lu İnegöl Şer'iyeye Sicili, Belge No: 222, 260, 263, 276. 1896 yılına ait nikâh akdi kayıtları. Bkz. 13. Ek.

³⁹⁹ 2 No'lu Yozgat Şer'iyeye Sicili, s. 56, Belge No: 85, (12-15 B 1302/27-30.04.1885)

⁴⁰⁰ 262 No'lu Hısn-ı Mansûr Şer'iyeye Sicili, s. 106, Belge No: 89, (24 Ca 1317/30.10.1899)

hâlde 28.06.1883 tarihinde Yunus'un "*sana akd-i nikâh eyledim*" diyerek kendisini bir tarafa bırakmadığını, hâlbuki kendisinin kimseyi vekil kılmadığını ve Yunus'un eşi olmadığı, kimsesiz olduğundan zorla tutulduğunu "*yedinden tahlîs olunmaklığı taleb ederim*" diye dava açmıştı.

Yunus ise ifadesinde, Hanes'in ilk kocasının 17.02.1885'te vefat ettiğini, iddet süresi olan dört ay 10 gün geçtikten sonra Hanes'in 29.06.1885 tarihinde nikâh akdini yapması için Molla Ali'yi şahitler huzurunda vekil tayin ettiğini belirtmişti. Yunus kendisinin de kardeşi Abdüssalih'i vekil tayin ederek şahitler huzurunda 300 kuruş mehir belirlenerek nikâhlandıklarını ve aralarında zevciyet muamelesi olduğunu beyan ederek Hanes'in iddialarını reddetmişti. Şahitlerden olay sorulduğunda Yunus'un ifadesini doğrulamaları üzerine Hanes'in Yunus'un eşi olduğuna ve ona itaat etmesi gerektiğine karar verilmişti⁴⁰¹.

Niğde mahkeme kayıtlarında yer alan diğer örnekte ise Mehmet Tahir Çavuş, kocası bir ay önce ölen Aişe Hafize Hatun'u nikâhlamak için Abdullah Saib Efendi'yi vekil kılar, Ayşe Hatunun da Hasan Efendi'yi vekil kılmasıyla imam Ahmed Efendi şahitler huzurunda bu nikâhı kıymıştır. Ancak Ayşe Hatun Mehmet Tahir'in evinden kaçar, Ayşe Hanım'ın dava vekili Recep'e mahkemede bunun sebebi sorulduğunda Ayşe Hatun'un iddetinin olmadığını ve Mehmet Tahir'in evinde misafir iken Hasan Ağa'nın Ayşe Hatun'a "*Ben seni yeğenime almak istiyorum*" dediğinde bunu reddetmesi üzerine, Mehmet Tahir'in Ayşe Hatun'u dövdüğünü ve zevciyet muamelesinde bulunarak ona tecavüz ettiğini, bugüne kadar da Mehmet Tahir'in Ayşe'yi nikâhlanmadığını, onun da nefsinin Mehmet Tahir'e teslim etmediğini iddia eder. Mehmet Tahir'in vekilinden kendi iddialarına açıklık kazandıracak

---

⁴⁰¹ 152 No'lu Ayntab Şer'iyeye Sicili, s. 199–200, (10 C 1303/16.03.1886)

deliller istendiğinde vekili üç şahit sunar. Şahitlerden biri Ayşe Hatun Mehmet Tahirle evlendiğini bana söyledi derken bir diğer şahit ifadesinde “*Ben Mehmet Tahir’in atını tuttum, ahıra bağlamak üzere evine vardım. Evde Ayşe Hatun vardı ve dedi ki Mehmet Tahir’le aram pekiyidir lakin diğer hanımından rahatım yoktur*” sözlerini aktarır. Hâkim şahitlerin şahitlik vasıflarının sahip olup olmadıklarını araştırdığında kabul edilir olduğunu görünce, Ayşe Hatun’ın Mehmet Tahir’in nikâhlı hanımı olduğuna hükmeder ve kocasına itaat etmesini ve bağlı kalmasını tenbih eder⁴⁰². Yine Niğde mahkeme kayıtlarında yer alan davada, Hafız Mevlud Ak Fatıma ile evlenmek için Akbaş Fakih Hafız’a vekâlet verir, Ak Fatıma’nın da babasına vekâlet vermesiyle nikâh kıyılır. Ertesi gün Ak Fatıma Hafız Mevlud’un “*gayr-i medulün bihâsı iken*” yani aralarında zevciyet muamelesi olmadan babası tarafından ikinci defa Durmuş Abdullah’a nikâhlanır. Hafız Mevlud mahkemede ikinci nikâh iptalini ve Ak Fatıma’nın kendisine teslim edilmesi ister. Ak Fatıma’nın babası da ifadesinde “*Hafız Mevlud kızımı istedi vermedim. Bir gün sonra bana iki kişi yolladı ve tekrar istedi yine reddettim*” der. Her iki tarafın da bu şekilde birbirini yalanlamasıyla mahkeme iki taraftan iddialarını ispat etmelerini ister. Hafız Mevlud şahit getiremez ancak Ak Fatıma’nın babası şahit getirir. Hafız Mevlud’un dava vekili nikâh için vekâlet verilen Akbaş Fakih’in Ak Fatıma’nın babası tarafından kerhen Hafız Mevlud’e vekil verildiğini söyler. Mahkeme de Hafız Mevlud’u mesnetsiz muarazadan men eder⁴⁰³.

---

⁴⁰² 2 No’lu Niğde Şer’iyye Sicili, s. 34, Belge No: 67; Murat Polat, *H.1301–1303 Tarihli Niğde Şer’iyye Sicil Defteri ve Deftere Göre Sosyal, İdari, Dini ve Hukuki, Kültürel Açıdan Niğde*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 1997, s. 28

⁴⁰³ 2 No’lu Niğde Şer’iyye Sicili, s. 178, Belge No: 126; Murat Polat, *a.g.t.*, s. 31–32

Evleneceklerin kendi nikâhlarında bulunmayıp vekâletle kıyılan nikâhlara ilginç bir örnek ise aynı kişi kendisinden daha yakın bir vasisi olmadığından kızın vasisi, oğlunun ise velisi olmak hasebiyle nikâhlarını kıydığını belirterek dava açabiliyordu⁴⁰⁴.

Evlenen kızın akîl ve balîğ olması durumunda babasının vekâletle başkasıyla nikâhlandırması kabul edilmeyip kızın kendi rızasıyla yaptığı evlilik geçerli görülmüştü⁴⁰⁵.

Erişkin olmayan küçüklerin velileri tarafından yapılan nikâhlara dair bir örnek mahkeme kaydında şöyle yer almıştı. Babasının vefatından sonra annesi Zeynep'in velisi olarak kızı Sultan'ı, Çakal Çavuş'un sağır oğlu Hazım'a nikâhladığını ancak şimdi ise kendisinin bülüğa ermesinden sonra ise Yusuf oğlu Mehmed'le nikâhlı olduğundan Çakal Çavuş'un iddialarını reddetmekteydi. Mehmed'in ifadesine göre, Sultan'ın babası hayattayken yani bir yıl önce kendi hanesinde, babası Yusuf da hazırken meclis huzurunda hâl-i sağirinde Sultan'ı kendisiyle nikâhladığını ve babasının da bunu kabul ettiğini belirterek eşinin nefsinin kendisini teslim edilmesini talep ediyordu. Sultan da ifadesinde kendi rızasıyla babasının Yusuf oğlu Mehmed ile nikâhladığını ancak annesi Zeynep'in Çakal Çavuş'un oğlu Hazım'a vermiş ise de kendisinin onun hanımı olmaya razı olmadığını belirtmişti. Bunun üzerine iddiaların ispatlanması istenince sunulan şahitlerin ifadeleriyle “Yusuf'un oğlu Mehmed için Sultan'ı babası Battal hayattayken odasında Allah'ın emriyle istediğini ve şahitler huzurunda bunu kabul ettiğini” ispatlayınca şahitlikleri kabul edilerek Hazım'ın iddiasından vazgeçmesine

---

⁴⁰⁴ 156 No'lu Ayntab Şer'iyeye Sicili, s. 52, Tarihi: 01 Z 1313 (14.05.1896)

⁴⁰⁵ Bkz. 52 No'lu Develi Şer'iyeye Sicili, s. 37, Belge No: 48, Tarihi: 29 Za 1321 (16.02.1904)

karar verildiğini görmekteyiz. Bu davadan da hâlâ iki şahit huzurunda yapılan nikâhların geçerli kabul edildiğini, velayeten hâl-i sağırde kıyılan nikâhlara evleneceklerin bülüğa ermelerinde rızalarının dikkate alındığını ve velilerinin yaptıkları nikâhları geçersiz kılabildiklerini görmekteyiz⁴⁰⁶.

Daha çocuklar dünyaya gelmeden verilen evlilik vaatlerinin ne kadar ciddiye alındığını aynı sicil defterindeki bir başka kayıttan öğreniyoruz. Mehmed Necib, Salih kızı Ümmü Gülsüm'ün babasının akd üzere kendine verdiğiine dair bir kıta mektubu üzerine nikâhlı eşi olduğunu “*zevce-i menkûha-i gayr-i medhûl-bihâm olmak lazım gelürken*” sözleriyle beyan etmiş ve kendisine itaat etmediğinden dolayı davacı olmuştu. Necib'in babasından olay sorulduğunda Ümmü Gülsüm'ün annesinin karnında olduğu 1867 (1284) tarihinde “kız olur ise oğlun Necib'e verdim deyüb 1881 (1299) senesi verdim deyü mektub göndermiş ise de mektub zayi' oldu” diyerek ifade vermişti⁴⁰⁷.

Bir başka kayıtta ise Şakir'in babası Mustafa'nın ifadesine göre, kız Melek üç yaşında, oğlan Şakir ise dört yaşındayken Şakir'in büyükbabası oğlunu çağırmiş ve Allah'ın emri üzere akd-i nikâhını kıydığını söylemiş, bunun üzerine onlar da nikâh diye elbise vesaire vermişler, bu nedenle Mustafa, Melek'in oğlunun nikâhlısı olduğundan itaat etmesini talep ederek davacı olur ancak bir başka kişi de kendi nikâhlısı olduğunu iddia edince hangi nikâhın gerçek olduğuna dair soruşturmalarla dava devam eder⁴⁰⁸.

---

⁴⁰⁶ Alpaslan Kılıç, *4 No'lu Niğde Şer'iyeye Sicili*, Yüksek Lisans Tezi, Van, 2007, s. 238–239. (20 B 1315/15.12.1897)

⁴⁰⁷ 2 No'lu Yozgat Şer'iyeye Sicili, s. 40, Belge No: 109–110.

⁴⁰⁸ 2 No'lu Yozgat Şer'iyeye Sicili, s. 99–100.

Küçük yaşta yapılan nikâhlara bir diğer örnekte “*Hayriye yedi yaşında olduğu hâlde bi'l-velâye oğlumun oğlu Abdullah bir buçuk yaşında iken mezbûre Hayriye akd-i nikâh*” edildiği şu anda Abdullah’ın 12 yaşında hâlen sagîr olduğu ancak zevce-i menkûha-i gayr-i medhûl bihâsı olan Hayriye’nin sagîr merkûma itaat etmediğini, nefsinin ahara tezvic murat ettiğinden sual olunması istenir⁴⁰⁹. Niğde şer‘iyye sicilindeki (1884–1886 tarihli) kayıtlardan küçük yaşta ebeveynlerin vekâletiyle yapılan nikâhların neden olduğu sorunlar hakkında bilgi edinmekteyiz. 12 yaşındaki Bektaş ile aynı aşiretten 18 yaşındaki Fatıma vekâlet verdikleri vekilleri ve şahitler huzurunda nikâhlandırılmıştı. Bektaş, Fatıma’nın “*gayr-i medhulün bihâsı iken*” aynı aşiretten Mustafa oğlu Hurşit gece 5–6 kişi ile Fatıma’yı kaçırdı ve onunla birlikte olur ve Fatıma hamile kalır. Fatıma’nın kayınvalidesi mahkemede iddet müddetinden sonra, Fatıma’nın tekrar oğlu Bektaş’a döndürülmesini, Hurşit’ten ayrılmasını ister. Bunun üzerine Hurşit “*Biz Halep’te iken Fatıma çadıra geldi. Benim kimsem yoktur, Allah rızası için beni sana nikâhla*” dedi şeklinde ifade verir ve mahkemede Fatıma da bu ifadeyi tekrarlar. Bektaş’ın annesinin iddiasını ispatlaması istenildiğinde şahitler Fatıma’nın 4 sene öncesinden Bektaş’ın nikâhlısı olduğunu beyan ederler. Hâkim yaptığı araştırmada şahitlerin güvenilir olduğunu görünce Fatıma’nın Bektaş’ın karısı olduğuna hükmeder ve Fatıma Bektaş’a dönmek zorunda kalır. Fatıma daha sonra kararı temyiz etse de ikinci mahkemede de karar değişmez⁴¹⁰.

---

⁴⁰⁹ 2 No’lu Yozgat Şer‘iyye Sicili, s. 100.

⁴¹⁰ 2 nolu Niğde Şer‘iyye Sicili, s. 39, Belge No: 79, Murat Polat, *a.g.t.*, s. 29

Nikâhlarda dinin şartlarından olan denkliğe bakıldığına dair Yozgat şer'iyeye sicilindeki kayıta ise kıbtî taifesinden olup kızının “küfüvvü” yani dengi olmadığından anne velayeten nikâhın reddi talebiyle davacı olmuştu⁴¹¹.

Behisni şer'iyeye sicilindeki kayıta da âkile ve bâliğa olan Elif hüsn ü rızasıyla Mustafa'ya evlenmek üzere gittiğinde “*merkûmun pederi ve maderi vesâir akrabası şeref-i İslamiyeyele müşerref olmayub elan tâife-i nasradan olduklarını anladığımdan mezbûr Mustafa küfüv ve akranım olmayub şu suretle tenkih ve tezvicden*” vazgeçtiğini beyan ediyordu⁴¹².

Nikâhın geçersiz sayılmasını gerekli kılan sebeplerden biri de sütkardeşliği idi. Sütkardeşi olduğunun tanıkların ifadesiyle ispatlanmasıyla nikâh akdi yapılmış olsa bile nikâh sahîh yani geçerli kabul edilmemekteydi. Buna dair şer'iyeye sicillerinde 1890'lara gelindiğinde de örneklere rastlanılmaktaydı⁴¹³.

Nikâhın yenilenmesi (tecdîd-i nikâh) durumunda da yeniden belirlenerek arttırılan mehir miktarı mahkemede şahitler huzurunda şer'iyeye siciline kaydediliyordu⁴¹⁴. Kocanın din ve imana küfretmesi durumunda, kadın aralarındaki nikâhın fesholunduğuna ve ayrılmaları gerektiğine dair istekle dava açabiliyordu. Bu

---

⁴¹¹ 2 No'lu Yozgat Şer'iyeye Sicili, s. 29, Belge No: 76. (15.08.1883 Tarihli)

⁴¹² (21.05.1898 tarihli) kayıt. Sevim Deveci Kanat, *1898–1899 Tarihleri Arasında Behisni (Besni) Kazasının Sosyal ve Ekonomik Durumu (194 no'lu Behisni Şer'iyeye Siciline Göre)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2007, s. 47.

⁴¹³ 156 No'lu Ayntab Şer'iyeye Sicili, s. 240–241, (03 M 1312 /07.07.1894)

⁴¹⁴ 156 No'lu Ayntab Şer'iyeye Sicili, s. 73, Belge No: 170, (14 B 1310/01.02.1893). Antep'te Reji Müdürü Mustafa Said Bey, eşi Habibe Emine Hatun'un rahatsızlığından yani nâ-mizacından ve merakından dolayı 501 kuruş olan mehr-i muahharı 1500 kuruş zamlı toplam 2001 kuruşa çıkarılmasını istediğini belirterek bunun gerçekleştirilmesi için mahkemeye başvurmuştu.

durumda da şer‘i mecliste, “tecdid-i iman” ettirilmesi ancak “tecdid-i nikâh” hususunun eşinin rızasını gerektirdiği kararı alınmıştı⁴¹⁵.

Yozgat şer‘iyye sicilindeki (12.03.1885) kayıta Hafız Kemal Efendi ile Hasan kızı Fatma’nın arasında nikâh akdi olup olmadığına dair alınan şahitlerin ifadeleri nikâhın nasıl yapıldığına dair ilginç bilgiler vermektedir. “*Kızım Fatma baban seni dünkü gün Hafız Kemal Efendi’ye nikâh eyledi. Sen de razı mısın? Elbette razıyım. Razı olmasam babam nasıl verür deyü huzurumuzda ikrar eyledi*” ; “... *Nikâhtan bir gün sonra Rebiyü’l-evvelin 9. günü Hafız biraz hedâya almış. Osman Çavuş ve Hatun Hâce, Şükrü ve ben hedâyaları alıb götürdüğümüzde Hatun Hâce ifade etti ki: Fadiş dünkü gün baban seni Hafız’a nikâh etti. Sana haber verdi mi? Evet haberim var. Benim rızam olmasa babam beni nikâh edemezdi dediğine şahidim*”⁴¹⁶.

Mahkeme kayıtlarında yer alan nikâh akitlerinden nelerin dikkate alındığını, dinin getirdiği kurallarla örfün gerektirdiği kurallara uyulup uyulmadığını ve zaman içinde yapılan değişiklikleri görmekteyiz. Örneğin, Marmaris şer‘iyye sicilindeki 13.07.1895 tarihli nikâh kaydında, Düriye ile Mahmud’un doğrudan mahkemeye başvurdukları, şahitlerin huzurunda mehir miktarı belirlenerek karşılıklı evlenmeyi kabul ettikleri beyan edilmişti. Düriye’nin evlenmeye şer‘i ve nizami bir engeli olmadığına dair de köy muhtarlığından şahadetname alınmış, taraflar muhtar olduklarından nikâh akitleri icra edilmişti⁴¹⁷.

---

⁴¹⁵ 156 No’lu Ayntab Şer‘iyye Sicili, s. 91–92, (20 R 1314/28.09.1896)

⁴¹⁶ 2 No’lu Yozgat Şer‘iyye Sicili, s. 52–53, Belge No: 80.

⁴¹⁷ 152 No’lu Marmaris Şer‘iyye Sicili, s. 7, Belge No: 15 (20 M 1313/13.07.1895)

Behisni (Besni) şer‘iyye sicilinde (1898–1899) yer alan nikâh kaydındaki ifadeler ise şu şekildeydi: “...*Bundan iki sene evvel hayiz görüb âkile ve bâliğa olduğumdan gerek karyemiz vesair mahalde bir gûne namzedlim ve nikâhlım dahi olmamakla ve merkûm... nefsime küfüv ve akranım olduğu cihetle [ya da] nefsime layık ve mütekâfi gördüğümden...*”. Diğer kayıtlarda başkasıyla nişanlı ya da nikâhlı olup olmadığına dair bir ifade yer almazken bu defterdeki kayıtlarda yer almıştır⁴¹⁸.

1881 tarihli Sicill-i Nüfus nizamnamesinin 23. Maddesinde akdedilen nikâhların sicil-i nüfus memurlarına bildirilmesini öngörülmeyle birlikte, bu ihbarın kimler tarafından yapılacağı, haber vermeyenlerin ne gibi bir muameleye tabii oldukları açıkça belirtilmemişti. Doğum, mekân değişiklikleri ve nikâh ilmühaberlerinden alınan ücretlerin yarısı, nizamnamenin 38. maddesi uyarınca imam, muhtar ve ruhani reisler terk edildiğinden, bu ihbar işlerinin de bunlar tarafından yapılması, aksi hâlde bunlardan 1 ile 5 mecrediye nakit ceza alınması 24 Ekim 1883 tarihinde Şûra-yı Devlet Tanzimat Dairesince teklif edilmişti. Hükümet nezdinde bunun görüşülerek bir karara bağlanmasının epey zaman almış olduğu anlaşılıyor. Sicill-i Nüfus Nizamnamesinin 4. ve 5. Fasıllarına ek olarak yapılan 21 Haziran 1887 tarihli düzenlemeyle, ilmühaber resimlerinden alınan paranın yarısı imam, muhtar ve ruhani reisler kaldığından hareketle, ihbardan bunların sorumlu tutulmaları uygun görülmüş, ancak öngörülen para cezası fazla bulunduğundan iki çeyrek mecrediyeye düşürülmüştü. Dışarıdan nüfus vukuatını haber verenlerin

---

⁴¹⁸ Sevim Deveci Kanat, *a.g.t.*, s. 47, 77, 84, 85, 94, 106, 122, 127.

ihbarları nakdi ceza alınmasını gerektiriyorsa, alınacak nakdin yarısı ihbariye olarak kendilerine verilecekti⁴¹⁹.

Ayrıca her şahsın nikâhlanmalarda nüfus tezkerelerini ibraz etmeye mecbur olduğu, gösteremediği durumda nüfusa kayıtlı olduğuna dair belge alıncaya kadar işlemlerinin erteleneceği, eğer geçerli bir sebebi yoksa kütüğe kaydolunmamış addolunacağı ve birer mecrediyeden bir altına kadar nakdi cezada da (4. Madde), 1887 yılında indirime gidilerek 1 mecrediye olarak düzeltilmişti⁴²⁰.

Damga Nizamnamesine uygun olarak her bir ilmühabere 10 kuruşluk pul yapıştırılması gerektiği, emrin alınmasından itibaren uyulması istenilmişti⁴²¹.

Musluca Kazası niyabetinden gelen tahriratta, nikâhlanmalarda izinname alımı konusunda nüfus kayıt sicillerine bakılmak üzere nahiyelere bağlı köy halkının kaza nüfus idaresine kadar başvurularının bazı mahallerce mecbur tutulmasından dolayı şikâyetlerin olduğu ifade edilmişti. Bazen de izinname olmadan nikâh akdine cüret edildiğinden, ne yapılması gerektiği soruluyordu. Hüdâvendigâr Vilayeti'ne gönderilen yanıtta, nikâhlanmalarda nüfus kayıtlarına başvurulmasına nizamden gerek

---

⁴¹⁹ “8 Şevval 1298 Tarihli Sicill-i Nüfûs Nizâm-nâmesinin 4. ve 5. Fasıllarına Müzeyyel Madde-i Nizâmiye”, No: 214, *Düstûr*, 1. Tertip, 5. Cilt, Başvekâlet Matbaası, Ankara, 1937, s. 839. Tarihi: 29 N 1304 (21 Haziran 1887); BOA, İ.MMS 91/3847, 1304 N 29 (21.06.1887). Ayrıca bkz. Kemal Beydilli, *a.g.e.*, s. 71.

⁴²⁰ “8 Şevval 1298 Tarihli Sicill-i Nüfûs Nizâm-nâmesinin 4. Madde-i Muaddelesi”, No: 230, *Düstûr*, 1. Tertip, 5. Cilt, Başvekâlet Matbaası, Ankara, 1937, s. 880. Tarihi: 04 Z 1304 (24 Ağustos 1887)

⁴²¹ Ankara Vilayeti'nin 05.11.1890 tarihli tahriratında sorulan “nikâh ilmühaberine pul yapıştırılması emrinin “mâ-kabline şumuli” olamayacağına dair Sicil-i Nüfus İdare-i Umumiyesinden verilen yanıt bkz. BOA, DH. MKT 1802/20, 1308 C 13 (24.01.1891)

olmadığı, halkın elinde bulunan tezakir-i Osmaniyeleriyle bu konuda mahallerinde alacakları ilmühaberlere göre, izinname verilmesi gerektiği bildirilmişti⁴²².

Kastamonu Vilayeti'nin 14 Haziran 1892 tarihli yazısında, nikâh olaylarının ihbarı için nizamnamede belirlenmiş olan sürenin azlığından dolayı (23. Madde'ye göre sekiz gün olarak belirlenmişti) nüfus memuru olmayan ve merkez kazaya uzak mesafede bulunan nahiye ve köylerin imam ve muhtarlarının haber edemedikleri, bundan dolayı nakdi ceza alınageldiği ifade edilmişti. Bu durumla ilgili mazur olduklarından belirlenen sürenin uzatılmasını istenmişti. Yanıt olarak Sicil-i Nüfus Nizamnamesinin 23. Maddesi hükümlerinin nüfus memuru bulunan yerlere ait olduğu, memur bulunmayan nahiye ve uzaktaki köylerdeki nikâhların nizamnamenin 12. maddesine göre, nihayetinde kaza reisine ihbarı, bu maddelerde belirtilen sürede bildirmeyen imamlar ve ruhani reislerden 4. ve 5. fasılların ekinde yer alan nakdi cezanın alınmasının gerekeceği belirtilmişti⁴²³.

Balıkesir'e bağlı Çayır Hisar köyü imam ve muhtarları (Sicil-i Nüfus nizamnamesi 23. maddesince) nikâh olaylarını, nikâhın icrasından itibaren 8 günden içinde bildirmekle yükümlü olduklarını ancak merkez kazaya uzak olan köy, kasaba ve nahiyelerden gelip gitmenin mümkün olmadığını ifade ederek mahkûm edildikleri nakdi cezadan affedilmelerini istiyorlardı⁴²⁴. Hüdâvendigâr Vilayeti'nin 15.10.1893 tarihli tahriratında, boşanma ve ölüm olaylarının nüfus memuru bulunan yerlerde iki ay zarfında nüfus memurlarına bildirilmesi emrinde olduğu üzere nikâh olaylarının bildiriminin de uygun bir süreye uzatılması istenmişti.

---

⁴²² BOA, DH. MKT 1871/59, 1309 S 19 (24.09.1891)

⁴²³ BOA, DH. MKT 1980/40, 1310 M 06 (21.07.1892)

⁴²⁴ BOA, DH. MKT 150/19, 1311 R 05 (16.10.1893)

Şûra-yı Devlet Tanzimat Dairesinde konu görüşüldüğünde, sürenin boşanma ve ölüm olaylarının bildirim süresine çıkarılması uygun görülmüş, geçmişte aldıkları nakdi cezanın tahsili gerekli görülmüştü⁴²⁵.

Selanik Valisi'nin 05.01.1899 tarihli yazısında da vilayete bağlı Siroz Kazasının genişliği, büyüklüğü ve köylerinin birbirinden uzaklığı nedeniyle nikâh olaylarının bildiriminde sorun yaşandığı, daha önceden Hüdâvendigâr Vilayeti'nin konuyla ilgili izin aldığı belirtilerek gereği sorulmuş 08.05.1899 tarihinde de ilgili emir çıkmıştı⁴²⁶.

Bu konudaki şikâyetler taşrayla sınırlı değildi, İstanbul'da da imam ve muhtarlar bildirmeleri gereken nikâhları belirlenen süre içinde bildiremiyorlar ve nakdi ceza vermek istemiyorlardı⁴²⁷. Sadece Müslümanlar değil Müslüman olmayanların nikâhlanmaları da ruhani reisleri tarafından zamanında bildirilmediğinden, onlar da nakdi cezayla karşılaştıklarında şikâyette bulunuyorlardı. Örneğin Selanik'in Köprülü kazası ve köylerinde yerleşik Bulgar cemaatinin 1882–1892 yıllarına kadar doğum, evlenme ve ölüm olayları papazları tarafından bildirilmemiş olduğundan, para cezası talebiyle halkın sıkıştırıldığı, oysa bunun nüfus idaresince verilmesi gereken matbu ilmühaberlerin dağıtılmamasından kaynaklandığı, bu yüzden de cezadan muaf olmak istedikleri belirtilmişti. Yanıtta ise Şûra-yı Devlet Tanzimat Dairesi kararıyla icra olunan genel tebligat gereği olarak, kusurlu bulunan nüfus memurlarının azledilip değiştirilecekleri ancak düzenlemeye göre doğumdan dolayı olan cezanın babaya, nikâh, boşanma ve ölümden dolayı olan

---

⁴²⁵ BOA, İ.DH. 1363/1316 Z 33, 1316 Z 27 (08.05.1899)

⁴²⁶ BOA, İ.DH. 1363/1316 Z 33, 1316 Z 27 (08.05.1899)

⁴²⁷ BOA, DH. MKT 180/36, 1311 C 02 (11.12.1893)

iki çeyrek tutarındaki cezanın imam, ruhani reisler ve muhtarlara ait olduğu ifade edilmişti⁴²⁸.

Karesi nüfus memurluğundan gönderilen ve vilayet nüfus nezaretinden onaylanan yazıda da nahiyelere bağlı köy halkının evlenmeleri sırasında gerekli olan izinname nahiye de bulunan naip vekillerden almalarından dolayı, nüfus idaresine başvurarak kayıt işlemlerini yaptırmadıkları ve bunun kayıtların düzenlenmesini engellediğinden bahisle ne gibi önlem alınması gerektiği sorulmuştu. Hüdâvendigâr Vilayeti'ne gönderilen yanıtta, mahallince alınmasına gerek görülen usule uygun maslahat görüldüğünden ona göre işlem yapılması, naip vekillerinin her ay ne kadar izinname verdiklerini belirten birer cetvel hazırlayarak müdürlük aracılığıyla merkeze göndermeleri istenmekteydi⁴²⁹.

Mamûretü'l-Aziz Vilayeti'nin 22.12.1894 tarihli tahriratında ifade edildiğine göre, nikâhların kolaylaştırılması ve evliliklerin arttırılması için imamların ve muhtarların gönderecekleri nüfus vukuatı ilmühaberlerinden 5 kuruş alacakları çıktı. Nikâh akdeden imamlara verilecek ücretin miktarı muayyen olmadığından, Müslüman halk izinname almak üzere bağlı oldukları köy veya mahalle imam ve muhtarlarına ilmühaber almak için başvurduklarında ve nikâh akdettirdiklerinde haylice zarar görmekteydi. Bu yüzden çoğunlukla halk izinname almaksızın nikâhlarını icra ettirmektedir⁴³⁰.

Karesi Sancağı'na bağlı nahiyelerden bir naibin arzuhâlinde de nahiye naiplerinin maaşlarının olmadığı, muhallefattan ve izinnamelemlerden aldıkları ücretle

---

⁴²⁸ BOA, DH. MKT 2018/94, 1310 R 18 (09.11.1892)

⁴²⁹ BOA, DH. MKT 150/40, 1311 R 05 (16.10.1893).

⁴³⁰ BOA, DH. MKT 342/18, 1312 Ş 11 (07.02.1895).

geçindikleri belirtilmişti. Buna karşın nikâh izinnamesinden 5 kuruştan fazla akçe alanların mesul olacağına dair kararın özre sebep olacağı, nahiyenin dört yüz haneden ibaret olduğu ve bu gibi nahiye naiplerinin maaşı olmadığından ve izinname harcının 5 kuruşa tenzil olmasıyla naiplerin zor durumda kalacakları belirtiliyordu⁴³¹.

Trabzon Vali'sinin 31.01.1895 tarihli yazısında nikâh akitlerinin şer'î mahkemelerde icrası gibi resmi ruhsata da muhtaç olmadığı hâlde, köy halkına *“salâvat-ı mektube eda ettirecek kadar okumuş öğrenmiş Oflu bir takım haşerat köy imamı, mekteb hocası namıyla cerâd-i münteşir (yayılmış yağmacılar) gibi vilayetin köyelerine dağılmış olduklarından kim önlerine çıkıp üç beş kuruş ziyade verirse...”* mahzuru manisi olup olmadığına bakmaksızın, bir kızı bir oğlana nikâhlandırmak gibi meşru olmayan şeylerle köylerin çoğunun muhtar ve ihtiyar heyetleri, bir kız için birçok adama ilmühaber vermek veyahut bir şahsın nikâhı altında bulunan bir kızı başkasına nikâhlandırmak gibi şer'e aykırı edeb ve fenalıklara cüret ettiklerinden şer'î mahkemelerin pek çok zorluklarla karşılaştığı ifade edilmişti.

Tarafların gösterdikleri şahitlerin hangisinin haklı hangisinin haksız olduğunu anlamanın zorluğu, bu gibi fenalıklar yüzünden kaza mahkemelerinden bir takımının meselenin araştırılmasında kayıtsızlık veyahut naiplerin iktidarsızlığından dolayı, ortada birçok veled-i zina kaldığından bunun önünün alınması isteniyordu. Şer'î mahkemelerden verilegelen izinnamelerin şekli ve içeriğinin bir derece daha sağlamlaştırılarak köy ve mahalle ihtiyar heyetlerince verilecek ilmühaberler de matbu olmak üzere, bundan sonra izinnameler liva, kaza ve nahiye mahkemelerince mühürlenip onaylanmadıkça köy imamlarının rastgele şuna buna nikâh akdetmemeleri usul kabul edilmişti. Vilayet matbaasında izinname ve ilmühaberlerin

---

⁴³¹ BOA, DH. MKT 342/18, 1312 Ş 11 (07.02.1895).

lüzumu kadarı her tarafa gönderilerek izinnameelerin birer nüshasından 20 para ve ilmühaberlerin beherinden 10 para ücret alınması tebliğ edilmişti.

Hâl böyle iken Gümüşhane Sancağı'na bağlı olan ve naip vekili bulunmayan liva ve kaza merkezlerine uzak olan nahiyelere bağlı olan köy halkı külfete düşmesin ve işlemlerinde kolaylık olsun diye liva şer'î naipliğinin ihzarıyla köy ihtiyar heyetlerince zikrolunan matbu ilmühaberlere yazılmış vukuata müstenit olarak ve mesuliyeti kendilerinde kalmak şartıyla doğrudan doğruya köy imamları tarafından akdin icrasına izin verilmişti. İzinname ve ilmühaberler karşılığında alınan ücretin miktarıyla ilgili şikâyete bais bir hâl ise görülmemiştir⁴³².

Konya Vilayeti'nde vilayet merkezi ve bağlı olan yerlerde, göçmenlerden fakir ve bî-kudret olanlar nikâh olaylarını harçsız kayıt ve tescil edilmesi için başvurmuşlardı. Şûra-yı Devlet Tanzimat Dairesi'nden nikâh vukuatı harcını vermeye güçleri olmayan acezeye de müsaade verildiği mazbatayla bildirilmişti ve 25.06.1899 tarihli tezkere ile genelleştirilerek tebligat icra edilmişti⁴³³.

Müslüman aceze halk ve göçmenlerin nikâh işlemlerinin (meccânen) ücretsiz icrası hakkındaki tahrirat hükmünün, bu harcı vermeye kudreti olmayan Müslüman olmayan tebaayı da kapsadığı Sicil-i Nüfus İdare-i Umumiyyesi ifadesiyle Hüdâvendigâr Vilayeti'ne bildirilmişti⁴³⁴.

---

⁴³² BOA, DH. MKT 359/15, 1312 L 09 (05.04.1895).

⁴³³ BOA, DH. MKT 2214/70, 1317 S 14 (24.06.1899)

⁴³⁴ BOA, DH. MKT 2301/85, 1317 L 06 (07.02.1900)

3.3.3. 1900 Tarihli Yeni Sicill-i Nüfus Nizamnamesi ve Nikâh

1881 Tarihli Sicill-i Nüfus Nizamnamesinin yerine geçen 27 Haziran 1900 tarihli yeni Sicil-i Nüfus Düzenlemesiyle⁴³⁵ nikâhtan önce, Müslümanlar için şer'î mahkemelerden, Müslüman olmayanlar için ise ruhani reislerinden evlilik için izinname getirilmesi hususu yinelenmişti. Nikâh akitlerinin imam ve ruhani reisler tarafından nüfus idaresine ilmühaberle bildirilmesi süresi 15 güne çıkarılmıştı. Bir diğer değişiklik ise verilen ilmühaberlerin doğruluğunu kontrol etmek için izinname vermekle görevlendirilenlerin ayda bir kere, nikâh akdi yaptırانların isimleriyle adreslerini içeren bir defteri, nüfus idarelerine göndermeleri ve belirlenen sürede nüfus idaresine bilgi vermeyen imamlar ve ruhani reislerden yarım Osmanlı altını nakdi ceza alınmasıydı⁴³⁶.

Sicillerin teftişi sırasında köy ve mahallelerdeki nüfusla ilgili olayları gerçeğe uygun bildirmeyen görevlilerden, ilmühaberde mühürleri bulunanlara bölünerek 1 altından 5 altına kadar nakdi ceza alınacağı belirtilmekteydi⁴³⁷.

Nikâh akitlerini bildiren ilmühaberlerden alınacak harçlarda bir değişiklik yapılmamıştı⁴³⁸. Matbu ilmühaber varakaları yine her kazanın nüfus memuruna kaza kaymakamı tarafından senetle verilecekti, bunlardan nikâh ilmühaber harcının⁴³⁹

---

⁴³⁵ “Sicill-i Nüfûs Nizâm-nâmesi Makâmna Kaim Olmak Üzere Kaleme Alınıp Mer'iyeti Ahkâmına Bi'l-istizân İrâde-i Seniyye-i Cenâb-ı Padişâhî Şerefmüteallik Buyrulan Nizâm-nâme”, No: 123, *Düstûr*, 1. Tertip, 7. Cilt, Başvekâlet Devlet Matbaası, Ankara, 1941, s. 433- 451, Tarihi: 29 Safer 1318 (27 Haziran 1900). Ayrıca bkz. BOA, DH. MKT 2424/120, 1318 B 11 (04.11.1900).

⁴³⁶ 33. Madde, a.g.n. s. 441.

⁴³⁷ 48. Madde, a.g.n. s. 445

⁴³⁸ 53. Madde, a.g.n. s. 446

⁴³⁹ 3 Eylül 1881 tarihli Sicill-i Nüfus Nizamnamesi'nin ilgili 38. Maddesi'nde harc yerine “resm” denilmiştir. Bkz. “Sicil-i Nüfus Nizamnamesi”, *Düstûr*, Zeyl-i Sâni, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1299, s. 22

yarısı imam, muhtar ve ruhani reislere bırakılırken, diğer yarısı mal sandığına teslim edilecekti⁴⁴⁰. Belirlenen harç ve ücretlerden fazla alan imamlar, muhtarlar ve Müslüman olmayan cemaatlerin hademelerine verilecek ceza konusuna da bu düzenlemeyle açıklık getirilmişti. Birer adet Osmanlı altını nakdi ceza alınacaktı⁴⁴¹. Ayrıca, nakdi cezayı vermeyenlerin ceza kanununun 37. maddesi uyarınca cezalandırılacakları, yalnız bunlardan “ekvat-i yevmiyelerini” sağlayamayan mahalle ve köy imamları, muhtarları ve Müslüman olmayan cemaat hademesi ile ihtiyar meclisi tarafından beyan ve bağlı olduğu belediyece onaylananların, cezadan müstesna olacakları belirtilmişti⁴⁴².

Nüfus sayımı yapılan yerlerde bulunup da şimdiye kadar kendilerini nüfus siciline kaydettirmemiş olanlarla, eski nüfus nizamnamesine göre tahririn başlangıcından beri nüfusla ilgili olayları bildirmemiş ve işlemlerini tescil etmemişler olanlar, bu nizamnamenin yayınlanma tarihinden itibaren beş ay içinde nüfus dairelerine başvururlarsa, kendilerinden nakdi ceza alınmayacaktı. Belirlenen sürede başvurmayanlardan, nakdi ceza alınacak ve hariçten nüfus vukuatını haber verenlerin ihbar ettikleri konu, nakdi cezayı gerektiriyorsa, alınacak nakdin yarısı ihbar edene verilecekti⁴⁴³.

Bununla birlikte, belirlenen beş aylık süre 16 Ocak 1902’de sona erdiği hâlde, henüz kayıtları yapılmamış bir hayli nüfus vardı. Sürenin altı ay uzatılması yönünde

---

⁴⁴⁰ 56. Madde, 27 Haziran 1900 Tarihli “Sicill-i Nüfûs Nizâmnamesi Makamına Kaim Olmak Üzere Kaleme Alınıp Mer’iyeti Ahkâmına Bi’l-istizân İrâde-i Seniyye-i Cenâb-ı Padişâhî Şerefmüteallik Buyrulan Nizâmname”, No: 123, *Düstür*, 1. Tertip, 7. Cilt, Başvekâlet Devlet Matbaası, Ankara, 1941, s. 446.

⁴⁴¹ 58. Madde, a.g.n. s. 446

⁴⁴² 59. Madde, a.g.n. s. 446

⁴⁴³ 73. Madde, a.g.n. s. 451

Ermeni Katolik patriğinden, Selanik, Konya, Hüdâvendigâr, Kosova vilayetleri ile Çatalca mutasarrıflığından alınan yazılar üzerine, Dâhiliye Nezaretinden yazılacak tahrirat tarihinden itibaren altı ay daha uzatılması Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dairesince uygun görülmüş⁴⁴⁴ ve ilgili irade 28 Mayıs 1902’de yayınlanmıştır⁴⁴⁵.

3.3.4. 1902 Tarihli Yeni Sicill-i Nüfus Nizamnamesi ve Nikâh

27 Haziran 1900 tarihli Sicill-i Nüfus Nizamnamesi yerine geçen 12 Haziran 1902⁴⁴⁶ tarihli nizamnamenin getirdiği değişiklik muhtarların çıkarılarak, her köy ve mahallede nikâh işlemlerini yalnız imamlar ile Müslüman olmayan cemaatlerin mahalli ruhani reislerinin icraya mecbur tutulmalarıydı⁴⁴⁷. Ayrıca nikâh işlemlerini bildiren ilmühaberlere nikâh izinnamesinin bir suretinin yazılması da çıkarılmıştı⁴⁴⁸.

Tahrir sırasında nüfusa kaydedilmeyenler ya da nüfusla ilgili olayları ihbar

---

⁴⁴⁴ Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi Mazbatası, *Düstûr*, 1. Tertip, 7. Cilt, Başvekâlet Devlet Matbaası, Ankara, 1941, s. 857-858’de “Sicill-i Nüfus Nizâmnamesinin 73. maddesinde vukuatı müterakime için muharrer olan beş mah müddet-i muafiyet 03 Kanun-i Sâni 1317 (16 Ocak 1902) münkazi olmuş” denilmektedir.

⁴⁴⁵ “5 Rebiyü’l-evvel 1320 Tarihli Nüfus Nizamnamesinin 73. Maddesinde Vukuat-ı Müterakime için Muayyen Muafiyet Müddetinin Temdidi ve Müteferriatı Hakkında İrâde-i Seniyye”, No: 192, *Düstûr*, 1. Tertip, 7. Cilt, Başvekâlet Devlet Matbaası, Ankara, 1941, s. 857-858, Tarihi: 19 S 1320 (28 Mayıs 1902). Burada bir yanlışlık söz konusudur. 28 Mayıs 1902 tarihini taşıyan irade, henüz yayınlanmamış olan 12 Haziran 1902’de yayınlanacak Nüfus Nizamnamesinin 73. Maddesini değiştiremeyeceğinden ve muafiyet süresi 5 ay olarak sadece 27 Haziran 1900 Tarihli Sicill-i Nüfus Nizamnamesinin 73. Maddesinde belirtildiğinden, doğrusu “29 S 1318 (27 Haziran 1900) Tarihli Nüfus Nizamnamesinin 73. Maddesinde Vukuatı Müterakime için Muayyen Muafiyet Müddetinin Temdidi ve Müteferriatı Hakkında İrâde-i Seniyye” olmalıydı.

⁴⁴⁶ “Sicill-i Nüfus Nizâmnamesi Makamına Kaim Olmak Üzere Tadilen Kaleme Alınıp Mer’iyeti Ahkâmına Bi’l-istizân İrâde-i Seniyye-i Hazret-i Hilâfetpenâhî Şeref Müteallik Buyurulan Nizâmname”, No: 197, *Düstûr*, 1. Tertip, 7. Cilt, Başvekâlet Devlet Matbaası, Ankara, 1941, s. 864-883. Tarihi: 05 Ra 1320 (12 Haziran 1902).

⁴⁴⁷ Her iki Sicill-i Nüfus Nizamnamesinde de 22. Madde. 1902 Tarihli nizamnameyle muhtarlar çıkarılmıştır. Bkz. A.g.n. s. 869.

⁴⁴⁸ 34. Madde, a.g.n. s. 872-873.

edilmemiş olanlar, ortaya çıkarsa nakdi ceza aranılmayacak, kayıt işlemleri yapılacaktı. Ancak tahrirden sonra nüfus vukuatını haber verenlerin bildirdikleri konu, nakdi para cezası gerektiriyorsa alınacak cezanın yarısı ihbar edene verilecekti⁴⁴⁹.

Sicil-i Nüfus İdare-i Umumiyesi ifadesiyle 17.06.1902 tarihinde Konya Vilayeti'ne gönderilen yazıda, nikâhlanma olaylarının belirli zaman zarfında yürütülmesi gerektiği belirtilmişti. Nikâh akdi ve evlenmelerin gerçekleştiği hâlde bunun nüfusça muamelesinin icra edilmemesi, asker eşleri ve nişanlılarının başkasına verilmemesi hakkındaki maksadı sağlayamadığı ve muamelenin ertelenerek icrasının olmadığı, akdin icrasına bir mahalli engel var ise esasen bunun vukuata meydan vermemesi hususuna dikkat edilmesi istenilmekteydi⁴⁵⁰.

Kastamonu Vilayeti'nin 24.02.1908 tarihli tahriratına verilen yanıtta, şer'i mahkemelerde meydana gelen boşanmalarda da nikâhlarda olduğu gibi mahalle ve köy imamlarına bilgi verilmesi gerektiği belirtilmişti. Şer'i mahkemelerde icra olunan nikâhları bildiren defterlerin, nüfus idarelerine ayda bir kere gönderilmesinin düzenleme gereği olduğundan, akdin kıyılması sırasında mahalle ve köy imamlarına bilgi verilmesi genelleştirilerek şer'i hâkimlere önceden tebliğ edilmişti. Meşihat makamının 17.12.1906 tarihli yazısında, vilayetler ile merkeze doğrudan bağlı olmayan livalara keyfiyetin haber verildiği kayıttan anlaşılmıştı⁴⁵¹.

Hüdâvendigâr Vilayeti'nden, Nüfus nizamnamesinde vukat ilmühaberlerinin gönderilmesi için belirlenen sürenin aşılması durumunda nakdi cezanın kimlerden

---

⁴⁴⁹ 73. Madde, a.g.n. s. 883.

⁴⁵⁰ BOA, DH. MKT 538/66, 1320 R 04 (11.07.1902)

⁴⁵¹ BOA, DH. MKT 1095/58 1324 Ca 08 (30.06.1906)

alınacağına dair açıklık olmadığı belirtilmişti. Mahalle ve köy imamlarının bilgisi olmadan, bazı kişilerin şer'î mahkemede nikâh akdettirdikleri, buna dair şer'î ilamların belirlenen sürede alınamaması veyahut bilgisizlikten ötürü nüfus idaresine ibraz edilmediğinden belirlenen sürenin aşılması durumunda ne yapılması gerektiği sorulmuştu. Vilayetin 30.05.1906 tarihli tahriratına verilen yanıtta, Nüfus Nizamnamesinin 33. maddesine göre, nikâhlanma olayları hakkında mahalle ve köylerden verilecek ilmühaberlerin sıhhatini teminen izinname vermeye memur olanlar tarafından ayda bir kere nikâh akdi yapılanların isimlerini, mahalle, sokak ve hane numaralarını belirten bir defterin, nüfus idaresine verilmesi gerektiği vurgulanmıştı. Bundan sonra, şer'î mahkemelerde yapılması gerekli olan akitlerin adı geçen deftere eklenmesiyle, vukuat vaktinde nüfus idarelerine ilmühaberle haber edilmek üzere, mahkemece akit sırasında mahalle ve köy imamlarına bilgi verilmesi gerektiği tebliğ edilerek, keyfiyetin tüm vilayetler ile merkeze doğrudan bağlı olmayan livalara bildirildiği ve oraca da ona göre işlem yapılması gerektiği ifade edilmişti⁴⁵².

Yanya Vilayeti'nin 10.06.1906 tarihli tahriratına verilen yanıtta, Sicil-i Nüfus Nizamnamesinin 22. Maddesi hükümce nikâh ve boşanma işlemlerini icraya yalnız imamlar ile Müslüman olmayan cemaatlerin mahalli ruhani reisleri mecbur olduklarından, "münâkehât harcının" da imamlar ile ruhani reislerden aranılması gerektiği belirtilmişti⁴⁵³.

Ağustos 1909 yılında Hariciye Nazırı imzasıyla Sadarete gönderilen tezkirede, yabancı memleketlerdeki memurlarımızın kendi kendilerine evlenmekte

---

⁴⁵² BOA, DH. MKT 1095/58 1324 Ca 08 (30.06.1906)

⁴⁵³ BOA, DH. MKT 1097/52 1324 Ca 15 (07.07.1906)

oldukları, bunun ise siyaseten sakınılan, sağlam olmayan bir durum olduğu belirtilmişti. Diğer devletlerce de kural olduğu üzere, bizce de yabancı memleketlerde sefaret memurları ve şebhenderinin izin almadan evlenmelerinin yasaklanması görüşü ifade edilmişti. Buna dayanarak dışarıda evlenecek adı geçen memurların, öncelikle amirleri olan sefirlere durumu haber etmeleri, ardından eş olacak kadının ve ailesinin sosyal durumlarıyla ilgili sefir tarafından Hariciye Nezaretine tam olarak bilgi verilecekti. İzin alınmadıkça nikâh akdinden sakınmaya mecbur tutulmaları ve buna göre hareket etmeyenlerin ise azledilmelerinin usul olarak kabul edilmesi uygun görüldüğü ifadesiyle konunun Meclis-i Vükelaya havale edilerek karara bağlanması istenmişti. Meclis-i Mahsus'ta 06.09.1909 tarihinde görüşülerek 07.09.1909 tarihinde de Meclis-i Mahsus Vükelanın kaleme aldığı mazbatayla gerekli emir çıkmıştı⁴⁵⁴.

3.3.5. 1914 Tarihli Nüfus Kanunu ve Nikâh

12 Haziran 1902 tarihli Nüfus Nizamnamesinin yerine geçen 27 Ağustos 1914 tarihli Nüfus Kanununun⁴⁵⁵ 26–30. maddeleri nikâhlanma ve evlenme olaylarını kapsamaktaydı. Bu kanunun 26. maddesinde, izinname vermeye yetkili olan Müslümanlar için şer'î hâkimler veya naipleri, Müslüman olmayanlar için ruhani reisler ya da onların yetkilendirdiği vekilleri aracılığıyla nikâhların kıyılacağı öngörülmüştür. Ayrıca kocaya, akdi icra eden imam, papaz veya haham tarafından mühürlenmiş ilmühaberi, nüfus memurları bulunan yerlerde iki hafta, bulunmayan yerlerde iki ay içinde bağlı olduğu nüfus idaresine vermek zorunluluğu getirilmişti.

---

⁴⁵⁴ BOA, İ. HR. 419/1327 Ş 08, 1327 Ş 21 (07.09.1909)

⁴⁵⁵ “Nüfûs Kanunu”, *Düstûr*, 2. Tertip, 6. Cilt, Matbaa-i Âmire, Dersaadet, 1334, s. 1244–1254, Tarihi: 05 L 1332 (27 Ağustos 1914).

Geçerli bir şer'î özürlü olmaksızın, bu süre içinde kaydettirmeyen zevcten, 25 kuruştan 50 kuruşa kadar nakdi ceza alınacak, vermeyenler ise 24 saat hapsolunacaktı. 27. ve 28. maddelerle ilmühaberlerin şekli ve yabancı ülkelerdeki evlenmelerin nüfusa tescili düzenlenmişti⁴⁵⁶.

Şer'î mahkemelerde yapılan nikâhlar için zevç hâkimlerden veya naiplerden bir ilmühaber alarak nüfus idaresine verecekti⁴⁵⁷. Daha önceki düzenlemelerde üç çeşit olarak belirtilen nikâhlara dair verilecek vukuat ilmühaberleri teke düşürülmüştü ve bir kuruş harç alınması öngörülmüştü⁴⁵⁸. Hüviyet cüzdanlarıyla tüm vukuat ilmühaberleri damga resminden muaf tutulacaktı⁴⁵⁹.

Akif Aydın, bazı hukukçuların 1881 tarihli Sicill-i Nüfus nizamnamesinin devletin evlenme işine ilk müdahalesi olduğunu iddia ettiklerini, ancak Osmanlı Devleti'nin başlangıç dönemlerinden itibaren evlenmelerin devletin kontrolü altında yapılması yolundaki gelişmelerin Tanzimat döneminde ulaşılan tabii sonucu olduğunu belirtmekteydi. Şer'îyye Mahkemeleri Nizamnamesinin ardından Sicill-i Nüfus Düzenlemesinin getirmiş olduğu tek yeniliğin ise nikâhı kıyan din adamlarına belli bir süre içinde evliliği sicill-i nüfus memuruna bildirme mecburiyeti olduğunu belirtmektedir⁴⁶⁰.

---

⁴⁵⁶ “Nüfus Kanunu”, a.g.e, s. 1250.

⁴⁵⁷ “Nüfus Kanunu”, a.g.e, 30. Madde, s. 1251.

⁴⁵⁸ “Nüfus Kanunu”, a.g.e, 41. Madde, s. 1253.

⁴⁵⁹ “Nüfus Kanunu”, a.g.e, 44. Madde, s. 1254.

⁴⁶⁰ M. Âkif Aydın, “Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihî Tekâmülü”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, 2. Cilt, T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları No: 71, Ankara, 1992, s. 440.

3.4. Evlenmelerde Yaşanan Sorunlar

Meşrutiyet döneminde de “emr-i izdivâcın yolsuz olarak cereyan” ettiğiinden bahisle yapılan şikâyetlerden alınan önlemlerin ve yapılan düzenlemelerin yetersiz kaldığı açıkça anlaşılmaktadır. Kastamonu Vilayeti’ne yazılan yanıtta Düstûr’da belirtilen “izdivâc nizamnamesine” uygun hareket edilmesi tebliğ ediliyordu⁴⁶¹.

Dersim hakkında Erzincan müddei-i umumi muavini tarafından sunulan 10 Eylül 1892 tarihli layihada, İslam milletinin servetinin yok olmasına neslinin çoğalmasına engel olan sebeplerden biri de evlenmelerde yapılan beyhude israftır denilerek genel olarak durum arz edilmişti⁴⁶².

Görenek dedikleri “âdet-i müsrifâne”; mevkine göre bazen erkek bazen de kız tarafından “başlık” adı altında verilmesi mutlak olan birçok paradan başka, pahalı elbiseler, bir takım beyhude ve gereksiz eşyanın tedariki ve haftalar boyu süren mükellef ziyafetlerin icrası olarak tanımlanmıştı. Evlenme ve düğün törenlerinin masraflarını karşılayabilmek için halk elindeki sermayesini tüketip, gücünden fazla borca girmekte, hatta arazi ve evlerini “şuna buna ve ekseriyetle Hıristiyanlara satarak” fakirlik ve sefaletle düşmekteydi. Evlenemenin maddi yükünü kaldıramayanlardan bazıları ise fuhuşa, uygunsuzluklara meyletmekte hatta gibi frengi hastalıklara duçar olmaktaydılar. Ayrıca zamparalık ve kız kaçırma olaylarından dolayı, birçok kimse öldürülmekte, bazıları da kürek ve hapis cezasıyla

---

⁴⁶¹ BOA, DH. MKT 1921/15, 1309 B 11 (10.02.1892)

⁴⁶² İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı*, Elâzığ, 1999, s. 147’de 03 Temmuz 1893 tarihini vermiş ise de 205. sayfada I. Ekte yer alan ve 17 Z 1310 (03.07.1893) olarak verdiği arşiv dosyasının tarihi 17 S 1310 (10.09.1892)’dir. Bkz. BOA, Y. A.RES, 60/27, 1310 S 17. Dersim hakkında bazı mütalaatı havi Adliye ve Dâhiliye nazırları tarafından Tahrîr olunan arızanın takdimi

ömür geçirdiklerinden evleri harap olmaktaydı. Bu nedenle de neslin çoğalması ve servetin kaynakları engelleniyordu. Bu durumun önüne geçmek için münâkehât nizamnamesi yeterli hükümleri kapsıyor ise de münâkehât ve bunlarla ilgili davaların şer‘iyye mahkemelerine ait olduğu ve nikâh akdinde her ne şart kılınmış ise onun hükm ve tenfizi gerekli olmakla birlikte, adı geçen nizamname hükmü bir ferde bile henüz uygulanmamıştı. Bu düzenlemenin genel hükümlerine istisnasız memurlar, halk ve ileri gelenler uymakla birlikte, taraflardan birinin şer‘i mahkemelere başvurularında asıl sorun nikâhtan kaynaklanmadığından, bu davalara bakılmayıp nizamiye mahkemelerine havale edilmekteydi. Zevç ve zevceye, buradan verilecek ilam hükümlerine uymamaları durumunda, şer‘i memurlar ve hükümetçe adı geçen nizamname hükümlerine uymadıklarından cezalandırılmaları öneriliyordu. Bunun uygulanmasına dikkat etmeyen mahalli, adli, şer‘i memurların da azl edileceklerine dair adı geçen nizamnameye ek olarak bir bend düzenlenmesi önerisi getiriliyordu.

Ayrıca “münakehat nizamnamesinin” çeyizler ve diğer gerekli eşyaların miktarını gösteren izinnamelelerin arkasına yazılması ve basılması hâlinde, bunun dışına çıkılmayacağı doğaldı. Bu maddelerin varakaya yazılmasıyla beraber, akit sırasında belirlenen ve anlaşmaya varılan eşyanın miktarı belirlenen miktara uymadığı takdirde reddedilebilmesi de izinnamenin arkasında tek tek belirtilmiş olması acil çare olarak görülüyordu.

Dikkati çeken konulardan birisi de Hıristiyanların evlenmelerde karşılaşılan sorunlardan başlık ve fazla masrafa girilmesi konularını patrikhaneden marhashanelere verilen emirleri, murahhasların gayretli çabalarıyla uygulamaları sonucu terk etmiş olmalarıydı. Böylelikle Hıristiyanlar istedikleri zaman

evlenebilmekte, kız kaçırma ve bunun yol açtığı adam yaralama, öldürme olaylarına rastlanılmamaktaydı⁴⁶³.

Beşeri nüfusun artması ve mülkün mamur kılınmasının en önde gelen sebeplerinden olan nikâh ve evliliklerin, bazı mahallerde tabii tutulduğu âdetlerle naip ve diğerleri tarafından fazla harç, resm alınması gibi güçleştirmeler, meşru olmayan hâller yasaklanmıştı. Evlenmelerin arttırılması için daha önceden birçok emir çıkarılmış ve genel resmi yazılar gönderilmişti. İlgili bölümde örnekleriyle verdiğimiz üzere müfettişler gönderilmişti, semeresi olarak da Düstûr'un birinci cildinde yazılı olan ayrıntılı ilanname ile düğün sahipleri güçlerine göre dört sınıfa ayrılarak yapacakları harcamaların miktar ve dereceleri sınırlandırılmıştı. Hatta verilecek çeyizin çeşidi de belirlenmişti. Buna rağmen taşralarda gereken uygulama ve işlemler yapılamamış, yine bir takım fazla masraflar olmuştu.

İmamlar ve muhtarlar düğün sahiplerini mebalîğ-i külliye tediyesine icbar edildiğine dair Trabzon Vilayeti meclisinden gönderilen 26 Ağustos 1863 tarihli emirle birlikte genel olarak yazılmış tahrirat suretleri eklenerek 23 Temmuz 1893 tarihinde yeniden tahrirat gönderilmişti. Vilayetin hemen her yerinde “*velîme cemiyetlerinde*” yani düğünlerde bir takım gereksiz talepler ile nüfuz sahibi bazı kişiler ve onları izleyen köy muhtarlarının kız ve oğlan babalarından “*rıza parası*”, naiplerin de “*iziname harcı*” adı altında akçeler almalarından dolayı, köy halkı tahrip olmakta dolayısıyla da evlilikler ertelenmekte ve güçleşmekteydi. Bu durum nüfusun ve “*kuvve-i cundiyyenin*” adem-i tezayüdü gibi vehim sorunlara sebep oluyordu. Bunlar devletçe yasaklanmışken, bunun şu anda devam etmesinin nedenleri ya hükümet memurlarının bu konuda ihtimam gösterememesi veya adı

---

⁴⁶³ İbrahim Yılmazçelik, *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı*, Elâzığ, 1999, s. 154–155.

geçen ilanname içeriğinin harfiyen ve tamamen kabil-i icra bulunmaması veyahut yasağa karşı hareket edenler hakkında gereken cezaların yerine getirilmemesi görülmüyordu.

Şûra-yı Devlet Tanzimat Dairesi'nde yukarıda bahsettiğimiz konu görüşülerek 04 Eylül 1893 tarihli yanıtında, Düstur'un birinci cildinde yer alan ilannamenin yayınlanmasından yaklaşık 30 sene geçtiği hâlde "*hiçbir vilayette tatbîk edilememiş olduğu cihetle kabîl-i icrâ olmayub*" sözleriyle uygulanamadığı belirtilmişti. Nüfuz sahipleri ve köy muhtarlarının kız ve oğlan babalarından "*rıza parası*" adı altında istedikleri akçelerin "*bahşiş nev'i*"nden cüzi şeyler olacağı; naiplerin almakta oldukları "*izinname harcı*"nın da beş on kuruştan ibaret olduğundan, bunlar evliliğe mani addolunmayacaktı. Artan düğün masrafları evliliklerin yapılmasını güçleştireceği doğru olsa da halkı alışkanlık ve âdetlerinden kolayca vazgeçirmenin imkânsızlığı malum olduğundan, bu konuda tedbir alınmasına gerek görülmemişti. Ancak öncelikle evlenecek olanların fazla masrafa gitme yolunu seçmemeleri için hükümet memurlarınca etkili nasihat verilmesi, imam ve muhtarlar tarafından ziyade para ve naiplerce de izinnameelerde belirlenen harçlar dışında bir şey alınmaması ve bu yasağa aykırı hareket edenlerin hükümetçe men edilmesi gerekli görülmüştü. Mahalle ve köy muhtarları ile ahaliye durumun ilan edilmesi ve sadece ilanla bırakılmayıp mahali hükümetlerince daima takip edilmesi, uygulanmasına ihtimam gösterilmesi isteniyordu. Vilayetlerce bu konuda itina edilip edilmediğine dair Bab-1 âliyi bildirmek üzere her sene ne miktar evlilik yapıldığını kaza nüfus idarelerince ayrıca bir istatistik tertib edilmesi ve vilayetlerce

düzenlenecek genel istatistiğın eskisiyle karşılaştırılarak fazla ve noksanıyla ilerleme ve gerilemesinin sebepleri gösterilerek Bab-ı âliye gönderilmesi kabul edilmişti⁴⁶⁴.

Evlilikle ilgili düzenlemenin uygulanmasında karşılaşılan sorunlar yazışmalarla merkeze bu şekilde yansırken, merkezin de evlenmelerde yörelerde geçerli olan teamül ve âdetleri öğrenmek üzere Hicaz, Konya, Aydın, Halep, Yemen, Van, Bitlis, Musul vilayetleri ile Kudüs-i Şerif mutasarrıflığına yazdığını görmekteyiz⁴⁶⁵.

Evliliklerde yaşanan sorunlarla ilgili şikâyetler ve çözüm istekleri oldukça ilgi çekicidir. Örneğın Behiye adlı muhtediye Dersaadet'te kendisiyle evlenen Bursa'nın Hoca Hasan Mahallesinden Mehmet oğlu İbrahim'in memleketçe asker edildiğini, kendisinin kimsesiz olduğundan eşinin "muamele-i askeriyeden" affını istemektedir⁴⁶⁶. Nişanlısı askerde bulunan kızların evlendirilmemesi ancak bıkır-i izale edilenlerin evlendirilmeleriyle ilgili bir genelge 23 Ocak 1883 tarihinde yayınlanmıştı⁴⁶⁷.

Bir başka örnekte de asakir-i şahane nikâhlıları ile nişanlıların taarruzdan masuniyetlerine dair emrin uygulanması Kastamonu Vilayeti'ne tebliğ edilmekteydi. Ordu-yu Hümayun'a mensup nizamiye 34. alayının 2. taburunun 1. bölüğü efradından Halil oğlu Abdurrahman nikâhlısının Bolu'da Çakır Hasan Ağa ile

---

⁴⁶⁴ BOA, A. MKT. MHM 531/13, 1311 M 24 (07.08.1893) dosya ve ekleri.

⁴⁶⁵ BOA, DH. MKT 2028/25, 1310 Ca 15 (05.12.1892)

⁴⁶⁶ BOA, DH. MKT 2431/100, 1318 Ş 03 (26.11.1900)

⁴⁶⁷ Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri, 151. Cilt, Sayfa: 3, 14 Ra 1300 (23.01.1883) tarihli kayıt bkz. Cemil Cahit Güzelbey (haz.), *Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri*, 2. Fasikül, Sanat Matbaası, Gaziantep, 1966, s. 102

evlendirilmek üzere bazı kişilerce gaflete düşürülerek merkûmun hanesine gittiğini haber almıştı ve sebep olanların kanuni işlem yapılmasını talep ediyordu⁴⁶⁸.

Evlilik vaadiyle kandırılan iğfal edilerek “bikri izale” edilen kızların kendileri ya da ebeveynleri de şikâyetlerini iletmekteydiler. Örneğin zenciye Fatma kızı Emine’nin Vize’nin Vardar köyünden Hacı Mehmed oğlu Ahmed tarafından evlilik vaadiyle kandırılmıştı. Ahmed tarafından “bi’l-iğfâl bikrinin izale” edildiği, ardından Ahmed’in Romanya’ya ve akabinde memleketine firar ettiği, gerekli işlemlerin araştırılarak yapılmasını istiyordu⁴⁶⁹.

Kayserili Evakim Kuyumcuyan mührüyle Şûra-yı Devlet’e verilen varakada, evlenmelerde ve nikâhlanmalarda taşra halkının şer’i hükümlere ve nizama aykırı olarak iktidarlarından fazla akçe sarf ettikleri ve bunun sonucunda da pek çok kimselerin evlenemediklerinden meşru olmayan yollara saparak suç işledikleri belirtilmişti. Bu konudaki nizam ve mukarrerat hükümlerinin hüsn ü muhafazası gerekmektedir. Sadrazamın 04 Mart 1903 tarihli yazısında, evlenme ve nikâhlanmalarda yapılan israf ve telefatin yasaklanması ve ıslahı için iki defa emir çıktığı hatırlatılmıştı. Evlenmelerde halkın dört sınıf itibarıyla her sınıfın hâl ve şanına, servet ve iktidarına göre tarafların vermesi ve yapması caiz görülen şeyleri belirleyen ilanname de yayınlanarak duyurulmuştu. Bu yüzden halkın duçar olduğu zarar ve ziyan önemli görüldüğünden, bu konudaki emirlerin ve ilanname hükümlerinin tamamen icra edilmesi ve hüsn ü muhafazası gerekli görülmüştü. Buna

---

⁴⁶⁸ BOA, DH. MKT 586/16, 1320 C 27 (01.10.1902).

⁴⁶⁹ BOA, DH. MKT 1081/11, 1324 Ra 25 (19.05.1906)

dair yazı Dâhiliyeden bütün vilayetler ile doğrudan bağlı olmayan livalara ve Şehremaneti'ne 27 Mart 1903 tarihinde gönderilmişti⁴⁷⁰.

Aydın Vilayeti Genel Meclisi'nin kararlarında, halkın evlilik ve sünnet düğünlerinde bir takım külfetler, gereksiz masraflar altına sokularak, “*hatta para bulmak için medar-i maişeti olan tarlası ziraat bankasına terhin ile duyun-i kesireye giriftar ve müriüvvetnamı altında zaruret ve sefalete duçar*” olduklarından bahsedilmişti. Bu durumun yarar sağlamayacağını idrak edenlerin bile şiddetle karşısında olmalarına rağmen, göreneklere uymaktan kendilerini alamadıkları, bu gibi cemiyetlerde israflardan kaçınılarak meşru sınırlar dışına çıkılmaması, Düstur'da yayınlanan tenbihatta ve çıkarılan pek çok emrin gereğinden olduğu için Vilayet merkezinde alınan karar, pek çok kez tebliğ edilmişti. Ancak etkili olamamış hâlâ lüzumsuz masrafların bir takım israfların meydana gelmesi esef edilecek durum olarak görülmüştü. Halkın kendilerinin uğradıkları felakettin dışında umumun servet ve saadetine de etki ederek kötü örnek oluşturmaktaydı. Hükümetin toplumun hukukunun ve mutlululuğunun korunması hakkında önlemler almaya selahiyetinin olduğu sözlerinden sonra, bu mahvedici, ayıplanan, meşru olmayan, yerilen âdetin ortaya çıkardığı zararların düğün sahiplerine layılıkla anlattırılması, söz dinlemedikleri takdirde idareten yasaklanmasıyla birlikte çeyize dair eşyanını teşhir edilmemesi de istenmişti. Cesaret edenler olursa cezalandırılacaklar ve vilayetçe de takip edilmek üzere, her 15 günde bir yapılan düğünler ve masraflar hakkında bilgi verilmesi gerektiği ve Düstur'da yayınlanan tenbihattan yeterli miktarda tabettirilerek köylere varıncaya kadar ilan olunması kararlaştırılmışti⁴⁷¹.

---

⁴⁷⁰ BOA, DH. MKT 675/60, 1320 Z 27 (27.03.1903)

⁴⁷¹ Aydın Vilayeti Meclis-i Umumisinin 1325 Senesi Mukarreratı, Aydın, 1325, s. 42

Evliliklerin kayıt altına alınması için yapılan düzenlemelere karşın hâlâ görevlilerin suiistimallerine rastlamaktayız. Örneğin, Nablus Sancağı'na bağlı Cenin kazası Kabatiyye Köyünden Receb Yusuf Ebu Ata, 04 Haziran 1910 tarihinde kaza nüfus memurunun evlilik kaydını icra etmek için “*kaydiyye resmi*” adı altında kendisinden 2,5 mecdiye-i Osmaniye aldığı hâlde kaydı icra etmediğinden ve bir heyet huzurunda dinine küfrettiğinden şikâyetçiydi. Sadık Efendi'nin suçunun bura hükümetince örtülmek istendiğinden bahisle, başka bir vasıta ile tahkikatın yapılmasını istirham etmekteydi⁴⁷².

Özellikle savaş dönemlerinde sıklıkla karşılışılan kocanın “gâib olmasından” yani kaybolup kendisinden haber alınamayan, ölümü diri mi olduğu bilinemeyen ya da evini terk edip giden hayatta olduğu hâlde evine gelmeyen “gâib” kişilerin evliliklerinin sona erdirilmesi gibi hukuki sorunlarla karşılaşılıştı. Özellikle eşleri savaşa giden kadınlar kocalarının şehit olduğu hususunda kesin bir bilgileri olmadığından, hukuken evli kabul edilmişlerdi. Bu durumda çeşitli sorunlara neden olmaktaydı. Kendilerine bakacak kimsesi ve kocalarından kalan malı bulunmayan kadınlar için ekonomik sorunlar ortaya çıkıyordu. Örneğin 1914 yılında Garp Ordusuna mensup olup şu anda ailelerinin yanına gitmemiş, hayat ve mematlarına dair bir gûna malumat alınmamış olan efradın, şer‘en öldüklerine hükm olunmak için belirli bir sürenin geçmesi gerekiyordu. Gaib olan efradın vereseşi buldukları mahallin şer‘i mahkemesine müracaatla, belirlenen sürenin geçtiği ve mevtlerine hüküm verildikten sonra eşleri iddet süresini tamamlayınca, başka kişilerle evlenip evlenemeyecekleri sorulmaktaydı⁴⁷³.

---

⁴⁷² BOA, HR. TO 403/6, 1910 06 04 (22.06.1910)

⁴⁷³ BOA, DH. EUM. LVZ 19/38, 1332 Ca 09 (05.04.1914)

1913 (1332) yılında Hızan kadılığının kaza dâhilinde kocaları tarafından “bilâ nafaka velâ munfık” terk edilen kadınların beşer, sekizer, onar senedir kocalarını bekledikleri ve sefaletlerinin “takat fersa bir hâlde” bulunduğu belirtilerek Şafî mezhebinden yararlanarak bunların ayrılmalarının mümkün olup olmadığı sorulmuştu. Şeyhülislamlığın dolaylı çözümüyle benzer durumlarda ve mücbir zaruret vukuunda hâkim bir Şafî âlimini naip tayin edecek, onun vereceği tefrik ayrılma kararını infaz edecekti. Bundan kısa bir süre sonra 15 Kasım 1915’te genel bir tebligatla, bu usul tüm kadınlara duyurulmuştu. 05 Mart 1916 tarihli irade ile dolaylı çözüm yerine, hâkimlerin doğrudan ayrılık kararı vermeleri kabul edilmişti. Böylece gâiblik hâlinde ve nafaka temininin mümkün olmadığı durumlarda, kadınlar doğrudan hâkime başvurarak ayrılabilirlerdi. Bu irade, Hukuk-i Aile Kararnamesinin 126. maddesine esas olmuştu⁴⁷⁴.

Meclis-i Vükela’nın 21 Şubat 1916 tarihli kararında nüfus işlemleriyle ilgisinden dolayı yapılacak nikâh ile boşanma işlemlerinin kayıtlarının düzenlenmesi ve tescil edilmesi hakkında bir nizamname düzenlemek üzere meşihat makamı, dâhiliye ve adliye nezaretlerinden görevlendirilecek kişilerden bir komisyon oluşturulması kararlaştırılmıştı⁴⁷⁵.

3.5. Aile Hukuku Kararnamesi

Birinci Dünya Savaşı’nın sürdüğü yıllarda, dönemin hukukçuları ve aydınları medeni kanun şahıslara ait hükümleri içermediğinden, bu eksikliği gidermek üzere bir aile kanununun hazırlanması gerektiğini belirtmişlerdi. Aile kanununun

---

⁴⁷⁴ M. Âkif Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, s. 146–148.

⁴⁷⁵ BOA, MV 200/73, 1334 R 16 (21.02.1916)

hazırlanmasına yol açan çeşitli hukuksal, siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel etkenler bulunmaktaydı.

Tanzimat'tan sonra başlayan kanunlaştırma hareketiyle hukukun birçok dalı kanunlaştırılırken, aile hukuku alanı kapsam dışında kalmıştı. İmparatorluk'ta hukuk ve yargı birliğinin sağlanması gerekmektedir. Eğitim alanında yapılan yeniliklerle kızlar için ortaokul, öğretmen okulu, kız sanayi okulları açılarak, bu kurumlardan mezun olup yetişen kadınlar, toplum içinde çeşitli dernekler kurarak, gazete ve dergi yayınlarken, çalışma hayatına katılarak daha belirgin rol almışlardı⁴⁷⁶. Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşının yol açtığı siyasal ve toplumsal değişikliklerle kadının ekonomik hayata katılımının büyük ölçüde artması, toplum içinde daha önplana çıkması, kadınlık anlayışında farklılıklara neden olmuştu. Kadınların hukuksal, ekonomik ve sosyal durumlarının iyileştirilmesi yönündeki talepler ve çabalar aile hukukunun düzenlenmesine katkıda bulunmuştu. İmparatorluk'ta yaşayan Müslüman, Hıristiyan ve Musevilerin aile hukukuyla ilgili sadece evlenme ve boşanma konularındaki her bir din için ayrı ayrı hükümler Aile Hukuku Kararnamesinde kararlaştırılmış, meclise sunulmadan geçici bir kanun olarak 25 Ekim 1917 tarihinde kabul edilmişti⁴⁷⁷. Kararnameyle ilgili idari işlemleri

---

⁴⁷⁶ Osmanlı İmparatorluğu'nda kadınların çıkardıkları gazete ve dergilerle ilgili olarak bkz. Tülay Keskin (Ercoşkun), *Feminist/Nationalist Discourse in the First Year of the Ottoman Revolutionary Press (1908–1909): Readings from the Magazines of Demet, Mehasin an Kadın (Salonica)*, MA Thesis Bilkent University, Ankara, 2003; Demet Dergisi'nde Kadın, İlerleme ve Annelik Kavramı, Ulus ve Eğitim konuları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tülay Keskin (Ercoşkun), "Demet Dergisinde Kadın ve İlerleme Anlayışı", Ankara Üniversitesi *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXIV/37, Ankara, Mart 2005, s. 289–312.

⁴⁷⁷ "Hukuk-i Aile Kararnamesi", No: 326, *Düstûr*, 2. Tertip, 9. Cilt, Evkaf Matbaası, İstanbul, 1928, s. 762–781, Tarihi: 8 M 1336 (25 Ekim 1917), Takvîm-i Vekâyi ile neşr ve ilan: 14 M 1336 (31 Ekim 1917). M. Âkif Aydın, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı

düzenleyen ve 20 maddeden oluşan nizamname 31 Aralık 1917’de yayınlanmıştı⁴⁷⁸. Aile hukukunun diğer konularında çalışmalar sürdürülürken, Birinci Dünya Savaşı’nın Osmanlı İmparatorluğu için mağlubiyetle sonuçlanarak 1918 Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasıyla, bu çalışmaların kanunlaştırılmasına engel olduğu gibi, yürürlükteki Aile Hukuku Kararnamesi de ancak 19 Haziran 1919’a kadar yürürlükte kalabilmişti⁴⁷⁹.

U. Heyd, Aile Hukuku Devrimiyle ilgili olarak Genç Türkler yönetiminde Aile hukukunda köktenci devrimler yapılmasını açıkça istemeye cesaret edemediklerini, 1917 Aile reformuyla evliliğe sadece dinsel bir olay gözü ile bakılmasına son verildiğini, çok karılık tamamen kaldırılmamakla birlikte, kadınlara evlilik sözleşmelerinde yer alacak özel bir madde ile tek karılığını koştut koyma hakkı tanındığını belirtmektedir⁴⁸⁰.

Yayımları No:11, İstanbul, 1985, s. 150–283. Hukuk-i Aile Kararnamesi ayrıntılarıyla M. Âkif Aydın’ın doktora tezi ve sonrasında yayınlanan birçok çalışmasında ele alınmıştır. Sabri Şakir Ansay, *Eski Aile Hukukumuz Bir Nazar*, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, İstiklâl Matbaacılık ve Gazetecilik Kolektif Ortaklığı, Ankara, 1952 adlı eserde, Ansay Türk Medeni Kanununun 25. yıldönümü dolayısıyla “Hukuk İnkilâbımızı Aydınlatan Tarihi-Teşriî Vesikaları” derlemiştir. Birinci bölümde 1917 tarihli Aile Hukuku Kararnamesi, bunun esbab-ı mucibe layihası ve kararnameyle ilgili düzenlemeler, ikinci bölümde 1923 tarihli Hukuk-i Aile Kanunu tasarı, üçüncü bölümde ise 1924 tarihli tasarı teferruatıyla ele alınarak değerlendirilmiştir.

⁴⁷⁸ “Hukuk-i Aile Kararnamesine Müteallik İdariye Hakkında Nizamname”, No: 35, *Düstûr*, 2. Tertip, 10. Cilt, Evkaf Matbaası, İstanbul, 1928, s. 52–57, Tarihi: 16 Ra 1336 (31 Aralık 1917), Takvîm-i Vekâyi ile neşr ve ilanı: 17 Ra 1336 (1 Ocak 1918).

⁴⁷⁹ “8 Muharrem 1336 Tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesinin Lağvı Hakkında Kararname”, No: 176, *Düstûr*, 2. Tertip, 11. Cilt, Evkaf Matbaası, İstanbul, 1928, s. 299–300, Tarihi: 20 N 1337 (19 Haziran 1919), Takvîm-i Vekâyi ile ilanı: 25 N 1337 (24 Haziran 1919). Sabri Şakir Ansay, *Eski Aile Hukukumuz Bir Nazar*, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, İstiklâl Matbaacılık ve Gazetecilik Kolektif Ortaklığı, Ankara, 1952, s. 51.

⁴⁸⁰ Uriel Heyd, *Türk Ulusçuluğunun Temelleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1979, s. 112–113

M. Ünal, Tanzimat'la başlayan çağdaş kanunlaştırma hareketinin son halkası olarak 1917 tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesi'nin, Osmanlı aile hayatını düzenleyen ilk "code" olduğunu belirtmekte ancak söz konusu kararnameden önce bir kanunlaştırma niteliğinde olmamakla beraber, gerek idari, gerekse teşri yolla olsun, çeşitli zamanlarda Türk aile hayatına ilişkin münferit tasarrufların olduğunu kaydetmektedir⁴⁸¹.

M. Â. Aydın, bu konudaki son gelişme olarak 1917 tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesi ve buna Müteallik Muamelat-ı İdariye Hakkında Nizamname'nin o zamana kadar uygulana gelen evlenme şeklini esas itibariyle koruduğunu, evlenmenin önceden ilan edilmesi usulünü eklediğini belirtmektedir. Buna göre, tarafların evlenme istekleri mahkemece ilan edilmekteydi. İlan sonucunda tarafların evlenmelerine engel bir durumun olmadığı anlaşılınca ya taraflar mahkemede evlenirler veya mahkeme bir din adamı veya sair bir kimseyi nikâhta hazır bulunmak üzere izinname ile yetkili kılardı. Nikâhta hazır bulunan bu yetkili tarafların veya vekillerinin, şahitlerin isimlerini, mehrin miktarını, varsa diğer şartları yazıp hazır olanlara imzalatarak bir akitnâme tanzim edilirdi. Baştan beri olduğu gibi, bu şartlara uymayan fakat İslâm hukukunun geçerli bir evlilik için aradığı unsur ve şartları yerine getirenlerin nikâhları yine de geçerliydi. Kararname bunların geçersiz olduğunu bildiren bir hüküm içermemekteydi. Bu sebeple getirilen cezaî müeyyidelerle evlenmelerin devlet kontrolünde yapılması temin edilmek istenmişti. Nikâh akitlerinin devletin denetim ve kontrolünde yapılması konusunda Osmanlı

---

⁴⁸¹ Mehmet Ünal, "Medeni Kanunun Kabulünden Önce Türk Aile Hukukuna İlişkin Düzenlemeler ve Özellikle 1917 Tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesi, ", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 34. Cilt, 1-4 Sayılar, 1977, s. 205.

Devleti'nde başlangıçtan itibaren istikrarlı bir gelişmenin devam ettiği görülmekteydi⁴⁸².

Küçüklerin velileri tarafından nikâhlanabilecekleri görüşü zamanla suiistimal edildiğinden 1917 Tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesiyle evlenme yaşına bir sınır getirilmiş ve velilerin yetkileri kayıt altına alınmıştı. Kararnamenin 7. maddesiyle 12 yaşını tamamlamamış erkek çocuk ile 9 yaşını tamamlamamış kız çocukların hiçbir kimse tarafından evlendirilemeyeceği hükmü getirilmişti. 1917 Tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesinin esbab-ı mucibesinde, kıyılmış bir nikâhın veli tarafından sonradan iptal ettirilmemesi için, en az 17 yaşını tamamlamış bir kız veya kadın velisinden habersiz evlenmek isterse, izin talebiyle hâkime başvurusu üzerine velisine durumun bildirilmesi uygun görülmüştü⁴⁸³. Kararnamenin 8. maddesinde keyfiyetin kadının velisine tebliğ edileceği, veli itiraz etmediği veya itirazı vârid görülmediği takdirde evliliğe izin verileceği hükmü getirilmişti⁴⁸⁴.

Kararname çeşitli çevrelerin tepkisini çekmişti. Türkçüler ve Batıcılar alınan kararları yeterli görmemekteydi. İkdam gazetesi "Aile Mesaili" başlıklı bir yazıda, kararnamenin yetersizliği sebebiyle aile ve kadın buhranı doğurduğunu, üstelik tam olarak da uygulanamadığını iddia etti⁴⁸⁵. Sebülü'r-reşad'ta yazan Sadreddin Efendi ise, Kararnameyi her bakımdan İslamiyete aykırı buluyordu. 130 maddeden 40'tan

---

⁴⁸² M. Âkif Aydın, "Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihî Tekâmülü", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, 2. Cilt, T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları No: 71, Ankara, 1992, s. 441

⁴⁸³ Sabri Şakir Ansay, *Eski Aile Hukukumuz Bir Nazar*, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, İstiklâl Matbaacılık ve Gazetecilik Kolektif Ortaklığı, Ankara, 1952, s. 24.

⁴⁸⁴ "Hukuk-i Aile Kararnamesi", No: 326, *Düstûr*, 2. Tertip, 9. Cilt, Evkaf Matbaası, İstanbul, 1928, s. 763.

⁴⁸⁵ Şefika Kurnaz, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, s. 110; Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, a.g.m., s.722

fazlasının hatalı olduğunu iddia ederek eleştiriyordu⁴⁸⁶. İslamiyete göre evlilik yaşının 9-12'den başladığını oysa yeni yasaya göre, 17-18 olarak belirlendiğini, aradaki zamanın boşa geçirileceğini, nüfusun artmayacağı ve erkeklerin zinaya yöneleceklerini ileri sürüyordu. Bunun hem zaman israfı, hem de toplum değerlerine aykırı olduğunu dile getiriyordu⁴⁸⁷. Daha evliliğin başında ikinci bir evlilik için pazarlığa oturmanın, evliliği baştan sekteye uğratacağını, bunun toplumumuza uygun da olmadığını belirterek, ikinci evliliği gerektiren mecburi hâllerde, ilk hanımın boşanarak ortada mı bırakılacağı sorusunu yöneltiyor yanıt olarak da iki hanımın bir arada idare edilebileceğini ileri sürüyordu⁴⁸⁸.

Görünüşte Kararnameye birden çok dinin öğeleri girdiği hâlde, gerçekte toplumsal hayatın en önemli bir kesimini şeriatın ve kilisenin tüm yetkisinde olmaktan çıkarmasından ötürü, bu Kararname hem İslamcılarının hem de Hristiyan kilise otoritelerinin itirazlarına uğramıştı.

Aile Hukuku Kararnamesi, Osmanlı İmparatorluğu'nda kısa bir süre yürürlükte kalmasına rağmen, bazı Orta doğu ülkelerinde bir hayli uzun süre örneğin, Ürdün'de 1951'e, Suriye'de 1953'e, Lübnan ve İsrail'de hâlâ yürürlüktedir⁴⁸⁹.

---

⁴⁸⁶ Şefika Kurnaz, *a.g.e.*, s. 111'de Sadreddin Efendi, "Hukuk-i Aile ve Usul-i Muhâkemât-ı Şer'iyye Kararnameleri Hakkında, *Sebilü'r-reşad*, XV/382 (KE 1334), s. 321-323. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *a.g.m.*, s. 716-718'de İlahiyat Fakültesi müderrislerinden Sadreddinin kararname aleyhinde neşrelediği 20'yi mütecaviz uzun makaleden bir ikisine değinmektedir.

⁴⁸⁷ Şefika Kurnaz, *a.g.e.*, s. 111'de Sadreddin Efendi, "Hukuk-i Aile ve Usul-i Muhâkemât-ı Şer'iyye Kararnameleri Hakkında, *Sebilü'r-reşad*, XV/383, (KS 1335), s. 337-339'dan naklen.

⁴⁸⁸ Şefika Kurnaz, *a.g.e.*, s. 111'de Sadreddin Efendi, "Hukuk-i Aile ve Usul-i Muhâkemât-ı Şer'iyye Kararnameleri Hakkında, *Sebilü'r-reşad*, XV/388 (Şubat 1335), s. 418-419'dan naklen.

⁴⁸⁹ M. Âkif Aydın, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No:11, İstanbul, 1985, s. 225-226; Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *a.g.m.*, s. 724- 728; Niyazi Berkes, *a.g.e.*, s. 460-461; Şefika Kurnaz, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, s. 111

Kararname, çok kadınla evlilik ve boşanmayla ilgili olumsuzlukları tümüyle ortadan kaldırırsa da, kadınlara –boşanma ve tek kadınla evlilik hakkı dâhil- evlilik akdine bazı şartlar koydurma ve uygulama imkânı tanıyarak, onlar lehine bazı değişiklikler getirmekteydi. Muhtemelen bir parlamento çoğunluğunun oyunu hiçbir zaman sağlayamayacak olan bu Kararname, olağanüstü bir kararname (kanun-ı muvakkat) şeklinde yürürlüğe kondu ve eğitim görmüş pek az sayıda kadın ondan eylemli olarak yararlandı⁴⁹⁰. Köylerde ise hiç rağbet görmedi⁴⁹¹. Kararname kadın haklarıyla ilgili mücadelenin hukuki ifadesi olarak kabul edilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında hazırlanan 1923 ve 1924 aile hukuku taslaklarına örnek teşkil etmiş, İsviçre medeni kanununun kabulünde rol oynamıştır. Zira bu kararname dini esaslara dayanmakla beraber, aile hukukunda kısmen devletleştirme ve laikleştirmeye ilgili hükümler içermekteydi⁴⁹².

---

⁴⁹⁰ Bernard Lewis, *a.g.e.*, s. 229

⁴⁹¹ Şefika Kurnaz, *a.g.e.*, s. 111’de Adıvar, *Türkiye’de Şark, Garp, Amerikan Tesirleri*, s. 153’ten naklen.

⁴⁹² Şefika Kurnaz, *a.g.e.*, s. 112.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimatla birlikte başlayan süreçte, her alanda yenilikler yapıldığı gibi evlenme ve nikâhla ilgili de düzenlemeler yapılmıştır. Devletin evlilik ve nikâha dair kuralları belirleyerek uygulama alanına koyması, 1881 tarihli Sicill-i Nüfus Nizamnamesinden öncelere dayanmaktadır. Tanzimat'ın ilanını izleyen süreçte imar meclislerinin önerileri, fermanlar, buyrulduklar, nizamnamelerle evlenmelerde yaşanan sorunlara çözüm aranmıştır. Özellikle, (1865) “İzdivaç ve Tenâküh Maddesi Hakkında Tenbihâtı Hâvi İlannâme”nin tarihi, önemi ve ne kadar uygulanabildiği üzerinde yeterince durulmamıştır. “Münâkehat'ın İcrası Hakkında Nizamname” (1887) ise Tanzimat sonrası çok önemli bir düzenlemesidir. Bununla beraber, 1917'ye kadar evlenme ve nikâhla ilgili düzenleme çalışmaları devam etmiştir.

Gelenek ve göreneklerin şekillendirdiği “örfi kuralların” yapılan yasal düzenlemelerle ne kadar yasaklanırsa yasaklansın değiştirilmesinin ne kadar güç olduğunu, şu örnekler açıkça ortaya koymaktadır. Düğünlerde yapılan masrafların azaltılması, kutlamalarda silah atılmasının, kız kaçırmanın, başlık parasının yasaklanmasına rağmen, 19. Yüzyılın sonuna ve hatta günümüzde de devam ettiğini düşünürsek, bu alanda düzenleme yapmanın güçlüğü aşikârdır.

Meşrutiyet dönemlerinde, Uyrukluk Kanunu, Nüfus Sicili Kanunları, Askere Alma Kanunu ve 1926 yılına kadar süren İranlılarla Evliliğin Yasaklanmasına dair

düzenlemelerle nikâh ve evlilikler kurallara bağlanmaya çalışılmıştır. Ülkenin kalkınması ve askeri gücün arttırılması nüfusun artışında görülmüş, bunu sağlamak üzere evliliklerin arttırılmasını özendirici düzenlemelerle, nüfusa dair bilgi sahibi olmak için evlenmelerin kayıt altına alınması ve nikâhların nasıl icra edileceğiyle ilgili ayrıntılı düzenlemeler yapılmıştır.

II. Meşrutiyet'in "Aile Sorunu"nunda olduğu üzere, evlilikleri kolaylaştırıcı girişimlerin nüfus politikası bağlamında, Tanzimat döneminde de yapılan düzenlemelerle ele alındığını, nüfus artışı sağlamaya yönelik olduğunu görmekteyiz.

KAYNAKÇA

I- ARŞİV KAYNAKLARI*

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

1.1. Babıâli Evrak Odası Sadaret Evrakı

Sadaret Âmedî Kalemi (A.AMD)

Sadareti Mektubî Kalemi (A.MKT)

Sadaret Mektubî Kalemi Deavi Evrakı (A.MKT. DV)

Sadaret Mektubî Kalemi Mühime Kalemi Evrakı (A.MKT. MHM)

Sadaret Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Belgeleri (A. MKT. MVL)

Sadaret Mektubî Kalemi Umum Vilayet Belgeleri (A.MKT. UM)

1.2. Cevdet Tasnifi

Cevdet Adliye (C.ADL)

Cevdet Dâhiliye (C.DH)

1.3. Dâhiliye Nezareti Evrakı

Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Levazım (DH. EUM. LVZ)

Dâhiliye İdarî Kısım Belgeleri (DH. İD)

Dâhiliye Mebânî-i Emîriye ve Hapishâneler Müdüriyeti (DH. MB. HPS. M)

Dâhiliye Mektubî Kalemi (DH. MKT)

Dâhiliye Nezâreti Muhaberât-ı Umumiye İdaresi Belgeleri (DH. MUİ)

Dâhiliye Umûr-i Mahalliye-i Vilâyât Müdüriyeti Belgeleri (DH. UMVM)

1.4. Hariciye Nezareti Evrakı

Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı (HR. TO)

1.5. İrade Tasnifi

İrade Dâhiliye (İ.DH)

İrade Hariciye (İ. HR)

İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS)

---

* Başvurulan arşiv belgelerinin numaraları dipnotlarda gösterilmiştir.

İrade Mesâil-i Mühimme (İ.MSM)

İrade Meclis-i Vâlâ (İ.MVL)

1.6. Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV)

1.7. Meclis-i Vâlâ Riyâseti Belgeleri (MVL)

1.8. Taşra Evrakı (TŞR)

Bosna Müfettişliği (TŞR. BNM)

1.9. Yıldız Tasnifi

Yıldız Sadaret Resmî Maruzat Evrakı (Y.A. RES);

Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Başkitabeti (Y.PRK. BŞK)

1.10. Zaptiye Nezareti Evrakı

Zabtiye Nezâreti Belgeleri (ZB)

2. Milli Kütüphane Koleksiyonu Şer‘iyye Sicil Defterleri

Ankara Şer‘iyye Sicili 253 No’lu Defter

Antalya Şer‘iyye Sicili 15 No’lu Defter

Ayntab Şer‘iyye Sicili 141; 144; 152; 155; 156 No’lu Defterler

Bursa Şer‘iyye Sicili C10 No’lu Defter

Bolu Şer‘iyye Sicili 937 No’lu Defter

Develi Şer‘iyye Sicili 52 No’lu Defter

Diyarbakır Şer‘iyye Sicili 392 No’lu Defter

Harput Şer‘iyye Sicili 389; 392 No’lu Defterler

Hısn-ı Mansûr Şer‘iyye Sicili 262 No’lu Defter

İnegöl Şer‘iyye Sicili C-233 No’lu Defter

Kayseri Şer‘iyye Sicili 197 No’lu Defter

Kırşehir Şer‘iyye Sicili 23 No’lu Defter

Konya Şer‘iyye Sicili 58; 62; 70 No’lu Defterler

Kütahya Şer‘iyye Sicili 52 No’lu Defter

Marmaris Şer‘iyye Sicili 151; 152 No’lu Defterler

Niğde Şer‘iyye Sicili 2 No’lu Defter

Samsun Şer'iyeye Sicili 1755 No'lu Defter

Siverek Şer'iyeye Sicili 443 No'lu Defter

Sivas Şer'iyeye Sicili 3; 14; 15; 19; 21 No'lu Defterler

Tokat Şer'iyeye Sicili 39; 51; 57 No'lu Defterler

Urfa Şer'iyeye Sicili 205 No'lu Defter

Yozgat Şer'iyeye Sicili 2 No'lu Defter

3. Türk Tarih Kurumu Yazmalar Koleksiyonu

Sarkis Karakoç, *Külliyât-ı Kavânîn*, Sıra No: 4819; 4826; 4769.

4. Gazeteler

Takvîm-i Vekâyi, Def'a 250, 06 M 1259; Def'a 271, 06 C 1260; Def'a 338, 26 C 1263; Def'a 419, 27 Ra 1266; Def'a 424, 11 C 1266; Def'a 433, 02 Z 1266; Def'a 461, Selh-i Safer 1268; Def'a 1037, 16 N 1285; Def'a 1044, 10 L 1285

Ulus Gazetesi, 28.09.1949

5. Kanun ve Nizamnameler

ANDONYADI Tome, *Kamûs-i Kavânîn*, Cild-i Evvel, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1310.

ANDONYADI Tome, *Kamûs-i Kavânîn*, Cild-i Sâni, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1310.

Düstûr-i Atîk, Matbaa-i Âmire, 1279.

Düstûr, Def'â-yi Sâniye, Matbaa-i Âmire, 1282.

Düstûr, 1. Tertip, 1. Cilt, Matbaa-i Âmire, 1289.

Düstûr, 1. Tertip, Cild-i Sâlis, Matbaa-i Âmire, 1293.

Düstûr, 1. Tertip, 4. Cilt, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1299.

Düstûr, 1. Tertip, 5. Cilt, Başvekâlet Matbaası, Ankara, 1937.

Düstûr, Zeyl-i Sâni, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1299.

Düstûr, Zeyl-i Sâlis, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet, 1300.

Düstûr, 1. Tertip, 7. Cilt, Başvekâlet Devlet Matbaası, Ankara, 1941.

Düstûr, 2. Tertip, 6. Cilt, Matbaa-i Âmire, Dersaadet, 1334.

Düstûr, 2. Tertip, 9. Cilt, Evkaf Matbaası, İstanbul, 1928

Düstûr, 2. Tertip, 10. Cilt, Evkaf Matbaası, İstanbul, 1928

Düstûr, 2. Tertip, 11. Cilt, Evkaf Matbaası, İstanbul, 1928

Düstûr, 3. Tertip, 7. Cilt, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, Ankara, 1928.

Düstûr, 3. Tertip, 9. Cilt, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul, 1931

Düstûr-u Askerî, Mekteb-i Fünûn-i Harbiye-i Şâhâne Matbaası, 1287.

Mecmua-i Nizâmât-ı Vilâyât, Matbaa-i Âmire, 1284.

YOUNG George, *Corps de Droit Ottoman*, Vol. 2, The Clarendon Press, Oxford, 1905.

6. Kaynak Eserler ve İncelemeler

Abdurrahman Vefik, *Tekâlif Kâvâidi*, 1. Cilt, Dersaadet, 1328.

Abdurrahim Menteşizade, *Fetâvâ-yı Abdurrahim*, 1.Cilt, İstanbul, 1243.

ADIYEKE Nuri, *XIX. Yüzyıl'da Milas Kazası*, Doktora Tezi, İzmir, 1994.

ADIYEKE Nuri, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Tanzimat Dönemi Evlilikleri”, *Pax Ottomana, Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, (ed. Kemal Çiçek), Sota-Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001, s.121–149.

Ahmed Cevdet Paşa, *Ma'rûzât*, (Yay. Haz.) Yusuf Halaçoğlu, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1980.

Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir 21–39*, (Yay. Haz.) Cavid Baysun TTK, Ankara, 1991.

Ahmed Lütfi, *Osmanlı Adâlet Düzeni: Mir'ât-ı Adâlet Yahud Tarihçe-i Adliye-i Devlet-i Aliyye*”, İstanbul, 1304.

Ahmed Lütfi, *Osmanlı Adâlet Düzeni: Mir'ât-ı Adâlet Yahud Tarihçe-i Adliye-i Devlet-i Aliyye*”, 1304, (Sadeleştiren) Erdiñç Beylem, Marifet Yayınları, İstanbul, 1997.

AKAY Veysi, *201 Numaralı Mardin Şer'iyeye Sicili*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006.

AKBULUT Hülya, *Şer'iyeye Sicillerine Göre XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon'da Gayr-i Müslimler (1800–1850)*, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2007.

AKDAĞ Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyanları*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995.

AKGÜNDÜZ Ahmed, *Şer'iyeye Sicilleri*, 1.Cilt, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1988.

AKGÜNDÜZ Ahmed, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, 1. Kitap, Fey Vakfı yayınları, İstanbul, 1990.

- AKÖZ Alaeddin, *Bir İmamın Nikâh Defteri Beşiktaş Sinan-ı Cedid Mahallesi*, Tablet Yayınları, Konya, 2006.
- AKÖZ Alaeddin, “XVI. Yüzyıla Ait Bir Nikâh Defteri ve Bazı Değerlendirmeler”, *İstem*, 2.Yıl, 3. Sayı, 2004, s. 91–118.
- AKSIN Ahmet, *19. Yüzyılda Harput*, Elâzığ, 1999.
- AKYILDIZ Ali, *Tazimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836–1856)*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- AKYILMAZ Gül, “Bâd-ı Hevâ Vergilerine Bir Örnek: Resm-i Ârus”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7. Cilt, 1–2. Sayılar, 1999, s. 115–128.
- AKYÜZ Jülide, *Ankara'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde XVIII. Yüzyılda Ankara*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003.
- AKYÜZ Jülide, “Evlenme Sözleşmesinin Önemli Bir Öğesi Olan Mehir”, *Ankara Üniversitesi DTCTF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXIV. Cilt, 37. Sayı, Mart 2005, s. 213–230.
- AKYÜZ Jülide, “Osmanlı Kadınlarının Hukuksal Haklarını Kullanımı Hakkında Bazı Değerlendirmeler”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 6. Sayı, Bahar 2007, s.75–91.
- ALBAYRAK Sadık, *Budin Kanunâmesi ve Osmanlı Toprak Meselesi*, İstanbul, t.y.
- Ali Efendi, *Fetâva-yı Ali Efendi*, Konstantiniyye, 1245.
- Ali Efendi, *Fetâva-yı Ali Efendi*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1311.
- ANDONYADI Tome, *Kamûs-i Kavânin*, Cild-i Evvel, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1310.
- ANDONYADI Tome, *Kamûs-i Kavânin*, Cild-i Sâni, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1310.
- ANSAY Sabri Şakir, *Eski Aile Hukukumuz Bir Nazar*, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, İstiklâl Matbaacılık ve Gazetecilik Kolektif Ortaklığı, Ankara, 1952.
- “Asâkir-i Nizamiye-i Şâhânenin Tertûbâtı Müteyemmene-i Cedîdeye Tevfikan Sûret-i Ahzını Mübeyyin Kanunnâme-i Hümayun”, No: 178, *Düstûr*, 1. Tertib, 5. Cilt, Başvekâlet Matbaası, Ankara, 1937, s. 656–695.
- ATAR Fahrettin , “Nikâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 33. Cilt, İstanbul, 2007, s. 112–117.

- AVCI Yasemin, “Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Döneminde Otoriter Modernleşme ve Kadının Özgürleşmesi Meselesi”, *Ankara Üniversitesi OTAM Dergisi*, 21. Sayı, Bahar 2007, s.1–18.
- AYBAY Rona, *Kadının Uyraklığı Üzerinde Evlenmenin Etkisi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 450, Ankara, 1980.
- AYDIN M. Âkif, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No:11, İstanbul, 1985.
- AYDIN M. Âkif, “Osmanlı Hukukunda Nikâh Akitleri”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 3. Cilt, İstanbul, 1982, s. 1–12.
- AYDIN M. Âkif, “Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihî Tekâmülü”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, 2.Cilt, T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları No:71, Ankara, 1992, s. 434–455.
- AYDIN M. Âkif, *İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- AYDIN M. Âkif, “Mehir”, *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 28. Cilt, Ankara, 2003, s. 389–391.
- Aydın Vilayeti Meclis-i Umumisinin 1325 Senesi Mukarreratı*, Aydın, 1325.
- BAHAEDDİN Mehmed, *En-Necah fi Ahkâm’ün-Nikâh*, Tevsi’-i Taba’at Matbaası, 1332.
- BARKAN Ömer Lütfi , “Edirne Askeri Kassâmı’na Ait Tereke Defterleri (1545–1659)”, *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, TTK Yayınları, III, 5–6, Ankara, 1966, s. 1–479.
- BARKAN Ömer Lütfi, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Zirai Ekonominin Hukuk ve Mali Esasları I. Cilt: Kanunlar*, Burhaneddin Matbaası, İstanbul, 1943.
- BARKAN Ömer Lütfi, *Türkiye’de Toprak Meselesi: Toplu Eserler: 1.Cilt*, Gözlem Matbaacılık, İstanbul, 1980.
- BENEDICT Peter, “Hukuk Reformu Açısından Başlık Parası ve Mehr”, *Türk Hukuku ve Toplumu Üzerine İncelemeler*, ed. Adnan Güriz, Peter Benedict, Türkiye Kalkınma Vakfı Yayınları No:1, Ankara, 1974, s.1–39.
- BERKES Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, (Yay. Haz. Ahmet Kuyaş) , Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
- BERKİ Osman Fâzıl, “Türk Hukukunda Evlenmenin Tabiiyete Tesiri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3.Cilt, 1. Sayı, Ankara, 1946, s. 46–61.

BERKSUN Halil, “Düğün Geleneklerinde Yasak”, *İdare Dergisi*, 16.Yıl, 174. Sayı, Mayıs-Haziran 1945, s.13–24.

BEŞİRLİ Mehmet, “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Samsun’da Evlilik Kurumu”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 12. Sayı, 2002, s.115–130.

BEŞİRLİ Mehmet, “385 Numaralı Harput Şer‘iyye Sicilinin Tanıtımı”, *Ankara Üniversitesi OTAM Dergisi*, 10. Sayı, Ankara, 1999, s.3–25.

BEYDİLLİ Kemal, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmanın Günlüğü*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001.

BİLMEN Ömer Nasuhi, *Hukuk-i İslamiye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, 2. Cilt, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1985.

“Bi’l-Umûm Mehâkim-i Şer‘iyye Hakkında Nizamnâme”, *Düstûr*, 1. Tertip, 1. Cilt, Matbaa-i Amire, 1289, s. 301–314, t.y.

“Bi’l-Umûm Mehâkim-i Şer‘iyye Hakkında Nizamnâme”, *Düstûr-i Atîk*, Matbaa-i Âmire, 1279, s. 229–243, (16 S 1276/ 14.09.1859).

BORAN Behice Sadık, *Toplumsal Yapı Araştırmaları (İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki)*, Ankara Üniversitesi DTCF Felsefe Enstitüsü Sosyoloji Serisi, TTK Basımevi, Ankara, 1945.

“Cezâ Kanûnnâme-i Hümayûnu”, *Düstûr-u Askerî*, Mekteb-i Fünûn-i Harbiye-i Şâhâne Matbaası, 1287(H), s. 312–377 (28 Z 1274/09.08.1858).

“Cezâ Kanûnnâme-i Hümayûnu”, *Düstûr*, 1.Tertip, 1. Cilt, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1289, s. 537–596.

“Cezâ Kanûnnâme-i Hümayûnu ve Zeyli”, *Düstûr-i Atîk*, Matbaa-i Âmire, 1279, s. 84–144.

“Cezâ Kanûnnâme-i Hümayûnu ve Zeyli”, *Düstûr*, Def‘â-yi Sâniye, Matbaa-i Âmire, 1282, s.400–464.

“Cezâ Kanûnnâme-i Hümayûnuna Müceddeden Zeyl ve İlâve Olunan Bazı Fıkârât”, *Düstûr-i Atîk*, Matbaa-i Âmire, 1279, s. 145–147.

“Cezâ Kanûnnâme-i Hümayûnuna Müceddeden Zeyl ve İlâve Olunan Bazı Fıkârât”, *Düstûr*, Def‘â-yi Sâniye, Matbaa-i Âmire, 1282, s. 465–468.

“Cezâ Kanûnnâme-i Hümayûnuna Müceddeden Zeyl ve İlâve Olunan Bazı Fıkârât”, *Düstûr-u Askerî*, Mekteb-i Fünûn-i Harbiye-i Şâhâne Matbaası, 1287(H), s. 378–381, (03 Ş 1277/14.02.1861).

“Cezâ Kanûnnâme-i Hümayûnuna Müceddeden Zeyl ve İlâve Olunan Bazı Fıkârât”, *Düstûr*, 1. Tertip, 1. Cilt, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1289, s. 582.

CİDE Ömer, *205/2 Numaralı Şanlıurfa Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (Hicri 1272–1282/ Miladi 1856–1865)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2007.

CİN Halil, *İslam ve Osmanlı Hukuku'nda Evlenme*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 341, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1974.

CİNLİOĞLU Halis Turgut, *Osmanlılar Zamanında Tokat*, 4. Cilt, Barış Matbaası, Tokat, 1973.

ÇADIRCI Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK, Ankara, 1991.

ÇADIRCI Musa, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Eyalet ve Sancaklarda Meclislerin Oluşturulması (1840–1864)”, *Tanzimat Sürecinde Türkiye: Ülke Yönetimi*, der. Tülay Ercoşkun, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007.

ÇADIRCI Musa, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Askere Almada Kura Usulüne Geçilmesi: 1846 Tarihli Askerlik Kanunu”, *Tanzimat Sürecinde Türkiye: Askerlik*, der. Tülay Ercoşkun, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008.

DEMİRCİ Yusuf Ziya, *Anadolu'da Eski Düşün ve Evlenme Adetleri, Folklor*, Burhaneddin Matbaası, İstanbul, 1938.

DEMİREL Ö., GÜRBÜZ A., TUŞ M., “Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, 1.Cilt, T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları No:71, Ankara, 1992, s. 97-161.

DİNÇ Güven, “Şer'iyeye Sicillerine Göre XIX. Yüzyılın Ortalarında Antalya'da Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumu”, *Ankara Üniversitesi OTAM Dergisi*, 17. Sayı, Ankara, 2005, s.103- 129.

DONUĞ Abdülkâdir, “Çeşitli Toplumlarda ve Eski Türklerde Âile”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, *Tarih Dergisi*, (Fatih Sultan Mehmed'e Hatıra Sayısı), 33.Sayı, Mart 1980–1981, İstanbul, 1982, s. 147–168.

DUBEN Alan – BEHAR Cem, *İstanbul Haneleri: Evlilik, Aile ve Doğurganlık 1880–1940*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1998.

Durrîzâde Mehmed Ârif Efendi, *Neticetü'l-Fetâva*, 1.Cilt, İstanbul, 1237.

- DÜZDAĞ M. Ertuğrul, *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1972.
- Ebü'l-ulâ Mardin, *Medeni Hukuk Cephesinden Ahmed Cevdet Paşa (1822–1895)*, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 275, İstanbul, 1946.
- EKEN Galip, “XVIII. Yüzyılın Ortalarında Antep’te Aile”, *Ankara Üniversitesi OTAM Dergisi*, 11.Sayı, Ankara, 2000, s.109–121.
- ERGENÇ Özer, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Bir Katkı: XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.
- FERRUH Ömer, *İslâm Aile Hukuku*, Çev. Yusuf Ziya Kavakçı, İstanbul, 1994.
- FEYZİOĞLU Hamiyet SEZER, *Tanzimat Döneminde Kadılık Kurumu*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2010.
- FINDIKOĞLU Ziyaeddin Fahri , “Aile Hukukumuzun Tedvini Meselesi”, *Ebü'l-ulâ Mardin’e Armağan*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1944, s. 687–738.
- “Fi 21 Zilkaade Sene [1]292 ve 8 Kanûn-i Evvel Sene [1]291 Tarihli Mukavelenâmenin Sûreti”, *Düstûr*, 1. Tertip, Cild-i Sâlis, Matbaa-i Âmire, 1293 s.189–194.
- GÖKÇEN Ahmet, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, İstanbul, 1989.
- GÜLER Ali, “İlk Yazılı Türkçe Metinlerde Aile ve Unsurları”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, 1.Cilt, T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları No:71, Ankara, 1992, s. 69–81.
- GÜZELBEY Cemil Cahit (Haz.), *Gaziantep Şer’i Mahkeme Sicilleri*, 2. Fasikül, Sanat Matbaası, Gaziantep, 1966.
- GÜZELBEY Cemil Cahit, YETKİN Hulusi (Haz.), *Gaziantep Şer’i Mahkeme Sicillerinden Örnekler (Cilt:81–141)*, Yeni Matbaa, Gaziantep, 1970.
- HALAÇOĞLU Yusuf, “Kendi Kaleminden Ahmed Cevdet Paşa”, *Ahmed Cevdet Paşa Semineri*, 27–28 Mayıs 1985, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1986.
- HATEMİ Hüseyin, *Hukuka ve Ahlâka Aykırılık Kavramı ve Sonuçları*, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1976.
- HEFFENING W., “Düğün Merâsimi”, *İslam Ansiklopedisi*, 9. Cilt, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993, s. 261-273.

- HEYD Uriel, *Türk Ulusçuluğunun Temelleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1979.
- “Hitân ve Velîme ve Bed’î Cemiyetlerinde Dâir Bâ-İrâde-i Seniyye Verilen Nizâm”, *Takvîm-i Vekâyi*, Def‘a 419, 27 Ra 1266 (10.02.1850).
- Hoca Sadettin Efendi, *Tacü’t-Tevârih*, 1. Cilt, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1279.
- “Hukuk-i Aile Kararnamesi”, No: 326, *Düstûr*, 2. Tertip, 9. Cilt, Evkaf Matbaası, İstanbul, 1928, s. 762–781, Tarihi: 8 M 1336 (25 Ekim 1917).
- “Hukuk-i Aile Kararnamesine Müteallik İdariye Hakkında Nizamnâme”, No: 35, *Düstûr*, 2. Tertip, 10. Cilt, Evkaf Matbaası, İstanbul, 1928, s. 52–57, Tarihi: 16 Ra 1336 (31 Aralık 1917).
- “8 Muharrem 1336 Tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesinin Lağvı Hakkında Kararnâme”, No: 176, *Düstûr*, 2. Tertip, 11. Cilt, Evkaf Matbaası, İstanbul, 1928, s. 299–300, Tarihi: 20 N 1337 (19 Haziran 1919).
- IMBER Colin, “Kadınlar, Evlilik ve Mülkiyet: Yenişehirli Abdullah’ın Behçetü’l-Fetâvâ’sında Mehir”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, ed. Madeline C. Zilfi, İstanbul, 2000.
- İNALCIK Halil, “Adâletnâmeler”, *TTK BELGELER Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, 2. Cilt, 3–4. Sayı, 1965, TTK, Ankara, 1967, s. 49–145.
- İNAN Abdülkadir, *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara, 1968.
- İPÇİOĞLU Mehmet, *Konya Şer‘iyye Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2001.
- İzdivâc ve Tenâküh Maddesi Hakkında Tenbihatı Havi İlanname*, Tuna Vilayet Tabhanesi, 21 Ş 1281 (19.01.1865).
- “İzdivâc ve Tenâküh Maddesi Hakkında Tenbihatı Havi İlanname”, *Mecmua-i Nizâmât-ı Vilâyât*, Matbaa-i Âmire, 1284 (1867), s. 225–233.
- “İzdivâc ve Tenâküh Maddesi Hakkında Tenbihatı Havi İlanname”, *Düstûr*, 1. Cilt, 1. Tertip, Matbaa-i Amîre, İstanbul, 1289 (1872), s.736–741.
- İzdivâc ve Tenâküh Maddesi Hakkında Tenbihatı Havi İlanname*, Muin-i Hilâl Matbaası, Bursa, 1329 (1913).
- JAESCHKE Gottard, “Türkiye’de İmam Nikâhı”, Çev. Ahmet Mumcu, *Sabri Şakir Ansay’ın Hatrasına Armağan*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Ankara, 1964, s.11–34.

- KANAT Sevim Deveci, *1898–1899 Tarihleri Arasında Behisni (Besni) Kazasının Sosyal ve Ekonomik Durumu (194 no’lu Behisni Şer’iyye Siciline Göre)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007.
- KARAKIŞLA Yavuz Selim, “Kadınları Çalıştırma Cemiyeti’nin Kadın İşçileri Evlendirme Kampanyası”, *Tarih ve Toplum*, 37. Cilt, 219. Sayı, Mart 2002, s. 27–40.
- KARAKIŞLA Yavuz Selim, “Arşivden Bir Belge (41): Karadeniz Ereğlisi Evlendiriciler Cemiyeti (1910)”, *Toplumsal Tarih*, 28. Cilt, 104. Sayı, Ağustos 2002, s. 26–29.
- KARAKIŞLA Yavuz Selim, *Women, War and Work in the Ottoman Empire: Society for the Employment of Ottoman Muslim Women (1916–1923)*, Ottoman Bank Archives and Research Centre, İstanbul, 2005.
- KARAKOÇ Sarkis, “Asâkir-i Şâhânenin bi’z-zât muvâfakatları tahsîl olunmadıkça memleketlerindeki nişânularının ahire tezvîc olunmaması hakkında irâde-i seniyye”, *Külliyât-ı Kâvânîn*, Sıra No: 4826, İrade Tarihi: 4 B 1265 (26 Mayıs 1849).
- KARAKOÇ Sarkis, “Kız Kaçırma Mâdde-i Memnûası Hakkında İrade-i Seniyye”, *Külliyât-ı Kâvânîn*, Sıra No: 4769, İrade Tarihi: 24 R 1266 (09 Mart 1850).
- KARAKOÇ Sarkis, “Teehhül edenlerden alınacak resm-i arûsane ve Kız Kaçırma Hakkında İrade-i Seniyyeyi Mutazammın İlmûhaber”, *Külliyât-ı Kavânîn*, Sıra No: 4819, Tarihi: 08 Zilhicce 1259 (30 Aralık 1843).
- KARAKOÇ Sarkis, *Külliyât-ı Kavânîn*, 1. Cilt, Fihrist-i Tarihî, (Yay. Haz.) M.Âkif Aydın vd., TTK, Ankara, 2006.
- KARAL Enver Ziya, *Selim III.’ün Hat-tı Hümayunları –Nizam-ı Cedit- 1789–1807*, TTK, Ankara, 1988.
- KARAMAN Hayrettin, “İslâmın Getirdiği Aile Anlayışı”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, 2.Cilt, T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları No:71, Ankara, 1992, s. 385–395.
- KELEŞ Erdoğan, “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Muğla’da Evlilik Kurumu”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 21. Cilt, 1. Sayı, 2004, s. 183–202.
- KERN Karen M., *The Prohibition of Suni-Shi’i Marriages in the Ottoman Empire: A Study of Ideologies*, Columbia Üniversitesi, 1999, PhD Thesis.

- KESKİN Tülay (ERCOŞKUN), *Feminist/Nationalist Discourse in the First Year of the Ottoman Revolutionary Press (1908–1909): Readings from the Magazines of Demet, Mehasin an Kadın (Salonica)*, MA Thesis Bilkent University, Ankara, 2003
- KESKİN Tülay (ERCOŞKUN), “Demet Dergisinde Kadın ve İlerleme Anlayışı”, Ankara Üniversitesi *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXIV/37, Ankara, Mart 2005, s. 289–312.
- KILIÇ Alpaslan, *4 No’lu Niğde Şer’iyye Sicili H.1313/1316/ M.1895–1898 192–393 Sayfaları Arası*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 2007.
- KOÇ Bekir, *Midhat Paşa (1822–1884)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Yakınçağ) Anabilim Dalı Doktora tezi, Ankara, 2002.
- KÖSTÜKLÜ Nuri, *Sosyal Tarih Perspektifinden Yalvaç’ta Aile (1892–1908)*, Konya, 1996.
- KURNAZ Şefika, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839–1923)*, MEB Yayınları, İstanbul, 1992.
- KURNAZ Şefika, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, MEB Yayınları, İstanbul, 1996.
- KURT Abdurrahman, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839–1876)*, Uludağ Üniversitesi Matbaası, Bursa, 1998.
- LEWIS Bernard, “Arûs Resmi”, *The Encyclopedia of Islam*, Vol.1, p.679
- LEWIS Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, TTK, Ankara, 1984.
- Mehmed Hemdani Solakzade, *Tarih-i Solakzade*, İstanbul, 1297.
- “Memâlik-i Mahrûse-i Şâhânede Tahrîr-i Nüfûs Hakkında Şûrâ-yı Devlet Mazbatası”, *Düstûr*, Zeyl-i Sâni, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1299, s. 3–8.
- “Mevâdd-ı Hukukiyyeden Alınacak Harc-ı İlâm ve Resm-i Tahsîl Hakkında İrade-i Seniyye”, *Takvîm-i Vekâyi*, Def’a 461, Selh-i Safer 1268.
- “Mezkûr Mukavelenâmenin 1. ve 7. Maddelerinin Ahkâmını Müfessir Emirnâme-i Sâmi”, *Düstûr*, 1. Tertip, Cild-i Sâlis, Matbaa-i Âmire, 1293, s. 194–195.
- “Münâkehât ve Tevellüdât ve Vefiyyatın Dersaadet Devâir-i Belediyesine Sûret-i Kaydı Hakkında Kararnâme”, *Düstûr*, Zeyl-i Sâni, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1299, s. 2–3.
- MUMCU Ahmet, *Osmanlı Devleti’nde Rüşvet (Özellikle Adli Rüşvet)*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969.
- “Nüfûs Kanunu”, *Düstûr*, 2. Tertip, 6. Cilt, Matbaa-i Âmire, Dersaadet, 1334, s. 1244–1254, Tarihi: 05 L 1332 (27 Ağustos 1914).

- ONGAN Halit, *Ankara'nın Bir Numaralı Şer'iyeye Sicili*, Ankara, 1958.
- ONGAN Halit, *Ankara'nın İki Numaralı Şer'iyeye Sicili*, Ankara, 1974.
- ORTAYLI İlber, "Anadolu'da XVI. Yüzyılda Evlilik İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler", *Osmanlı Araştırmaları*, 1, 1980, s. 33–40.
- ORTAYLI İlber, "Ottoman Family Law and the State in the Nineteenth Century", *Ankara Üniversitesi OTAM Dergisi*, 1. Sayı, Ankara, Haziran 1990, s.321–332.
- ORTAYLI İlber, "The Family in Ottoman Society", *Studies On Ottoman Transformation*, The Isis Press, İstanbul, 1994, pp. 125–137.
- ORTAYLI İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- "Osmanlı Kanunnâmeleri", Milli Tetebbular Mecmuası, 1. Cilt, 1. Sayı, Matbaa-i Âmire, İstanbul, Mart-Nisan 1331, s. 49–112.
- "Osmanlı Kanunnâmeleri", Milli Tetebbular Mecmuası, 1. Cilt, 2. Sayı, Matbaa-i Âmire, İstanbul, Mayıs-Haziran 1331, s. 305–348.
- "Osmanlı Kanunnâmeleri", Milli Tetebbular Mecmuası, 1. Cilt, 3. Sayı, Matbaa-i Âmire, İstanbul, Temmuz-Ağustos 1331, s. 497- 544.
- ÖĞEL Bahaeddin, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, 3. Baskı, İstanbul, 1988.
- ÖZDEMİR Rıfat, "Tokat'ta Aile'nin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771–1810)", *Belleten*, LIV. Cilt, 211. Sayı, Ankara, 1991, s. 993–1051.
- ÖZDEMİR Rıfat, "Tokat'ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771–1810)", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu 2–6 Temmuz 1986*, (Yay. Haz.) S.H. Bolay, M.Yazıcıoğlu, B. Yediyıldız, Mehmet Özdemir, Gelişim Matbaası, Ankara, 1987, s. 81–144.
- ÖZDEMİR Rıfat, "Kırşehir'de Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1880–1906)", *Osmanlı Araştırmaları*, 9. Sayı, İstanbul, 1989, s.101–157.
- ÖZDEMİR Rıfat, "Harput ve Çemişgezek'te Askeri Ailelerin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1890–1919)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 5. Sayı, İzmir, 1990, s. 41–123.
- ÖZKAYA Yücel, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*, Ankara Üniversitesi, DTCF Yayınları, Ankara, 1977.

POLAT Mehmet, *Beşiktaş H.1300–1301 Tarihli Şer‘î Mahkeme Sicil Defterinin İlmî, İçtimâî ve Tarihî Bakımdan Değerlendirilmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.

POLAT Murat, *H.1301–1303 Tarihli Niğde Şer‘iyye Sicil Defteri ve Deftere Göre Sosyal, İdari, Dini ve Hukuki, Kültürel Açından Niğde*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 1997.

SAHİLLİOĞLU Halil, “Arûs Resmi”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 3. Cilt, İstanbul, 1991, s. 422- 423.

SAĞLAM Mehmet Hakan, *I. Tertib Düstûr Kılavuzu: Osmanlı Devleti Mevzûatı (1839–1908)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2006.

SAK İzzet, “Osmanlı Toplumunda Namzed’in (Nişanın) Bozulması ve Sonuçları: Konya Örneği 18. Yüzyılın İlk Çeyreğine Ait Konya Şer‘iyye Sicillerine Göre”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Konya, 2006, s. 493–523.

http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler/%C4%B0zzet%20SAK/SAK,%20%C4%B0zzet.pdf

SARI Hüseyin, “Şer‘iyye Sicillerine Göre II. Mahmut Dönemi’nde Mudurnu’da Nüfus Hareketleri ve Toplumsal Hayattan Bir Kesit”, *Ankara Üniversitesi OTAM Dergisi*, 7.Sayı, Ankara, 1996, s.173–208.

SAVAŞ Saim, “Fetva ve Şer‘iyye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, 2.Cilt, T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları No:71, Ankara, 1992, s. 504–547.

SCHACHT J., “Nikâh”, *İslam Ansiklopedisi*, 9. Cilt, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993, s. 257-261.

SEYİTDANLIOĞLU Mehmet, “Tanzimat Döneminde İmar Meclisleri”, *Ankara Üniversitesi OTAM Dergisi*, 3. Sayı, Ankara, Ocak, 1992, s. 323–332.

SHAW Stanford J, “The Ottoman Census System and Population, 1831–1914”, *International Journal of Middle East Studies*, 9 (1978), pp.325–338.

“Sicill-i Nüfus Nizâmname’si”, *Düstûr*, Zeyl-i Sâni, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1299, s. 15–24.
Tarihi: 08 L 1298 (03 Eylül 1881).

“8 Şevval 1298 Tarihli Sicill-i Nüfûs Nizâmnâmesinin 37. Maddesinde Mestûr Münâkehât Harçlarının Ma‘ûfunaleyhleri Hakkında İrâde-i Seniyye-i Mutazammın İlân-ı Resmî”, No: 16, *Düstûr*, 1. Tertip, 5. Cilt, Başvekâlet Matbaası, Ankara, 1937, s. 74. İlan Tarihi: 13 L 1301 (06 Ağustos 1884).

“8 Şevval 1298 Tarihli Sicill-i Nüfûs Nizâmnâmesinin 4. ve 5. Fasıllarına Müzeyyel Madde-i Nizâmiye”, No: 214, *Düstûr*, 1. Tertip, 5. Cilt, Başvekâlet Matbaası, Ankara, 1937, s. 839. Tarihi: 29 N 1304 (21 Haziran 1887).

“8 Şevval 1298 Tarihli Sicill-i Nüfûs Nizâmnâmesinin 4. Madde-i Muaddelesi”, No: 230, *Düstûr*, 1. Tertip, 5. Cilt, Başvekâlet Matbaası, Ankara, 1937, s. 880. Tarihi: 04 Z 1304 (24 Ağustos 1887).

“Sicill-i Nüfûs Nizâmnâmesi Makamına Kaim Olmak Üzere Kaleme Alınıp Mer’iyeti Ahkâmına Bi’l-istizân İrâde-i Seniyye-i Cenâb-ı Padişâhî Şeref müteallik Buyrulan Nizâmnâme”, No:123, *Düstûr*, 1. Tertip, 7. Cilt, Başvekâlet Devlet Matbaası, Ankara, 1941, s. 433- 451, Tarihi: 29 S 1318 (27 Haziran 1900).

“Sicill-i Nüfûs Nizâmnâmesi Makamına Kaim Olmak Üzere Tadilen Kaleme Alınıp Mer’iyeti Ahkâmına Bi’l-İstizân İrâde-i Seniyye-i Hazret-i Hilâfetpenâhî Şeref Müteallik Buyrulan Nizâmnâme”, No: 197, *Düstûr*, 1. Tertip, 7. Cilt, Başvekâlet Devlet Matbaası, Ankara, 1941, s. 864–883, Tarihi: 05 Ra 1320 (12 Haziran 1902).

“5 Rebiyü’l-evvel 1320 Tarihli Nüfus Nizâmnâmesinin 73. Maddesinde Vukuat-ı Müterakime için Muayyen Muafiyet Müddetinin Temdidi ve Müteferriatı Hakkında İrâde-i Seniyye”, No: 192, *Düstûr*, 1. Tertip, 7. Cilt, Başvekâlet Devlet Matbaası, Ankara, 1941, s. 857–858, Tarihi: 19 S 1320 (28 Mayıs 1902).

SPIES O., “Mehir”, *İslam Ansiklopedisi*, 7. Cilt, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993, s. 494–496.

SURURİ Mehmed, *Ahkâm’ün-Nikâh*, Matbaa-i Hukukiye, İstanbul, 1329.

“Tâbiyyet-i Osmaniye Kanûnnâmesi”, *Düstûr*, 1. Tertip, 1. Cilt, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1289, s. 16–18.

“Tahrîr-i Nüfûsun Sûret-i İcrâsına Mahsûs Talimat”, *Düstûr*, Zeyl-i Sâlis, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet, 1300, s. 43–49, 08 L 1298/03.09.1881.

TATOĞLU Mehmet Ali, *732 Numaralı Şer'iyeye Siciline Göre Balıkesir'de Ekonomik, Sosyal ve Dini Hayat*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.

“*Tebaa-i İraniye Hakkında Mehakim-i Devlette İcra Olunacak Muamele Hakkında Emirnâme-i Sâmi*”, *Düstûr*, 1. Tertip, Cild-i Sâlis, Matbaa-i Âmire, 1293, s. 186–188.

“*Tebaa-i Devlet-i Aliyye ile Tebaa-i Devlet-i İraniye'nin izdivâcı hakkında olan memnuiyetin muhafazasına dair nizâmname*”, *Düstûr*, 1. Tertip, 4. Cilt, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1299, s. 614.

TİMUR Hıfzı, “Eski Örfi Hukukumuzda Nişanlanma ve Kalım Müessesesi”, *Ebu'ulâ Mardin'e Armağan*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1944, s.1137–1149.

TOPRAK Zafer, “Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti: Kadın Askerler ve Milli Aile”, *Tarih ve Toplum*, 51. Sayı, 9. Cilt, s. 34–38.

TOPRAK Zafer, “II. Meşrutiyet Döneminde Devlet, Aile ve Feminizm”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, 1.Cilt, T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları No:71, Ankara, 1992, s. 228–237.

TOROSLU Nevzat, “Kadın Kaçırma”, *Türk Hukuku ve Toplumuna Üzerine İncelemeler*, (ed. Adnan Güriz, Peter Benedict), Türkiye Kalkınma Vakfı Yayınları No:1, s. 413–467.

TURAN Şerafettin, “Tanzimat Devrinde Evlenme Meselesi”, *İş ve Düşünce*, XXII/182, s. 14–15.

TUŞ Muhiddin, *Sosyal ve Ekonomik Açıdan Konya: 1756–1856*, Konya, 2001.

“Türk Tebaasıyla Tebaa-i İraniyenin İzdivacı Hakkında Olan Memnuiyetin Muhafazasına Dair 24 Eylül 1290 Tarihli Nizamnameyi Muadil Kanun”, No: 824, *Düstûr*, 3. Tertip, 7. Cilt, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, Ankara, 1928, s. 1409–1410, Tarihi: 26 Nisan 1926

“Türk Vatandaşlık Kanunu”, No: 207, *Düstûr*, 3. Tertip, 9. Cilt, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul, 1931, s. 994–998

TÜRKDOĞAN Orhan, “Türk Ailesinin Genel Yapısı”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, 1.Cilt, T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları No:71, Ankara, 1992, s. 29–66.

ULUÇAĞ M.Çağatay, “Manisa Şer'iyeye Sicillerine Dair Bir Araştırma”, İstanbul Üniversitesi, *Türkiyat Mecmuası*, 10.Cilt, 1951–1953, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul, 1953, s.285–298.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, TTK, Ankara, 1988.

UNAT İlhan, *Türk Vatandaşlık Hukuku (Metinler, Mahkeme Kararları)*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1966.

ÜNAL Mehmet, “Medeni Kanunun Kabulünden Önce Türk Aile Hukukuna İlişkin Düzenlemeler ve Özellikle 1917 Tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesi ”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 34.Cilt, 1–4 Sayılar, 1977, s.195–231.

ÜNLÜ Nuri, *70 Numaralı Konya Şer‘iyye Sicili (1814-1816M/1230-1232H)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elâzığ, 2005.

ÜNVER İsmail, “Bakire İzinnâmesi”, *Ankara Üniversitesi OTAM Dergisi*, 5. Sayı, Ankara, 1994, s. 529–534.

Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behçetü’l-Fetâva*, İstanbul, 1266.

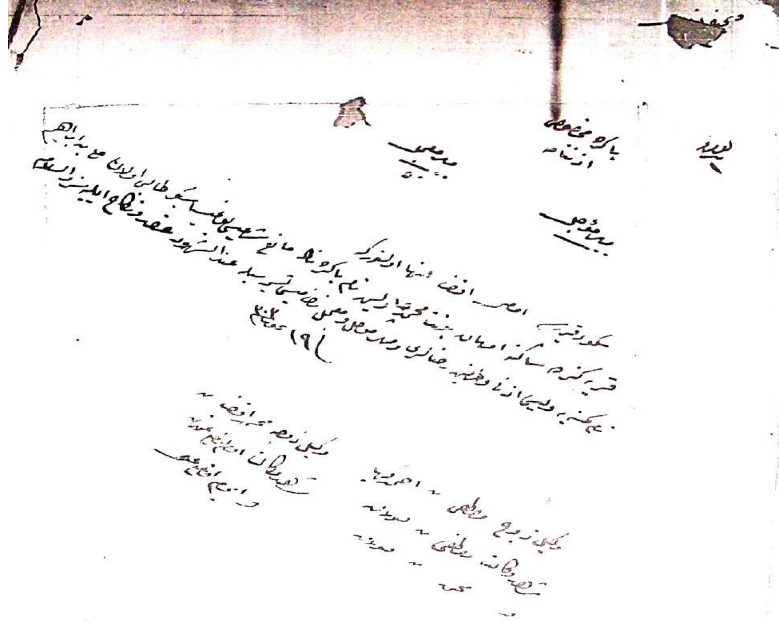
YILMAZÇELİK İbrahim, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790–1840)*, TTK Yayınları, Ankara, 1995.

YILMAZÇELİK İbrahim, *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı*, Elâzığ, 1999.

YOUNG George, *Corps de Droit Ottoman*, Vol. 2, The Clarendon Press, Oxford, 1905.

EKLER

1.EK: Bakireler için verilen İzinname

151 No'lu Marmaris Şer'iyye Sicili Sayfa: 1 Belge No: 1

Bâkire Mahsûs İzinname

Mehr-i Müeccel

Mehr-i Mu'accel
50 Gurûş

Söğüd Karyesi İmam Efendi inhâ olunur ki

Karyenizde sâkine Ümmühân bint-i Mehmed Çavuş nâm bâkirenin mâni'-i şer'isi yoğise iş bu tâlibi olan Ali bin İbrahim nâm kimesneye velîsi izni ve tarafeyn rızâları ve mehr-i müeccel ve mu'accel-i nizâmîsi tesmîyeleriyle inde's-şuhûd akd-i nikâh eylesesiz ve's-selâm. Fi 19 Temmuz Sene 303 [31 Temmuz 1887]

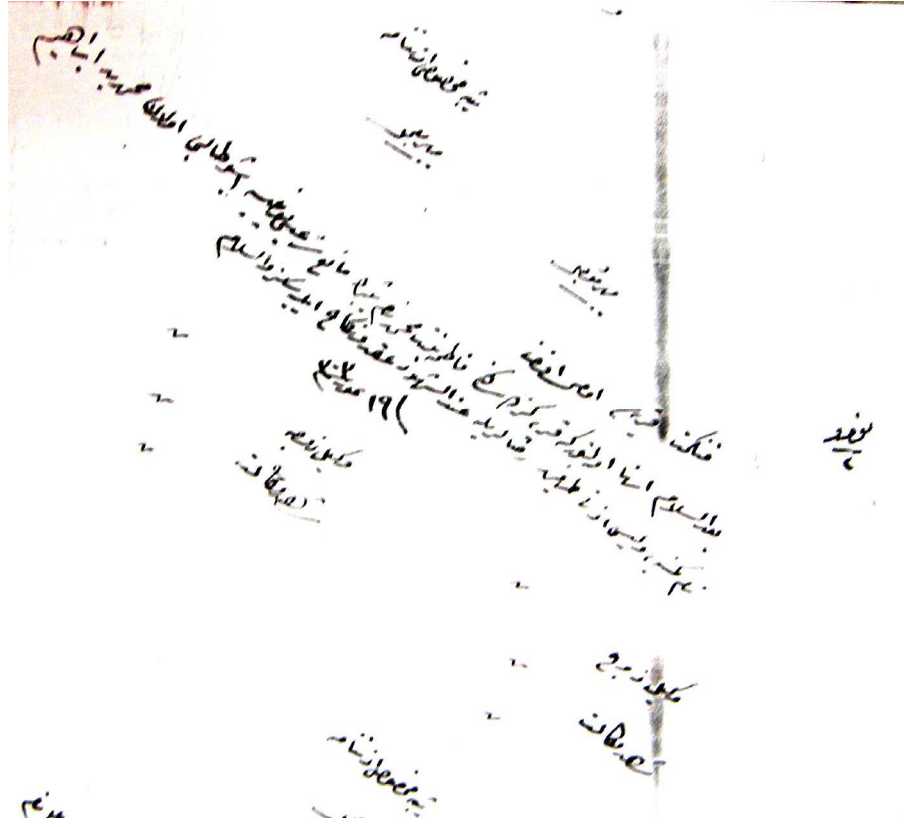
Vekîl-i zevc: Mustafa bin Ahmed Kâhya

Şâhid-i Vekâlet: Mustafa bin Solâk ve Mehmed bin Solâk

Vekîl-i zevce: Mehmed Efendi

Şâhid-i Vekâlet: İmâm oğlu Osman ve İsmail oğlu Ali

2.EK: Dullar için verilen İzinname

151 No'lu Marmaris Şer'iyeye Sicili Sayfa: 1 Belge No: 2

Seyyibe Mahsûs İzinname

Mehr-i Müeccel

Mehr-i Mu'accel

Fenâket Karyesi İmam Efendi

Bade's-selâm inhâ olunur ki, karyenizde sâkine Fatma bint-i Mehmed nâm seyyibenin mâni'-i şer'isi yoğ ise iş bu tâlibi olan Mehmed bin İbrahim nâm kimesneye velîsi izni tarafeyn rızaları ve inde's-şuhûd akd-i nikâh eylesiz ve's-selâm. Fi 19 Temmuz Sene 303 [31 Temmuz 1887]

Vekîl-i zevc: Mustafa bin Ahmed Kâhya

Şâhid-i Vekâlet: Mustafa bin Solâk ve Mehmed bin Solâk

Vekîl-i zevce: Mehmed Efendi

Şâhid-i Vekâlet: İmâm oğlu Osman ve İsmail oğlu Ali

3.EK: 1831 Tarihli Evliliklerle İlgili Buyruldu

معلوم اوتورما... سببته مبادرت ابلانک ناسنه فرمان عايشه خاں...
 وده مشروط اورزه شتر خيافته...
 عمل وحرکت ابلين شوبله...
 دنا بن...
 معلوم

570
 معروض داعی دوام عروج لنگر بیدرکه
 بر مده نبر و مدینه قیصره ایا لیس امور خیریه و نیکه افعال ضروریه شرعیه اولایا تا حال و تزوج ماده سنه و مهر منجمل و معجل
 عد و اعتدال نما و زاید رک و محلی و عدم تحمل بنده رعایت ابر کللو کولکس معارف کثیره به چه چار و گرفتار اولدوق فلا نوبله
 ایشیق بزایتمک اولدورک ورافته رفته بر بر لرشم کور کله کیدرک سرف و تلف بگه نامشروع اولایا سفاهت
 رتبه سنی بولمش و بوجهتد اکثر سبب چون و فیره به مبتلا اولمش اولدوق لرشم بجهتد عملی و وجوه و حاجیات و اصناف
 شیخری و مختاران با سرح مجلس شرعه کلوب بو ماحر خیر بیک بر حسن صورت قونورق و بر قابله اقراغ اولدورق جمع
 عبا و الهی بلا ایجاب ابر اولوی مناسبه تیزر و الا فده صیانت و وقایه اولمشق و بودجهتد عملی و وقایه حال و نقای
 استراحت بالربی موجب و مستوجب اولور بر نظام تحت ادراجهتد محافظه و حمایه قیلینق خصوصی استه عارینه منبی
 عملیات رای و اتفاقیه فیما بعد مدینه مزبور ایا لیسند انشرف کرام و وجوه ذوالقدر و الا احترام اولایا ذوات
 کرام لرینه دیباچ باهر الا تنای از دوام نسج اینک مرام ایند کلرنج کور بر سرور لرینه تزوجده ایگی کون مقدماتی بو خمرده
 مخفی و شربت مجلس با یوب بیک عروش مهر منجمل کسمیه و بشیک عروش معجل و البسه بها تعیینده عقد نکاح اولمشق
 و مقابلین بیکر فاقات جهاز اعطه قیلینق و مسنون اولایا و لیه ضیافتی بر هفتتیه به مجوز اینها تک و عقد نکاح ایضا
 اتمه به حدنده زیاده سنه و بر لاکت و حاجیات و اواسطه ناسیم اولنلرک بدیموز الی عروش منجمل و اوجیک
 عروش معجل و البسه بها و مقابلین اون بش فاقات جهاز و اصناف کروهتک بشوز عروش منجمل و بیک بشوز عروش
 معجل و البسه بها و مقابلین اون فاقات جهاز و البون ترا حادنا تک عالیجریات ایکیوز الی عروش منجمل و بشوز معجل و البسه بها
 و مقابلین بش فاقات جهاز و بر لاکت و بونلرجه ما عدا قلیقه حید و البون صاحبلق و صدق کورک و تلخیصیت و حوتوز و زار
 فقیر اولایا دیوار بولکنه مر و اوجاق یا شمشیر ترک اولنوب بو عزمین استمال اولنماق و قرطه خمر و بر لاکت جاریه
 بونلر صکره و بر لاکت و بشوز و قراده باشلق نامیده اخذ و اعطه ایلدکلری خلاف شرح شریف کسه بهر اتمه و بر حید النوب
 و بر لاکت و ایشوز منکورات منع کلر ایلد مع قیلنه رقیه بیاح اولمشق و شب اولنلر بو کافیه ایگی لاکت نفعی اولایا
 و قر ایا لیس دخی وجه مناسبه حد لیبی نما و زایمک اورزه قرار و بر لوب بو مصلحت خمر بیک دایما و مستمر بر دوام اولایا
 دو سوز الی طو تلکرا ایچون بیک اتفاق اولدورق اهرار اولنوب پس ازین هر قنقی صنفده و نه مشکلی جنسده اولورده
 اولسون ایشوز مرانده قصلد بر شیبی اجمال و ابداع و بر سنه ایجاد و اختراع ادر لر ایسه بولند قلم راده ده مهر معجل و البسه
 بر نه ایسه اول مقدار اتمه و الا شت و وقت اولایا ذوات معالی سمات حضرت خزینه سینه قدر باخلیق و جملده نظر
 ربط و سز و ط بند و سبب معقوله لدر الشیخیل خلقی حرکت جسارت ایدنلرک و جملد لایقید تا دیب و تکدیر و دناسبیل
 تنکلیق و تعزیر اولنماق و کسه کسه ایشوز ارجزلی و خیر جمیلک الی ماشائنه تسخیر ام و نقار و نظرق خلدهم و قایه بر ارامنه
 دقت و مغایره اولایا کلا ندم تقاضی و مباهرت اولنماق با نرح طرف شرح شریفه بر قطعوا اعلام اولمشق و لاجل انکسید و تانیب
 جانب سنی المناق خدیوانه لرندم بالا اعلام شرعی بیور لدر کالبدلید برار تسخیر زمین و توشیح بیور لقی نیاز لری حق
 الانصاف محض ثواب برام صواب اولمخلد نیاز و استه عاری بالانها س حضور معالی موهو ره لنگرینه عرض و اعلام
 اولندی ۱۵۶

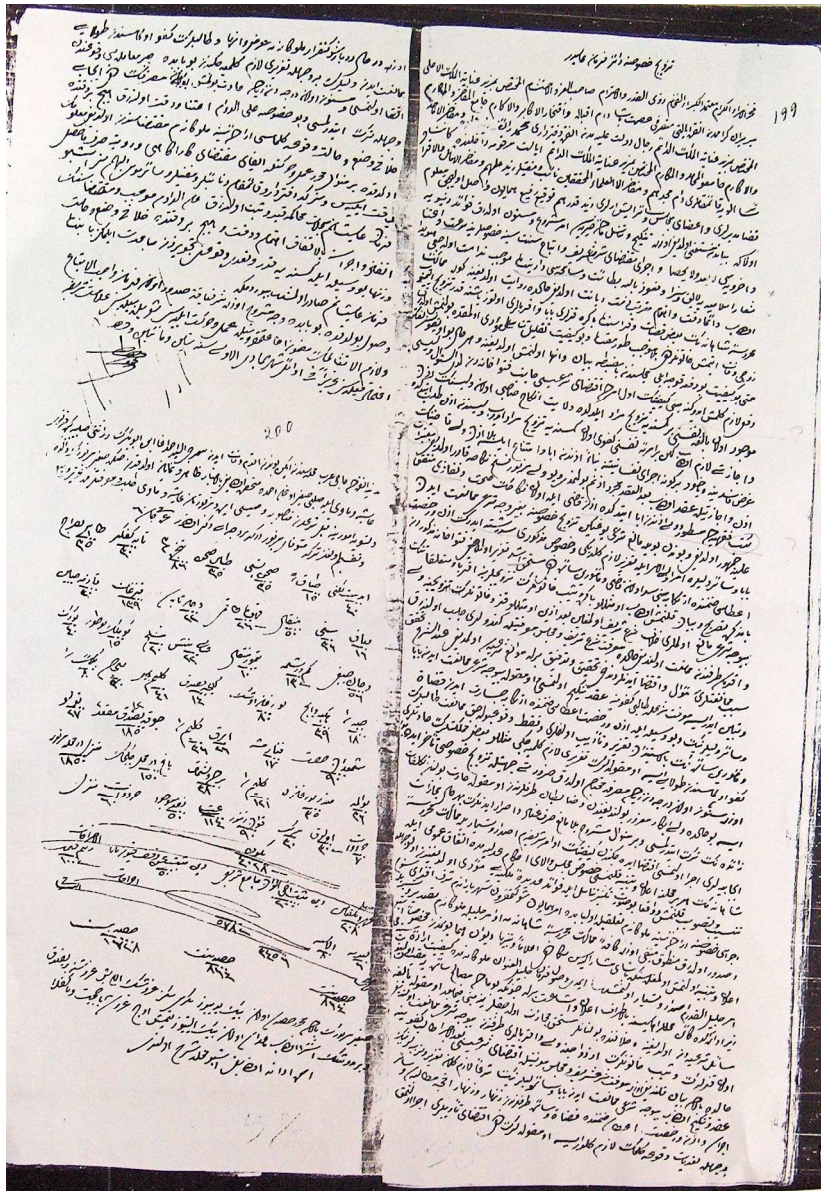
۱۵۶
 هر کدایس حدی کاندیم ایکن بونده اقد رفوت ادنا...
 و پراشی زوجه شرعی بنت

Ma'rûz-ı daî-i devâm-ı ömr-ü devletleridir ki

Bir müddetten berü medine-i Kayseri ahâlisi umûr-u hayriyye ve nebiyye efâl-i zarûriye-i şer'iyeden olan tehhül ve tezevvüc maddesinde ve mihr-i müeccel ve mu'accel husûsunda hadd ve i'tidâli tecavüz ederek ve tahammül ve adem-i tahammüllerine riayet etmeyerek gönüllü gönülsüz masârif-i kesîreye dûçâr ve giriftâr olarak felan böyle etmiş biz etmesek olmaz diyerek ve refte refte birbirlerinden görenekle giderek sarf ve telef belki nâ-meşrû' olan sefâhat rütbesini bulmuş ve bu cihetle ekserisi duyûn-u vâfireye mübtelâ olmuş olduklarından bahisle cümle ulema ve sulehâ ve vücûh ve haciyân ve esnâf şeyhleri ve muhtârân biesrihûm meclis-i şer'e gelüb bu madde-i hayriyyenin bir hüsn-i sûrete konarak ve bir kalıba ifrâğ olunarak cem'-i ibadullâhı bilâ-icâb ibzâl ve bî-münâsebe tebzîr ve isrâfdan siyânet ve vikâye olunmak ve bu vechile cümlelerin devam-ı refâh-ı hâl ve bekâ-yı istirâhat-bâllerini müceb ve müstevcib olur bir nizâm tahtına idrâcıyla muhâfaza ve himâye kılınmak husûsunu istid'âlarına mebnî cümlelerin rey ve ittifâkıyla fî-mâba'd medine-i mezbûre ahâlisinden eşrâf-ı kirâm ve vücûh ve zü'l-kadr ve'l-ihirâm olan zevât kerâimelerine dîbâc'ul- [bir kelime okunmadı] tâc izdivâc nesb etmeyin merâm ettiklerinde sûr-i pür-sürûr şürû' iki gün mukaddem ki yevm-i hâmisde muhtasarca şerbet meclisi yapıb bin gurûş mihr-i müeccel tesmîye ve beş bin gurûş mu'accele ve elbise bâhâ ta'yîniyle akd-i nikâh olunmak ve mukâbilinde yirmi kat cihâz ita kılınmak ve mesnûn olan velîme ziyâfeti bir haftayı tecavüz etmemek ve akd-i nikâh eden eimmeye haddinden ziyâde nesne verilmemek ve hâciyâna ve evâsıtı'l-nâsdan olanların yedi yüz elli gurûş müeccel ve üç bin gurûş mu'accel ve elbise bâhâ ve mukâbilinde on beş kat cihâz ve esnâf gurûhunun beş yüz gurûş müeccel ve bin beş yüz gurûş mu'accel ve elbise bâhâ ve mukâbilinde on kat cihâz vesâir ahâd-ı nâsın

hâllicelerinin iki yüz elli gurûş müeccel ve beş yüz mu'accel ve elbise bâhâ ve mukâbilinde beş kat cihâz verilmek ve bunlardan mâ- adâ katîfe cebe ve altun saçlık ve sandıklı kürk ve telli çit ve hotoz ve zar ta'bîr olunan divâr posteresi? ve ocak yaşmağı terk olunub ba'de-zîn isti'mâl olunmamak ve kız tarafından verilegelen câriye bundan sonra verilmemek ve şehir ve kurâda başlık namıyla ahz ve ita eyledikleri hilâf-ı şer'-i şerîf kimesneden bir akçe ve bir habbe alunub verilmemek ve iş bu mezkûrât men' [bir kelime okunmadı] men' kılınarak yasâğ olunmak ve seyyib olanlar buna kıyâsla ebkârın nısfı olmak ve kurâ ahâlisi dahi vech-i münâsibiyle haddini tecâvüz etmemek üzere karar verilüb bu maslahat-ı hayriyyenin dâimâ ve müstemirren ber-devâm olması düstûru'l-amel tutulması için yeksân-ı ittifâk olarak ısdâr olunub pes-ezîn her kangı sınıftan ve ne şekil cinsten olursa olsun iş bu muharrerattan fazla bir şey imâl ve ibdâ' ve bir nesne icâd ve ihtirâ' ederler ise buldukları raddede mihr-i mu'accel ve elbise bâhâ her ne ise ol mikdâr akçe ve'l-şân u vakt olan zevât meali semât-ı hazerâtı hazinesine takarrür bağlanmak? vechile nizâma rabt ve şurûta bend ve sicil-i mahfûza lede'l-tescîl hilâf-ı harekete cesâret edenlerin vech-i layıkıyla te'dîb ve tekdîr ve münâsibiyle tenkîl ve ta'zîr olunması ve bî- minetü'l-tealla iş bu emr cezîl ve hayr-i cemîlin ila maaşallahu tealla devam ve bekası ve [bir kelime okunmadı] halelden vikâye emr-i ehemine dikkat ve mugayiri olan hâlâtta tevakkî ve mübâderet olunması bâbında taraf-ı şer'-i-i şerîfden bir kıta ilam olunmak ve li-ecl-i te'kîd ve te'yîd cânib-i seniyyü'l-menâkib hidîvânelerinden bâ- ilam-i şer'-i buyruldu-i âlîleriyle berây-i terşîh ve tezyîn ve tevşîh buyrulmak niyâzları hakk'ul-insâf mahz-ı sevâb bir emr-i savâb olunmakla niyâz ve istid'âları bi'l-iltimâs huzûr-ı mealli-i mevfûr-u devletlerine arz ve ilam olundu Fi 15 R Sene [1] 247.

4.EK: 1844 Tarihli Ferman Kaydı

253 No'lu Ankara Şer'iyye Sicili, Sayfa 56

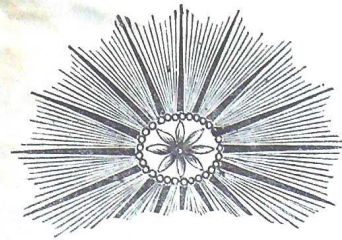

6. EK: İzdivac ve Tenâküh Maddesi Hakkında Tenbihâtı

Hâvi İlanname (1865)

(۲)
 وغیرت اقران بلا سیله کیت کیت آرتوب بو کونکی کونده
 او درجه په وارمشدر که شرما سکسان یوز غروش مصرفه
 نأهل ایدله بیله جک برآدم ویا تزویج ایدله جک برقر ایچون بش
 اون کسه ایجه صرفی لازمکند بکندن و بو وجهله ایجه
 صرف ایدله جک شیلرک ایسه نصفتدن زیاده سی شرما و عرقا
 و عقالا متنوع و مذموم اولان تلفات و اسرافات اولدیندن
 بشقه هر کس بو قدر مالی و برمه دخی مقدر اوله مدیندن
 برطاق کسدرک ضروری نأهل ایدله میده رک فالدینی و بو صورتله
 مصرف ایدوب نأهل ایدندر دن دخی برچو غشک حدندن
 و حائندن زیاده بورج ائشه کیره رک نیجه فلاکت و بلالره
 اوغرا دینی معلومدر بو ایشک بویه اولستدن نصل و نفدر
 مضرت و زیان و فسالق وجوده کلدیکی و کله بیله چی ار باب
 حیت مطالعه سنده موازنه اولتور ایسه بو نیجه نفوسک از دو اجدن
 محرومیله سلاله ملک تدبیری یعنی کیت کیت ازالسی الک
 پیوک و برینی درجه ده اکلا شیاور محذور اولوب بوندن
 بشقه تزویج و نأهلدن محروم اولان ذکور و انانک طبیعی
 و ضروری طرق نامشروعده په سلوکیله ارتکاب خشیسات
 ایتمی و بو یوللرده برطاق کسدرک جنایات جسمیه به اوغرا په رق
 عمر عزیزینک حبسخانه رده کیوب بر باد اولسی و کوبلرده
 اون سکن و بکرمی باشنی کین قزلرک تزویج اولتما ملرندن
 طولانی نهایت قاچق عاری ارتکاب ایله قاچران دلیقانلوی
 دخی جزای قانونه اوغرا دوب بو وسیله ایله ایکی طرف خاندان
 و خانمانه لکه و شان کتورلمی و ده ایجه نیجه عتار
 و فالفار تمدن ایتمی خصوص صبرینک اسبابی ارانلدینی
 صورتده بونلرک جله سی دخی تزویج ماده سنده خلقت دوچار

(ازدواج و تناکح ماده سی حفته تنبیهاتی حاوی)
 (اعلاننامه در)

ازدواج و تناکح ماده سی صنوف بشریه تک خلقی و طبیعی
 اعظم لوازی اولدیندن بو امر خیرک تسهیلاتی حفته
 هر دین و مذهبده و خصوصیه شریعت مطهره اسلامیه تک
 احکام جلیله سنده معین اولان و سایل و مسایل هر کسک
 بیادیکی شیدر و شرما ازدواجک موقوف علیمی کفو
 اولان طرفینک تراضیمی اوزرینه ترکیه نکاح دیدیکمز برده
 تقدیریه عقد دن عبارت اولوب مهربک دخی برمقداری مؤجل
 و برمقداری بیجل اوله رق الناشانی اون درهم کوش قیمته
 معادل اولاق جا نردز آتسه حانویه ایکن ازدواج
 خصوصلرند صکره دن برطاق شیار احداث و ایبنا د اولتوب

(۱۰)

و بر کوکم و بر باقراج و ایکی صدقند عبارت بولنه جقدر
ومتفرغایله و یریه چک جامه شویک مقداری هیچ بر وقته سکر
قانی تجاوز ایتمه جقدر

اوچنجی صنف درجه نالسه ده بولنان اصناف و سائر
بومتلو عادی کسه لکه ازدواجنده مهر مؤجل اوج عدد
بوزلک مجیدیه التوقی قیمتی تجاوز ایتمه جقدر و زوجک و یره جکی
اشیا چتاری و یا اوقیتده اولان اشیا دن بقات البسه اوله جقدر
و شاید بشقه اشیا دخی و یره چک اولوز ایسه اودخی بصبه
اوله رق برمندر و بر مقعاد و التي یصدقند ن مر کب بر او طه
دوشه مسی و کتو بر بزندن بردوشک و بر یوزغاندن عبارت
اولوب دواق دخی بکرمی اوتوز غروشلقدن زیاده اولیه جقدر
و زوجک کتوره جکی اشیا دخی عادی بر شلته و بر یصدق
و بر یوزغان ایله التي صحان و ایکی تجره و ایکی تیلی و بر کوچک
باقراج و شمعدان و ایکی برداق و بر صدق و ایکی
حولی به منحصر اولوب جامه شوی دخی درت بش قانی
تجاوز ایتمه جقدر

دردنجی صنف درجه رابعه ده بولنان فقرا و بیقدرت
کسه لکه ازدواجنده طرفیندن هیچ برشی التوب و یرلک
تکلی اختیاری اولمیه رق و امام و مختار طرفیندن دخی هدیه
و آنچه طلب ایدلیه رک مجله وقریه ایسی طرفیندن اعانه ایله
ازدواجی اجرا اولنه جقدر و بونده مهر مؤجل اوتوز غروشندن
ذهابیت یوز غروشی تجاوز ایتمه جقدر و بوکا قیاسا بر مقدار
مهر معجل تقدیر اولمیشده دخی باس یوقدر

(۱۱)

بالاده بیان اولنان احوال و معاملات دن مقصد اصلی امر
ازدواج و تکثیر تناسله مانع اولان بر طاق تلفات و اسرافات
نامشروعه نکه لغو و ابطال ایله سلاه ملنگ تکثیر و توفیری
قضیه سته مستند بولنش اولدیغندن بوقراره توفیق حرکت
ایتمانلر شو مقصدک حصولنی استماش اوله جنی جهته
او مقوله لر حقیقه معامله تویجیه و ایجابنه کوره احکام جزائییه
اجراسی مقرر بولنغین اکا کوره جله طرفیندن دوام
و اجراسه ال بر لکله غیرت ایدلسی و ذکور و انانندن هیچ
کسه نکه ازدواجه عدم اقتدار عذر اولیه جقدر ن هر کسک
حالتیه کوره امر ازدواج و تناحکک تسهیلنه و اون بدی اون سکر
باشندن زیاده با کره قزلک هیچ بر یرده براغلیوب و لیلی وقریه
و مجله ایسی معرفتلیله مشا سب کسه ره ترویجی و سائلنگ
استحصانیه غیرت و دقت اولنسی ججه نکه حیث و غیرتندن
مأمول و منتظر اولدیغنی بیانیه اعلان کیفیته ابتدار قلندی

طونه ولایتی طبعخانه سنده باصلشدن
۲۱ شعبان سنه ۱۲۸۱

MILLİ KÜTÜPHANE ANKARA
1946
MILLİ KÜTÜPHANE ANKARA

İzdivâc ve Tenâküh Mâddesi Hakkında Tenbihâtı Hâvi İlanâmédîr

İzdivâc ve Tenâküh Mâddesi sunûf-u beşeriyenin halkı ve tabii-i a'zam levâzımı olduğundan bu emr-i hayrın teshîlâtı hakkında her din ve mezhebde ve husûsiyle şeriat-ı mutahhara-ı İslâmiyenin ahkâm-ı celflesinde muayyen olan vesâyil ve mesâyil herkesin bildiği şeydir ve şer'en izdivâcın mevkûf-u aleyhî küfüv olan tarafeynin terâzisi üzerine Türkçe nikâh dediğimiz bir mehr takdîriyle akidden ibâret olub mehrin dahi bir mikdârı müeccel ve bir mikdârı mu'accel olarak en aşağı on dirhem gümüş kıymetine mu'âdil olmak câizdir işte hâl böyle iken izdivâc husûslarında sonradan bir tâkım şeyler ihdâs ve icâd olunub ve gayret-i akrân belasıyla gitgide artub bugünkü günde o dereceye varmışdır ki şer'en seksen yüz gurûş masrafla teehhül edebilecek bir adam veya tezvîc edecek bir kız için beş on

kîse akçe sarfı lazım geldiğinden ve bu vechile akçe sarf edilecek şeylerin ise nısfından ziyâdesi şer‘en ve örfen ve aklen memnu‘ ve mezmûm olan telefât ve isrâfât olduğundan başka herkes bu kadar mâlî vermeye dahi muktedir olmadığından bir tâkım kimselerin zarurî tehhül edemeyerek kaldığı ve bu sûretle masraf edüb tehhül edenlerden dahi birçoğunun haddinden ve hâlinden ziyâde borc altına girerek nice felâket ve belâlara uğradığı malûmdur bu işin böyle olmasından nasıl ve ne kadar mazarret ve ziyân ve fenâlık vücûda geldiği ve gelebileceği erbâb-ı himmet mutâlaâsında muvâzene olunur ise bunca nufûsun izdivâcdan mahrûmiyetiyle sülâle-i milletin tedennisi yani gitgit azalması en büyük ve birinci derecede anlaşılır mahzûr olub bundan başka tezevvüc ve tehhülden mahrûm olan zükûr ve inâsın ta‘bii ve zarurî tarik-ı nâ-meşru‘âya sülûkiyle irtikâb-ı fuhsiyât etmesi ve bu yollarda bir tâkım kimselerin cinâyât-i cesîmiyyeye uğrayarak ömr-i azîzlerinin habshânelerde geçüb berbâd olması ve köylerde on sekiz yirmi yaşını geçen kızların tezvîc olunmamalarından dolayı nihâyet kaçmak ârını irtikâb ile kaçırın delikanlıyu dahi cezâ-i kanûna uğradub bu vesile ile iki taraf hânedân ve hânemânına leke ve şe‘n (şeyn) getirilmesi ve daha nice nice illetler ve fenâlıklar tahaddüs etmesi husûslarının esbâbı aranıldığı sûret de bunların cümlesi dahi tezevvüc mâddesinde halkın duçâr olduğu müşkilât ve mecbûr bulunduğu telefât ve isrâfâta varur dayanur binâenaleyh bunun men‘ ve islâhı ve icâbât-ı umûrdan olmasıyla ağırlık ve cihâz ve nişân husûslarında ve velîme cemiyetlerinde vukubulan telefât ve isrâfâtın katiyyen men‘ ve ilgâsı bâbında on sekiz sene mukaddem bir kıt‘a emr-i âlî şeref-sâdır olduğu gibi evvelki sene dahi yine umûmen fermân-ı âlî ısdârıyla te‘kîd-i memnu‘iyet buyrulmuş olduğundan iş bu emr-i âlînin geçen sene Niş eyâletinde şeref-vürûduyla anın üzerine bi‘t-tanzîm Prizren ve Üsküb ve Sofya ve Niş sancaklarına neşr ve ilân olunan tenbîhâtâmelerin pek ziyâde ve fevkâlâde menâfii ve muhasenâtı görülerek ve küçük büyük herkes bu emre inkıyâd ve mutâvaâta sürat ederek hatta yalnız Köstendil kazâsında bir sene içinde binden ziyâde nikâh vukubulmuş ve buraların bu def‘a müşâhade olunan ahvâline göre örf ve âdet-i belde denilerek iş bu izdivâc mâddesinde bir tâkım telefât ve isrâfâtın mukaddemlerden ziyâde bir fenâ hâle vardığı anlaşılmiş olmasıyla geçen sene Niş ve Üsküb eyâletlerinde ittihâz ve icrâ kılınan usûlun bu havâlî hâline ve usûlune göre bi‘t-ta‘dîl sâye-i meâllivâye-i hâzret-i şâhânedede bu taraf ahâlisinin dahi bu nimetten hissedâr edilmesi vâcibeden görünerek

ol bâbda olunan müzâkerâtın netîcesinde ba'de-zîn izdivâc mâddesinin dört sınıfa taksîm ile her sınıfın hâl ve şânına ve servet ve iktidârına göre tarafeynden verilmesi ve yapılması câiz görünen şeyler ta'yîn ve tahdîd olunarak cümlesi aşağıda zikr ve beyân kılınmış ve bunun hâricinde az ve çok akçe ve boğça vesâir şey alunub verilmesi ve hedâye kabûl olunması külliyyen yasak edilmiş olduğundan iş bu ilgâ olunan mâddeler örf ve âdet-i belde denilerek az ve çok yapılacak olur ise esâs mâddeyi ihlâl etmiş olacağı ve tasaddi edenler mes'ûl tutulub cezâ göreceği cihetle herkes güzelce anlamak için ber-vech-i âtî beyân olunur

Birinci Mâdde: Tezvîc olunacak yani kocaya varacak kız için gerek nikâhdan evvel ve gerek nikâhtan sonra erkekten ağırlık ve nişân nâmıyla bir şey alınmayacak ve fakat sulb-i akidde mehr-i müeccelden mâadâ mehr-i mu'accel tesmîye olunmuş ise bunun mikdârı dahi sınıf-ı evvelde nihâyet bin ve sınıf-i sânde beş yüz ve sınıf-ı sâlîste yüz gurûşu geçmeyecek ve fukarâ ve bî-kudret olanlar tarafından hiçbir şey verilmeyecektir.

İkinci Mâdde: izdivâc ve hitân düğünlerinde vesâir cemiyetlerde gerek davetli olan misâfirler tarafından ve gerek düğün sâhibleri ve akrabâ ve muteallikati cânîblerinden az ve çok hediye verilmek ve alınmak kavviyyen ve katiyyen yasak olduğundan ve ba'de-zîn buna mütecâsir olanlar olur ise bu emre itâat etmemiş olacakları cihetle hem alanlar ve hem de verenler kanûnen cezâ göreceklerinden düğün sâhibleri tarafından âhere ve hâricden düğün sâhiblerine ve zevc ve zevcenin müteallikâtına ve bunların yekdiğerine ve'l-hâsıl büyük ve küçük dâhilen ve hâricen zükûr ve inâsdan hiç kimseye çevre ve kumaş ve câmeşûy vesâir bu makûle şey verilmeyecektir ve baklavâ ve helvâ vesâir bu makûle me'kûlâta dâir şey dahi gönderilmeyecektir ve düğün akîbinde zevc tarafından zevcenin müteallikâtına hediye itâsı lağv olunarak hiçbirine bir akçelik şey itâ edilmeyecektir.

Üçüncü Mâdde: Düğün için giden davetçiye hiçbir yerde bir şey verilmeyecektir az ve çok veren ve alan olur ise kabâhatli olacaktır.

Dördüncü Mâdde: Akd-i nikâh cemiyetinde imâm ve muhtârdan mâadâ hiç kimseye az ve çok vergi ve hediye verilmeyecektir.

Beşinci Mâdde: En büyük ve ehl-i iktidâr düğünlerinin iki günden ziyâde olması ve sürmesi câiz olmayacağından cemiyetlerin bir ve nihâyet iki günden ziyâde olmamasına ve fukarâ tākımı hiçbir sûretle düğün yapmak tekellüfüne mecbûr

edilmemesine cümle tarafından dikkat olunacaktır ve en büyük ve sâhib-i servet cemiyetlerinde şorba ve pilavdan mâadâ beş ve nihâyet altı türlüden ziyâde taâm yapılması telef ve isrâf ve vücûdca müceb-i mazarret olarak takbîh ve taayyîb kılınacaktır ve âdî düğünlerde bir şorba ve lâhm ve bir de pilav- zerededen mâadâ bir şey yapılmayacaktır.

Altıncı Mâdde: Gelinlerin hamâma gittiğinde hamâmçıya vesâir hademeye hamâm ücretinden mâadâ hiçbir şey verilmeyecektir.

Yedinci Mâdde: Zevcenin tezyînâtına müteallik hınâ ve boya vesâir bu makûle şeyler zevc tarafından gönderilmeyecektir.

Sekizinci Mâdde: Düğün sâhibi ne kadar muktedir olur ise olsun sırmalı şilte ve sırmalı yorgan ve canfes döşek yapmak ve askı nâmıyla gelin odasına câmeşûy ve çevre gibi şeyler sermek yasaktır.

Dokuzuncu Mâdde: Düğün cemiyetlerinin hitâmında zevc ve zevcenin müteallikâtının ictimaiyle hâsıl olan tekellüfât bütün bütün kaldırılmış olduğundan bu âdet dahi hiçbir vakit de icrâ olunmayacaktır.

Onuncu Mâdde: Gelinlerin gece ile naklî ve sokâklarda dolaştırılması ve arabadan iner iken zevc tarafından eşyâ ve akçe vesâir vaad ettirilmesi dahi memnu' olduğundan gece ile sokâğa çıkarılan gelin arabaları hükümetce men olunacaktır ve zevcenin arabadan inmesinde eşyâ vesâir vaad eden ve ettiren kimseler mes'ûl ve muatab olacaklardır ve gelinlerin yüzüne tel yazmak âdeti dahi kavviyen tard ve lağv olunmuştur ve her nev düğün ve cemiyetlerde gerek köylerde gerek kasabalarda silah atmak katiyyen yasaktır ve bazı kasabalarda dünür almak tabiriyle zevc ve zevce müteallikâtının yekdiğeri hânelerine gece ile ve cemiyetle gidilmesi ve beyhûde bir tâkım isrâfât edilmesi dahi kaldırılıb men' edilmiştir.

İzdivâc Mâddesinde istimâli tecvîz ve tahdîd olunan mâddeler olub dört sınıfa münkasım olduğundan her sınıf hâl ve kudretine göre zîrde beyân ve ta'rîf olunan eşyâdan ziyâde şey alınub verilmesi yasaktır şurasıda malûm olmalıdır ki bu memnu'iyet yalnız düğün ve cemiyet esnâsına mahsûs olub yoksa ba'del-izdivâc zevc ve zevcenin yekdiğeri dilediği ve istediği vechile akçe ve eşyâ vesâire verüb almakda herkes muhtâr olduğundan bu karârın o hâle şumûlu yoktur.

Birinci Sınıf: Derece-i evvelîde olan yani memleketce sunûf-i sâireye nisbetle mâl ve serveti birinci derecede bulunan ashâb-ı iktidârın izdivâc cemiyetlerinde takdîr olunacak mehr-i müeccel en ziyâde on aded mecîdiye yüzlük altunî kıymetini tecâvüz etmeyecektir zevc tarafından gelinlik verilecek eşyâ dahi kalabadan ve sırması olmayarak sade canfes ve ona mümasil kumaştan mamûl bir kat elbise olacaktır ve mehr-i muaccel ve müeccelden ziyâde bir şey itâsına zevcin mecbûriyeti yoksa da şâyed elbise ve döşeme gibi eşyâ verecek olursa o dahi kalabadan ve sırması olmayarak bir oda döşemesi ve damasko yahûd kumaştan yatak tâkımı ile bir çuka ferace ve nihâyet iki yüz elli dirhemi tecâvüz etmemek üzere bir aded sim el ayînesinden ibâret olacaktır ve gelin için iktizâ eden duvak sadece bürüncükten yapılab hiçbir sûretle yüz gurûştan ziyâde duvak istimal olunmayacaktır ve iş bu sunûf-u evvel düğünlerinde zevce tarafından yapılacak şeyler dahi kezâlik sırma ve kalabadan ve canfes olmayarak kumaştan veya gezî veya damasko veya marinos gibi şeylerden ve bir kilim ve bir yatak tâkımı ve işlemesi olmayarak sade bir hamâm tâkımı ve gümüş bir kahve tâkımı ile sim bir gülâbdan ve bir buhurdan ve nihâyet on iki sahan ve beş tencere ve üç tebsi ve bir sini ve bir güğüm ve bir bakraç ve bir kazgandan mürekkeb bakır tâkımı ile bir mangal ve bir hamâm leğeni ve bir sofrâ tâkımı ve üç şâmdan ve üç dört bardak ve bir leğen ibrikten ve üç sandıktan ibâret olub ziyâde olmayacaktır ve zevce tarafından yapılacak câmeşûy havlu ve uçkur ile beraber hiçbir vakitte on iki katı tecâvüz etmeyecektir ve iş bu havlu ve çevre ve uçkurlar ziyâde sırma ve kalabadan ile işledilmeyecektir.

İkinci Sınıf: Mâl ve serveti ikinci derecede bulunan erbâb-ı iktidârın izdivâcında mehr-i müeccel beş mecîdiye yüzlük altın kıymetini tecâvüz etmeyecektir ve zevc tarafından verilecek elbise sırma ve kalabadanlı olmayarak kumaş veya canfesten mamûl bir kat esvâb olacaktır ve bundan ziyâde eşyâ vermek isteyenler olur ise o dahi çuka veya damaskodan bir oda döşemesi ve bir çuka feraca ve âdî bir yatak tâkımı ve âdî bir ayîneden ve duvaklık dahi yetmiş seksen gurûşluktan ibâret olacaktır ve bu derecede olan zevce için muteallikatı tarafından verilecek cihâz dahi damasko veya şâlîden mamûl bir yatak tâkımı ve bir kilim ve âdî bir hamâm tâkımı ve bir sofrâ tâkımı ve bir kahve tâkımı ve üç bardak ve iki şâmdân ve bir leğen ibrik ve üç tencere ve iki tebsi ve sekiz sahan ve bir sini ve bir küçük mangal ve bir güğüm

ve bir bakraç ve iki sandıktan ibâret bulunacaktır ve müteferriâtıyla verilecek câmeşûyun mikdârı hiçbir vakitte sekiz katı tecâvüz etmeyecektir.

Üçüncü Sınıf: Derece-i sâlîse de bulunan esnâf vesâir bu müsullu âdî kimselerin izdivâcında mehr-i müeccel üç aded yüzlük mecîdiye altunî kıymetini tecâvüz etmeyecektir ve zevcin vereceği eşyâ çıtarı veya o kıymette olan eşyâdan bir kat elbise olacaktır ve şâyed başka eşyâ dahi verecek olur ise o dahi basma olarak bir minder ve bir mak'ad ve altı yastıktan mürekkeb oda döşemesi ve kenevir bezinden bir döşek ve bir yorgandan ibâret olub duvak dahi yirmi otuz gurûşluktan ziyâde olmayacaktır ve zevcenin götüreceği eşyâ dahi âdî bir şilte ve bir yastık ve bir yorgan ile altı sahan ve iki tencere ve iki tebsi ve bir küçük bakraç ve şâmdân ve iki bardak ve bir sandık ve iki havluya münhasır olub câmeşûy dahi dört beş katı tecâvüz etmeyecektir.

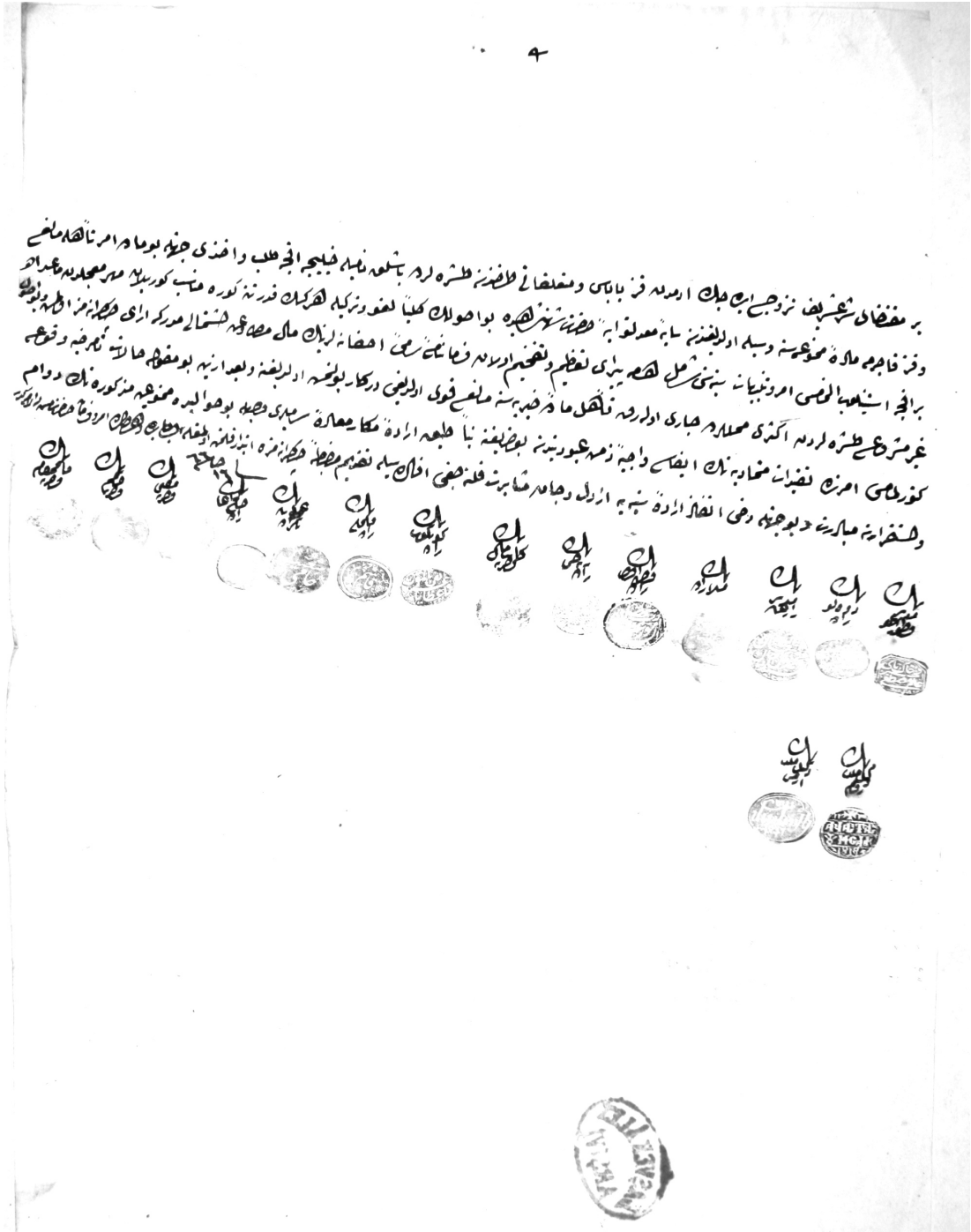
Dördüncü Sınıf: Derece-i rabi' da bulunan fukarâ ve bî-kudret kimselerin izdivâcında tarafeynden hiçbir şey alınıp verilmek tekellüfü ihtiyâr olunmayarak ve imâm ve muhtâr tarafından dahi hediye ve akçe talep edilmeyerek mahalle ve karyelisi tarafından iane ile izdivâcî icrâ olunacaktır ve bunda mehr-i müeccel otuz gurûştan nihâyet yüz gurûşu tecâvüz etmeyecektir ve buna kıyasen bir mikdâr mehr-i mu'accel takdîr olunmasında dahi beis yoktur.

Bâlâda beyân olunan ahvâl ve muamelâtın maksad-ı aslî emr-i izdivâca ve teksîr-i tenâsüle mâni olan bir tâkım telefât ve isrâfât-ı nâ-meşruanın lağv ve ibtâliyle sülâle-i milletin teksîr ve tevfiiri kaziyesine müstenid bulunmuş olduğundan bu karara tevfik hareket etmeyenler şu maksadın husûlunu istememiş olacağı cihetle o makûleler hakkında muamele-i tevbîhiyye ve icâbına göre ahkâm-ı cezâiyye icrâsı mukarrer bulunmağın ona göre cümle tarafından devam ve icrâsına el birliğiyle gayret edilmesi ve zükûr ve inâsdan hiç kimsenin izdivâcına adem-i iktidâr özür olmayacağından herkesin hâline göre emr-i izdivâc ve tenâkühun teshîline ve on yedi on sekiz yaşından ziyâde bâkire kızların hiçbir yerde bırakılmayıp velîleri ve karye ve mahallelisi marifetiyle münâsib kimselere tezvîci vesâilinin istihsâline gayret ve dikkat olunması cümlenin himmet ve gayretinden me'mûl ve muntazır olduğu beyânıyla ilân-ı keyfiyete ibtidâr kılındı.

Tuna Vilâyeti Tabhânesinde Basılmıştır. 21 Şaban Sene 1281 [19 Ocak 1865]

8. EK: Kayseri Meclisi'nin Evlenmeler ve Başlık Parasıyla İlgili Mazbatası

BOA, A.MKT. UM 13/21, 08 C 1266 (21.04.1850)

Konya Sancağı'nda tezevvüc masârafı refte refte kesb ü vüsat ederek bi't-tabi kız ve oğlan firâr kâr-ı mütekerrihâne cesâret ve akrabası namûs yoluna düşerek bundan katl cerh vesâir hâl-i bedeviyet tevellüd etmekte ve istihsâl-ı rızâ ile teehhül edenler dahi mevki'in bulunduğu şekil isrâfa bi'z-zarûre meyleyeyerek edâ edemezce deyne giriftâr olmak ve edindiği deyn tesviyesi için çaresiz kalarak müddet-i medîde habs ve tazyîk olunmak ve bi'l-âhire firâr eyleyerek tahtında nice nice fenalıklar tevellüd eylediği gibi ta'tîl-i ziraat olunduktan başka bu makûlelerin hisse-i vergüleri dahi ahâli-i mevcûdede kalmak ve bazıları da sadece borcunun faiziyle idâresini anca bularak asıl borç olan duyûn mirâse bırakıldığı cihetle imâr-ı mülk kazıye-i mültezimesi geri kalmakta olmasıyla şu mevâdd devlet ve ahâlîce mazarrati intâç edegeldiğinden içinde bulunduğumuz reşk selef ü halef olan zaman-ı ma'deletin her mahalle verdiği te'sîr-i medeniyet icâbınca haylüce mevki' şu makûle idâre-i sâbıkanın bıraktığı fenalıklardan kurtulmak ve bu masârif ise zevc ve zevceye yarar olmayub sırf isrâf bulunduğundan mevki' ve hâlce ahalimizin sınıfen harc etmesi lâyh-i hatr-ı acizanemiz olan mebâliğle bunun devâm ve istikrârına mütâlâa kılınan sûver zîrde bend bend beyâna cesâret kılınur.

Birinci Bend: Nefs-i şehzade zevcin hâlen beş sınıf itibârıyla birincisi 7500 ikincisi 5000 üçüncüsü 3000 dördüncüsü 2000 beşincisi 1500 gurûş olmak ve kazâ ve kurâlarda dahi birincisi 5000 ikincisi 3500 üçüncüsü 2500 dördüncüsü 2000 beşincisi 1000 gurûş olarak zevce tarafından dahi sâbık müsüllü olub zarûrî yapılması mu'tâd olan şeyleri buna tatbîkân yapılarak şu umur zarûriyenin devâm ve istikrâr-ı hakkında mahâllât eimme ve muhtârân taraflarından henüz verilmekte olan ilmûhaberde yapdıracakları elbise ve tesmîye-i mihr edilen eşyâya nazar-ı dikkatle masarufâtını tesviye ettirdikten sonra ber-mûceb-i irâde-i seniyye ve karâr-ı beldeye

mikdar-ı mihr-i mu‘accel ve müeccelinin ilmühaber-i mezkûrede tasrîh edilmesi ve şâyed berây-ı hatr ve taraf-ı karârın hilâfında fazla akçe sarfına irâe ruhsat edenler olur ise bi’t-tahkîk mes’ûl tutulmak meselelerinin derciyle kâffe-i kurâ ve mahâllâta beyânnâmeler ıstâr ve ihsânı

İkinci Bend: Nefs-i şehir ve kurâ ile Konya Sancağı'nın hâvî olduğu ekser kazâlarında ve husûsuyla aşîret meyânında kız velîleri tarafından evvel be evvel başlık ve terbiye bâhâ nâmıyla nakden ve peşinen ednâ-i mezbûre 3000 gurûşdan 15000 gurûşa kadar akçe alınub verilmekte olup ve bu makûle akçenin ise tatbîk edilecek bir gûna yeri olmadığından ba‘de-mâ şu usûl-i nâ-makbûlenin külliyye lağvıyla öyle bî-esâs ve bî-veche akçe talep edenler olur ise mahal-i hükümetine haber verilerek maslahatın şer‘i şerîf ve kanûn-i münîfe tevfiқан icâbına bakılması teksîr-i tenâsül kazîye-i mültezimesini müntîç olacağı

Üçüncü Bend: Memleketimizce el‘ân câri olup hutbe akîbinde tas içmesi yani yüzük takma vesilesiyle vuku‘yâfte olan kadın cemiyetinde zevc tarafından alacağı kızın kâffe-i taallukâtına pek çok ağırlık ve hediye gönderildiği misillü kız tarafından dahi mukâbele-i bi‘l-misil olarak güveginin bi‘l-cümle akrabasına câmeşûy gönderilerek tarafeyn beyhûde masârif-i kesîreye giriftâr olduklarından ba‘de-mâ şu tekellüfden sarf u nazar olunarak fakat tarafeyn en yakın bulunan tallukâtıyla şahsına göre elli gurûşdan nihâyet iki yüz gurûşu tecâvüz etmemek üzere bir adet yüzük ve biraz hafîf hediyeler ile merâsim tebrîki icrâ ve kız tarafından dahi yalnız nişanlusuna olmak üzere âdî bir kat câmeşûydan ziyâde bir şey yapılmamak

Dördüncü Bend: Bade‘l-hutbe alacağı kız hânesine gelinceye değin hasbe‘l-zarûre murûr eden eyyâm arasında tesâdüf eden bayram ve marûf günlerde bayramlık ve namazlık nâmıyla kezâlik tarafeynden bî-veche haylüce masârif vukuu bulmakda

idüğünden bade'z-zîn tarafeyn yekdiğerini hasbice tebrîk edüb bu yolda nesne alınub verilmemek

Beşinci Bend: Teehhül edecek kimse velîmeye bed'an ve mübâşeretinde elbise kat' olunacak nâmıyla ahba ve komşusundan haylüce kimseler davet olunarak nâ-becâ bir tâkım ihtiyâr-ı tekellüfle ziyâfet olduğu misillü kız tarafından dahi bir hafta mukaddem karşı yemeği nâmıyla birçok komşu ve taallukâtına kezâlik ziyâfet edildiğinden bundan böyle tarafeynden öyle luzûmsuz ziyâfet olunmamak

Beşinci Bend⁴⁹³: Velîme bed'an eden kimse bir hafta mukaddem kız hânesine göndereceği cihâzı leylen bir tâkım çeng ü çigâne ile şemâtet edilmekte olub bu da bir nev'î şöhet-i kâzibe ile tarafeyni beyhûde masârife dûçâr olmasını müceb olduğundan ve şunun hülâsası ise tesmîye-i mihr edilen eşyânın kız hânesine göndermekden ibâret olarak bu ise leylen ve nehâren eşhâsına göre deve veyâhüd hayvânât-ı sâireye tahmîlen irsâline suhûlet-i külliye olacağından ba'de-mâ minvâl-i meşrûh üzere amel olunmak

Altıncı Bend: Kezâlik bu cihâz gönderildiğinde zevc tarafından ikinci def'â olmak üzere ağırlık olarak haylüce eşyâ gönderildiği gibi zevce tarafından dahi müteaddid câmeşûy gönderildiğinden ba'de-mâ bu yolda dahi tarafeyn yekdiğerine ağırlık ve câmeşûy gibi hiçbir şey alınub verilmemek

Yedinci Bend: Böyle velîmelerde masârif-i zâideye sebebiyet verdiren ekserî tâife-i nisâ olduğu gibi ez-cümle birkaç yüz kadın davet olunarak yapılan hamâm cemiyetlerinde şahsa göre beşyüz gurûştan iki bin gurûşa kadar tarafeyn beyhûde masârife dûçâr olduklarından bade'z-zîn bu hamâm cemiyetinin tahffîfiyle fakat

---

⁴⁹³ Altıncı bend denileceğine yanlışlıkla beşinci bend yinelenmiştir.

zevce tarafından ve yakın akrabaların çend nefer akrânıyla şu cemiyetin ihzâr edilmesi

Sekinci Bend: Zevc tarafından semâ‘ ederim deyû birkaç geceler davetli ve davetsiz delikanlular toplatarak çeng u çigâne ve ayin-i işret gibi hilâf-ı şer ef‘âl-i nâ-hem-vâre cüret ve tahtında bir nice uygunsuzluk vukua gelmekte idüğünden bundan böyle düğün edecek kimseler ziyâfetli ve ziyâfetsiz leyllen semâ‘ nâmıyla kimesneyi davet etmemek

Dokuzuncu Bend: Velîmeler de vukuubulan davetlerde zükûr ve inâs tarafından bundan böyle hediye alınub verilmesi katiyyen memnû‘ tutulmak

Onuncu Bend: Nefs-i şehirde mahâllât siyâk-ı vâhid üzere olmayub bazı mahalle yüz ve yüzelli hânedan ibâret olub düğün yapan kimseler ahba ve asdikâsından başka ahâli-i memleketin cümlesini davet etmek gûya farz-ı ayn hükmünde bilinerek nice kimseler bu masârifin uhdesinden gelemeyeceğini derk ederek velîmenin te‘hîrine sebep-i kavî olduğu gibi merbûtâtı olan kurâlarda dahi umûm karye ahâlisine pilav yedirmek mu‘tâd hükmünde tutularak şu masârif ise ancak 3,000 gurûş ve daha ziyâde masrafla husûle geleceği cihetle bunu dahi tamamiyle icrâ edemediği takdîrde kurâ ve mahâllât indlerinde âdetâ ta‘yîb ve takbîh olunmakda olduğundan ba‘de-mâ tehhül edecek kimseler hâl ve sınıfına göre beş sofradan otuz sofraya kadar misâfir davet etmek ve bî-kudret olub da hiç davet edemez ise yekdiğerine hasbice muâvenetle gelin götürmek ve davete adem-i kudretinden dolayı kimse tarafından ta‘yîb ve müdâhale olunmamak

On Birinci Mâdde: Gelin alâylarında bazen daire ve davul gibi şeyler bulunabilir ise de öyle kalkân oynamak ve esliha ile donanub tabanca ve tüfenk atmak ve gündüzün havayi fişenk atmak ve güveygüğü hamâma götürür iken daire ve çevre

gibi şeyler çalınarak ve içlerinde delikanlı olanların oynattırmak misillü bir tâkım
mugâyir-i âr hayâ hâlâtın vukuu vechen mine'l-vücûh tecvîz olunamayacağından
ba'de-mâ bu misillü amâl-i nâ-makbûlenin adem-i vukuu hakkında icâb edenlere
tenbîhât-i mukteziye icrâ buyrulmak

11.EK: Osmanlı Uyruklarıyla İran Uyruklarının Evlenmeleri
Yasağının Muhafazına Dair 24 Ş 1291 (06.10.1874) Tarihli
Nizamname

س

بِعْمُ دَوْلَتِ عَلِيّهٔ اَبَرْتَرِيهٔ اِيْرَانِ اَز دَوْلَتِ عُثْمَانِيّهٔ اِيْمْرَانِيّهٔ
مَحَافِظَتِ رَايَتْمَحَارِكِ مَوْجُوْدِيّهٔ

خارجیه نظارتین
تابعیت ایدینغون
عسکد

بِعْمُ دَوْلَتِ عَلِيّهٔ اَبَرْتَرِيهٔ اِيْرَانِ اَز دَوْلَتِ عُثْمَانِيّهٔ اِيْمْرَانِيّهٔ قَطْعِيًا مَحْضُورٌ
عَقْدِ نَهَايَتِ زَوْنِ اَدَلَتِ اِهْلَانِ مَحْرُوبَتِ اِهْلَانِ دَوْلَتِ اِيْرَانِ بَرَسُو اَز اِسْمِ سُوْلِ طُوْتَرِيّهٔ اِهْمَدِ
اِهْلَانِ مَحْرُوبَتِ اَوْلَادِ رِقَبَتِ دَوْلَتِ عُثْمَانِيّهٔ اِيْمْرَانِيّهٔ بَرَسُو اَز اِسْمِ اَرَكِ قَابِيّهٔ اَوْلَادِ
اَوْلَادِ اِيْمْرَانِيّهٔ اِيْرَانِ بَعْدِ دَوْلَتِ اِيْرَانِ فَرَعِيّهٔ دَوْلَتِ عُثْمَانِيّهٔ اِيْمْرَانِيّهٔ سَاوَرِ اِهْلَانِ نَعَابِتِ بَرَسُو
رَاغُو اَوْلَادِ اِهْمَدِ | ۱۳۹۱ | ۱۳۹۱ | ۱۳۹۱

برخی ماره
بسی ماره
اوسخی ماره

BOA, İ.DH, 72/2, 03 M 1330(24.12.1911)

13. EK: 02 Mayıs 1896 Tarihli Nikâh Kaydı

Handwritten Ottoman Turkish text, likely a marriage record (Nikâh Kaydı). The text is written in a cursive script and is partially obscured by a diagonal line. The visible text includes names and dates, consistent with the caption below.

C-233 No'lu İnegöl Şer'iyeye Sicili Belge No: 276

Hüdâvendigâr vilâyet-i celîlesi dâhilinde Ertuğrul Sancağı muzâf İnegöl Kazâsı kurâsından Tokuş karyesinde sâkine sâhibetü'l-arzuhâl marifetü'l-zât Teslime Şerîfe bint-i İbrahim nam bîkr-i bâliğa ve âkile kazâ-i mezkûr bidâyet mahkemesine mahsûs odada ma'kûd meclis-i şer'imizde kazâ-yi mezkûre tâbi' Akbaşlar karyesinde sâkin Halil oğlu Molla Abdu'l-Halil bin Halil mahzarında bi-tav'îha ikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm edüb mezbur Molla Abdu'l-Halil beni tezvîce talîb ve ragîb olmakla hüsn ü rızâmla ben nefsimi mezbûr Molla Abdu'l-Halil'e meclis-i şer'de ve mahzar-ı şuhûdda beş yüz bir gurûş mihr-i müeccel ve bin gurûş mihr-i mu'accel tesmîyeleriyle tezvîc ve tenâkîh eylediğimde ol dahi ber-vech-i muharrer tezevvüc ve tenâküh ve kabul etti dedikde mezbûre Teslime Şerîfeyi sadır olan cem'î kelimât-ı meşruhasında mezbur Halil vicâhen tasdîk ve şifâhen tahkîk etmeğin bi't-taleb kebt olundu fi yevmü'l- tasi' aşer min şehrü'l- zilkadetü's-şerîfe lisenetü'l-selasetül-aşar ve selasemie ve elf [19 Za 1313/02.05.1896]

Şuhûdu'l-hâl: Hamidiye Mahallesinden Yusuf, Hoca bin Hasan, Erebeg Karyesinden Ahmed Beg, Mahkeme-i Bidâyet Mübâşiri Mehmed Efendi bin-Şemur? ve gayrihum ve mine'l-hâzîrîn

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde diğer tüm toplumlarda olduğu gibi evlenme, devletin kuruluşundan beri önemle üzerinde durulan sosyal bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam hukukunun temel kurallarına göre devletin bir müdahalesinin olmaması gerekirken, gelenek ve örfün etkisiyle evlenme ve nikâhların başlangıçtan itibaren düzenlendiği görülmektedir. Söz kesme, nişan ve nikâhın nasıl yapılacağı, yaşanan sorunların nasıl giderildiği genel hatlarıyla ele alınmıştır. Ne var ki sorunların devam etmesiyle birlikte düzenleme girişimleri de olmuş, Tanzimat'ın ilanı ile yeni bir safhaya girmiştir. Çağdaşlaşma sürecinin başladığı 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren toplumu ilgilendiren, çeşitli alanlarda kalıcı ve köklü değişikliklerin yapıldığı bilinmektedir. Bununla birlikte, evlenme ve nikâhta süregelen sorunların çözümüne yönelik yasal düzenlemelerin yanı sıra yörelerin özelliğine göre, yerel önlemlerin de alındığına ilişkin önemli bilgi ve belgeye ulaşılmıştır.

Bu bilgi ve belgeler değerlendirildiğinde, başta nüfus artışını sağlamak olmak üzere, halkın refahının önünde bir engel olarak görülen düğünlerde gereğinden fazla harcama ve masrafların yapılmamasına özen gösterilmişti. Bütün çabalara karşın yaşanan sorunlara çözüm getirmekte kalıcı olamamıştır. Tanzimat sürecinde her alanda olduğu gibi bu konuyla ilgili olarak da nizamnameler çıkarılmış, bölgelerin özelliği de göz önünde bulundurularak düzenlemelere gidilmişse de, istenilen amaca varılamamıştır.

Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte, aile hukukunu ilgilendiren evliliklerin her dinin kendi kurallarınca belirlendiği göz önünde tutularak kanunlaştırmanın yani

Mecelle'nin dışında tutulmasına rağmen, uyrukluk kanunu, İranlılarla evlenme yasağının sürdürülmesi, sicill-i nüfus nizamnameleri gibi bir dizi düzenlemeyle evliliklerin nasıl yapılacağına dair kurallar konulmuştur. Bu çabalardan da istenilen sonuç alınamayınca 1917'de Hukuk-i Aile Kararnamesiyle kesin çözüm getirilmek istenmişti.

ABSTRACT

The family law was excluded in the first Ottoman Civil Code called Mecelle-i Ahkâm-i Adliye which was drafted and adopted in the stage of modern codification in the 19th century Reform Period of the Ottoman Empire until the adaptation of Family Law Enactment of 1917.

Tanzimat Period did not affect a family law in terms of codification, but by means of regulations, proclamations, edicts, imperials edicts concerning the act of marrying and wedding ceremonies the state regulated this field and promoted the weddings. The understanding behind this was the idea that development of the country and the military potential depended on the increase of population that required systematic registry of census.

During the Constitutional period, marriages and weddings were directly or indirectly regulated by the Ottoman Nationality Law of 1869, the prohibitions of Suni- Shi'i marriages and regulations on register of births before the codification of the family law in 1917. In this study, all these regulations related to weddings were examined in detail.